

**ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ.
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ
З СУЧАСНІСТЮ**

Збірник науково-методичних праць

Житомир – 2017

УДК 13:37.011.3

Ф 56

Відповідальні за випуск:

доктор пед. наук, професор, дійсний
член НАПН України, головний
науковий співробітник ДНПБ
України імені Василя
Сухомлинського
Сухомлинська О.В.;

доктор пед. наук, професор, академік
НАПН України, головний науковий
співробітник Інституту педагогіки
НАПН України
Савченко О.Я.

Ф 56

Філософія для дітей. В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю : Педагогічні читання. – Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2017. – 274 с.

УДК 13:37.011.3

*Друкується за рішенням Вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 29.08.2017 року)*

ЗМІСТ

Безносюк Олександр Олексійович	8
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЛОСОФІЮ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УЧИТЕЛЯ	
Вінічук Наталія Іванівна	15
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Вознюк Олександр Васильович	19
ФЕНОМЕН КАЗКИ У РОЗВИТКУ ДИТИНИ: ВІД В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ДО СЬОГОДЕННЯ	
Гаврилюк Світлана Миколаївна	24
КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Гайдай Ірина Анатоліївна	28
ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Ганцева Анна	33
ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І МІСЦЕ КАЗКИ У РІЗНОБІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ	
Гергуль Світлана Миколаївна	36
ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ	
Гонтар Дмитро Анатолійович	41
ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА НАУКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ (КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО)	
Грона Наталія Вікторівна	45
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ І МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ	
Деленко Валентина Богданівна	49
ФІЛОСОФІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У КАЗКАХ В. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Деркач Валентина Федорівна	56
РОБОТА ПЕДКОЛЕКТИВУ ПАВЛИСЬКОЇ ШКОЛИ З РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ	

Дубасенюк Олександра Антонівна	63
ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ ЯК ЗАСІБ І РЕЗУЛЬТАТ ВИХОВАННЯ В «ШКОЛІ РАДОСТІ» В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Єремеева Віра Модестівна	75
ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	
Калініченко Надія Андріївна	77
ФОРМУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ ШКОЛИ І В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ	
Кальчук Марія Іванівна, Махиня Світлана Іванівна	85
ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ПОЧАТКОВА ШКОЛА	
Коберник Олександр Миколайович,	93
Коблик Віталій Олександрович	
ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Коваленко Олена Володимирівна	99
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Козлакова Галина Олексіївна	107
ВПЛИВ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК НА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО І ГЛОБАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	
Кондратюк Тетяна Василівна	114
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	
Коренкова Тетяна Євгеніївна	119
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У КОНТЕКСТІ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	
Кочубей Тетяна Дмитрівна	123
ФІЛОСОФІЯ ДИТИНСТВА: ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ	
Кучеренко Ірина Анатоліївна, Мамчур Лідія Іванівна	133
НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У ЛІНГВОДИДАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	

Кушнір Валентина Миколаївна	140
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ДИТИНСТВО ЯК ЦІЛІСНИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	
Лапаєнко Світлана Володимирівна	145
ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО	
Левицька Оксана Михайлівна	149
ФІЛОСОФІЯ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	
Лобатенко Аліна Віталіївна	154
РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Луцюк Анатолій Михайлович	157
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ БІБЛІОТЕК	
Малиношевський Руслан Васильович	161
ФЕНОМЕН ІНШОГО У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ В. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Мельник Оксана Вікторівна	169
ДУХОВНЕ ЗРОСТАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТВОРІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Миколаєнко Юлія Валеріївна	174
ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ПРИКМЕТНИКА (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО)	
Мурга Анастасія	177
ВПЛИВ КАЗКИ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ І ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ДИТИНИ	
Мухаревич Олена Вікторівна	181
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ КАЗОК У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Назарова Ксенія Іванівна	185
ВИХОВАННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Олешко Петро Степанович	189
МУЗЕЙ ОСВІТИ ВОЛИНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	

Петрушина Лідія Іванівна	194
ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТА МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ГІМНАЗІЇ №127 м. КРИВИЙ РІГ	
Примачук Лариса Віталіївна	198
ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Рибачок Ірина, Омелянчук Ірина	203
ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАЗОК ПРО ПРИРОДУ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
Савченко Олександра Яківна	207
АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОЛА ЧИТАННЯ ТВОРІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	
Світельська-Дірко Світлана Володимирівна	215
ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ КАЗОК В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
Світельський Сергій Володимирович	223
МЕТОД ПЕРЕКОНАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Семенчук Катерина Сергіївна	229
РОЛЬ КАЗОК СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИХОВАННІ ГУМАНІЗМУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	
Смолянко Юлія Миколаївна	233
ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	
Тарасенко Андроніка Володимирівна	238
КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ – ОСНОВА ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Ткачук Лариса Василівна	241
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ У ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
Тоцька Тетяна Петрівна	246
ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СВІТОБАЧЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ЛІТЕРАТУРНИМИ ТВОРАМИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	

Ушкань Оксана Володимирівна	251
ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ НА ОСНОВІ ТЕКСТІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	
Хомук Інга Петрівна	255
УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ РОБОТИ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧИТАЧА	
Чернецька Валентина Іларіївна	261
ЗНАЙОМСТВО ІЗ ТВОРЧІСТЮ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ПОЧАТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ЗАПОРУКА СТАНОВЛЕННЯ УСПІШНОГО ПЕДАГОГА	
Шарлович Зоя Павлівна	263
ЗАСТОСУВАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТА МЕДСЕСТРИНСТВА	
Яковенко Лілія Іванівна	266
ШКОЛА ПІД БЛАКИТНИМ НЕБОМ. УРОКИ ЖИТТЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	

*Безносьок Олександр Олексійович,
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології
Кременецька обласна гуманітарно-
педагогічна академія ім. Тараса Шевченка*

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЛОСОФІЮ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УЧИТЕЛЯ

Докорінні зміни в навчальних методиках педагогічних вищих навчальних закладів зумовлюються реформуванням вищої педагогічної школи й тими вимогами, що ставляться до вчителів сучасної загальноосвітньої школи. Сьогодні триває перехід від практики авторитарної педагогіки до ідей гуманістичного розвитку особистості, від накопичення знань як самодостатнього процесу до виховання вміння оперувати здобутими знаннями, від фрагментарної до безперервної освіти, від фронтальної організації навчання до індивідуальної. Нова освітня парадигма потребує оновлення фахової освіти майбутнього вчителя. Цей процес є особливо актуальним ще й у зв'язку з кардинальними змінами в галузі освіти, що відбуваються в зарубіжній педагогіці.

Якісно нового теоретичного та методичного забезпечення студентської науково-дослідної діяльності в умовах вищого педагогічного навчального закладу вимагає зростання вимог до професійної підготовки вчителя. Успішне оволодіння навичками педагогічного дослідження бакалаврами, спеціалістами та магістрами допоможе їм органічно включитися в педагогічну діяльність і відразу розпочати практичне застосування наукових знань у школі. У зв'язку з цим до навчальних планів вищих педагогічних закладів освіти України включено спеціальні навчальні дисципліни з основ педагогічного дослідження, введено елементи наукової педагогічної творчості у фундаментальні, професійно-орієнтовані та спеціальні дисципліни.

Значний внесок у розвиток науки про школу зробив видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський. В усіх педагогічних і публіцистичних роботах та й у самій педагогічній діяльності Василя Олександровича червоною ниткою проходить ідея творчого дослідження.

У багатьох своїх працях він відзначає, що педагогічна діяльність неможлива без елементу дослідження, бо вже за своєю логікою та філософською основою вона має творчий характер. На думку відомого педагога, кожна людська індивідуальність, з якою має справу вчитель – це певною мірою, своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів. І бути в цьому світі не пасивним спостерігачем, а дослідником, покликаним вивчати та плекати його – важливе завдання вчителя.

Однак Василь Олександрович застерігає, що йдеться не про науково-дослідну роботу у прямому розумінні цього слова. Можна працювати творчо, але не займатися дослідженнями в тому сенсі, що вивчення фактів веде до нових наукових узагальнень. Відомий педагог має на увазі дослідження проблем, які розв'язані педагогічною наукою, але щоразу відкриваються по-новому перед учителем, що працює творчо. Отже, мовиться про творче дослідження, яке потрібне вчителю вже через саму природу педагогічної діяльності [4, с. 471]. І дійсно, у Павлиській школі тепер, як і за часів, коли її директором був В.О. Сухомлинський, кожен учитель досліджує якусь одну з проблем навчально-виховного процесу. Це засвідчує рукописний журнал школи «Педагогічна думка», заснований В.О. Сухомлинським, який ведеться у Павлиші до сьогодні. Проаналізувавши матеріали дослідницьких робіт цього журналу, ми побачили, що найбільше тем, які досліджуються вчителями, присвячено найактуальнішим проблемам педагогічної науки та практики й усі вони відповідають духові часу, школи, особистості видатного педагога. Кожна досліджена проблема розглянута з урахуванням методології наукового пошуку, де обов'язковими є такі елементи: виклад актуальності проблеми та завдань щодо її вирішення; чітке визначення основних понять дослідження на основі аналізу педагогічної літератури; пошук оптимальних, на погляд учителя, способів розв'язання проблеми; аналіз результатів творчого пошуку та обґрунтованість конкретних висновків. Прикладами можуть бути такі дослідження: «Роль естетичних почуттів у вихованні дітей молодшого шкільного віку» (виконавець: учителька початкових класів В.С. Осьмак, 1961–1962рр.), «Моральні відносини між учнями середнього шкільного віку» (виконавець: учителька математики Г.Л. Вовченко, 1961–1962рр.), «Слово як засіб творчості на уроках» (виконавець: учителька української мови та літератури А.І. Різник, 1966–1967рр.), «Математичне мислення і розумове виховання» (виконавець: учитель математики Г.Г. Арищенко, 1966–1967рр.), «Втілення в практику роботи результатів досліджень В.О. Сухомлинського в розвивальному навчанні» (виконавець: учителька математики Г.Я. Вовченко, 1982–1983рр.), «Роль казки в житті дитини» (виконавець: учителька початкових класів Т.М. Свистун, 1982–1983рр.) тощо [1, с. 10–15].

Дуже слушними є думки В.О. Сухомлинського про спорідненість творчої праці вчителя з науковим дослідженням. Ця подібність, спорідненість полягає передусім у тому, що і вчитель, і науковець на основі аналізу фактів робить передбачення. «Вчитель, – відзначає Василь Олександрович, – який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу

виховання, – гірких несподіванок... Таких несподіванок буває значно менше, якщо на основі аналізу фактів учитель знає, який буде його учень завтра, через рік і через три роки. А без уміння передбачати педагогічна праця перетворюється для вчителя в муку» [4, с. 472–473]. У зв'язку з цим він пропонує технологію оволодіння вчителем дослідницькими вміннями. Насамперед, прилучення вчителя до творчого дослідження В.О. Сухомлинський радить починати з показу методики спостереження, вивчення й аналізу фактів. На його думку, факти – це реальний вияв об'єктивних закономірностей педагогічного процесу. Вони потрібні для того, щоб на основі всього того, з чим дитина прийшла до школи (її риси характеру, інші особливості), визначити дії вчителя для досягнення певної мети. «Якраз у тому, що вчитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення. Без вивчення фактів нема передбачення, нема творчості, нема багатого, повноцінного духовного життя, нема інтересу до педагогічної роботи» [4, с. 473]. Вміння побачити нове у звичному, нові риси, нові деталі у звичайному – важлива умова творчого ставлення вчителя до своєї роботи, це водночас і джерело натхнення у педагогічній діяльності.

Як учитель української мови і літератури та одночасно директор Павлишської школи, В.О. Сухомлинський сам проводив велику дослідницьку роботу, надихав своїм прикладом учителів [3; 4]. Він ділився з товаришами своїми роздумами й спостереженнями; вони відвідували його уроки серед природи. Таке живе безпосереднє спілкування надавало усвідомлення причетності до видатної особи та його школи і спонукало вчителів розпочинати свої власні дослідження. Звертаючись до молодих педагогів, Василь Олександрович наголошував, що тільки перебуваючи разом з дітьми, спостерігаючи за їх сприйняттям явищ природи та навколишнього світу, вчитель може захопитися вивченням і розв'язанням певної проблеми [3, с. 78].

Таке творче дослідження докорінно змінює ставлення вчителя до власної роботи. Відчуття себе як творця педагогічного явища, на погляд В.О. Сухомлинського, – це невичерпне джерело потреби в постійному оновленні та збагаченні знань [4, с. 476].

Великого значення Василь Олександрович надавав особистісним рисам педагога: «Починайте своє дослідження, виходячи з тієї основоположної істини, що духовно багата, морально яскрава, інтелектуально самобутня особистість здатна й у вихованнях своїх поважати і виховувати особистість; а безликість знеособлює і вихованців, сіє навколо себе убозтво» [4, с. 477]. На думку відомого педагога, особистість учителя творить особистість вихованця і тому врахування

особистісних якостей – важлива умова не тільки успішної педагогічної діяльності, але й творчого дослідження.

У своїх працях В.О. Сухомлинський неодноразово наголошував на тому, що для вчителя найголовніше – знати дитину. Так, у роботі «Розмова з молодим директором» [4] сформульовано основні характеристики дитини, на які має звернути увагу вчитель. «Знати дитину – це знати її силу і слабкості, розуміти її думки, переживання, бережливо доторкатися до її серця. Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом», – читаємо у вказаній праці педагога [4, с. 441]. Зважаючи на те, що в сучасній освітній практиці на засіданнях педагогічних рад, на різноманітних методичних об'єднаннях найбільше мовиться про нові технології навчання, системи уроків, досвід учителів і його впровадження, особливо актуальним видається застереження Василя Олександровича про те, що на таких засіданнях суттєва увага має бути приділена саме особистості учня, бо «людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ані вчити, ані виховувати» [4, с. 442]. У Павлиській школі за часів, коли її педагогічний колектив очолював В.О. Сухомлинський, постійно діяв психологічний семінар, який присвячувався дитині. Хтось із класних керівників готував для цього семінару ґрунтовну доповідь на тему «Педагогічна характеристика такого-то учня», у якій учитель розповідав про дитину все, що треба обов'язково про неї знати. У цій характеристиці вказувався стан здоров'я, фізичний розвиток, умови всебічного розвитку. Вчитель повідомляв про свої спостереження, про результати періодичного медичного обстеження та про спостереження лікаря. Предметом особливої уваги була характеристика індивідуальних особливостей розумового розвитку, а саме: як дитина сприймає предмети і явища довкілля та як у неї відбувається формування понять; які особливості й емоційне забарвлення мови дитини; як вона запам'ятовує, як розвинуте в неї образне й абстрактне мислення; який ступінь її емоційної культури, джерела її розумової праці. У педагогічній характеристиці вчитель зосереджував увагу на середовищі та обставинах, у яких формується інтелект дитини; він відзначав позитивні та негативні фактори, від яких залежить її світосприйняття, уява, мова, культура, світогляд. Велика увага приділялась аналізу таких особливостей: інтелектуального життя сім'ї; середовища формування її перших уявлень про навколишній світ, як ці уявлення відбиваються на дитячій мові; що взагалі характерне для мови батька, матері й інших близьких до дитини людей, які оточували її у роки формування мови (від дня народження до 5–6 років); які казки, пісні чула дитина в

ранньому дитинстві; які книжки їй читали, яку першу книжку прочитала дитина, навчившись читати, що вона читає зараз; місце книжки в духовному житті сім'ї, які газети і журнали передплачує родина. Все це підтверджує те, що В.О. Сухомлинський надавав надзвичайно великого значення розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дитини. Разом з тим, така різнобічна характеристика педагогічних умов творчого розвитку дитини сприяла формуванню в учителя знань з педагогічної діагностики, спрямованої на вивчення особистості учня і яка зараз стала панівною в особистісно зорієнтованих технологіях навчання [1, с. 10–15].

До найважливіших характеристик особистості учня Василь Олександрович відносив характеристику морального обличчя дитини. Головну увагу при вивченні цієї якості в школярів він приділяв таким аспектам проблеми: моральним стосункам, у яких перебуває дитина в сім'ї та шкільному колективі; єдності моральних переконань і моральної поведінки; аналізу емоційної культури дитини; вивченню умов, які сприяють вихованню моральних і естетичних почуттів та інтелектуальних здібностей; впливу естетичного світосприйняття та інтелектуального рівня на моральний розвиток; розвиненості емоційної самооцінки (оцінка власних вчинків, поведінки, ставлення до інших людей) [4, с. 448]. Очевидно, що вже тільки з переліку складових такої різнобічної педагогічної діагностики моральної вихованості дитини можна намітити можливі перспективні напрямки педагогічних пошуків щодо вдосконалення моральної поведінки учня. До речі, якраз розуміння перспективності педагогічної характеристики учня в педагогічному аналізі вчителя було дуже важливою стороною діяльності В.О. Сухомлинського. Тому, для забезпечення найбільшої об'єктивності досліджуваних фактів і зроблених на їх підставі висновків, під час колективного обговорення характеристики конкретної дитини серед педагогів проводились дискусії, в процесі яких знаходилась істина. Таким чином, у діяльності Павлівської школи психологічний семінар став творчою лабораторією педагогічного колективу, в якій відшліфовувалась дослідницька майстерність учителів школи щодо вивчення особистості учня. Можна без сумніву стверджувати, що видатний педагог знання та вміння творчого дослідження особистості дитини визнавав найголовнішими складовими педагогічної діяльності, якими має оволодіти кожний учитель досконало. Підтвердженням цьому є також думка В.О. Сухомлинського: «Без знання дитини нема школи, нема виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу, а знати дитину можна лише тоді, коли постійно розвивається, збагачується педагогічна культура вчителя» [4, с. 449].

До складових педагогічної культури Василь Олександрович відносить, насамперед, глибоке знання вчителем свого предмета: «Чим більше знає вчитель, тим легше його учням засвоювати елементарні знання, тим більшим авторитетом і довір'ям користується він серед учнів і батьків, тим більше до нього, як до джерела знань тягнуться діти» [3, с. 55]. Вчитель, на погляд В.О. Сухомлинського, не повинен обмежуватися лише підручником, він має знати набагато більше, ніж того вимагає програма. Основними стимулами поповнення знань учителя та учнів Василь Олександрович вважає особисте захоплення своєю роботою, пристрасть, одержимість, відповідальність учителя.

Чільне місце у педагогічній спадщині відведено роздумам про творчі індивідуальні особливості вчителя, які впливають безпосередньо і на педагогічний процес в цілому, і на якість дослідження. Зокрема, йдеться про творчу лабораторію вчителя, в якій, на думку В.О. Сухомлинського, має бути багатство методів вивчення дитини, своя, притаманна лише йому, технологія педагогічної праці [4, с. 454]. Василь Олександрович прагнув, щоб кожен учитель шукав творчі підходи для здійснення ідеї, знав специфіку свого предмету, враховував особливості мислення учнів. Як директор Павлиської школи В.О. Сухомлинський завжди допомагав учителям у творчому пошуку. Окремі уроки, які він відвідував і аналізував, готував разом із учителями. Тоді він з учителем осмислював те, як можна використати зміст матеріалу, щоб прищепити учням бажання знати та як у процесі викладу матеріалу робити перші висновки про сприйняття й розуміння його учнями. Таке відвідування, такий аналіз уроків були джерелами узагальнення педагогічних явищ як для самого вчителя так і для керівника школи [4, с. 421].

Важливими є думки видатного педагога про поєднання практики з науковим дослідженням як вищим етапом педагогічної творчості, коли вчитель починає вдумливо аналізувати свою роботу, коли виникає інтерес до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнення пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою. Наслідком такої діяльності упродовж кількох років було те, що вчителі, колеги В.О. Сухомлинського, могли виступати на теоретичному семінарі або засіданні педагогічної ради з доповіддю [3, с. 73]. У практиці роботи Павлиської школи такі доповіді публікувалися і публікуються сьогодні в рукописному збірнику «Педагогічна думка» та в інших педагогічних журналах і газетах.

В.О. Сухомлинський був переконаний, що вчителю потрібен вільний час для ознайомлення з новими досягненнями науки, їх осмислення, а також для поповнення своїх знань та узагальнення набутого досвіду. З цією метою у шкільному колективі суворо дотримувалися правила: позаурочний час тільки одного дня на тиждень

у вчителя може бути зайнятий роботою на засіданні теоретичного семінару чи педагогічної ради, в усі інші дні вчитель використовує такий час для самостійної роботи чи відпочинку. Але найголовніше, – за твердженнями Василя Олександровича, – вчителеві потрібний час для читання: «Без читання, без духовного життя вчителя серед книжок втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації» [3, с. 73].

Про відповідальність у науково-педагогічних дослідженнях говориться у дисертаційному дослідженні В.О. Сухомлинського [2], яке він успішно захистив у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) у 1955 році. Дисертаційне дослідження В.О. Сухомлинським написано «...на матеріалі 16-літнього досвіду роботи в якості директора школи, завідуючого навчальною частиною та завідуючим Райвно. ...Автор спостерігав та опрацював матеріали аналізу більше 5300 уроків» [2, с. 1]. Величезний досвід практичної роботи дав можливість досліднику зробити науково обґрунтовані висновки та рекомендації, які сприяли розвитку педагогічної теорії.

На жаль, ідеї, які були закладені у науково-педагогічному дослідженні В.О. Сухомлинського та досвід великого педагога і вченого, який дав йому можливість досягти вершин, сьогодні певною мірою перекручуються. Вимоги, які ставляться до сьогоднішніх дослідників, не враховують належний практичний досвід. Головною умовою виступає навчання в аспірантурі. Загалом це позитивна тенденція, однак у педагогічних дослідженнях досить суттєвим є практичний досвід дослідника. Тому важливим завданням сучасної педагогіки є вивчення передового досвіду великого педагога та його бачення проблеми науково-педагогічних досліджень з метою впровадження кращих зразків у школу ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кловак Г.Т. Основи педагогічних досліджень: Навчальний посібник для вищих педагогічних навчальних закладів. – Чернігів: «Деснянська правда», 2003. – 260 с.
2. Сухомлинський В.А. Директор школи – руководитель учебно-воспитательной работы. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1955. – 16 с.
3. Сухомлинський В.О. Людина неповторна // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т.5. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 80-96.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 419-656.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Засновник гуманістичної педагогіки, видатний український педагог В.О. Сухомлинський особливого значення надавав вихованню у людини моральності.

Різні проблеми педагогічної системи В.О. Сухомлинського знайшли реалізацію у працях українських учених М. Антонця, І. Беха, А. Богущ, М. Вашуленка, В. Кузя, Н. Побірченко, О. Сухомлинської та ін.

Формування ціннісних орієнтацій дітей у спадщині В.О. Сухомлинського стали предметом дослідження Н. Безлюдної, С. Заволоки, Г. Калмикова, В. Киричок, О. Савченко, В. Хайруліної та ін.

Мета статті – проаналізувати творчу спадщину В.О. Сухомлинського щодо формування моральних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.

На думку педагога, одне з найважливіших і водночас найскладніших завдань педагога полягає в тому, щоб допомогти дитині розвинути у собі внутрішнє бачення, здатність критично оцінювати свою поведінку з урахуванням можливих наслідків для інших людей. В.О. Сухомлинський у своїй власній виховній системі подає важливі норми моральності, дотримання яких зводиться до плекання в собі добра, правди, честі, духовної краси, творіння добрих справ, учинків і протистояння злу, неправді, безчестю, потворності та ін.

Основи моральних якостей закладаються ще в ранньому віці, тому починати вчити культурі взаємин слід ще в дитинстві, як зауважує педагог, оскільки якщо цей період буде втрачено, то «надалі неминуче постане проблема перевиховання» [6, с. 170].

Об'єктом педагогічних впливів В.О. Сухомлинського була тонка сфера переживань, почуттів і думок вихованців. Моральні почуття і свідомість формують моральні звички, без яких «неможливе самоствердження, самовиховання, повага до самого себе. Якщо найважливіші істини моральної культури саме в дитинстві не стали звичкою, втраченого ніколи не надолужити» [2, с. 373].

Педагог вважав, що однією з найважливіших сфер морального виховання є «виховання у людини обов'язку перед іншою людиною, вірності людині» [1, с. 50], і тому вже з раннього віку слід закладати в дітей міцну основу, яка б сприяла розвитку душевної співчутливості, людяності, відповідальності, дисциплінованості, працелюбності.

«Саме в молодшому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційних впливів, ми розкриємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх азбуки моралі. Привчаючи дітей притримуватися азбучних істин моралі, ми

намагаємося, щоб кожна дитина могла щасливо жити і працювати, виховуємо в ній перші громадянські спонукання...» [3, с. 294].

Відповідальність – необхідна передумова не лише успішного оволодіння знаннями, уміннями й навичками, а й усвідомлене ставлення до своїх обов'язків, уміння дотримуватися слова, зважувати наслідки дій, дотримуватися соціальних норм, намагатися передбачати, як власні вчинки вплинуть на інших.

У Павлиській середній школі були створені умови для розвитку індивідуальності кожного школяра. Головним принципом навчально-виховного процесу було виховання у кожної людини милосердя, співчуття до всього живого, відповідальності за інших. Робота з майбутніми першокласниками розпочиналась за два роки перед вступом до школи. Діти відвідували Школу радості під блакитним небом, зміст роботи якої описаний у праці «Серце віддаю дітям». Заняття у Школі радості сприяли загальному розумовому та емоційному розвитку дітей, розвитку їхнього логічного мислення. З цією метою вони знайомилися з природою рідного краю, працею людей, пізнавали світ під час екскурсій. На думку В.О. Сухомлинського, пізнання дитиною світу – особистісно-дієве, емоційно-почуттєве ставлення до світу – і є основним інструментом формування відповідальності.

Формування почуття відповідальності у молодших школярів, засвоєння ними достатнього досвіду моральної поведінки, умінь гуманної взаємодії передбачає усвідомлення вихователями структури цього поняття, яка становить єдність трьох компонентів: *когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового*.

Когнітивний компонент передбачає усвідомлення значущості та необхідності обов'язкового виконання діяльності; засвоєння знань про моральні норми, самооцінку, яка забезпечує уміння адекватно проаналізувати свої можливості.

Емоційно-мотиваційний компонент відповідальності виявляється у відповідних психічних станах, емоційному переживанні морального задоволення чи незадоволення виконаною діяльністю та передбачає наявність потреби в емоційному контакті, мотивів співчуття, співпереживання. Потреба в емоційному контакті – це бажання відчувати себе об'єктом доброзичливої уваги інших і відповідати їм також з увагою. «Здатність особистості бути вихованою народжується саме там, – читаємо у В.О. Сухомлинського, – де юна людина, яка усвідомлює й виражає себе частиною колективу, відчуває піклування про себе, знає, що вихователів і усьому колективу боляче за кожний її необережний, невдалий, неправильний крок» [3, с. 198].

Така потреба поступово переростає спочатку в потребу приязні, симпатії оточуючих, як стійкого ставлення до себе, а пізніше в потребу

орієнтуватися в емоційних станах інших. У дітей, які більшою мірою відчують потребу в емоційному контакті з іншими, формується довіра до людей. Підсилення гуманістичної активності, ціннісного ставлення до людей забезпечується розвитком внутрішніх мотивів. Під ними ми розуміємо мотиви, які впливають не із зовнішніх вимог, а з потреб особистості. Особливо важливими є мотиви співчуття, співпереживання. Такі мотиви посилюють прагнення особистості до здійснення добрих починань для того, щоб допомогти, незалежно від того, чи приваблюють вони зовнішнім виглядом.

Поведінковий компонент почуття відповідальності – це сукупність умінь, навичок, дій, тобто уміння реалізовувати знання на практиці, здатність контролювати і коригувати свою поведінку відповідно до норм та вимог суспільства. У молодших школярів розвиток поведінкового компонента значно активізується під впливом оцінювальної діяльності вчителя. Систематична позитивна оцінка педагогом навіть значних успіхів у оволодінні дітьми певних умінь сприяє повторному виконанню та засвоєнню нових форм ціннісного ставлення до людини.

Необхідно відзначити, що такий розподіл відповідальності на складові є до певної міри умовним. Мета такого розподілу – забезпечення глибших можливостей наукового аналізу, що особливо важливо, передусім, для реальної практики. Фактично, когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий компоненти розвиваються і взаємодіють, утворюючи певну цілісність. Таке розуміння почуття відповідальності, обов'язку якраз і виховував у дітей В.О. Сухомлинський.

Дитячий вік – це період, коли особливо розвинута чутливість до людських страждань, несправедливості. Навчити відчувати людську душу, бути відповідальним за долю іншої людини – одне з найважливіших завдань виховання учнів. «Восени і навесні, – писав В.О. Сухомлинський, – ми часто ходили в гості до колгоспного пасічника дідуса Андрія. У старого не було сім'ї, самотність – його велике горе. Діти відчули, що дідусь Андрій радіє кожному нашому приходові... Серця малюків ставали більш чутливими до настрою, переживань, почуттів людини. Діти самі почали думати, яку радість можна принести старому» [3, с. 88]. Отже, вчений тонко впливав на сферу переживань, почуттів і думок вихованців. Як бачимо, інтерес до життя пасічника дідуса Андрія викликає в душах дітей прояви гуманізму, допомагає зрозуміти такі загальнолюдські цінності, як людяність, почуття обов'язку й відповідальності за долю дідуса, чуйність, любов до людей. У зв'язку з цим педагог пише: «... Однією з визначних умов морального виховання є прагнення до того, щоб кожний наш вихованець уже в роки дитинства і раннього отроцтва умів брати на себе труд відповідальності, й щоб

ухиляння від обов'язку мислилось і переживалося людиною як мерзенність» [3, с. 87].

Засвоєння дитиною загальнолюдських норм моралі починається з молодшого віку, коли душа «дуже піддатлива до емоційних впливів» [4, с. 147]. За В.О. Сухомлинським, першим етапом виховання культури поведінки є формування моральних звичок, уміння керувати своєю поведінкою, в результаті чого у дітей створюються перші уявлення про моральні поняття, відбувається розвиток моральної свідомості. На основі моральних звичок здійснюється процес формування моральних переконань. Їх виховання має спиратися на емоційно-почуттєву сферу дитини: «Знання стає переконанням лише за умови, коли вчинок дає переживання правоти, хвилює дитину, залишає в її душі почуття радості» [5, с. 157].

Одним із засобів формування моральних цінностей, на думку В.О. Сухомлинського, є казка. Сила казки полягає у тому, що вона пробуджує почуття дитини, вчить співпереживанню і співчуттю. Краса як засіб морального виховання, виражається в тому, що пізнаючи естетичні цінності дитина залучається до всього прекрасного, створеного людством, і намагається ці знання відтворити у своїй поведінці [4, с. 319].

У виховній системі В.О. Сухомлинського особливе місце має поняття «совість». На його думку, саме становлення совісті визначає напрямок розвитку індивіда як особистості, зокрема формування моральних цінностей. Як зазначає В.О. Сухомлинський, совість та воля дитини є основними чинниками моральної поведінки, оскільки вони, «як голос внутрішнього «я», постійно спонукають людину до самоконтролю, мотивують «потребу судити свої вчинки та якості ніби від власного імені». Отже, формування моральних цінностей розглядається В.О. Сухомлинським у тісному взаємозв'язку з розумовим, естетичним, трудовим вихованням» [5, с. 158].

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинский В.А. О воспитании совести / В.А. Сухомлинский // Педагогика. – 1995. – №4. – С. 49–51.
2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1987. – 544 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т.1. – С. 198.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т.3. – С. 283–583.
5. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа // Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976–1977. – Т.4. – С. 7–391.
6. Хрестоматия по педагогике: учебн. пособие для студ. пед. ин-тов / под ред. проф. З.И. Равкина. – М.: Просвещение, 1976. – 432 с.

ФЕНОМЕН КАЗКИ У РОЗВИТКУ ДИТИНИ:

ВІД В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ДО СЬОГОДЕННЯ

1. Актуальність реалізації освітньо-навчальної функції казки

Казково-метафоричний ресурс розвитку дитини надзвичайно актуалізується у сучасній психолого-педагогічній науці, що вивчає особливості сприйняття і розуміння дітьми казкового змісту. К.Ушинський, С.Русова, В.Сухомлинський високо оцінювали роль казок у вихованні та розвитку особистості дитини. Зокрема, В.О. Сухомлинський в своїй «школі радості» культивував дитячу словесну казкотворчість. Великий педагог писав: «Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але і без створення казок». Письмова мова вводиться їм в широкий контекст символічної діяльності, такої, як малювання, музика. Багаторічна практика переконала В.О. Сухомлинського, що «музика, уява, фантазія, казка, творчість – це доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили».

Однак, у сучасній виховній практиці казку використовують в основному як виховний засіб, за допомогою якого в дітей формують ціннісні орієнтації, сферу моральних уявлень про світ, а також навчають способам моральної поведінки в системі суспільних відносин.

Освітньо-навчальні ж функції казки, пов'язані в основному з науково-філософським освоєнням дійсності людиною, найменш розроблені в дошкільній педагогіці і практично не реалізуються в сучасних дошкільних закладах. У той час як освітньо-навчальний ресурс казки воістину колосальний, а його теоретичне обґрунтування і широке застосування дозволяє реалізувати нову парадигму дошкільної освіти [1; 2].

2. Діалектичний зв'язок міфологічної (правопівкульової) і наукової (лівонівкульової) стратегій пізнання та репрезентації знань.

Відомо, що людина, як на світанку існування людства, так і в період свого раннього дитинства, відображає світ та освоює його в основному на основі механізмів правої півкулі головного мозку, формуючи міфологічну реальність, виробляючи цілісне бачення й розуміння світу та розвиваючи синтетичне знання, що оперує міфологемами, які під час аналізу сучасною наукою виявляється адекватним об'єктивному стану речей, виявляючи феномен «знання до пізнання» [4]. Тобто, мова міфу (де світ постає цілісним неподільним комплексом) може одержувати наукову інтерпретацію на рівні механізмів лівої півкулі головного мозку людини. При цьому те, що у межах міфу існує синкретично і не підкоряється класичного лінійного принципу причини-наслідку, у межах наукового світорозуміння може бути представленим як існуюче роздільно й причинно-обумовлене.

Цілість соціоприродного світу та єдність міфу та теорії виявляє

принцип культурно-історичної неперервності буття людства, знання якого про світ постають «існуючими від віку» у згорнутій міфологічній формі, асоціативним та метафоричним чином організованим, здатній трансформуватися у науково-теоретичні схеми в процесі розвитку людського суспільства [4].

Важливі проблеми, пов'язані з осмисленням ролі казки як відображення міфологічної реальності, що є початковим джерелом розвитку людства, стають зрозумілішими, якщо при їх аналізі спиратися на *концепцію функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини*.

3. Аналіз казки з позиції концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини.

Якщо розвиток людини йде від правої півкулі до лівої, а від неї до їх функціонального синтезу, то це означає, що соціально-педагогічні впливи та, взагалі, будь-яка інформація, що реалізуються на рівні функцій правої півкулі (у дошкільному та молодшому шкільному віці), трансформуються у певні абстрактно-логічні форми на рівні функцій лівої півкулі. За таких умов відбувається поступово розгортання правопівкульового конкретно-образного змісту освіти (що переважає у дошкільному віці) у сфері лівопівкульових процесів (у середньому та старшому шкільному віці).

Таким чином, казково-міфологічний зміст освіти перетворюється на науково-теоретичний, а, відтак, феномен функціональної неперервності півкуль головного мозку передбачає єдність міфу та науки, їх взаємне обертання, коли міф може одержувати наукове розуміння, а сама наука використовувати «наукові міфи» (Томас Кун).

Слід сказати, що, як вважають деякі вчені, властивість міфологічного відображення дійсності є чи не єдиним засобом впіймати та змістовно визначити об'єкти високого ступеня абстракції. При цьому *адекватне пізнання світу людиною передбачає сплавлення наукового (однозначного, переважно лівопівкульового) та міфологічного (багатозначного, переважно правопівкульового) типів осягнення світу, а це формує автентичну реальність як Істину* (її вітчизняний логік С.Б. Церетелі визначив як «єдність протилежностей»), у сфері якої інтегрується протилежності і формується дипластія.

Історія людства доводить, що казка, притча, билина, міф, байка та інші засоби метафоричного відображення дійсності виступали та виступають одним з найбільш важливих когнітивних інструментів освоєння людьми певного типу культури, своєрідним шляхом «входження» в неї, виявляються головним вербальним механізмом навчання та виховання на початкових етапах розвитку людського суспільства. Для дитини, що знаходиться на початковому етапі розвитку людської особистості, також характерна міфологічна та епічна картина світу, яка потім підкорюється теоретичній та прагматичній науковій картині. Суттєвим є й те, що міф, казка містять у собі еталони нормативної поведінки, мудрість народів

світу, дозволяють дитині прогнозувати події, будувати поведінку на основі конструювання моделі світу, виступають при цьому особливим культурологічним феноменом.

У цьому розумінні казка, міф постають специфічною формою підсвідомих («природжених») ідей архетипів, «матриць мислення» людства.

Роль казки в житті людини виявляється найбільш повно при аналізі феномену функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини, відповідно до якого права півкуля, яка виражає синтетичний аспект знання та відображає світ за принципом «все у всьому», втілює в собі пралогічне (наочно-образне, наочно-дійове) мислення людини, яке в процесі її розвитку починає «конкурувати» з більш молодого в еволюційному відношенні лівопівкульовою психікою людини, що виражає аналітичний аспект знання і відображає світ дискретним, множинним, абстрактно-логічним, аналітичним, вербальним чином [4].

Принцип неперервності психічної діяльності людини передбачає єдність півкульових стратегій обробки інформації у процесі еволюції людини. Аналіз цього процесу дозволяє дійти висновку, що правопівкульова психіка дитини, розвиток її наочно-образного мислення, здатність до емпіричних узагальнень відіграють нарізну роль і в житті дорослої людини та «не є лише тимчасовим етапом, який потрібно пройти якомога швидше, щоб «замінити» його вербально-логічним мисленням» [6, с. 229].

При цьому це лівопівкульове вербально-логічне мислення «*вирастає*» з багатозначного метафоричного правопівкульового освоєння дійсності людиною. Відтак, з позиції концепції функціональної асиметрії півкуль головного мозку метою розвитку людини є досягнення функціонального узгодження правопівкульового та лівопівкульового аспектів психіки, їх синтез, коли такі феномени, що співвідносяться з функціональною природою півкуль, як образ та ідея, предмет та знак, почуття та думка, єдине та множинне сполучаються, формуючи психологічну базу для інтуїтивного, медитативно-діалектичного, творчого, евристичного, просвітленого, розуміючого віддзеркалення дійсності та її опанування, в процесі чого конкретне та абстрактне, експресивне та логічне з'єднуються, породжуючи феномен автентичного, істинного буття.

У зв'язку з цим зазначимо, що людина набуває різноманітного досвіду життя через два канали – *емоційно-чуттєвий* (некритичний, емпатійний, ірраціональний, правопівкульовий) та *логічний*, (критичний, волевий, раціональний, лівопівкульовий).

Через чуттєвий канал інформаційні елементи досвіду сприймаються та легко засвоюються як елементи сугестії, що реалізується у процесі *виховання*. Через логічний канал досвід сприймається як інструментальна й операційна сутність, тобто, тут людина вчиться на своєму досвіді, який вона має виробити самостійно, що реалізується у процесі *навчання*.

Відтак, казка, як втілення аналітичного знання у «згорнутій»

синтетичній формі, виступає у вигляді системи підсвідомих архетипових ідей, які здатні трансформуватися в науково-теоретичні схеми. При цьому чим глибше занурюється дитина у світ казок та чим більш просторий цей світ, тим більше науково-теоретичних сенсів вона згодом здатна сприйняти, видобути та кристалізувати.

Отже, казка, міф, народна релігійна традиція, ритуал, як форми активності переважно правопівкульової психіки, є принципово необхідним засобом навчання та виховання дітей не лише дошкільного, але й молодшого шкільного віку [3], протягом якого шкільний процес може отримати реалізацію через казку, міф та інші подібні явища.

4. Приклади інтерпретації казок та їх роль у творчому розвитку дитини й її наукового світогляду.

Наведемо приклад однієї з таких інтерпретацій. У казках «Про Ріпку» та «Про курку Рябу» ми можемо знайти втілення у формі наочно-дійового мислення багатьох математичних, фізичних, філософських, логічних принципів. Це й закони переходу кількості в якість, заперечення заперечення, а також правило послідовного аналітичного («ланцюгового») мислення: «...баба за діда, дід за ріпку...». Це й один із законів катастроф («...мишка хвостиком махнула та яєчко розбилося...»), який говорить, що будь-яка система може достатньо довго чинити опір зовнішній руйнівальній дії за рахунок внутрішніх компенсаторних можливостей, доки вона не вичерпає ресурси свого «гомеостазу» та не почне розпадатися, при цьому цей процес набуває лавиноподібного катастрофічного характеру, приводом для якого може слугувати зовсім незначна обставина.

5. Методика використання казки у навчанні дітей старшого дошкільного віку на прикладі казки про Ріпку.

Розглянемо основні розвивальні аспекти казки, їх поетапну реалізацію у навчально-виховному процесі ДНЗ.

5.1. Автор казки, оповідання, притчі, коротка інтерпретація казки.

Казка народна. Коротка інтерпретація: посадив дід ріпку; коли вона виросла, знадобилися зусилля всіх членів родини, а також домашніх тварин для того, щоб витягнути ріпку із землі; зрештою, результат був досягнутий за допомогою миші, яка живе в норі біля будинку; всього знадобилося шість учасників для реалізації мети.

5.2. Освітньо-розвивальні ресурси.

Розвиток лівопівкульового абстрактно-логічного мислення, формування фізичних і математичних уявлень про світ, що реалізується у таких ідеях та уявленнях, як: принцип причини-наслідку, що полягає в тому, що причиною є процес посадки ріпки (у вигляді насіння), а наслідком – її зростання, в результаті чого ми отримуємо урожай; мета-результат: для того, щоб витягнути ріпку слід використовувати інструмент(и) – людей і тварин; перетворення потенційного в актуальне (потенційне насіння врешті-решт реалізується в актуальне – плід); зростання і зміни: зростання

ріпки та перетворення насіння у плід; лінійний розумовий процес, що знаходить причини і наслідки; нарощування і сумація чинників: у процесі вилучення ріпки брали участі послідовно шість істот; діалектичний закон переходу кількості в якість: поступове збільшення кількості учасників, останнім з яких стала мишка; основний закон катастроф: система досить довго може підтримувати свою внутрішню стійкість при деструктивному впливі зовнішнього середовища до тих пір, поки система не вичерпає ресурси стійкості і не почне руйнуватися лавиноподібним чином, причому, чинником для цього може слугувати незначний вплив: маленька мишка.

Актуалізація функцій правопівкульового образного багатозначного міфологічного мислення, що реалізується у таких ідеях та уявленнях, як: процес прихованого і чудового росту насіння, яке дає результат – ріпку; ріпка при цьому в метафоричним вигляді втілює в собі спосіб життя людини і результату цього життя; парадокс, який полягає в тому, що маленька мишка виявилася немов би головною причиною, що призвела до потрібного результату

Розвиток мовлення. Казка є досить короткою, її виклад використовує прості для вимови слова, які навчають дитину вимовляти конкретні буквених сполучень.

Розвиток екологічної свідомості, який передбачає формування у дитини уявлень про: зростання та розвиток природи; невичерпні ресурси природи, яка дає людині засоби до існування даром, варто лише посадити насіння; взаємодію з природою для отримання її благ; єдність людини і тваринного світу.

Розвиток морально-правової свідомості та соціальних контактів реалізується через формування у дитини уявлень про: єдність людини і тваринного світу; колективну працю і колективне зусилля для досягнення мети; соціальний устрій та систему соціально-природної ієрархії.

5.3. Психотерапевтичні ресурси. Психологічні проблеми дитини при проектуванні на сюжет казки (особливо, якщо цей сюжет отримує сюжетно-рольову обкатку) отримують розв'язок (катарсис) в умовах ідентифікації дитини з проблемами казки. Казки про ріпку при цьому вчить дитину взаємодії людей і формує розуміння того, що кожен член спільноти однаково потрібен і цінний для життєдіяльності людського товариства.

5.4. Паралельні (подібні) казки, оповідання. Подібною є оповідь В.О. Сухомлинського «Подвиг комара» [5, с. 428].

5.5. Конкретні методики роботи з матеріалом. Сюжетно-рольова гра. Відтворення казки за допомогою малюнків, пластиліну та ін. Виклад казки. Повторення казки за вихователем. Демонстрація фізичних і математичних феноменів, розкритих у казці, за допомогою наочно-образних засобів. Зображення дитиною за допомогою малюнка свого місця (а також членів своєї сім'ї, своїх знайомих) в казці. Наповнення казки іншими казковими

персонажами. Праця з сюжетом казки (діти змінюють сюжет).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознюк О.В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика : монографія / О.В. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с
2. Вознюк О.В. Парадоксоведення – навчальна дисципліна нової освітньої парадигми / О.В. Вознюк // Наукові записки Малої академії наук України. – Збірник Наукових праць. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 6. – К., 2014. – С. 44–62.
3. Запорожец А.В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А.В. Запорожец // Принцип развития в психологии. – М.: Наука 1978. – С. 254–256.
4. Крымский С. Б. Культурные архетипы, или «знание до познания» / С. Б. Крымский // Природа. – 1991. – № 11. – С. 70–75.
5. Сухомлинский В.О. Я розповім вам про казку... Філософія для дітей / В.О. Сухомлинський. Збірка творів. Укладач Ольга Сухомлинська. – Видавничий дім «Школа». – 2016. – 575 с.
6. Тихомиров О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров. – М.: Изд. МГУ, 1984. – 272 с.

*Гаврилюк Світлана Миколаївна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри дошкільної освіти*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У зв'язку з модернізацією змісту сучасної дошкільної освіти зростає роль особистості дитини дошкільного віку як найвищої соціальної цінності, адже дитинство – це період спонтанного, інтуїтивного пошуку сфери творчості, у якій індивід може себе всебічно реалізувати.

Сучасні вчені (Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, О. Коберник, В. Кузь, В. Моляко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та ін.), вказують на необхідність розвитку творчості в ранньому дошкільному віці – сприятливому періоді виховання творчої особистості.

Аналіз наукових досліджень (Л. І. Іщенко, Л. В. Кекух, Н. В. Кічук, О. А. Листопад, О. Ю. Приходько та ін.) з проблеми творчості переконує, що готовність до творчої діяльності у її індивідуальній своєрідності властива кожній здоровій дитині, тому надзвичайно важливо правильно спрямувати творчі інтереси дітей в дошкільному віці.

Таким чином, надзвичайно важливою є орієнтація дошкільної освіти на розвиток творчої особистості, визнання її самоцінності, формування позитивної «Я-концепції» кожного вихованця.

Зазначимо, що пошукова творча діяльність у дошкільному віці є своєрідним внутрішнім генератором, рушійною силою саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості, яка сприяє актуалізації внутрішнього потенціалу дитини в майбутньому.

Розглядаючи найефективніші підходи до розвитку дитячої творчості, необхідно звернутися до науково-педагогічної спадщини

видатного педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського.

В. О. Сухомлинський наголошував на тому, що педагогічний, виховний складник творчості, на жаль, залишився недосліджуваною цариною і найслабшою ділянкою практики. Без творчості не може відбуватися пізнання людиною своїх сил, здібностей, нахилів; неможливо утверджувати повагу до себе, чутливе ставлення особистості до морального впливу колективу. Без творчого життя не може бути й виховання, без творчості не існуватимуть немислимі духовні – інтелектуальні, емоційні, естетичні, ідейні – взаємини між індивідами в колективі. Творчий потенціал – це не певний обсяг знань, а особлива спрямованість розуму, зв'язок інтелектуального життя особистості з виявленням її сил в активній діяльності, у якій розкривається духовний світ кожного, це своєрідний магніт, що притягує людину до людини [1, с. 480–481].

У працях педагог послідовно обстоює ідею про те, що від творчої особистості самого вихователя, буде залежати розвиток творчого потенціалу дитини. Зрозуміло, що саме вихователь перший вводить дитину у світ краси, добра, творчості. Відтак основне завдання педагога як творця дитячої радості, на думку вченого, полягає в тому, щоб «своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки здібностей у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання» [4, с. 123].

Особливе місце в багатогранній педагогічній спадщині вченого посідають питання розвитку дитячої творчості. Підкреслюючи виняткове значення перших проявів творчої діяльності, В. О. Сухомлинський наголошував, що духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості.

На переконання педагога, творчість дітей є своєрідною сферою їхнього духовного життя, самовираження й самоутворення, в якому яскраво виявляється самобутність кожної дитини, однак цю неповторність неможливо охопити єдиними й обов'язковими для всіх правилами [2, с. 54].

Творчу діяльність Василь Олександрович розглядав як могутній стимул духовного життя вихованців. «Творчість починається там, – писав учений, – де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, засвоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немов зливається зі своїм духовним надбанням» [3, с. 609].

Зважаючи на те, що особливого значення розвиток творчості набуває в ранньому дитинстві, коли відбувається формування творчої

активності, мислення, мови людини, В. О. Сухомлинський закликав педагогів вірити в талант кожного вихованця і був переконаний у тому, що кожна дитина – це цілий світ, досконало особливий, унікальний [2, с. 421].

Отже, дитинство малюка буде щасливим та радісним лише за умови уважного ставлення до розвитку дитячої творчості. Тому вихователеві та батькам потрібно давати кожній дитині можливість для самовираження в різноманітних видах творчої діяльності, починаючи з раннього дошкільного віку, вони мають пам'ятати, про те, що «обдаровані і талановиті всі без винятку діти».

З огляду на викладене вище, зростання ролі дитячої творчості у виховній системі дошкільних навчальних закладів передбачає особливі вимоги до особистості вихователя. Сьогодні освітні заклади нашої держави потребують творчого, ініціативного, винахідливого вихователя, здатного адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях, критично мислити, реагувати на нові запити суспільства, успішно реалізовувати себе у творчій професійній діяльності.

Зважаючи на специфіку професії вихователя дошкільного навчального закладу, зауважимо, що це одна із творчих професій, яка вимагає від педагога постійного самовдосконалення. Успіх його роботи залежить від систематичної і копіткої праці над собою – підвищенням як педагогічного рівня, так і особистої готовності до творчості.

У творах В. О. Сухомлинського «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Листи до сина», «Як виховати справжню людину» та ін. викладено гуманістичну концепцію виховання творчої особистості, що ґрунтується на пріоритетах інтересів дитини, урахуванні її природних задатків, взаємодії та спілкуванні в різновікових групах під час різноманітних видів творчої діяльності: естетичної, художньої, трудової. Навчально-виховний процес у Павлиській школі був спрямований її директором на розвиток творчих здібностей учнів. З цією метою педагогічний колектив працював над тим, щоб виявити природні задатки, інтереси, нахили вихованців на основі індивідуального підходу до кожної дитини. Для цього учні мали можливість розвивати свої здібності в кабінеті живої природи, на навчальній ділянці, пасіці тощо. «Ми добиваємося того, щоб майстерність маленькі діти бачили насамперед у праці рук; саме з цього починається розкриття задатків, обдарувань і талантів», – зазначав педагог [4, с. 90]. На його думку, якщо «руки мислять, то цей процес і стає каталізатором пробудження творчих ділянок мозку» [3, с. 439].

З метою реалізації інтересів, потреб, нахилів вихованців педагог повинен створити умови кожній дитині вільно вибирати улюблену роль, іграшку, театралізацію улюбленого твору тощо. Створена

креативна зона чи куточок казки або куточок усамітнення в сучасному дошкільному навчальному закладі дає можливість кожній дитині побути наодинці або поспілкуватися з улюбленою іграшкою, переглянути ілюстрації до художнього твору, провести репетицію перед дзеркалом. Саме тому в «Школі радості» В. О. Сухомлинського було створено спеціальну кімнату казки, в якій панувала атмосфера тепла, дружби, доброти та поваги вихованців один до одного.

Підготовлена спільно з батьками вистава може стати своєрідним родинним святом. Адже маленькі діти із задоволенням діляться з батьками своїми враженнями від вистави, люблять, коли є дорослий співрозмовник. В. О. Сухомлинський неодноразово наголошував, що середовищем, в якому дитина вчиться робити добро, є сім'я. Зі спогадів дослідників творчості видатного педагога дізнаємося про використання показу театральних вистав у сім'ї Сухомлинських. У «Повісті про вчителя» Б. С. Тартаковського знаходимо, що в сім'ї відомого педагога широко використовувалися різні види театру. «Коли Оля і Сергій хворіли в сорок дев'ятому році – два місяці знаходилися в строгій ізоляції, Василь Олександрович, переказав всі казки бабусі Марії, став складати свої, що пізніше увійшли у «Виховну хрестоматію». Василь Олександрович не лише розповідав, але і «показував» казки. На двері вішали простирадло – це був екран. Василь Олександрович сідав на диван і починав казку «Жили-були...».

А Ганна Іванівна за екраном рухала фігурки, намальовані Василем Олександровичем. Ось про який театр згадує Ляля, батько якої обіцяє:

– Що ж, буде і театр. Ось порозмовляємо з мамою – і розповімо тобі – дивовижну казку...» [6, с. 137].

Створення сприятливого розвивального середовища зумовило розвиток дитячої фантазії, адже діти ще задовго до навчання у школі, могли самостійно складати власні казки та оповідання із новим сюжетом. Це було першим кроком у розвитку мислення та поетичної творчості дітей дошкільного віку. Отже, педагогу важливо спрямовувати батьків на використання театралізованої діяльності в умовах сім'ї, зокрема – спільних видів діяльності, в яких об'єдналися б творчість дорослих та дітей. Формами такої взаємодії можуть бути: організації на базі дошкільного навчального закладу сімейного клубу, спільних проведених театралізованих сімейних свят, розваг, конкурсів, родинних фестивалів, виставок, спільних кульпоходів до дитячого театру, колективних прослуховувань і перегляду радіо та телетеатру тощо. Дуже важливо, щоб батьки сприяли розвиткові творчих здібностей дітей: цікавилися їх інтересами, нахилами, разом із дітьми брали активну участь у спільній діяльності.

Творче осмислення багатогранної спадщини сільського народного вчителя, талановитого гуманіста, педагога-новатора Василя Олександровича Сухомлинського свідчить про те, що джерелом дитячої творчості є залучення дитини до краси й гармонії у світі, мистецтві, природі, пробудження її почуттів, прагнення до праці.

Нові підходи до організації розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі дають дітям можливість мріяти, уявляти, творити, тому повинні бути впроваджені різноманітні види творчої діяльності: пізнавальної, ігрової, художньо-естетичної.

Відтак, зауважимо, що виховання майбутнього громадянина, здатного до успішної творчої діяльності, залежить насамперед від готовності самого педагога до творчості, його бажання творити разом з дітьми, творчого ставлення до справи. Відповідно й успіх роботи вихователя залежить від систематичної і копіткої праці над собою – підвищенням як педагогічного рівня, так і особистої готовності до творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива / В. А. Сухомлинский // Избранные произведения : в 5 т. / В. А. Сухомлинский ; редкол.: А. Г. Дзевирин (предс.) [и др.]. – К. : Рад. школа, 1979 – Т. 1. – С. 480 – 485.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 668 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 582 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 640 с.
5. Тартаковский Б. С. Повесть об учителе Сухомлинском. Смерть и жизнь рядом: повести / Б. С. Тартаковский – К.: Днипро, 1983. – 271 с.

*Гайдай Ірина Анатоліївна,
магістрант 61 групи ННІ педагогіки*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної правової держави актуалізували проблему громадянського виховання особистості в суспільстві. Перед соціальними інституціями освіти поставлено завдання: формувати громадянина, найвищою цінністю якого є любов до Батьківщини та свого народу.

Ідеї громадянського виховання завжди були актуальними для педагогічної еліти України. Такі відомі українські діячі, як В. Антонович, М. Драгоманов, М. Грушевський, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, Б. Грінченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та багато

інших, звертали увагу у своїх роботах на особливе значення формування громадянської свідомості підростаючої особистості.

Програма громадянського виховання розробляється на державно-програмному, концептуальному та практичному рівнях. Так, державні документи, зокрема Конституція України, Закон України «Про громадянство України» визначають права і обов'язки громадян України. «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» одним із пріоритетів розвитку освіти називає національне і громадянське виховання, яке має здійснюватися упродовж усього процесу навчання дітей та молоді. За означеним державним документом, в основу цих важливих напрямів виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь [4].

У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається, що «громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політико, юридично дієздатною та захищеною». Таким чином, громадянське виховання – це всеохоплююча категорія, що поєднує всі грані педагогічного процесу. Важливе місце у ньому посідає освітня складова, у вигляді громадянської освіти, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості, що передбачає розвиток в особистості здатності усвідомлювати провідні моральні цінності [3]. В. Сухомлинський «справжню громадянськість бачив у моральній відповідальності за все, що робиться на рідній землі: непримиренність до недоліків, гаряче прагнення боротися за розквіт, велич і могутність Вітчизни».

Безперечно, у процесі громадянського виховання провідне місце належить освітній складовій, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості. Це поняття об'єднує в собі громадянську, політичну соціалізацію та здатність долучати до цього процесу моральні цінності.

Нині ми звертаємо увагу на те, що виховання громадянина має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини.

Тому ми вважаємо що тема нашої статті є досить актуальною в сьогоденні.

Мета статті – розглянути творчий доробок великого педагога Василя Сухомлинського та його ідеї в формування громадянських цінностей в молодших школярів в позашкільній роботі.

Сьогодні ми розглядаємо громадянське виховання як процес формування громадянськості, як інтегративної якості особистості, що дає змогу людині відчувати себе морально, політично й юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними.

І скільки б не говорили про нові методи виховання й навчання, але без вивчення і творчого впровадження педагогічної спадщини Василя Сухомлинського розбудова національної освіти неможлива. З плином часу реальність його порад усвідомлюється все більше. Бо вони – результат спостережень і думок: як найкраще вчити, виховувати, розвивати дитячу особистість на засадах гуманної педагогіки.

Ідеї громадянського виховання завжди були актуальними для видатних педагогів України. Звертаючись до творчого доробку В. Сухомлинського, ми відзначаємо, що громадянське виховання позиціонується ним як головна педагогічна проблема. У книзі «Народження громадянина» він розглядав формування громадянської компетентності на основі людяності й гуманізму. Першочерговою умовою успішного формування рис громадянина педагог вважав організацію емоційно насиченого, діяльного життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда [7].

Гуманізація шкільного та позашкільного життя – загальний і визначальний принцип педагогічного процесу, який ґрунтувався на розробленій Василем Олександровичем концепції дитячого щастя. В. Сухомлинський зазначав, що дитина має бути щасливою вже сьогодні. Він добирав, розробляв технології навчання, які враховували дитячі запити, інтереси, здібності. Педагог наголошував на тому, що форми роботи з дітьми мають бути доцільними, розвивальними, враховувати реальні умови життя, соціальний досвід учнів.

Навчально-виховний процес досягав гармонійної взаємодії всіх його учасників: педагогів, учнів, батьків, громадськості. Першочергове завдання, яке директор наполегливо вирішував тривалий час, – створення колективу педагогів-одномисльців, спроможного розв'язувати найскладніші проблеми діяльності школи. Успішний розвиток дитячої особистості забезпечувався при реалізації складників навчально-виховного процесу: розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного. Методи виховання у початковій школі, за В. Сухомлинським, можна поділити на дві групи: перша – методи, які

забезпечують первинне сприймання знань і вмінь учнями; друга група – методи осмислення, розвитку, поглиблення знань.

До першої групи відносимо розповідь, пояснення, опис, тлумачення понять, інструктаж, бесіду, самостійне читання книг з метою первинного сприймання знань; демонстрацію, ілюстрацію; трудовий процес; самостійне спостереження, екскурсію, практичну роботу в процесі самостійного оволодіння знаннями; показ фізичних вправ. До другої групи – вправи, пояснення факторів і явищ природи і праці, суспільного життя; проблемні завдання, творчі письмові роботи, виготовлення навчальних посібників і приладів, графічні роботи, дослідницькі роботи, експеримент, керування машинами, механізмами, приладами, застосування знань і вмінь; тривала трудова діяльність, що забезпечує поєднання практичної діяльності з вдосконаленням вмінь та поглибленням знань.

Відомий український педагог перший (за радянських часів) звернувся до громадянського виховання як до головної педагогічної проблеми. У 1970 році вийшла його книжка «Народження громадянина», де формування громадянськості розглядається на основі людяності, гуманізму. Першочерговою умовою формування рис громадянина педагог вважав організацію емоційно насиченого, діяльного (з трудовою основою) життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда в контексті діяльного життя шкільного колективу. Він визначив, що риси громадянина виховуються безліччю впливів педагогічного характеру й некерованими соціальними впливами [7].

Високим був внесок видатного педагога у розвитку теорії й практики виховання учнівської молоді в позакласній і позашкільній діяльності. Гурткова робота, на його думку, – це спеціально організовані заняття, що забезпечують повноцінний відпочинок школярам. Добре спланована гурткова робота аж ніяк не перевантажує учнів. Активізуючи пізнавальну діяльність школярів, вона в той же час створює умови для практичного застосування одержаних ними знань.

Вивчення і дослідження ідей Павлівської школи В. Сухомлинського має важливе значення для удосконалення сучасної позашкільної освіти.

У роботі з дітьми використовувалися найрізноманітніші виховні дії: привчання та вправляння, різноманітні вправи як спосіб закріплення стійкості відповідних навичок і умінь, заохочення, навіювання, осуд, покарання тощо. Справжня батьківська любов, на думку Василя Олександровича, полягає в тому, щоб навчити дитину бачити, відчувати, розуміти й переживати те, що вона живе серед людей і відповідальна перед ними за свої вчинки [6].

Слід зазначити, що творча думка педагога постійно розвивалася, збагачувалася, поглиблювалася, вибудовувалася цілісна концепція шкільно-сімейного виховання.

Виключно цілеспрямовано В. Сухомлинський працював над зростанням професійної майстерності кожного учителя, постійно підкреслював, що вчитель творить людину.

Осередком, сутністю педагогічної системи В. Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення «інтелектуального фону школи» тощо. Учитель майстерно використовував народні традиції, культуру, природу, працю, творчість, дослідництво, самоосвіту й самовиховання школярів, організацію спільної діяльності педагогів, батьків, дітей для досягнення мети – успішного розвитку кожного вихованця. Любов до дитини органічно поєднувалася з виваженою вимогливістю, що забезпечувало формування характеру, загартування волі, вміння переборювати труднощі, досягати мети у власній життєтворчості.

Подальшого вивчення потребує феномен цілісності педагогічної системи Василя Сухомлинського з акцентами на особистості Учителя, його саморозвитку, що забезпечувало індивідуальний підхід до дитини, розвиток обдарувань кожного, утвердження в подальшому навчанні і житті як успішної особистості.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки:

- національне відродження України гостро ставить проблему громадянського виховання особистості;
- важливого значення в системі роботи освітніх закладів набувають історично-культурні, трудові, морально-етичні, природні цінності, які містить довкілля регіону, свідомо опора на прогресивні традиції народної педагогіки, спадщину видатних педагогів та сучасні концептуальні засади громадянського виховання в Україні.

Сьогодні, у пору активних демократичних перетворень, ми маємо змогу реалізовувати у виховній практиці ті громадянські надбання, які будуть сприяти вибору активної життєвої позиції та свідомого формування громадянського світогляду нашої молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О. Сучасне українське виховання (система цінностей). – Львів, 1999. – 15 с.
2. Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія / Упорядники М.П. Рогозін і О.В.Сухомлинська. – Донецьк, 2001. – 262 с.
3. Концепція громадянської освіти в Україні // Директор школи. – 2001. – № 20 (164). – С. 7-10.

4. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова КМУ № 462 від 20.04.11 року http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911
5. Сухомлинский В.А. Значение системы трудового воспитания детей младшего и среднего возраста / В.А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1959. – № 7. – С. 4.
6. Сухомлинський В.О. Суспільно корисна праця учнів в умовах сільської коли / В.О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1954. – № 8. – С. 23–31.
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3. – К. : Рад. шк., 1976.

Ганцева Анна,

студентка 43 групи ННІ іноземної філології,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І МІСЦЕ КАЗКИ У РІЗНОБІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

«Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови»

Василь Сухомлинський

Актуальність означеного напрямку пошуку зумовлюється необхідністю розкриття різнобічного розвитку і виховання дитячої особистості через читання казок.

Мета статті – проаналізувати казки Василя Сухомлинського та їх вплив на розвиток і виховання дитини.

Василь Сухомлинський здійснив вагомий внесок своїми чаруючими казками у виховання дітей. Недарма саме він відкрив «Школу радості» та написав книгу свого життя «Серце віддаю дітям». Він вважав, що саме казка задовольняє жадобу дитячого пізнання до навколишнього, справедливого та реального світу через комічні та вигадані історії чи то героїв. Адже це не секрет, що такий дивовижний світ казок не оминає жодної маленької душі, засіває її першими зернами краси, добра та чесності. Вона входить у життя людини з раннього дитинства, відіграючи незбагненно важливу роль у становленні особистості. На прикладі позитивних персонажів дитина вчиться бути хорошою, а негативні герої розповідей викликають у неї лише негативну реакцію. Тому зазвичай дитина починає розуміти змалечку, що є добро, а що – зло [1, с. 536].

В. Сухомлинський вважав, що казка є засобом патріотичного виховання, засобом розвитку дитячої творчості, вона сприяє формуванню основ світогляду. Завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем. Василь Олександрович стверджував, що «переключення думки, яке є суттю мислення, можливе лише тоді, коли перед дитиною або наочний, реальний образ, або настільки яскраво створений словесний образ, що дитина ніби бачить, чує, відчуває те, про що розповідають – ось чому діти так люблять казки» [2, с. 32].

«Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея – казки в глибині її змісту;

створені народом казкові образи, що живуть тисячоліттями доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його ідеали, прагнення, погляди на життя. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу». Казкові образи, на думку В. Сухомлинського, допомагають дітям зрозуміти красу рідної землі. Тому він радить молодим педагогам: «Нехай дитина відчує красу і захоплюється нею, нехай у її серці й пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина». Саме так В. Сухомлинський пояснював важливість патріотичного виховання через казку [2, с. 77].

У своїй «Школі радості» він створив кімнату казки. До цієї кімнати учні ходили двічі на тиждень. У ній вони слухали і розповідали казки самостійно [2, с. 154].

Найсуттєвішою особливістю казки є фантазія, що надзвичайно імponує дітям. Так звірі й птахи в казках розмовляють людською мовою, виконують людські дії, приймають на себе і хороші, й погані вчинки. Неможливо не зазначити, що виняткове значення казки мають у розвитку мислення і мовлення. З огляду на психологічні особливості дітей В. Сухомлинський вважав, що дитячі роки – це найсприятливіший період для оволодіння духовним багатством рідної мови, для творчості. На його думку, казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови [2, с. 207].

Казка, фантазія – це ключик, за допомогою якого можна відкрити для себе весь навколишній світ. Без казки, без гри уяви дитина не може жити, без казки навколишній світ перетворюється для нього в красиву, але все ж намальовану на полотні картину, а казка змушує цю картину ожити. Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти не тільки люблять слухати казку. Вони створюють її [2, с. 42].

Чому казка розвиває мову і мислення сильніше за будь-який інший засіб? Тому що казкові образи яскраво-емоційно забарвлені. Слово казки живе в дитячій свідомості. Серце завмирає у дитини, коли вона слухає або вимовляє слова, що створюють фантастичну картину [2, с. 46].

Багаторічний досвід В. Сухомлинського переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, що народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, активізують потік думок, який спонукає до активної діяльності мозку, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом вираження думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, пробуджена казковими образами,

дитина вчиться мислити словами. Діти знаходять глибоке задоволення в тому, що їх думка живе в світі казкових образів. П'ять, десять разів дитина може переказувати одну і ту ж казку, і кожен раз відкриває в ній щось нове. У казкових образах – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного. Дитина прекрасно знає, що в світі немає ні Баби-Яги, ні Царівни-Жаби, ні Кощея Безсмертного, але вона втілює в ці образи добро і зло, і кожен раз, розповідаючи одну і ту ж казку, висловлює своє особисте ставлення до поганого і хорошого [2, с. 84].

Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, серцева чуйність до людського нещастя, горя, страждань. У казці черпаються перші уявлення про справедливість, добро і зло. Початковий етап ідейного виховання теж відбувається за допомогою казки. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах.

Казка для маленьких дітей – не просто розповідь про фантастичні події; це – цілий світ, у якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю.

Слово знаходить у казці реальну форму вираження духовних сил дитини, як у грі – рух, у музиці – мелодія [4, с. 273–278].

Прищеплення учням молодшого шкільного віку засад добра як вважав В. Сухомлинський, є чи не найважливішим завданням педагогічної науки. Як слушно зазначає М. Антоненко, людину, яка до добра, і до зла ставиться байдуже, В. Сухомлинський називає людиною з пустою душею [1, с. 13].

У цьому контексті Василь Олександрович писав, що ідея добра – це мірка, з якою треба підходити до пояснення оцінки людських відносин. Слід прагнути, щоб вони були нормальним охоронцем твого сумління, спонукачем твоєї моральної, непохитної духовності, стійкості, ідейної мужності.

Зазначимо, що В. Сухомлинський був глибоко обізнаний з концепцією добра і зла в філософії й педагогічній літературі впродовж всієї історії людства, а саме: поглядами Сократа творами Платона, Аристотеля, Епікура, представників християнства, Яна Амоса Коменського, французьких філософів і просвітителів XVIII ст., представників екзистенціалізму, прагматизму, педагога К. Ушинського та ін.

В. Сухомлинський не лише розкрив високу мудрість і життєстверджуючий оптимізм казки, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі.

У творчості В. Сухомлинського червоними нитками проходять дві головні ідеї, взаємопов'язані та взаємозалежні між собою:

перша – оспівування краси рідної природи у різні пори року, виховання любові до кожної травинки, кожної грудочки рідної землі;

друга – оспівування краси людських стосунків, любові до Батьківщини, до батьків, повага до старших, дружби, взаємодопомоги.

Складні філософські поняття стають доступними дітям завдяки тому, що вони ознайомлюються з відповідними творами, намагаються аналізувати вчинки героя, переносять почуте на власний досвід та вчаться робити висновки.

І «... щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» – у цих, уже крилатих словах В. Сухомлинського, відображене кредо його життя, яке мало б стати кредом кожної молодої людини, яка готується вступати до педагогічного навчального закладу.

В. Сухомлинський вважав, що казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу. Таку ж високу оцінку у вихованні дітей він дає і народній пісні, культурі, традиціям.

«Без казки – живої та яскравої, яка володіє свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитяче мислення і дитячу мову. Дуже важливо, щоб діти не лише слухали казку, а й самі її творили. Через казку, через неповторну дитячу творчість – вірна дорога до серця дитини».

Підсумовуючи усе вище сказане, можна з упевненістю сказати, що досвід Василя Олександровича надзвичайно вражає. У далекі від сьогодення роки, він запровадив те, що є актуальним у сьогоденні.

Педагогічну творчість В. Сухомлинського можна вважати своєрідним кодексом для педагогічних теорій, що формувались у загальному руслі прогресивних пошуків мислителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко М. Книга В.О. Сухомлинського «Як виховати справжню людину» в контексті діалогу щодо духовно-моральних цінностей / М. Антоненко // Рідна школа. – 2009. – № 8-9. – С. 11-13.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С.7-283.
3. Сухомлинський В.О. Школа і природа // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С. 536-551.
4. Сухомлинський В.О. Елементи творчості в діяльності молодших школярів // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. – Т.1. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т.1. – С. 273-278.

Гергуль Світлана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

**ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ**

Проблема фахової підготовки вчителя завжди була і є актуальною та затребуваною. Особливо гостро вона постає сьогодні, адже педагогічний процес, зокрема, зміст і характер професійної діяльності вчителя постійно змінюється, викликаючи в педагога потребу в оволодінні новими педагогічними засобами та методами впливу на формування особистості школяра. Отже, випускник педагогічного навчального закладу має бути висококваліфікованим спеціалістом, всебічно розвиненою, творчою особистістю, яка вміє самостійно здобувати знання, мислити, вміло передавати інформацію іншим.

Актуальність фахової підготовки майбутнього вчителя у сучасних вищих педагогічних навчальних закладах зумовлена необхідністю подолання наступних суперечностей: між необхідністю у формуванні в студентів професійної майстерності та недостатньою увагою навчального закладу до даної проблеми; між об'єктивною потребою якісного перетворення процесу навчання майбутнього вчителя й існуючими традиційними класичними методами навчання; між зростаючим попитом практичної реалізації даного процесу та відсутністю достатнього теоретичного та технологічного забезпечення.

Для подолання існуючих суперечностей, виявлення доцільних шляхів підвищення педагогічної майстерності майбутнього вчителя украй необхідним є чітка організація навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, а також звернення до надбань історико-педагогічної науки, доробку вітчизняних учених, їх конструктивне вивчення з метою вдосконалення й підвищення якості освіти. Особливе місце серед надбань світового педагогічного досвіду посідає теоретичний і практичний доробок Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970). Він вирізняється багатогранністю, яскраво вираженим новаторським характером і найповніше відповідає вимогам сучасності, збагачує педагогічну науку новими фактами й теоретичними положеннями, дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток.

Творча спадщина видатного педагога завжди була предметом дослідження провідних науковців та вчителів-практиків. Значний вклад у вивчення педагогічного досвіду В.О. Сухомлинського внесли вітчизняні вчені І.Д. Бех, А.М. Богуш, М.В. Богуславський, А.М. Борисовський, М.С. Вашуленко, Г.Н. Волков, В.Г. Кузь, М.І. Мухін, В.Г. Риндак, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, В.Л. Федяєва та ін.

Погляди В.О. Сухомлинського на особистість учителя висвітлили у своїх дисертаційних роботах К.А. Юр'єва «Естетична культура вчителя у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського» (1993), С.В. Білецька «Взаємовідносини учителя і учнів в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського» (1994), А.М. Луцюк «Проблема педагогічної

майстерності вчителя у творчій спадщині В.О. Сухомлинського» (1996) та ін. Деякі аспекти професійної діяльності вчителя в педагогічній спадщині видатного педагога-гуманіста були в полі зору М.Я. Антонця, В.Г. Бутенка, В.А. Василенко, Н.А. Василенко, А.Я. Розенберга, Л.М. Сіднева, М.І. Сметанського та ін.

Однак згадані дослідники, розкриваючи багатогранність педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, лише фрагментарно розглядали проблему творчого використання здобутку видатного педагога у процесі вивчення студентами дисциплін педагогічного циклу. Отже, мета написання статті полягає у вивченні та узагальненні поглядів видатного педагога на дану проблему.

Закцентуємо увагу на особистісній підготовці майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу на філологічному факультеті Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Наслідуючи мудрі поради Василя Олександровича, студенти пізнають основи діяльності вчителя, стають посередниками між педагогічною наукою та практикою, працюють над перспективами вдосконалення навчально-виховного процесу, вивчають провідний педагогічний досвід кращих учителів та вчать ся упроваджувати його під час проходження педагогічної практики, створюють індивідуальну педагогічну лабораторію. Адже, як стверджував В.О. Сухомлинський, «чим більше знає вчитель, тим легше його учням засвоїти елементарні знання, тим більшим авторитетом і довір'ям користується він серед учнів і батьків, тим більше до нього, як до джерела знань, тягнуться діти» [3, с. 55].

Педагогічні дисципліни викладаються на факультеті протягом чотирьох років у такій послідовності курсів: «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Сучасні технології навчання та виховання». В даному контексті вагомим значенням набуває самостійна робота студентів. Саме вона є найважливішим компонентом педагогічного процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної, групової та колективної навчально-виховної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних, так і позааудиторних занять, без участі викладача, проте під його безпосереднім керівництвом [1, с. 320].

Під час вивчення історії педагогіки студенти I курсу знайомляться із життєвим шляхом та творчим досвідом Василя Олександровича, вивчають його біографію та самостійно опрацьовують його книги. При цьому особлива увага звертається на книгу «Серце віддаю дітям» [5].

Студенти II курсу, виконуючи самостійні роботи із «Педагогіки», читають твір «Павлиська середня школа», конспектують розділи книги, а саме: «Дружний педагогічний колектив – запорука успіху навчально-

виховної роботи», «Моральне виховання», «Розумове виховання»; створюють власну «скарбницю цитат В.О. Сухомлинського». Для самостійного опрацювання студентам філологічного факультету також пропонується праця Василя Олександровича «Батьківська педагогіка».

За програмою курсу «Педагогіка» дану роботу вони виконують у ході вивчення розділу «Теорія виховання». Таким чином, у майбутніх учителів формується стійке уявлення про те, що найвищою, найблагороднішою та найпочеснішою мрією кожного батька і матері В.О. Сухомлинський вважав творення людини, оскільки вони не тільки продовжують свій рід і відтворюють себе в своїх дітях, а й несуть відповідальність за нову людину, людство і його майбутнє загалом [2]. Ґрунтовне опрацювання педагогічної спадщини видатного Василя Олександровича дає змогу студентам виконати індивідуальний творчий проект, зокрема створити перелік рекомендацій і побажань батькам, учителям та класним керівникам, а також розробити семінар-практикум «Традиційні й нетрадиційні форми роботи з батьками».

У процесі вивчення розділу «Школознавство» майбутні вчителі опрацьовують твір «Розмова з молодим директором школи». Вони не просто читають та конспектують дану працю видатного педагога, а й, беручи саме її за основу, самостійно створюють індивідуальний проект «Відвідування та аналіз уроків», презентують його під час проведення круглого столу «Специфіка управлінської діяльності навчальним закладом» [4].

На III курсі, готуючись до практичних занять з «Основ педагогічної майстерності», студенти у праці «Сто порад учителю» знаходять відповіді на питання, які їх хвилюють: «Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується?», «Будьте доброзичливими», «Про роботу з «важкими» учнями», «Поради вчителю, який починає працювати в школі», «Як виховувати самодисципліну в розумовій праці» тощо. Завданням до кожного практичного або лабораторного заняття є таке: «Самостійно доберіть цитату з творів В.О. Сухомлинського, яка могла б стати епіграфом до даної теми» [6].

Педагогічну спадщину Василя Олександровича студенти самостійно вивчають і на 4 курсі, під час підготовки індивідуальних творчих завдань до спецкурсу «Сучасні технології навчання та виховання». Його мета – поглиблення та розширення професійної підготовки спеціалістів, становлення творчої індивідуальності майбутнього педагога, що розвивається й формується в умовах альтернативної освіти. Зміст спецкурсу орієнтований на нову галузь педагогічної науки – педагогічну інноватику; глибше ознайомлення студентів із новітніми досягненнями сучасної науки і прогресивними зарубіжними та вітчизняними освітньо-виховними технологіями;

вивчення найбільш типових моделей альтернативної освіти, що різняться своєрідністю, яскраво вираженим авторським підходом до трактування педагогічних ідей; детальний розгляд тих концепцій та освітніх проектів, які стали основою масових педагогічних рухів, дали імпульси розвитку гуманістичної педагогіки.

Авторська школа Василя Сухомлинського також є предметом самостійного вивчення. Особлива увага приділяється опрацюванню праці видатного педагога «Листи до сина» та статей «Педагогіка серця», «Не бійтесь бути ласкавими», «На нашій совісті – людина», «Праця, покликання, щастя», «Слово до учнів». Також студенти пишуть реферати на тему «Технології виховання В.О. Сухомлинського».

Таким чином, протягом чотирьох років вивчення предметів педагогічного циклу студенти філологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка не просто читають та конспектують твори видатного педагога, у них формується уявлення про організацію навчально-виховної роботи в школі, професію вчителя, його педагогічну майстерність та адміністративну діяльність. Спираючись на здобуті самоосвітньою діяльністю знання, майбутні вчителі розв'язують педагогічні завдання, оволодівають елементами педагогічної техніки; відкривають для себе засоби й напрями цілеспрямованого професійного самовдосконалення.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що ми розглянули лише творче використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського у процесі вивчення студентами дисциплін педагогічного циклу. Проте це дозволяє нам зробити висновок про важливість та необхідність використання здобутків безцінного науково-практичного доробку видатного педагога, який і досі залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки. Актуальним видаються питання формування професійної майстерності майбутнього педагога у процесі проходження педагогічної практики, вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу. Отже, саме за цими напрямами варто продовжувати наукові розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стебљова К.К. Організація самостійної роботи студентів ВНЗ за допомогою засобів інформаційних технологій / К.К.Стебљова // Особливості підготовки сучасного фахівця: наук.-метод. зб. – Київ, 2012. – С. 317-325.
2. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1987. – 256 с.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7-390.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393-626.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7-279.

*Гонтар Дмитро Анатолійович,
вчитель історії та правознавства*

Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів №90

**ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА
НАУКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
ІСТОРІЇ (КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

*Людське життя – це творення духу людського
(В.О.Сухомлинський) [6, с. 161]*

Патріотизм, національна свідомість є тими чинниками, що визначають моральну та соціальну сутність людини і від яких залежать доля і сам факт існування її народу. Саме ці особистісні якості постійно були об'єктом експансії різних «теорій» і практичних дій з духовного поневолення, асиміляції українського етносу. Наслідки цього, очевидно, ще довго будуть проявлятися в різноманітних сферах життя суспільства. Ці та інші деформаційні процеси суспільних відносин, системи освіти та виховання, відхід від загальнолюдських цінностей, порушення зв'язку людини з духовними традиціями свого народу зумовили зниження рівня, а то і повну втрату частиною громадян своїх патріотичних якостей. Національній самосвідомості українців були нав'язані спотворені, шкідливі стереотипи – моделі, які не могли не відбитися на рисах національного характеру і психології [3, с. 9].

У сучасному українському суспільстві відбуваються соціально-демократичні перетворення, демократичні процеси. Вони суттєво змінюють пріоритети та цінності людей. Складність, а часом і непередбачуваність цих перетворень не можуть зупинити розвиток суспільства, а отже, і розвиток освіти, в якій чільне місце посідає викладання історії. Сучасна історія не може бути лише історичною дисципліною. Вона є синтезом гуманітарних наук і відтворює життя людини та народу загалом [4, с. 13].

Оновлення методологічного арсеналу історичної науки, свідками (і певною мірою учасниками) якого ми стали на рубежі XX – XXI століть, висуває на перший план проблему міждисциплінарності і дисциплінарних меж, співвідношення антропоцентричних, наративістських, психоісторичних, мікроісторичних парадигм. Із соціологічним, антропологічним (культурним), лінгвістичним та іншими «поворотами» та постмодерністськими «викликами» пов'язують необхідність переформатування дисциплінарної структури історичної науки, переосмислення теоретико-методологічних засад, понятійного тезаурусу, ієрархії субдисциплін і окремих відгалужень історичного знання. Подієву історію потіснили нові історичні субдисципліни –

соціальна, інтелектуальна, нова локальна історія, історія повсякденності тощо [2, с. 129].

Повчальними у даному контексті є слова В.О. Сухомлинського, направлені до молоді: «Подумайте, діти, про свою долю. Тільки той може стати справжньою людиною, хто дивиться вперед, знає, що йому треба зробити за своє життя» [6, с. 162]. Тобто, людина завжди повинна йти вперед, не зупиняючись на вже досягнутому, постійно самовдосконалюючись.

Водночас В.О. Сухомлинський наголошував: «Дуже важливо, щоб з дитинства в людини було духовне життя в світі моральних цінностей – святинь нашої ідеології, нашої Батьківщини, нашої історії, нашого народу. Суть духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні, одухотворенні красою людини й красою ідеї, у прагненні стати справжнім патріотом, справжнім борцем. Той, хто живе в світі моральних цінностей, з малих років почуває себе сином Батьківщини» [6, с. 159].

Будучи палким любителем свого рідного краю, В.О. Сухомлинський вважав, що «для кожного з нас Батьківщина починається з чогось маленького, ніби незначного і непримітного; в життя кожного з нас назавжди, до останнього нашого подиху входить щось єдине і незмінне, як груди матері, як її ласкавий дотик, як рідне слово. Це наш рідний куточок, що втілює в собі живий образ нашої Вітчизни. Сенс нашого патріотичного становлення полягає в тому, що цей куточок на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворче джерело, з якого кожний з нас почався. Ніколи не забувай про свою теплу, затишну колиску, з якої ти вилетів, як пташеня, що якби не вона – ти був би ніщо, перед тобою не відчинилися б двері у величезний світ Батьківщини» [6, с. 167].

У своїх працях В.О. Сухомлинський наголошує також і на тому, що «патріотичне бачення навколишнього світу саме й полягає в тому, що юний громадянин пізнає живу історію своєї сім'ї, своїх співвітчизників, що жили кілька століть тому, і тих, що недавно пішли в землю, в ім'я свободи і щастя, за які вони боролися» [6, с. 171]. А пізнати це можна лише шляхом занурення у лоно історичного краєзнавства.

Сучасне історичне краєзнавство входить, з одного боку, у систему загального краєзнавства, а з другого – в систему історичної науки. Логічна схема пізнання тут є такою: накопичення фактів, що стосуються об'єкта дослідження, виявлення їхньої специфіки, зумовленої регіональними особливостями, визначення місця й ролі локальних подій у загальному перебігу історичного процесу, простеження певних закономірностей діалектики загального і особливого. Взаємодія суспільства і природи, історія поселень, історія населення, історія

виробничої діяльності, історія культури і духовності вивчаються у певному просторовому і часовому вимірі. Предметом наукових пошуків в історичному краєзнавстві є також історія містобудування й архітектури, історія народного мистецтва, історія церкви, історія краєзнавчого руху тощо. Будучи елементом екології культури, краєзнавство створює своєрідний сплав наукового знання і соціокультурного середовища [2, с. 137].

Застосування краєзнавчого матеріалу на уроках історії України дозволяє збагатити учнів знаннями з історії рідного краю, виховати любов до нього, розкрити зв'язок рідного краю з великою Батьківщиною, показати єдність історії кожного села, міста з історією і життям нашої країни, відчувати причетність до неї кожної сім'ї й визнати своїм обов'язком стати гідним спадкоємцем кращих традицій рідного краю. Тобто, краєзнавчий матеріал допомагає ввести учнів у науку, але не як у мертву купу книжок, а як у живе роз'яснення світу [7, с. 55].

Комплексне використання краєзнавчого матеріалу не лише доповнює курс загальної історії своїм змістом, поняттями, фактами, але й створює умови для стимуляції розумової діяльності учнів шляхом постановки перед ними навчальних пізнавальних, зокрема проблемних, завдань. У ході уроку в учнів виробляється критичний спосіб мислення, вміння комплексно використовувати знання щодо вирішення пізнавальних завдань уроку, формуються узагальнюючі поняття: соціально-економічні, політичні тощо [7, с. 56].

У кожному регіоні України існує багата історична спадщина, яку неодмінно треба використати в роботі з учнями. Жоден підручник чи посібник не дасть школярам того багатого історичного матеріалу, про який зможуть розповісти музейні експонати. Музейні експонати є відбитком визначних подій історії України, героїчних подвигів і трудових звершень українського народу. Музейні реліквії – своєрідні «голоси історії», які являють собою значний ілюстративний матеріал.

Музей не випадково називають «чарівною машиною часу». Зібрані в музеї документи й предмети зберігають пам'ять минулого, передають її як естафету нащадкам, підтримують і розвивають зв'язок часів і поколінь. Мова музею – мова оригіналу, першоджерела історичної інформації. Документальні матеріали яскраво, доказово й переконливо розповідають про події минулого, допомагають відтворити, «реконструювати» їх, воскресити справи і вчинки людей, дати їм правильну оцінку, дозволяють виробити наукові погляди й переконання, формувати політичну й моральну культуру. Документи, матеріали експозиції створюють своєрідну модель подій минулого [1, с. 18].

В.О. Сухомлинський наголошував, що «у патріотичному вихованні найяскравіше виявляється проектування людини... Завдання вихователя полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини... [5, с. 133–134]. Вдумливий і далекоглядний вихователь починає творити патріотичний стрижень людини з того, що, допомагаючи дитині побачити світ навколо себе, на все життя відбиває в її свідомості глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі, багряний захід перед вітряним днем, тріпотіння марева над горизонтом, безмежну далеч степів, сині тіні в кучугурах лютневого снігу, журавлиний ключ у холодній небесній сині, відображення сонця в міріадах крапель ранкової роси, сірі нитки в похмурий осінній день, пробудження життя в лісі, який прокинувся після довгої зими, фіолетову хмарку на кущі бузку, ніжну стеблинку і блакитний дзвіночок проліска. Винятково важливо, щоб ці образи залишились у пам'яті на все життя як видіння дивної краси, які втілюють у собі перші уявлення про Вітчизну» [5, с. 134–135].

Як бачимо, історичне краєзнавство – це завжди краєлюбство, а пізнання свого краю завжди починається з найменшого – світу, який тебе оточує щодня. Саме цей світ зачіпає сферу переживань людини, що в подальшому впливає на формування її поглядів і переконань, а також утверджує почуття причетності до творення історії свої держави.

На думку В.О. Сухомлинського, «почуття особистої причетності до всенародного осяває особливим світлом знання про Батьківщину. Той, у кого високо розвинене це почуття, не тільки «узнає» і «запам'ятовує», він жадібно вбирає в себе знання про Вітчизну, глибоко переживає їх. І саме на це вчителю треба розраховувати. Для людини, яка до 17–18 років сидить за партою, для якої створення матеріальних і духовних благ стане основною діяльністю в майбутньому, знання про Батьківщину повинні бути не просто певним колом фактів і висновків, що підлягають «засвоєнню». Наш вихованець стає громадянином тільки тоді, коли він живе долею Вітчизни, коли він з гордістю, хвилюванням і захопленням читає і перечитує кожний рядок героїчної історії народу. Історія Батьківщини – це вічно жива сила, яка створює громадянина» [5, с. 147].

Можна твердо сказати, що такою «вічно живою силою, яка створює громадянина», і є шкільний музей бойової слави, діяльність якого можна представити у три взаємопов'язаних етапи: 1) створення ради музею, обговорення експозиції музею, плану роботи, організація активу музею; 2) збір експонатів для музею й оформлення експозиції; 3) підготовка екскурсів під керівництвом вчителя, розробка проблематики експозиції шкільного музею в урочній та позакласній роботі.

Вивчаючи джерела з історії українського народу, сучасні покоління українців збагачують героїку національних традицій, своєю працею сприяють поступу українського народу, зміцненню його державності, входженню України у світове співтовариство.

Проведення уроків історії із залученням матеріалів історико-краєзнавчих досліджень та апробованих архівних документів і матеріалів музейних експозицій сприятиме розвитку наступних умінь і навичок учнів: розумових (аналізувати інформацію, визначати головне та другорядне, об'єктивне та суб'єктивне, оцінювати, порівнювати, пояснювати факти і явища дійсності на основі інформації, отриманої з різних джерел знань, проводити нескладні дослідження), мовленнєвих (самостійно будувати відповідь, використовуючи різні джерела знань, готувати аналітичні доповіді і виступати перед однокласниками), хронологічних (розглядати суспільні явища у розвитку в конкретно-історичних умовах певного часу), картографічні (характеризувати історичний процес та його регіональні особливості, спираючись на карту), спеціальні (виявляти протиріччя в позиціях, різні інтереси, потреби соціальних груп і окремих осіб та їх роль в історичному процесі, критично аналізувати та оцінювати історичні джерела, виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність, оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з використанням краєзнавчого матеріалу з позиції загальнолюдських та національних цінностей).

ЛІТЕРАТУРА

1. Белякова О.О. Використання потенціалу шкільного музею у навчально-виховному процесі / О.О. Белякова // Історія та правознавство. – 2006. – №8 – 9. – С. 18–20.
2. Верменич Я.В. Суб'єктивні межі й об'єктивні можливості історичного краєзнавства: деякі міркування щодо шляхів осмислення місцевої історії / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2008. – №2. – С. 129–144.
3. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави / В. Гонський // Рідна школа. – 2001. – №2. – С. 9–14.
4. Жук Л. Використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання історії / Л. Жук // Історія України. – 2006. – №37. – С. 13–17.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: [в 5 т.] / В.О. Сухомлинський. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. – 654 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: [в 5 т.] / В.О. Сухомлинський. – Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – 670 с.
7. Шеремет М.О. Краєзнавчий матеріал на уроках історії України / М.О. Шеремет // Історія в школі. – 2001. – №11 – 12. – С. 55–58.

*Грона Наталія Вікторівна,
кандидат педагогічних наук,*

викладач вищої категорії, викладач-методист

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка

**В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ І МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА НА УРОКАХ
ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування української освітньої системи постає питання щодо нових підходів до організації й змісту навчально-виховної діяльності. Важливе місце серед них посідає один із перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка, що вирішує проблеми формування особистості, а саме: залучення учнівської молоді до дослідницької діяльності з використанням інформаційних технологій, формування здатності до самостійних суджень і оцінок, навичок критичного мислення. Музейна педагогіка досить молода галузь педагогічної науки. Музей – це унікальний, незмінний провідник у світ історії та культури, а музейна педагогіка зі своїми методами і засобами здатна посилити вплив на чутливу душу дитини, на формування світогляду, на гуманізацію навчально-виховного процесу [2].

Як і будь-яка інтегративна галузь, музейна педагогіка – не просто сума складників, а цілком особливе, своєрідне явище. У терміні «музейна педагогіка» закладено розуміння того, що музей здатний у числі інших сучасних чинників цілеспрямовано забезпечувати процеси виховання і навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку музейної педагогіки присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених (Т. Белофастова, Є. Ванслова, Л. Гайда, О. Караманов, Ю. Ключко, І. Коссова, Ф. Левітас, Л. Масол, Б. Столяров, М. Юхневич та ін.).

Термін «музейна педагогіка» уперше ввів у науковий обіг у 1934 році К. Фрізен (Німеччина). Це галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музею [1, с. 428].

В.О. Сухомлинський приділив велику увагу методичному аспекту соціалізації дитячої особистості засобами музейної педагогіки, де поняття «соціалізація» розглядається ним як процес залучення особистості до суспільства з метою її гармонійного розвитку у творчій взаємодії з навколишнім світом. З цього приводу він писав: «Любов до Батьківщини починається із захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, у що вкладає частку своєї душі. Захоплення красою землі, де жили діди і прадіди, де нам судилось прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас, – це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини» [4, с. 156].

Завдання музейної педагогіки впливають із вимог сьогодення, зокрема, мудрого використання історичної та культурної спадщини нашого народу в системі навчально-виховної роботи.

Мета статті полягає у висвітленні можливостей застосування ідей музейної педагогіки на уроках позакласного читання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні особливо актуальною стає проблема розвитку читацької самостійності молодших школярів та потреби реорганізації позакласного читання в молодших класах, оскільки саме сформованість навичок самостійної роботи із книжкою є передумовою формування інтелектуального та духовного світу школяра. Пріоритетним напрямом навчання молодших школярів на уроках читання є формування читацької компетентності. Основними завданнями змістової лінії «Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією» у 2-4 класах є розширення кола дитячого читання, формування читацької самостійності учнів, сприяння розвитку інформаційної культури молодших школярів. Учитель спрямовує школярів на широке ознайомлення зі світом доступних їм книжок із власної ініціативи, на пошук серед них тих, які найбільшою мірою можуть задовольнити пізнавальні інтереси молодшого школяра.

Щоб зацікавити учня роботою з книгою, ми повинні створити особливий розвивальний простір, який має долучити дитину до світу мистецтва, розширити її культурний й національний світогляд, впливати на формування життєвої компетентності. Як і будь-яка інтегративна галузь, музейна педагогіка – не просто сума складників, а цілком особливе, своєрідне явище. Реформування шкільної справи сьогодні спрямовує музейну педагогіку до нового життя як важливого чинника пізнавального, естетичного, розумового, креативного розвитку дітей і залучення її до популяризації книги.

В умовах сучасної початкової школи неможливо створити експозиції, що відповідають вимогам музейної справи. Тому музеї в початковій школі називають «міні-музеями». Частина слова «міні» відображає як вік дітей, для яких він призначений, так і розмір експозиції, обмеженість її тематики. У створенні музею беруть участь педагоги, батьки та учні. Міні-музей виступає як зона творчості для учнів. Молодший школяр стає активним учасником оформлення експозиції.

Призначення музею – патріотичне виховання учнів, суть якого, з нашої точки зору, полягає в тому, щоб зростити в дитячій душі насіння любові до рідної природи, рідного краю і сім'ї, історії та культури своєї країни, до всього, що створено працею рідних і близьких людей.

Тематика міні-музеїв може бути різноманітною: залежно від тематичних циклів уроків позакласного читання, проблемної теми, над якою працює педагог; вирішення певної проблеми й т. ін. Наприклад: «Подорожуємо сторінками газет», «Життєпис словників»,

«Письменники Прилуччини для дітей», «Бібліотека – будинок для книг», «І. Франко в бібліотеках міста», «Про людей хороших, наших земляків», «Як Буквар до нас прийшов», «Прилуцькі газети: від колись до сьогодні», «Життя хліба в текстах письменників», «Риби, і не тільки в річці» та ін.

Звичайно, експозиція «міні-музею», створеного для уроків позакласного читання має віртуальні сторінки-презентації. Працюють над ними учні або самостійно, або під керівництвом учителя, залучаючи будь-які додаткові інформаційні ресурси. Роботу розпочинаємо з укладання паспорту міні-музею:

1. Відомості про авторський колектив: фото, короткі відомості про себе.

2. Паспортні дані міні-музею: назва, мета і завдання екскурсії, складники експозиції.

Екскурсію експозицією проводять учні, причому кожен представляє свою сторінку. Створення навіть такої маленької експозиції задіює різноманітні форми роботи з молодшими школярами. Кожна сторінка експозиції є, власне, програмою передачі через експонати знань, умінь, навичок, суджень, оцінок, почуттів.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, варто підкреслити, що педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського переконує нас в тому, що використання елементів музейної педагогіки в початковій школі дає можливість підвищити інтерес молодших школярів до навчання, урізноманітнити форми і методи навчально-виховної роботи, посилити міжпредметні зв'язки, використовувати нестандартні типи уроків, підвищувати загальний рівень культури учнів та впливати на формування їхнього свідомого ставлення до культурної спадщини людства.

Отже, музейна педагогіка активно сприяє процесу виховання особистості, формуванню нового способу мислення, відходу від авторитарних принципів та підвищенню мотивації до навчальної діяльності, що відповідає сучасним тенденціям особистісно орієнтованої освіти. Перспективним напрямом подальших досліджень є застосування ідей музейної педагогіки під час вивчення інших предметів у початковій школі в умовах її реформування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Використання елементів музейної педагогіки в навчально-виховній роботі загальноосвітніх навчальних закладів. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/3407/1/O_Moskalenko_KK_1-2_UKKUBG.pdf. – Назва з екрану.
2. Караманов О. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / О.В. Караманов // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – №3 (152). – С. 5-12.
3. Панкратова Т.Н. Занятия и сценарии с элементами музейной педагогики для младших школьников: Первые шаги в мир культуры: учебно-методическое пособие / Т. Н.Панкратова, Т.В. Чумакова. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 160 с.

4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Листи до сина. Т. 3. // В.О. Сухомлинський. – К.: Вид-во «Радянська школа», 1977. – 670 с.
5. Цибко С. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі. // Директор школи (Шкільний світ). – №3, березень 2011. – С.91-93.

*Деленко Валентина Богданівна,
асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка*

**ФІЛОСОФІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У КАЗКАХ
В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка проблеми. Проблема взаємопорозуміння між людьми, доброзичливого, терпимого ставлення один до одного завжди була та є важливою в педагогічній науці. Сьогодні, коли основним вектором розвитку сучасного суспільства є відмова від насилля, виховання толерантної особистості набуває особливої актуальності. Процес виховання такої особистості передбачає засвоєння нею моральних норм, загальнолюдських цінностей, турботливого ставлення до людей і всього живого, вирішення конфліктів без використання форм насилля. Досвід прогресивної педагогічної практики свідчить про те, що для цього необхідно створити стійку виховну систему гуманістичних орієнтацій, що детермінуватиме поведінку та діяльність особистості протягом життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічних дослідженнях (О. Асмолов, І. Бех, М. Боришевський, О. Сухомлинська, О. Устименко, О. Фунтікова та ін.) толерантність розглядається як інтегроване утворення, як відповідність поведінки людей існуючим у зовнішній культурі нормам і правилам поведінки. У науці толерантність, з одного боку, розглядається як мета виховання, його результат, що супроводжується формуванням певних соціальних настанов, в основі яких є добро, любов до людей, з іншого, – це цінності та якості особистості, що проявляються у поведінці, вчинках, урахуванні як власних інтересів, так і інтересів іншої людини. Толерантність, як вважають науковці, – це реальне спілкування «на рівних», закладене з раннього віку, що дозволяє дітям легко спримати в людях те, чим вони відрізняються.

Виховний потенціал сучасної освіти реалізується у створенні такої системи, у якій центральним завданням є виховання толерантності (О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.).

Постановка завдання. Проаналізувавши педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського висвітлити деякі шляхи виховання доброти, милосердя, чуйності, взаєморозуміння та людяності у дітей як основних складників толерантності.

Виклад основного матеріалу. Проблема толерантності в педагогіці не є новою і має різні вектори дослідження у вихованні: гендерна

толерантність, етнопедагогічна, релігійна, культурологічна, національна, освітня, толерантність у сімейному вихованні як один із принципів гуманістичного виховання. На сьогодні до питання толерантності зверталось вже не одне покоління української інтелігенції – вчених, просвітителів, громадських діячів, учених-педагогів, до когорти яких, безумовно, відносимо й педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського, який науково обґрунтував і на практиці перевінив основи педагогіки толерантності: її принципи (гуманізм; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в школі; співтворчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії; співробітництво; формування почуття власної гідності, самоповаги й поваги до особистості, народів незалежно від їх соціальної належності, національності, раси, культури, релігії; синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою); педагогічні умови (створення толерантного простору, середовища, діалогічне спілкування, синергетичне мислення, особистісно-орієнтований підхід). Учений визначив місце вихователя у цьому процесі та ступінь прояву толерантності у професійній діяльності через реалізацію принципів цієї дефініції, правив за взірць, завжди дотримуючись і декларуючи, що вчитель-вихователь має бути прикладом толерантності. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [1, с. 2].

І хоча Декларація принципів толерантності була прийнята в листопаді 1995 р. в Парижі на 28-й сесії Генеральної Конференції держав – членів ООН з питань освіти, науки й культури, вже в 60-тих роках ХХ ст. В.О. Сухомлинський обґрунтував завдання виховання дітей у контексті толерантності, що безпосередньо відобразилися в статті 4, пункті 4.3 цього документа: «Виховання в дусі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинно розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії» [1, с. 3].

Формування високих моральних критеріїв – домінантна ідея досить різножанрової, різноаспектної науково-педагогічної та літературно-педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Беззаперечно, В.О. Сухомлинський є фундатором педагогіки толерантності. Особливе значення у виховному процесі вчений відводив жанру казки, писав: «...Десятиріччя праці – нелегкої, але радісної – переконали мене: казка,

творчість – це найтонший і найніжніший дотик. Казка – дитинство думки. Вона робить світ дитинства яскравим і цікавим» [3, с. 1].

Казки Василя Олександровича здатні не лише зцілити людину, виликувати від того, що мучить, а й витворити її знову. Ще з тих часів, коли людина жила в печерах, вона відчувала потребу в казках. Бо вони, так само, як життя, зіткані з плоти й крові, з любові та мрій. Бо той, хто розповідає казки, любить своїх слухачів / читачів і поважає їх. Той, хто розповідає, не намагається маніпулювати. Під час його розповіді можемо притулитися до нього. На сьогодні прочитання казок В.О. Сухомлинського набуло неабиякої актуальності, бо незважаючи на постійні попередження екологів про загрозу потепління, ми все одно вельми часто відчуваємо холод міжлюдських відносин. А казки вченого – це тепле спілкування, котрого нам так бракує в цьому світі нині, котре здатне розтопити скуте льодовою кіркою серце. Вони можуть поєднати людину з її ближніми, які разом з нею співпереживають. Саме так: промінчиком приязної посмішки ромашки [4, с. 19], дружнім потиском рук [4, с. 48], одним підбадьорливим «дякую» [4, с. 176].

Казкову назву мала й школа Василя Олександровича, яка приводила дітей у чарівний світ – Школа під Голубим Небом – «джерело живої думки й слова, до якого щодня вчитель приводив дітей, щоб діти стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями» [4, с. 5]. Казки В.О. Сухомлинського, їх прочитання зароджують у дитячих душах високі, такі необхідні сьогодні й для дорослих, моральні, гуманні почуття – любов до батьків, рідних, країни, світу в цілому. На думку Д. Чередниченка, «... самотні казки, оповідання та етюди видатного українського педагога... допомагають дітям стати зіркішими, чуйнішими, розумнішими, добрішими, а дорослим – краще зрозуміти складність і важливість так званих дитячих проблем» [6, с. 4]. Справді, інколи діалог батьків з дітьми звучить у телеграфному стилі, що робить бесіду неможливою. Окремі світи, різні мови. Дорослі обережно рухаються незнайомими територіями і розмовляють із дітьми так, ніби ті належать до іншої раси. Зрештою, різниця смаків, зацікавлень і мови, породжена споживацьким соціумом, який нав'язує щораз інші продукти для представників щораз молодших вікових груп, спричиняє те, що діти стають «окремим світом». Дуже часто особу, яка з огляду на свою професію або покликання спілкується з дітьми чи молоддю, шокує брак дисципліни й постійна неухважність, яку виявляє група чи клас. Знервованість і роздратування, які є наслідком цього, перешкоджають у спілкуванні, а часто навіть роблять його неможливим. Тому подібні ситуації потребують від батьків, педагогічних працівників володіння мистецтвом компромісу, застосовувати яке навчають казки педагога. Маємо тверде переконання:

якби казки, літературні твори, наукові праці Василя Олександровича видавали й вивчали ще за його буття, ідеї перманентно втілювали в повсякденне життя, а творчу спадщину не замовчували, як таку, котра «не відповідала державній політиці (ідеології)», не мали б нині таких трагічних подій в нашій країні. Кожне його слово, кожна праця, казка приходить до нас, перш за все, задля толерантності, і «щоб разом з нами відроджувати дух народу, розбудовувати Україну – країну, яка дала світові великого душею й талантом Учителя, залюбленого в дитину, землю, народ, мову, незнищенну спрагу духовного відродження» [6, с. 6].

Казка у літературному світі вченого є фундаментом життя людини, бо постачає йому різноманітні форми поживи: просту близькість, яку створює оповідь, зв'язок між оповідачем і текстом, тренування уваги слухача, уяви й здатності дедукції, духовну опору, яку обом сторонам дають казки, підтверджуючи нашу важливість і захищеність у небезпечному світі, передачу дітям знань про земне й позаземне життя, спричинення ефекту, який зменшує біль і нудьгу; можливість, що із самого зусилля досягти порозуміння в оповіді на поверхню вирине щось нове, що раптово з'явиться з темряви підсвідомості, що може прийти чи бути висловлене лише у формі казки. За словами його доньки – Ольги Сухомлинської – «він написав багато, більше 1500 казок, оповідань, новел і замальовок з життя дітей. У них Учитель розкрив широкий, різноманітний, різнобарвний світ, що огортає душу кожної дитини, охоплює все наше життя. Він волів, аби цей світ проріс чуйністю, добротою, дбайливістю, відповідальністю й людяністю» [4, с. 4]. Твори ці різні за жанрами: казки-оповідання («Дуб під вікном», «Які вони бідні», «Ластівки прощаються з рідним краєм», «Пісню ніколи не вбити!», «Тополі в степу над шляхом» тощо), казки-новели («Гаряча квітка», «Одне-однісіньке в світі макове зернятко», «Образливе слово», «А серце тобі нічого не наказало?»), казки-етюди («Лисичині ліхтарики», «Ніч та біла сорочка», «Та й поклала кладочку», «Краплинки роси», «Білі полотна» та ін.), казки-нарис («Дуб-пастух», «Маківка і Джміль», «Святкове вбрання», «Я ще раз побачив тебе, Сонячний Променю», «Народився братик» тощо), казки-притчі («Народження егоїста», «Материне поле», «Не забувай про джерело», «Висока гора до неба», «Перед справедливим суддею» та ін.). Писалися вони з дітей, і через обережний натяк, повчальну спонуку, лагідний поштовх спрямовують їх до осмислення людського досвіду, до вільної, нічим не скутої фантазії, до наповнення світу дитинства такими поняттями, як віра, любов, покликання, сумління, життя в сім'ї та спільноті. Часто відчуваємо інтроспекцію тексту в дитячі хвилювання самого автора, які одержують в його творі певну інтерпретацію, що задає автор. Тому не можна не

погодитися з тим, що казка В.О. Сухомлинського відображає особистість письменника, його творчі спрямування, світо- відчуття; всотує ідейно-політичні тенденції часу, впливається в літературні течії та напрями, має схильність до інновацій (надзвичайно короткі, прості й лаконічні, інколи лишень до 50 слів, твори; відсутність фантастичного; усі герої, назви речей, понять, рослин, тварин, страв, часопросторової категорії – винятково власне українські, жодного запозичення чи іншомовного слова, що вказує на патріотизм, котрий проте не суперечить поняттям космополітизму, солідарності та толерантності; педагогічний стиль оповіді; повчальність казки відбивається навіть у її назві – «Чому Сергійкові було соромно», «Говорити без дозволу не можна», «Як Павлик списав у Зіни задачу», «Щоб ти став кращий», «Тепер ти станеш Учем Людським», «Соромно перед соловей- ком», «Мати – єдина», «Виховані й невиховані»), консолідації з іншими утвореннями різних мистецьких явищ. Засобом казки автор намагався розв'язати й такі одвічні соціальні проблеми, як викорінення негативних схем поведінки людини в соціумі, повагу до людей похилого віку, милосердя до немічних, нещасних, прагнення допомогти соціально незахищеним тощо. Через велику кількість казок як моделей соціальних дій проходять такі риси характеру, як мудрість / нерозважливість, скромність / марнославство, працьовитість / ледачість, гуманність / жорстокість, вихованість / невихованість, щедрість / жадібність, милосердя / егоїзм, відповідальність / безвідповідальність, чуйність / халатність, але в кожній з них вони мають різну соціальну спрямованість.

Казки В.О. Сухомлинського найчастіше релексують красу природи, людську любов або халатність до неї (екологічне виховання), любов до праці, формацію професіоналізму, прославляння працьовитості (трудове виховання), любов до красивого, мистецтва (естетичне виховання), шану до рідних й відповідальність за них, одвічну материнську любов, батьківську силу віри, модель ідеальної сім'ї, де панує любов і взаємодопомога, правильне батьківське виховання дітей, пам'ять про своє коріння (сімейне виховання), любов до батьківщини, рідного краю (громадянсько-патріотичне виховання), дружбу: через самопожертву, як результат мудрості, дружня солідарність, шляхетність, обов'язок зберігати таємниці (моральне виховання), любов до людей, більше «ми», менше «я», більше дарувати, менше вимагати привітність, теплоту відносин, совість, доброту замість користолюбства, егоїзму, марнославства та гримас (морально-етичне виховання). У площині тематики на чільному місці – зображення переважно дитини, інколи звичайної людини, яка стоїть обличчям до природи. Неначе живий образок з життя природи: ми прочитаємо тут, як пригріває сонечко, як тремтять листочки осики, як падає на сіру грудочку землі краплинка

води, як співає золотим голосом жайворонки і як смочає нектар у квіток конюшини працьовитий джмелик. «В серці кожної маленької людини закладено зачатки почуття краси, і слід лише вчасно підказати їй це, зосередити її увагу, розкрити їй очі. «Зупинись і поглянь, – нібито каже автор читачеві, який гарний світ навколо тебе, яка незрівнянна краса тебе оточує!». Треба бачити й розуміти прекрасне, адже від розуміння краси оточення починається краса людських вчинків...» [5, с. 6]. Тому й світ для Василя Олександровича – велика сім'я. Звідси, казка, змальовуючи стадію єдності людини й природи, показує водночас і людську віддаленість від неї. Ці відносини можна схарактеризувати як єдність / шкода («Бо сонце – єдине», «Дивний мисливець», «Щоб метелик не наколовся», «Конвалія в саду», «Я хочу сказати своє слово...», / «Ліхтарник», «Як діти раділи, а Ялинка плакала», «Чого синичка плаче?», «Відломлена гілка», «П'ять дубів»). Світ і герой у казці взаємопов'язані, зміни стану героя призводять до зміни стану світу. У результаті дій маленького героя світ урешті-решт стає кращим («Дівчинка й Ромашка», «Соромно перед соловейком», «Купа сміття», «Яблунька і літо») й дитина віднаходить для себе іншу панорамність – шлях людини від байдужості до щастя через досягнення природної благодаті. Як тільки дитина в казках починає захоплюватися красою природи, милуватися житнім ланом, небом, допомагати дорослим у полі, тобто жити природним життям дитини, що усвідомлює себе особистістю – вона ступає особливим шляхом – гостинцем толерантності, розуміння й довіри. Поступово від стосунків людини й природи, веде автор читача до стосунків між людьми. В подальших творах розповідається про дітей – про їхні взаємини між собою, різні випадки й пригоди в їхньому житті, про ставлення до друзів, до батьків, до своїх обов'язків, до праці. Розповідається і про хороші, і про негарні вчинки. Часто-густо в цих казках не говориться прямо – що добре, а що погано, – читачеві дається можливість самому зробити висновок, самому відповісти на це питання. Головною серед виховних ідей письменник вважає навчити дитину мислити, аналізувати отримані знання, помічати внутрішні зв'язки між ними, озброїти навичками самостійної роботи. Тому в його казках, крім основної сюжетної лінії, немає інших, які часом вводяться задля зацікавлення. Проте вони збуджують думку – в цьому й полягає значимість і цікавість цих на перший погляд нехитрих творів. Читач сам робить висновок – краще засвідчити любов до мами справою, аніж на словах («Сьома дочка»); виконувати свої обіцянки та обов'язки, аби потім не червоніти перед людьми за незроблене діло («Чого Сергійкові було соромно»)... Про важливість самоосвіти як запоруки вагомої позиції у суспільстві, приємного та цікавого способу особистого виховання, про те, що наше «всередині» –

набагато важливіше від того, що «назовні», про любов до тварин, про головне завдання людини – не допустити, аби довкола серця утворилася глухий мур з щоденної байдужості, помсти, мовчання, невирішених справ, претензій – говориться в цих казках. Сюжети розвиваються досить плавно, майже відсутні типові формули, символіка чисел, традиційні приказки, стилістично рівне викладення матеріалу дає підстави стверджувати, що казка В.О. Сухомлинського є класичним зразком пізнавально-виховної літератури для дітей. Крім дидактично-виховної спрямованості деякі казки мають ще й розважальний, жартівливий характер («Запитав у бабусі», «Аби швидше почути дзвоник», «Бабуся Мотря й Андрійко», «Без хустини тобі некрасиво»). Завдяки казкам дитина мимовільно усвідомлює норми моральної поведінки того суспільства, в якому знаходиться. Казковий доробок В.О. Сухомлинського містить значний потенціал, який сприяє моральному розвитку – дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, та як вони пов'язані з наслідками неправильної поведінки. Їх казка виховує любов до праці та людей праці («Бабуся і Петрик», «Куди поспішали мурашки», «Як Микита став працюючий», «Мокра і суха сорочки», «Кустар і Різець», «Сидить Юрко на санчатах», «Поле і Луки» та ін.). Дитина усвідомлює, що людина перетворює світ за допомогою праці – фізичної, інтелектуальної, що праця є життєво необхідною. У такий спосіб Василь Олександрович долучається до привчання дітей до самообслуговування, елементарних трудових дій (допомогти нести «вузлик», застелити постіль, полити квіти), ручної й господарської праці. Гармонія і рівновага художнього світу в казках В.О. Сухомлинського досягається завдяки особливій авторській позиції, що фокусує ідею створення своєрідного казкового світу, в якому немає місця злу, заздрощам, байдужості, а цінуються порядність, добро, любов до ближнього. Ведучи дітей шляхом гідності, правди та покаєння, автор водночас заряджає їх позитивними емоціями та оптимізмом і навчає їх жити з іншими людьми та іншими ідеями. В його казках постійно ведеться пошук форм активної, свідомої, вільної причетності головного героя до християнських уявлень про людину та її покликання: «Шануй батька й матір своїх», «Не вкради», «Не пожадай нічого, що є власністю ближнього твого», «Вистерігайся злого – твори добро», «Люби ближнього твого, як самого себе», «Не свідчи ложно на ближнього твого». Подібна завуальована авторська інтерпретація звернення до Бога є суголосною не лише традиційним біблійським поняттям, а й філософським категоріям добра й зла, любові й ненависті, й виявляється в таких казках, як «Миколі стало легше», «Страшний черв'ячок», «Мерехтлива зірочка», «Ті самі слова», «Усмішка», «Загублені гроші», «Як народився Василько», «Веселка», «Материнське щастя», «Комір чина

для дідуса». Василь Олександрович усе життя присвятив дітям, кожним своїм днем, помислом і справою стверджував, що вчитель закладає основи моральності, людяності, працьовитості, сприйняття людини як вищої цінності. Різними шляхами, формами, методами й засобами навчав і виховував дітей Учитель. Їх казки розказують нам, хто ми такі, чому живемо тут і що маємо робити; це певний спосіб створити підвалини однієї з найосновніших справ у житті – терпимої діяльності, яка полягає у налагодженні й підтриманні розмаїтих зв'язків між особами, ситуаціями й навіть предметами. Вони занурюють нас у сіті цих зв'язків і заспокоюють, облагороджують, зміцнюють силу волі, щоб ми подібним чином могли діяти і в житті. «Одного разу...». Ці слова є найдавнішим закликком і заохоченням, які стали частиною людського досвіду. Це заклик до того, щоб створити мережу людських стосунків, зібрати «в розсіянні сущих». Толерантність, за В.О. Сухомлинським, прочитанням його творів – це «...пробудження бажання зробити щось хороше, приємне всім, кого ви любите, знаєте, а також незнайомим і всім-всім-всім» [4, с. 4].

У підсумку зазначимо, що літературно-художня спадщина В.О. Сухомлинського має величезний потенціал для виховання у дітей найважливіших загальнолюдських і національних цінностей. Ці твори необхідно системно і цілеспрямовано використовувати на заняттях та у повсякденному житті. За нашим переконанням, на засадах цих цінностей має будуватися наступність у вихованні і розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів / Григорій Ващенко ; Всеукр. педагог. т-во ім. Г. Ващенка. – К. : Укр. Видавничча Спілка, 1997. – 441 с.
2. . Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3–4. – С. 175–180.
3. Сухомлинський В. Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання / Василь Сухомлинський. / Упоряд. О. В. Сухомлинська; Худож. М. В. Перевальська. – К. : «Освіта», 1991. – 191 с.
4. Сухомлинський В.О. Вогнегровий коник: Казки. Притчі / Василь Сухомлинський / Упоряд. і передм. О.В. Сухомлинської. – 2-ге вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 200 с.
5. Сухомлинський В. О. Гаряча квітка. Оповідання та казки / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1978. – 102 с.
6. Сухомлинський В.О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: Для сімейного читання / Василь Сухомлинський / Упоряд. О.В. Сухомлинської; Передм. Д.С. Чередниченка; Худож. оформл. Н.В. Сосніної. – К. : Веселка, 1993. – 287 с.

Деркач Валентина Федорівна,

*директор НВК «Павлиська загальноосвітня школа
I-III ступенів – ліцей імені В.О. Сухомлинського»*

**РОБОТА ПЕДКОЛЕКТИВУ ПАВЛИСЬКОЇ ШКОЛИ З РОЗВИТКУ
ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ**

Проблема розвитку творчих здібностей учнів у різні часи хвилювала людство: педагогів, учених, філософів. Вона знаходить відображення в діяльності та філософських трактатах Григорія Сковороди, в працях А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського.

У кожній людині, стверджували вони, закладений творчий потенціал від природи, треба тільки створити умови для його розвитку.

У книзі «Методика виховання колективу» В.О. Сухомлинський зазначав: «Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця. Якщо ви хочете, щоб людина благодійно впливала на людину, утверджуйте в духовному житті колективу й особистості творчість» [1, с. 507].

З протоколів засідання педагогічної ради, психолого-педагогічних семінарів, планів роботи Павліської школи 1948-1970 р.р. можна зробити висновок про те, що проблема розвитку творчих здібностей школярів завжди була актуальною і постійно перебувала в центрі уваги всього педагогічного колективу. Назву лише кілька тем: «Розвиток мислення і творчих здібностей учнів в процесі викладання математики», «Розвиток індивідуальних здібностей, задатків, талантів», «Складання творчих письмових робіт як важливий засіб розвитку мови», «Як забезпечити активну розумову діяльність учнів на уроці», «Творчі роботи учнів», «Про розвиток художньої самодіяльної творчості учнів», «Виховання творчої активності учнів – важливе завдання у викладанні математики в середній школі».

Виступаючи на засіданні педагогічної ради 24.10.1958 р. з доповіддю «Про творчу діяльність учнів», В.О. Сухомлинський зазначив, що «творча діяльність відіграє велику роль у всебічному розвитку учнів. Вона є важливим елементом інтелектуального, ідейного і естетичного виховання» [4].

Відвідуючи та аналізуючи уроки своїх колег, Василь Олександрович особливу увагу звертав на те, як вчителі використовують можливості навчальної програми для розвитку творчих здібностей школярів. Так, наприклад, відвідуючи урок української мови у 8-Б класі, він зазначає, що «на уроці було багато усного розбору і мало самостійної творчої думки» [8].

Про те, яка робота проводилась по розвитку творчих здібностей школярів, свідчить додаток до плану роботи школи на 1969-1970 н.р. «Система творчих письмових робіт». Для учнів 1-4 класів В.О. Сухомлинський рекомендував 71 тему, для учнів 5-8 класів – 84, для учнів 9-10 класів – 35 тем для написання творів на уроках української мови. Ось деякі з них:

- «Бджілка над квіткою», «Вечірня зіронька», (1 клас);
- «Журавлиний ключ у блакитному небі», «Защєбетав соловейко» (2 клас);

- «Ставок у тиху вечірню годину», «Осіннє вбрання дуба» (3 клас);
- «Як подорожує краплина води», «Я посадив яблуню матері» (4 клас);
- «Сонячний осінній ранок», «Жайворонок над зеленою нивою» (5 клас);
- «Квітка хризантеми серед пожовклого листя», «Пташка з пораненим крилом» (6 клас);
- «Літній день на жнивах», «Бабині літо в полі» (7 клас);
- «Між ярами над ставами верби зеленіють», «Останні сонячні дні осені» (8 клас);
- «Найбільші подвиги були звершені в ім'я любові до Батьківщини», «Мій ідеал» (9 клас);
- «Як я уявляю собі щастя», «Що таке справжня дружба» (10 клас).

Про те, яка робота проводилась по розвитку творчих здібностей школярів, свідчить розділ плану «Позакласна робота», в якому передбачалося спланувати та організувати роботу таких гуртків: літературно-творчих, юних математиків, юних краєзнавців, юних живописців, драматичний, науково-технічний, науково-біологічний, науково-хімічний, науково-математичний, науково-філософський, автоматики і електроніки, юних рослинників, юних селекціонерів, юних тваринників, юних пасічників, юних садівників і лісоводів, юних мотористів, юних слюсарів-конструкторів, юних столярів, юних електротехніків, юних механізаторів, юних радіотехніків, юних кіномеханіків, художньої самодіяльності та спортивних.

Формуючи творчу особистість дитини, наголошував В.О. Сухомлинський, необхідно розвивати в неї стійкий інтерес до знань, потребу в їх самостійному пошуку. Тому вчителі, як і рекомендував видатний педагог, будують уроки так, щоб кожен учень почувався дослідником, який самостійно здобуває знання, має змогу зіставляти, порівнювати, шукати й знаходити істину.

Розвиткові творчих здібностей школярів сприяють різноманітні форми, методи та види роботи як на уроках, так і в позаурочний час. Розвиток творчих здібностей Василь Олександрович не уявляв без активного спілкування учнів із природою. Цьому в значній мірі сприяють уроки мислення серед природи.

Робота проводиться у такій послідовності. Спочатку вчителі обирають такі об'єкти спостереження, які можуть захопити дітей. Краса слова, як і краса побаченого куточка природи, пробуджує у школярів інтерес. Наступний етап – підбір питань, що спрямовують хід дитячого

мислення. Після спостережень і відповідей на них діти працюють над словом, розвиваючи таким чином своє образне мислення.

На основі побаченого в природі вчителі вчать дітей складати казки.

Вірні друзі

У мене за вікном квітує кущ калини. Одного дня я сидів на віконечку та спостерігав за цим чудовим деревцем. Калина була усипана червоними ягідками. Під кущем жив маленький їжачок. Хоча він був колючий, але здавався милим та добрим.

І ось завітала осінь. Вітер, розгойдуючи гілочки калини, струшував з неї ягідки, які падали прямо на їжака. Він спочатку дивувався, намагався задерти свого чорненького носика догори та подивитися, що там коїться, а згодом звик. Так цілу осінь і ходив уквітчаний ягідками. А ще калина товаришувала з горобчиками. Вони часто прилітали до кущика, сідали на гілочки, весело співали.

Взимку я побачив дивну картину: пташки кружляли навколо калини і про щось голосно цвірінчали. Підійшовши ближче, зрозумів, що трапилась якась біда. Вітер відламав гілку і якщо зараз її не підв'язати, то відчахнеться ще одна. Я чимдуж кинувся до тата і ми разом допомогли нашій красуні. Дивно, але після цього горобчики заспокоїлися. То вони, напевно, рятували свою подругу, привертаючи своїм галасом мою увагу. Отакі вірні друзі.

Скорик Андрій, 4 клас

Словесна творчість – це складний процес, який активізує розумову і психічну діяльність школяра. «Дитина навчиться складати твір тільки за умови, коли кожне слово перед нею – як готова цеглинка, якій заздалегідь приготовлене місце» [3], – писав В.О. Сухомлинський. Пам'ятаючи настанови великого педагога, учителі ведуть своїх вихованців до лісу, на берег річки, в поле, щоб знайти такі «цеглинки», щоб не згас вогник творчості у дитячих душах, щоб, побачивши і переживши незвичайну красу природи, учні могли передати свої почуття, думки, переживання.

На уроках мислення школярам подобаються різні види творчої діяльності. Вони пишуть твори-описи на основі узагальнення особистих вражень. У цьому їм допомагають завдання, підготовлені учителями. Учні складають вірші, роблять словесні описи, змальовуючи, наприклад, шурхіт осінніх листочків, шум весняного струмочка, спів шпачка, квітучий сад.

Кінцевим результатом такої роботи є збірки дитячих казок, оповідань, віршів, які потім використовуються на різних уроках, годинах спілкування, святах, батьківських зборах та друкуються на сторінках дитячих газет. Ось деякі з них:

Шана великому педагогу

Вересень не просто місяць,
У вересні багато свят,
Є традиція у школі –
Педагога шанувать.

Сухомлинського всі знають
Вчителі і школярі:
Школу радості створив він
Всім на радість в Павлиші.

Полюбити книги, квіти,
Розвивать жагу до знань,
Буť сміливим і відважним
Всіх дітей він наочав.

Розквітає наша школа
У барвистих кольорах –
Шанувати рідну матір
Педагог заповідав.

Був Директор наш від Бога,
Бо усе своє життя
Віддавати серце дітям
Вчителям заповідав.
Антонов Станіслав, 8-А клас

Дорогому вчителю

Опадає тихо з чорнобривців цвіт,
пройшло багато років, пройшло багато літ.
Зазирає крадькома сонечко у клас
І здається, що сам Вчитель завітав до нас.
28 вересня – осінь золота, –
тепла і погожа, сонячна пора.
28 вересня – незвичайна днина,
бо у Сухомлинського сьогодні іменини.
Подивися, Вчителю, в цей осінній день
зібралося багато учнів, вчителів, гостей.
І твоя родина тут сьогодні теж...
бо для справжньої любові не буває меж.
На подвір'ї школи вся шкільна родина,
бо сьогодні свято для усіх єдине.

І сьогодні в гості всі прийдуть до тебе

І залишать чорнобривці під голубим небом.

Панфілова Олена, 8-А клас

Упродовж багатьох років словесники працюють над проблемою розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови, керуючись настановами видатного педагога. Сприятливими для розвитку творчих здібностей школярів є уроки розвитку мовлення. На цих уроках дітей навчають формулювати власні висловлювання, складати діалоги відповідно до запропонованої ситуації, усні та письмові твори, вживаючи різні стилі й типи мовлення.

Вчителі української мови та літератури вважають, що саме творчість дозволяє дитині реалізовувати свій фізичний та духовний потенціал, швидко та адекватно адаптуватися у навколишньому середовищі та змінювати його разом із перетворенням власної особистості. Вони намагаються створювати на уроках такі ситуації, спрямовувати так роботу, щоб учні могли реалізувати свої творчі можливості, знання, вміння й навички в конкретній діяльності. Для цього пропонують їм різноманітні завдання, які розвивають мовлення та уяву. Це творчі диктанти, диктанти-гіпотези, диктанти з обґрунтуванням, диктанти-тести, диктанти-ігри.

Навчання учнів писати твори – це шлях до їх творчої діяльності. Відомо, якого значення надав В.О. Сухомлинський словесній творчості дітей. «Якщо ви хочете, щоб школа стала вогнищем культури, щоб у роки шкільного життя вихованець ваш дивився на світ широко відкритими від подиву очима й творив красу в самому собі, спонукайте дитину до творчості словом. Це ні з чим незрівнянний духовний стан» [9]. Шкільні твори він розглядав як духовне прозріння особистості, тому наголошував на необхідності включати дітей у таку сферу, яка б спонукала до творчості. З метою розвитку творчих здібностей учнів, активізації їх навчально-пізнавальної діяльності вчителі пропонують школярам різні види робіт: перекази, твори-роздуми, твори-описи, твори-оповідання, твори за поданим початком чи кінцем, робота з неповними текстами.

Для того, щоб учні могли самостійно писати твори, вони організовують накопичення літературного матеріалу. Для цього школярі оформляють зошити «Мовна скарбничка» (3–4 кл.), куди записуються поетичні описи, порівняння, влучні висловлювання, фразеологізми, народні прислів'я, розподілені за окремими темами. На уроках читання вчителі початкових класів використовують різноманітні види роботи, які сприяють розвиткові творчих здібностей дітей. Це робота над деформованим текстом, складання прислів'їв із двох його частин, вправи «Асоціативний куш», «Мікрофон», «Доповни риму», «В

комп'ютерній, театральній, інформаційній студіях», ігри, робота в групах, поетичні хвилинки.

Для розвитку творчих здібностей школярів вчителі початкових класів вдало використовують педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського. Твори видатного педагога спонукають учнів до роздумів, розкривають перед ними красу рідного краю, вчать людяності і мудрості, дають змогу бути співучасниками різних подій. Саме тому на матеріалах його оповідань вчителі підготували посібник творчих завдань для самостійної роботи учнів, які допомагають розвивати їх творчі здібності.

Розвиток творчих здібностей дітей відбувається при підготовці та проведенні позакласних заходів. Так, готуючись до традиційного свята Книги, учні використовують раніше складені ними вірші, казки про книгу, підбирають прислів'я, приказки, загадки, інформаційний матеріал про історію виникнення книги, друкування, вислови видатних людей про книги, складають правила користування книгою та її збереження.

В.О. Сухомлинський вважав, що у кожної людини є задатки, дарування, талант до одного чи кількох видів діяльності. «Ми виховуємо людей, які не тільки повинні вміти читати і розуміти літературу, а й людей, які в майбутньому створять художні твори. Тому вже в стінах школи повинні вироблятися, розвиватися навички творчості. Творчість є плодом не одного натхнення, а й насамперед, плодом наполегливої, систематичної праці, тому що і справжнє натхнення – результат праці» [3], – зазначав видатний педагог у своїй дисертації.

Розвитку творчих здібностей учнів сприяє дослідницька діяльність. Школярі активно працюють з архівними матеріалами, знаходять інші інформаційні джерела. Вони отримують можливість самореалізації через дослідницьку діяльність, набувають знання про структуру творчої, реферативної та дослідницької роботи, вміння аналізувати різну інформацію і створювати власну роботу, включаючи постановку цілей і завдань, їх реалізацію, редагування, рецензування та захист. Закономірним підсумком такої роботи стає отримання і розвиток нових знань, умінь, навичок, формування досвіду творчої діяльності.

Зустрічі з письменниками, «живе» слово митців допомагає розвивати в учнів поетичні здібності. Вони мають змогу яскравіше уявити описані події, пережити те, що відчуває автор, їм стають зрозумілими думки, почуття, переживання літературних героїв. Матеріали, зібрані школярами в кімнаті-музеї «Літературна Кіровоградщина», активно використовуються на уроках, вони стимулюють дітей до власної творчості.

Розвиток творчих здібностей учнів формується і під час позакласної роботи: це конкурси, ігри, змагання, вечори, видання альманахів, організація виставок. Під час роботи над проектом «Літературними стежками Кіровоградщини», учні знайшли цікавий матеріал про створення обласного літературного об'єднання «Степ» та районного – «Перевесло». На вечорі вони читали вірші, написані ще учнями В.О. Сухомлинського. На засіданнях літературного гуртка «Проба пера» словесники прагнуть навчити учнів відчувати красу слова, створювати власні вірші.

Шкільний бібліотекар, використовуючи ідеї Василя Олександровича Сухомлинського, проводить велику роботу по формуванню творчої особистості школярів. У бібліотеці проводяться конкурси, які сприяють розвитку обдарованих дітей. Школярі беруть участь у районних та обласних творчих конкурсах. Вироблення у них навичок самостійної роботи з книгою, підвищення якості і ефективності процесу читання сприяє проведення у бібліотеці щорічного Всеукраїнського конкурсу дитячого читання «Найкращий читач України» та щорічного регіонального конкурсу «Найкращий відгук на сучасну дитячу прозу».

Школярі знайомляться з книжковим багатством під час свят Книги, літературних вікторин, інтелектуальних ігор, захоплено працюють над проектом «Історія бібліотеки».

Така систематична, наполеглива, творча робота педагогічного колективу школи по розвитку творчих здібностей учнів дає свої вагомі результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т.Т.1.К., «Рад. школа», 1976 р.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах. – К. – 1976–1977. – Т.4.
3. Сухомлинський В.О. Директор школи – організатор навчально-виховної роботи. Дисертація. – 1955.
4. Книги протоколів засідань педагогічної ради Павлівської середньої школи. – 1958–1959 р.р.
5. Книги протоколів засідань педагогічної ради Павлівської середньої школи. – 1968–1969 р.р.
6. Книги протоколів засідань психолого-педагогічного семінару. 1948–1970 р.р.
7. План роботи Павлівської середньої школи на 1969–1970 н.р.
8. Аналіз уроків, відвіданих директором Павлівської середньої школи. 1970р.
9. Газета «Літературна Україна», 26.IX.69р. стаття «Стежка до квітучого саду».

*Дубасенюк Олександра Антонівна,
доктор педагогічних наук, професор,
почесний академік НАПН України*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ ЯК ЗАСІБ І РЕЗУЛЬТАТ ВИХОВАННЯ В «ШКОЛІ РАДОСТІ» В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Василь Олександрович все своє життя присвятив дітям. Він залишив нащадкам велику педагогічну спадщину. Як зазначають науковці і

вчителя практики, показова в цьому відношенні книга «Серце віддаю дітям», яка вперше вийшла у 1969 р. і відразу набула широкої популярності. Відомо, що книга витримала 46 видань на 23 мовах світу, в тому числі англійською, французькою, німецькою, японською, китайською. Своєю популярністю вона зобов'язана і стилю викладу, і порушеною проблематикою. «Школа радості», «Школа під блакитним небом», що представлена в книзі, – своєрідна творча лабораторія, в якій відбувається складний процес розумового розвитку, духовного становлення, емоційно-естетичного зростання, фізичного загартування, трудового залучення, ідейного пробудження дітей. Василь Олександрович вважав найголовнішим у своєму житті – любов до дитини. Знаний педагог прагнув ввести маленьку людину у світ пізнання, допомагати їй вчитися, пробуджувати й утвердити в її душі благородні почуття, віру у добрий початок у людині. Процес пізнання довкілля є незрівняним емоційним стимулом думки [1, с. 16]. З погляду Василя Олександровича, виховання – це насамперед постійне духовне спілкування і взаємозбагачення вчителя і дитини.

Мета статті: проаналізувати вплив різноманітних педагогічних засобів, які було використано В.О. Сухомлинським у Павлівській «Школі радості».

До провідних засобів педагогічного впливу В.О. Сухомлинський відносить природу, мову, творчість, працю. Він зазначав, що дитина за своєю природою – допитливий дослідник, яка відкриває чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці і грі, в своїй творчості, в красі. Це надихає її серце в прагненні робити добро людям. Василь Олександрович надавав велике розвивальне значення мові в широкому значенні. До них від відносив і слово вчителя, і книгу, і мову природи, і мову музики, живопису. Він вважав, що саме слово покликане пробудити допитливу думку дитини, сприяти виявленню її творчої індивідуальності. Через слово діти мають відчувати нерозривний зв'язок мови з Батьківщиною, культурними традиціями народу. У початковій школі слово об'єднує в собі думку і фантазію, адже для дітей цього віку казка, вигадка, гра – складові духовного світу. «Казка, – підкреслював педагог, це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови» [1, с. 31].

У книзі «Серце віддаю дітям» широко представлено дитячу творчість як засіб і результат виховання. Створення казок, витончені спостереження над природою, уміння передати відчуття свого нерозривного зв'язку з навколишнім світом – у цьому Василь Олександрович бачив злиття творчого сприйняття з аналізом, з роздумами, з моральним, громадянським змістом. «Треба йти з дітьми до живого джерела думки і слова, домогтися того, щоб уявлення про

предмет, явище навколишнього світу увійшло через слово не тільки в їх свідомість, а й в душу і серце. Емоційно-естетична забарвлення слова, його найтонші відтінки – ось у чому життєдайне джерело дитячої творчості» [1, с. 177].

Василь Олександрович наголошував, що життя школи розвивається з такої провідної ідеї, яка надихала педагога: дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. Тому перед дитиною має відкриватися чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці і грі, у власній творчості, в красі, надихаючої його серце, в прагненні робити добро людям. Він підкреслював, що саме через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість відкривається вірна дорога до серця дитини. Педагог прагнув поступово вводити дітей у навколишній світ, щоб вони кожен день відкривали в ньому щось нове, щоб кожен їх крок був подорожжю до витоків мислення і мови – до чудової краси природи. Василь Олександрович піклувався про те, щоб кожен його вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожен крок пізнання облагороджував серце і загартовував волю [1, с. 30].

В.О. Сухомлинський був переконаний, що, населяючи навколишній світ фантастичними образами, створюючи ці образи, діти відкривають не тільки красу, але й істину. Дитина не може жити без казки, без гри уяви. Без казки навколишній світ перетворюється для нього в красиву, але все ж намальовану на полотні картину, казка змушує цю картину ожити. Казка, на думку педагога, – це, ніби свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови. Діти люблять не тільки слухати казку, але й створювати її. Діти творять правдиві, точні, художньо виразні образи, їх мова яскрава, барвиста. Василь Олександрович прагнув до того, щоб перш ніж відкрити книгу, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найчудовішої в світі книги – книги природи. У «Школі під відкритим небом» розкривається така виразна і яскрава думка: вчителі мають справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є в природі, – з мозком дитини. В.О. Сухомлинський уявляє дитячий мозок у вигляді ніжної квітки троянди, на якій тремтить крапелька роси. І яка обережність і ніжність потрібні для того, щоб, зірвавши квітку, не впустити краплю [1, с. 31]. Така ж обережність потрібна щохвилини і вихователям: адже вони торкаються до найтоншого і найніжнішого в природі – до мислячої матерії організму, що зростає.

Кожне відкриття дитини відображувалося у казці, творцями якої були діти. Казкові образи допомагали малюкам відчувати красу рідної землі, що відкривається завдяки казці, фантазії, творчості, – це джерело любові до Батьківщини. В.О. Сухомлинський підкреслював, що розуміння і відчуття величі, могутності Батьківщини приходить до

людини поступово і має своїми витокami красу. Він давав поради молодому педагогу, який виховує маленьких дітей: вдумливо, обачно готувати дитину до того моменту, коли вихователь скаже своє перше слово про велич і могутність рідної землі. Слово це має бути натхненним, одухотвореним благородними почуттями.

Видатний педагог надавав великого значення розумовому вихованню дітей, дитячій свідомості. З погляду Василя Олександровича, розповіді вихователя, що розділяє з дітьми всі радощі й неприємності, – обов'язкова умова повноцінного розумового розвитку дитини, її багатим духовним життям. Виховне значення цих оповідань у тому, що діти слухають їх в особливій обстановці, що народжує казкові вистави: в тихий вечір, коли на небі спалахують перші зірки; в лісі, біля багаття, в затишній хатинці, при світлі тліючих в грубці вугілля, коли за вікном шумить осінній дощ і співає сумну пісню холодний вітер. При цьому розповіді повинні бути яскравими, образними, невеликими, не можна нагромаджувати безліч фактів, давати дітям масу вражень – тоді чуйність до розповідей притупляється, і дитину нічим уже не зацікавиш [1, с. 39].

Василь Олександрович радив вихователям впливати на почуття, уяву, фантазію дітей, поступово відкривати віконце в безмежний світ, не розкривати його відразу повною мірою. Діти можуть спочатку розгубитися перед безліччю речей, потім ці речі, по суті ще не знайомі, можуть надокучити і стануть порожнім звуком – не більше. Саме Школа під блакитним небом навчила педагога, як поступово відкривати перед дітьми вікно в навколишній світ, і цю науку життя і пізнання Василь Олександрович прагнув донести до всіх учителів. Він радив їм: не обрушувати на дитину лавину знань, не прагнути розповісти на уроці про предмет вивчення все, що вихователь знає, оскільки під лавиною знань можуть бути поховані допитливість і зацікавленість. Слід відкривати перед дитиною в навколишньому світі щось одне, але відкрити так, щоб шматочок життя загравав перед дітьми всіма барвами веселки. Необхідно залишати завжди щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, що вона дізналася [1, с. 39]. Досягнення людської думки безмежні. Для прикладу, зазначав В.О. Сухомлинський, людина створила безліч книг. Слід показати дітям красу, мудрість, глибину думки однієї книги, але показати так, щоб кожна дитина назавжди полюбив читання, була готовою вийти в самотійне плавання по книжковому морю. Василь Олександрович ділився з учителями своїми думками про «подорожі» до витоків живого слова – так він називав яскраві, короткі, емоційно насичені розповіді малюків про предмети й явища навколишнього світу, які вони бачать своїми очима. Учителі початкових класів за прикладом Василя

Олександровича стали здійснювати такі ж «подорожі». Відчинилися двері класних кімнат, діти стали виходити на зелену травичку, під свіжий вітерець. Уроки читання й арифметики, особливо в 1 і 2 класах, стали все частіше проводитися під блакитним небом. Це не була відмова від уроку або відхід від книги, науки в світ природи. Навпаки, це збагачувало урок, оживляло книгу, науку [1, с. 40].

Видатний педагог наголошував, що перш ніж навчитися глибоко проникати в сутність причинно-наслідкових зв'язків явищ навколишнього світу, людина повинна пройти в дитинстві період розумових вправ. Ці вправи являють собою бачення предметів і явищ; дитина бачить живий образ, потім уявляє, створює цей образ у своїй уяві. Бачення реального предмета і створення фантастичного образу в уявленні – в цих двох сходинках розумової діяльності немає ніякого протиріччя. Фантастичний образ казки сприймається, мислиться дитиною і створюється нею ж самою як яскрава реальність. Створення фантастичних образів, підкреслював педагог, – це найблагородніший ґрунт, на якому розвиваються могутні паростки думки. У період дитинства мислення, розумові процеси повинні бути якомога тісніше пов'язані з живими, яскравими, наочними предметами навколишнього світу. Дитина спочатку не замислюється над причинно-наслідковими зв'язками, нехай вона просто розглядає предмет, відкриває в ньому щось нове. В.О. Сухомлинський наводить такий приклад: хлопчик побачив розлюченого бика в оповитому вечірнім мороком купі дерев. І це не просто гра дитячої фантазії, але і художній, поетичний елемент мислення. Інша дитина бачить у тих же деревах щось інше, своє – вона вкладає в образ індивідуальні риси сприйняття, уяви, мислення. Кожна дитина не тільки сприймає, а й малює, творить, продукує. Дитяче бачення світу – це своєрідна художня творчість [1, с. 42-43].

Емоційну насиченість сприйняття, педагог ототожнював з духовним зарядом дитячої творчості. Він був глибоко переконаний, що без емоційного підйому неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов'язані і фізіологічні процеси, які відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, підйому, захопленості відбувається посилене харчування клітин кори півкуль. Клітини в ці періоди витрачають багато енергії, але в той же час і багато отримують її від організму. Спостерігаючи протягом багатьох років розумову працю учнів початкових класів, Василь Олександрович переконався, що в періоди великого емоційного підйому думка дитини стає особливо яскравою, а запам'ятовування відбувається найбільш інтенсивно. Ці спостереження по-новому висвітлили процес навчання дітей. Думка учня початкових класів невіддільна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо

сприйняття навколишнього світу, – це вимога, яку висувують закони розвитку дитячого мислення [1, с. 43].

Творчість дітей – це глибоко своєрідна сфера, їх духовного життя, самовираження і самоствердження, в якому яскраво розкривається індивідуальна самобутність кожної дитини [1, с. 51].

Для В.О. Сухомлинського головною була установка на виховання здатності емоційно ставитися до краси і потреби вражень естетичного характеру. Важливу мету всієї системи виховання він вбачав у тому, щоб школа навчила людину жити в світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій [1, с. 60]. Саме тому у «Школі радості» більше уваги приділялося слуханню музики – музичних творів і музики природи. Першим завданням, яке при цьому ставилося, було викликати емоційну реакцію на мелодію і потім поступово переконати дітей, що краса музики має своїм джерелом красу навколишнього світу; музична мелодія як би закликала людину – зупинися, прислухайся до музики природи, насолоджуйся красою світу, бережи цю красу і примножуй її. Багаторічний досвід переконує, що людина опановує і рідну мову і азбуку музичної культури здатністю сприймати, розуміти, відчувати, переживати красу мелодії – тільки в роки дитинства. Василь Олександрович підкреслював, що упущено в дитинстві, дуже важко, майже неможливо надолужити в зрілі роки. Дитяча душа однаковою мірою чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Якщо в ранньому дитинстві донести до серця красу музичного твору, якщо в звуках дитина відчує багатогранні відтінки людських почуттів, вона досягне такого рівня культури, який не може бути досягнутий ніякими іншими засобами. Почуття краси музичної мелодії відкриває перед дитиною власну красу – маленька людина усвідомлює свою гідність. Музичне виховання, зазначав Василь Олександрович, – це не виховання музиканта, а насамперед виховання людини [1, с. 61].

Саме музика загострює емоційну чуйність, пробуджує уявлення, навіяні красою музичних образів. Хочеться, щоб кожна дитина під впливом музики мріяла, фантазувала. Музика поглиблює поетичне, мрійливе в натурі дітей – як це добре. Музика – могутнє джерело думки [1, с. 63]. Василь Олександрович підкреслював, що без музичного виховання неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини. Першоджерелом музики є не тільки навколишній світ, а й сама людина, її духовний світ, мислення і мова. Музичний образ по-новому розкриває перед людьми особливості предметів і явищ дійсності. Увага дитини ніби зосереджується на предметах і явищах, які в новому світлі відкрила перед ним музика, і її думка малює яскраву картину, як проситься в слово. Дитина творить словом, черпаючи в світі матеріал для нових

уявлень і роздумів. Музика – уява – фантазія – казка – творчість – такий шлях йдучи по якому, дитина розвиває свої духовні сили. Музична мелодія пробуджує у дітей яскраві уявлення. Вона ні з чим не порівнянний засіб виховання творчих сил розуму. Видатний педагог зазначав, що слухаючи мелодії Е. Гріга, діти малювали в своїй уяві казкові печери, непрохідні ліси, добрих і злих істот [1, с. 63]. Наймовчазнішим хотілося говорити: дитячі руки тяглися до олівця й альбому, хотілося відобразити на папері казкові образи. Музика пробуджувала енергію мислення навіть у самих інертних дітей. Здавалося, вона впливає в клітини мислячої матерії якусь чудодійну силу. У цьому піднесенні розумових сил під впливом музики педагог бачив емоційне джерело мислення. Василь Олександрович пригадував, що в зимові дні, коли снігом засипало всі наші стежки, ми сиділи в шкільній кімнаті, слухали мелодії П. Чайковського, Е. Гріга, Ф. Шуберта, Р. Шумана. У сутінках особливо велику радість приносило дітям слухання казкових мелодій. Важко передати словами багатство фантастичних образів і уявлень, які народилися під впливом цієї музики. Діти в мріях спрямовувалися за далекі гори, за ліс-праліс, за сині моря, в таємничі печери і ущелини. Василь Олександрович з подивом слухав, здавалося, абсолютно неймовірні історії, складені дітьми. Окремі з них запам'яталися педагогу на все життя [1, с. 64].

Видатний педагог виявляв дивовижне явище: під впливом музики дитина створює в своїй уяві настільки яскраві образи казкових істот, які втілюють добро і зло, що стає ніби учасником боротьби за справедливість. Музика наповнює казкові образи живим биттям серця і трепетом думки. Музика вводить дитину в світ добра. Кожен раз, коли педагог помічав інертність думки дітей, він вів їх у діброву або в сад, усі слухали музику, що пробуджує яскраві уявлення про добро і зло. Музична мелодія ніби відкривала джерела думки [1, с. 64].

Відтак, музична мелодія виховує душу, олюднює почуття. У музиці, як і в слові, виражається справді людське. Розвиваючи чуйність дитини до музики, вихователі облагороджують її думки, прагнення. Виховне завдання полягає в тому, щоб музична мелодія відкрила в кожному серці життєдайне джерело людських почуттів. Як у живому, трепетному слові рідної мови, так і в музичній мелодії перед дитиною відкривається краса навколишнього світу. Але мелодія – ця мова людських почуттів – доносить до дитячої душі не тільки красу світу. Вона відкриває перед людьми людську велич і гідність. У хвилини насолоди музикою дитина відчуває, що вона справжня людина. Душа дитини – це душа чуйного музиканта [1, с. 69].

Василь Олександрович наголошував, що дитинство так само неможливо без музики, як неможливо без гри, без казки. Досвід

підтверджує, що музика – це найсприятливіший фон, на якому виникає духовна спільність вихователя і дітей. Вона ніби відкриває серця людей. Слухаючи мелодію, переживаючи і захоплюючись її красою, учитель і учень стають рідніше, ближче. У хвилини того співпереживання, яке досягається тільки музикою, вихователь бачить у дитині те, що ніколи б не побачив без музики [1, с. 70].

Видатний педагог намагався розвивати уяву дітей, яка живим ключем, яскравими образами грала у дітей під час спільних «подорожей» до соняшнику, до квітучого поля гречки. Чим більше хвилювала дітей краса навколишнього світу, тим глибше запам'ятовувалися букви, хоча ця мета ніколи не висувалася на перше місце. Василь Олександрович все більше переконувався, що образне бачення світу і прагнення передати почуття краси словом – це душа і серце дитячого мислення. Дитяче мислення художнє, образне, емоційно насичене мислення. Щоб дитина стала розумною, кмітливою, треба в ранньому дитинстві надати їй щастя художнього бачення світу. Які невичерпні ключі фантазії, творчості, живої думки відкриваються в дитячій свідомості, коли дитина бачить і відчуває прекрасне! [1, с. 80].

Василь Олександрович зазначав, що з кожним роком мають все більше вдосконалюватися, поглиблюватися методи виховання, точніше позакласної та позашкільної виховної роботи, що сприяють єдності розумового розвитку дітей і при набутті ними елементарних практичних умінь, необхідних для того, щоб успішно вчитися. Серед цих умінь, підкреслював педагог, на першому місці стоїть читання. У Павлівській школі протягом кількох років учителі, що приступали до виховання дошкільнят, досягали того, що їх вихованці до початку навчання в класі вміли читати. Це значною мірою полегшувало весь процес навчання не тільки в початкових, а й у середніх і старших класах. Багаторічний колективний досвід дозволив зробити дуже важливий висновок, що стосується ролі швидкого, виразного, свідомого читання в інтелектуальному розвитку дитини, в творчій розумовій праці в процесі навчання. Василь Олександрович робить важливий висновок, який полягав у наступному: чим раніше дитина почала читати, чим органічніше пов'язане читання з усім її духовним життям, тим складніше розумові процеси, що протікають під час читання, тим більше дає читання для розумового розвитку. У дитини, що навчилася читати до 7 років, виробляється дуже цінне вміння: його зорове і розумове сприйняття слова і частини пропозиції випереджає вимову вголос [1, с. 82].

Видатний педагог зазначав, коли діти перебувають під враженням казкових образів, відбувається дивне явище: слово, колись почуте або прочитане, ніби пробуджується в сховищах свідомості, виблискує

яскравими фарбами, наповнюється ароматом полів і лугів, – і дитина творить, створюючи поетичні образи. Важливо, що проблеми здоров'я поєднуються з казкою, фантазією, дитячою творчістю. Таке поєднання пояснюється тим, що дитяча радість неможлива без гармонії здорового тіла і здорового духу. Василь Олександрович наголошував, якщо дитина, зачарована красою полів, мерехтінням зірок, нескінченної піснею коників і настоєм польових квітів, складає пісню, значить вона уособлює гармонію тіла і духу. Отже, турбота про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не зведення загальних вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це перш за все турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості.

Василь Олександрович спостерігав, що під зоряним куполом діти відчували себе віч-на-віч зі Всеосвітом і зверталися до вихователя з питаннями: «Звідки все це – Земля, Сонце, зірки?» Видатний педагог переконався, що такі питання народжуються в свідомості дітей за умови, коли розум і почуття викликають здивування, здивування перед красою і величчю природи. Його вразив той, факт, що після одного з оповідань про зіркові світи діти запитали: «А що ж там, далі?» Почувши, що і там, за видимими світами, є такі ж Всесвіти, що їх незліченна множина, діти здивувалися: «А де ж закінчується світ?» Виявилося, що самою незбагненою для них була істина про нескінченність світу. Василь Олександрович згадував, як діти замовкли, вражені цією істиною, намагаючись уявити нескінченність і не змогли. В ту ніч малюки довго не спали; не одному снилися далекі сонця і планети. На наступний день час від часу хлопчики і дівчатка поверталися до питання, що їх тривожило: що ж таке нескінченність? Це питання в усі шкільні роки не втратило для вихованців своєї вражаючої новизни.

Василь Олександрович підкреслював: дуже важливо, щоб дивовижний світ природи, гри, краси, музики, фантазії, творчості, що оточував дітей до школи, не закрився перед дитиною за класними дверима. Учіння в перші місяці і роки шкільного життя не повинно перетворитися в єдиний вид діяльності. Дитина лише тоді полюбить школу, коли вчителі щедро відкриють перед нею ті ж радості, які були у неї раніше. Разом з тим, зазначав педагог, учіння не можна пристосовувати лише до радощів, свідоме полегшення тільки для того, щоб дитині не здалося нудно. Поволі дитину треба готувати до найголовнішої справи всього людського життя – до серйозної, наполегливої, посидючої праці, яка неможлива без напруги думки. Важливу виховну задачу Василь Олександрович вбачав у тому, щоб поступово прищеплювати дітям навички напруженої, творчої розумової праці. Дитина повинна вміти відволікатися від навколишньої дійсності в

конкретний момент, щоб розумові зусилля спрямувати на досягнення мети, поставленої вчителем або самим собою. Педагог прагнув до того, щоб діти звикали до такої зосередженості. Лише за цієї умови розумова праця може стати улюбленою справою. Завдання початкової школи – поступово привчати учнів долати труднощі не тільки у фізичній, а й у інтелектуальній праці. Діти повинні зрозуміти саму сутність інтелектуальної праці, яка полягає в напрузі розумових зусиль, в проникненні в різноманітні складнощі і тонкощі, деталі і протиріччя речей, фактів, явищ. Ні в якому разі не можна допускати, щоб все давалося учням легко, щоб дитина не відчула, що таке труднощі, оскільки поряд з процесом оволодіння знаннями виховується культура і самодисципліна розумової праці [1, с. 97-98]. В.О. Сухомлинський переконливо стверджував: інтелектуальне виховання – одне з тих сфер духовного життя, де вплив вихователя органічно зливається із самовихованням. Виховання волі починається з уявної постановки мети перед самим собою, зосередження розумових сил, осмислення і самоконтролю. Важливе виховне завдання, з погляду педагога, полягає в тому, щоб діти саме в розумовій праці відчували, що таке важко. Якщо дитині в навчанні все дістається легко, у неї поступово виховується лінь думки, яка розбещує дитину, формує у неї легковажне ставлення до життя. При цьому Василь Олександрович відзначав: як це не дивно, але лінь думки розвивається найчастіше у здібних дітей, якщо процес навчання не відкриває перед ними посильних труднощів. І розвивається лінь думки найбільше в молодших класах, коли здібна дитина, легко оволодівши тим, що для інших дітей пов'язано з певним напруженням розумових сил, по суті ледарює. Не допустити неробства учнів теж своєрідне виховне завдання, на думку педагога.

Знаний педагог радив усім учителям берегти дитячий вогник допитливості, зацікавленості, жаги до знань. Єдиним джерелом, що живить цей вогник, підкреслював педагог, є радість успіху в праці, почуття гордості трудівника. Слід винагороджувати кожен успіх, кожне подолання труднощів заслуженою оцінкою, але не зловживайте оцінками. Необхідно не забувати, підкреслював педагог, що підґрунтя, на якому зростає педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань і до самого вчителя. Це насамперед – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Вихователю-майстер радив учителям дбайливо зміцнювати це підґрунтя, бо без нього немає школи [1, с. 171].

Василь Олександрович підкреслював, що казка, гра, фантазія – життєдайне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, що народжуються в душі дитини під враженням

казкових образів, активізують потік думки, який спонукає до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи, наголошував педагог, у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом вираження думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю і почуттями дитини – неможливо уявити дитяче мислення і дитячої мови як певні сходинки людського мислення й мови [1, с. 171–172]. Василь Олександрович зазначав: діти знаходять глибоке задоволення в тому, що їх думка живе в світі казкових образів. П'ять, десять разів дитина може переказувати одну і ту ж казку, і щоразу відкриває в ній щось нове. У казкових образах – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного. На думку педагога, вихованці не опанували б навичками абстрактного мислення, якби в їх духовному житті казка не стала цілим періодом. Дитина прекрасно знає, що в світі немає ні Баби-Яги, ні Царівни-Жаби, ні Кащея Безсмертного, але вона втілює в ці образи добро і зло, і кожен раз, розповідаючи одну і ту ж казку, висловлює своє особисте ставлення до поганого і хорошого. Казка невід'ємна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислимо благородство душі, сердечна чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, але й серцем. І не тільки пізнає, але відгукується на події і явища навколишнього світу, висловлює своє ставлення до добра і зла. Саме у казці, підкреслював Василь Олександрович, черпаються перші уявлення про справедливість і несправедливість. Початковий етап ідейного виховання теж відбувається за допомогою казки. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка – благодатне і нічим не, замінне джерело виховання любові до Батьківщини. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкових образів, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий Дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу. Коли ми дивимось, зазначав В.О. Сухомлинський, на чудові фрески Київської Софії, ми сприймаємо їх як частку життя народу, творіння його могутнього таланту, а в нашій душі пробуджується почуття гордості за його творчий дух, думка, майстерність. Таким же чином здійснюється вплив народної казки на душу дитини. Казка – це духовні багатства народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем рідний народ [1, с. 172]. Казка – це активна естетична творчість, захоплююча всі сфери духовного життя дитини – її

розум, почуття, уяву, волю. Вона починається вже в розповіданні, вищий його етап – інсценізація [1, с. 173].

Через 3 місяці після початку роботи «Школи радості» у Павлиській школі було обладнано Кімнату казки, де с часом зародився ляльковий театр і драматичний гурток. Тут діти вперше інсценували українську народну казку про Рукавичку, в якій оселилися хоробрі звірі. Потім з великим інтересом підготували інсценізацію казки про Царівну-Лягушку, японську казку про Горбатого горобчика. На четвертому році навчання вони колективно склали казку про Стрекозу-музиканта і виконали її в ролях. У Кімнаті казки Василь Олександрович уперше прочитав дітям повість про Робінзона Крузо, «Пригоди Мюнхаузена», «Подорожі Гуллівера», «Казку про царя Салтана», оповідання «Янко-музикант». Діти на все життя запам'ятали чарівність тих зимових вечорів, коли за вікнами кружляла заметіль, а вони підіймалися разом з потерпілим аварію корабля Робінзоном Крузо на безлюдний острів, переносили з ним тяготи суворої боротьби з природою. У Кімнаті казки було прочитано всі казки Г.Х. Андерсена, Л.М. Толстого, К.Д. Ушинського, братів Грімм, К.І. Чуковського, С.Я. Маршака. Видатний педагог зазначав, що багаторічний досвід переконує в тому, що моральні ідеї, закладені в творах про добро і зло, правду і неправду, честь і безчестя, стають надбанням людини за умови, коли ці твори прочитані в дитячому віці. Казки для дитинства мають особливе призначення. Спільне читання було своєрідним: зазначені тут казки та оповідання, Василь Олександрович знав напам'ять. Книгу він брав тільки для того, щоб показати малюкам ілюстрації. Як і розповідання казок, читання було могутнім засобом виховання розуму і добрих, людських почуттів. Безумовно, можна погодитися з видатним педагогом, що читання в роки дитинства – це насамперед виховання серця, дотик людського благородства до потаємним куточках дитячої душі. Слово, що розкриває благородні ідеї, назавжди відкладає в дитячому серці крупинки людяності, з яких складається совість [1, с. 179–180].

Таким чином, надхненна тривала виховна діяльність видатного педагога у Павлиській школі не тільки допомогла виховати справжніх громадян України, дослідників-творців, але й сприяла усвідомленню дітьми величі Всесвіту, розширенню їх пізнання й оточуючої дійсності. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського залишається неоціненим духовним скарбом і орієнтиром для всіх педагогів-вихователів у сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Рад. школа, 1988. – 272 с.

*Єремєєва Віра Модестівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Зміни, що відбуваються у суспільстві зумовили появу нової парадигми освіти, спрямованої на виховання гуманної, всебічно-розвиненої особистості, здатної до адаптації та інтеграції у соціокультурному оточенні. Відтак, процес навчання у сучасній школі, який має в основному колективний характер, повинен, в той же час, забезпечувати становлення особистості кожного учня, сприяти його успішному навчанню та максимальному розвитку індивідуальних якостей і обдарувань. Такі умови створює використання індивідуального підходу, здійснення якого є особливо актуальним у наш час, коли вимагається оволодіння значним обсягом навчального матеріалу на достатньо високому рівні складності всіма учнями.

У педагогічній теорії принцип індивідуального підходу, реалізація якого в історії розвитку педагогічної науки мала свої особливості, вимагає глибокого вивчення індивідуально-психологічних особливостей, умов життя дитини та їх врахування у всіх формах, методах, засобах навчання і виховання для забезпечення запроектованого рівня її розвитку. Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що, незважаючи на розуміння його важливості у практиці сучасної школи, ця проблема залишається недостатньо розробленою. Тому на етапі розвитку та оновлення вітчизняної системи освіти актуальним є вивчення досвіду В. Сухомлинського, який будував співпрацю у педагогічному колективі на основі гуманізації, демократизації та індивідуального підходу до кожного учня. «Досвід переконує, вважав він, якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок». Це обумовило мету проведеного дослідження – вивчення шляхів та способів реалізації індивідуального підходу до учнів у Павлиській школі.

Незважаючи на педагогічну діяльність в умовах авторитарної школи, головною метою навчально-виховного процесу Василь Олександрович вважав всебічний розвиток особистості. Він обґрунтував теоретичні основи авторської технології «Школа радості», яку розглядав як складну систему взаємозв'язків, вибудував концепцію, визначив суб'єкти (учитель, учень, родина), окреслив складові всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання) і реалізував їх у практичній роботі. У її основі – неповторність кожної дитини, що вимагає створення умов для різнобічного розвитку,

включення у різноманітні види діяльності, зосередження уваги на можливостях і потребах, турботи про фізичне та емоційне благополуччя. Враховуючи власний досвід індивідуального підходу до дитини, він сформулював основні положення, що спиралися на гуманістичні основи життєдіяльності (окультурення потреб дитини, виховання культури бажань та почуттів, створення «радості буття» й атмосфери успіху, формування почуття власної гідності, перевага позитивних стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними, взаємодія школи, сім'ї, громадськості тощо), якими має керуватися вчитель [1].

На думку В. Сухомлинського, нездібних, бездарних і лінивих учнів не існує. Нерівність розумових здібностей обумовлена різними природними задатками, нахилами, обдаруваннями, що складають зміст індивідуальних особливостей учнів. Тому, вважав він, необхідне їх виявлення та пристосування шкільних методик до навчальних можливостей учнів, використання особливих заходів, що сприяють отриманню позитивних інтелектуальних почуттів від навчання та позначаються на всьому духовному житті дитини. Особливу актуальність для розвитку мотивації набувають рекомендації В. Сухомлинського щодо гуманізації навчального спілкування, збереження емоційного і фізичного благополуччя дітей, розкриття можливостей «лікувальної педагогіки», розуміння оцінки як інструмента виховання, а не покарання. Навчання, на його думку, це важка розумова праця, і щоб вона була успішною, має бути цікавою, бажаною для учнів. Василь Олександрович запропонував чимало оригінальних методів, прийомів, форм навчання та виховання, спрямованих на розвиток творчих, розумових та фізичних здібностей: «інтелектуальний фон школи», «створення радості пізнання», «емоційний фон», «школа під блакитним небом», «вузлики знань» (проблемні запитання), створення «Книги природи», навчальний діалог, співпраця та співтворчість, уроки в зелених класах, уроки мислення, уроки розвитку мовлення тощо [3].

При цьому, вважав він, цікавим може бути не тільки предмет, а й спосіб пізнання, дослідницький підхід до навчання. Шкільна пошуково-дослідницька діяльність – один із важливих шляхів самостійного здобуття знань учнями, якому Василь Олександрович надавав великого значення. Дитина по своїй природі – дослідник, наголошує видатний педагог, тому треба підштовхнути її до бажання проводити цікаві дослідження у потрібному вам напрямку. Розроблена ним система занять, де основне місце відводилося самостійному складанню казок, маленьких творів, доповідей, математичних задач, вивченню окремих тем тощо, передбачала розвиток творчої думки [2].

Важливим чинником ефективності навчання В. Сухомлинський вважав виховання людяності, доброти, чуйності, почуття людської гідності, що виховується красою, прикладом педагогів і батьків, через подолання труднощів тощо. Головним завданням у формуванні особистості дитини є збереження і розвиток її гідності, що видатний педагог вважав одним із найважливіших і надавав дуже великого значення. Поважне ставлення до особистості учня є, на його думку, найважливішим педагогічним інструментом, оскільки дає змогу зберегти всі позитивні якості, що були закладені у дитини від народження. Взаємозалежність особистості і колективу як сукупності особистостей стає результатом реалізації індивідуального підходу [1].

Отже, змістом і сутністю індивідуального підходу у педагогічній системі В. Сухомлинського є гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне, створення ситуації успіху, формування радості пізнання тощо. Теоретичні узагальнення видатного педагога можуть розглядатися як сучасні положення, що стимулюють розвиток і саморозвиток дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – 634с.
2. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.5. – 646с.
3. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – 634с.

*Калініченко Надія Андріївна,
доктор педагогічних наук, професор,
Заслужений учитель України,
завідувач кафедри біології та методики її викладання
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В.Винниченка*

ФОРМУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ ШКОЛИ І В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Концепцією Нової української школи передбачається оновлення змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, нова структура школи, яка дасть змогу добре засвоїти новий зміст і набуті компетентності для життя, умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно, сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [1, с. 2]. Метою Концепції є забезпечення проведення системної реформи загальної середньої освіти на основі нового принципу

педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя і батьків. Проектом нового базового Закону України «Про освіту» компетентність потрактована «як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність», а ключові компетентності мають включати здатності забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [2, с. 4]. На ринку праці вже сьогодні затребувані фахівці, які вміють ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, бачити власну перспективу розвитку та розвитку освітнього закладу. Передбачається, що здійснювані освітні реформи матимуть суттєвий вплив на розвиток економіки та сприятимуть конкурентоспроможності української освіти на міжнародному рівні [3; 4; 5].

Ми переконані, що окреслені освітні реформи можна успішно розв'язувати шляхом осмислення, узагальнення, оцінки та використання досвіду минулого як потужного джерела ідей для розбудови української освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішуючи проблеми сьогодення в педагогічній праці, ми знову звертаємось до педагогічних ідей і педагогічної спадщини видатного Учителя Василя Сухомлинського, 100-річчя від дня народження якого наступного року відзначає педагогічна громадськість, оскільки його наукова спадщина є актуальною в контексті сучасної дійсності, навчає нас добру, людяності, милосерддю, подвижництву, новому філософському усвідомленню місії школи і освіти, в її основі – наука, майстерність і мистецтво, визнання її дієвості педагогами країн світу. Значний внесок у вивчення та популяризацію наукового доробку В.О. Сухомлинського зробили вчені: М. Антонець, Н. Гупан, Н. Дічек, І. Бех, А. Богуш, Л. Березівська, Л. Бондар, І. Богуславський, А. Зязюн, В. Кузь, А. Луцюк, Лі Цзіхуа, В. Риндак, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та інші.

Метою написання статті є актуалізація провідних гуманістичних концептів педагогіки В.О. Сухомлинського для формування вчителя Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм. Учителя Сухомлинського поєднувала з учнями духовна єдність, він був для них керівником, наставником, другом і зберегли вони ці почуття впродовж життя. Він умів покоління учнів зробити щасливими, дарував їм радість, пізнання наукових основ навчальних предметів (щоб були освіченими), радість творчості (щоб були успішними; понад 40 гуртків, студій, наукових товариств діяли в школі), радість праці – адже територія школи була

ними перетворена в найкраще місце селища; краса природи захоплювала і підводила вихованців до розуміння вищої краси: краси людини, її праці, вчинків і життя.

Педагог теоретично обґрунтував і практично реалізував розроблені ним принципи виховання шкільного колективу, які базуються на тривалому педагогічному досвіді Павлиської середньої школи.

Наскрізний процес виховання, який формує цінності. Ідейність. У цілях колективу повинні відбиватися всенародні інтереси. Ця єдність – на лекціях, практичних та семінарських заняттях першоджерело й найважливіший стимул формування стійких ідейних переконань колективу й кожної особистості.

Єдність ідейної та організаційної основ шкільного колективу. Це спільна діяльність учнівських і учительських організацій, передача життєвого досвіду і духовних надбань представниками старшого покоління поколінню молодому.

Керівна роль педагога. Колектив як виховна сила існує лише постільки, поскільки є спрямовуюча мудрість старших товаришів, керівника школи, які одухотворюють колектив моральним багатством, інтелектуальною багатогранністю, життєвою мудрістю, добре знають психічні, духовні, інтелектуальні особливості кожної дитини.

Багатство відносин між учнями і педагогами, між учнями, між педагогами. Здність дій, багатогранне переплетення інтересів вихователів і вихованців, спільне задоволення духовних потреб, взаємне збагачення і постійна передача духовних багатств – це неодмінні риси шкільного колективу. В школі дитина не тільки вчиться, наголошував педагог, у школі вона живе. Школа мусить, як магніт, притягувати учнів своїм цікавим, змістовним життям. Тільки за цієї умови й навчання може притягувати, як магніт.

Яскраво виражена громадянська сфера духовного життя вихованців і вихователів. Учитель і учні повинні зустрічатися не тільки в класі: школяр за партою (він добуває знання, відповідає на запитання вчителя, одержує оцінки), педагог – за вчительським столом (він дає знання, ставить запитання учневі, виставляє оцінки). Якщо є тільки ця сфера відносин, то шкільного колективу як виховної сили не може бути. Учитель і учень мають діяти разом і як двоє громадян – лише за цієї умови вони можуть бути в повному розумінні вихователем і вихованцем. Шкільне життя має бути таким, щоб у ньому завжди діяла система відповідальності людини за людину, відповідальності людини перед суспільством.

Самодіяльність, творчість, ініціатива як особливі грані виявлення різноманітних відносин між членами колективу. В.О. Сухомлинський застерігає: самодіяльність – не стихія. Без цілеспрямованого й ідейного,

педагогічного, батьківського керівництва в колективі справжня самодіяльність неможлива. Тільки за умови, що кожен член колективу є активним учасником процесу виховання, можливі справжні самодіяльність, творчість, ініціатива.

Постійне примноження духовних багатств, особливо ідейних та інтелектуальних. Повнокровне, різноманітне інтелектуальне життя шкільного колективу – важлива ділянка виховної роботи. Від того, що думають вихованці, які інтереси їх хвилюють, як утверджується й розвивається потреба в знаннях, яке місце в житті колективу посідають відносини, засновані на інтелектуальному спілкуванні, залежить дух шкільного життя, виховна сила колективу.

Гармонія високих, благородних інтересів, потреб і бажань. Виховна сила шкільного колективу великою мірою залежить від того, які інтереси й духовні потреби виховують у школярів і чи гармонують вони з бажаннями, особливо підлітків і юнаків-старшокласників. Гармонія у вихованні колективу досягається лише за тих умов, коли бажання людини виростають і утверджуються на ґрунті високоморальних, розумових інтересів і потреб. Якщо в колективі панує розважальна спрямованість, духовне життя підлітків, особливо юнаків і юнок, стає убогим, обмеженим.

Створення і дбайливе збереження традицій, передача їх від покоління до покоління як духовного надбання. Традиції, на наш погляд, можна порівняти із скарбничкою, куди кожне покоління кладе свій маленький коштовний внесок. З маленьких крихіток складаються великі скарби. Велике мистецтво й майстерність, гаряче серце й холодна мудрість потрібні для того, щоб ці скарби не розтринькувати, а вміло використовувати в духовному житті наступних поколінь, дбаючи про збагачення скарбнички новими коштовностями.

Ідейне, інтелектуальне, естетичне багатство взаємовідносин між шкільним колективом та іншими колективами нашого суспільства. Важливим чинником виховання є згуртованість людей в колектив на основі єдності мети, праці, діяльності. У шкільного колективу мусить бути духовно багатий ідейний одностудець – колектив трудівників, які беруть безпосередню участь у творенні матеріальних і духовних цінностей нашого суспільства, трудівників, для яких праця в ім'я суспільного блага є змістом їхнього життя.

Емоційне багатство колективного життя. У практичній роботі колектив школи добивається того, щоб завдяки багатству життя колективу кожний його член переживав найвищу людську радість – радість творення для людей, постійного нагромадження внутрішніх духовних багатств, радість усвідомлення, що тебе шанують і поважають люди.

Сувору дисципліну і відповідальність особистості за свою працю, поведінку. Однією з граней педагогічної майстерності є вміння створити в колективі такі взаємовідносини, щоб кожна людина дорожила честю колективу, розуміла й відчувала, що таке – можна, не можна, треба. Ми вважаємо, зазначав Василь Сухомлинський, дуже важливим створити такі трудові, товариські, творчі обставини в колективі, за яких би людина ставила вимоги сама перед собою, відчувала відповідальність перед суспільством і на цій основі розуміла відповідальність перед власним сумлінням [8; 9].

Ідея успіху у розвитку дитини – пріоритетна у педагогічній концепції Василя Сухомлинського, яка має живильне коріння: народну педагогіку, прогресивну педагогіку минулого, здобутки сучасної психолого-педагогічної науки. Енциклопедичні знання, в тому числі іноземних мов, освіченість, інтелігентність, дивовижна працьовитість мають бути для нас мотивацією, щоб краще пізнати педагога-Гуманіста. Його педагогічна система збагатила світову педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями; як теорію так і практику. Він мав не лише педагогічний, але й літературний талант – залишив нам у спадок 48 книг, понад 1500 творів для дітей, 500 чудових статей, велику рукописну спадщину. Праці Вчителя перекладені на 56 мов світу.

Саме усвідомлення ідей гуманної педагогіки дозволяє педагогам долучатися до перспективних проєктів, зокрема «Шкільний вчитель нового покоління», «Сучасні заклади освіти», до успішного використання електронних засобів навчання, мультимедійних навчальних програм, аудіовізуального обладнання, нового обладнання шкільних кабінетів. Інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського з метою розвитку професійних компетентностей пропонує вчителям різні форми роботи в міжкурсовий період: конкурси, семінари, школи професійної майстерності, майстер-класи, педагогічні студії, творчі лабораторії, авторські творчі майстерні, інтернет-конференції, тренінги, творчі групи.

Користуються визнанням щорічні Всеукраїнські науково-практичні конференції з актуальних проблем сухомлиністики: виховання громадянина-патріота, розвиток дидактичних ідей, мистецтво сучасного менеджменту, розвиток творчої особистості. Більше двадцять років педагогічний інститут, нині університет, проводить щорічні Всеукраїнські студентські науково-практичні конференції з актуальних проблем використання педагогічної спадщини відомого педагога для формування шкільного середовища, розвитку творчого вчителя і створення оптимальних умов для розвитку вихованців. В.О. Сухомлинський наголошував, що тільки творча особистість учителя

зможє виховувати. «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорощим, що є в житті, – з людиною» [7, с. 5].

«Педагогічна творчість» В.О. Сухомлинським потрактована як уміння педагога глибоко проникати в теоретичний зміст педагогічного явища, осмислювати його, поскільки успішна педагогічна праця неможлива без елементів дослідження [6, с. 461].

Ми навчаємо майбутніх учителів освітньої галузі «Природознавство» на лекціях, практичних та семінарських заняттях, під час навчальних та педагогічних практик відкривати по новому проблеми, які розв'язані педагогічною наукою, працювати творчо, аналізувати навчальні ситуації, прогнозувати розвиток подій. Актуальною залишається порада В.О. Сухомлинського розпочинати педагогічне дослідження зі спостереження, вивчення і аналізу фактів, тобто усвідомлення реальної сутності, виокремлення взаємозалежностей: а) того, що дає саме життя (дитина приходить до школи з об'єктивно існуючими рисами); б) того, що робить учитель; в) того, що буде досягнуто. Це сприяє майбутнім учителям формувати вміння розуміти сутність педагогічного явища, яка робить працю вчителя творчим процесом. Дозволяє, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, активно впливати на педагогічне явище, творити його, здійснювати передбачення як найважливіший елемент творчого дослідження. «Бачення нових сторін, нових рис, нових деталей у звичайному ... – це важлива умова творчого ставлення до роботи» [6, с. 473].

Майбутні вчителі сприймають твердження В.О. Сухомлинського, що творче дослідження вчителя сприяє: а) вивченню граней педагогічного процесу; б) докорінній зміні погляду вчителя на власну роботу; в) формуванню творчої особистості школяра, тобто реалізації психолого-педагогічної ідеї проектування людини. Це одухотворює працю майбутніх учителів, робить її осмисленою, цілеспрямованою. Насиченою інноваційними пошуками і відкриттями. Змістовними, сповненими власними дослідженнями, висновками та рекомендаціями стають моделі уроків, творчі навчальні та дослідницькі проекти, курсові та кваліфікаційні роботи. Адже В.О. Сухомлинський переконував: «... Найголовнішою сферою єднання теорії і практики є проектування людини» [6, с. 605] і створення людини, здатної стати активною творчою силою сьогодні і в майбутньому.

Як приклад приводимо відгук студентки п'ятого курсу Тетяни Д. (10 лютого 2017 р.) про виробничу педагогічну практику: «Педагогічну практику я проходила в «НВО ЗШ I-III ступенів №16 ДЮЦ «Лідер» Кіровоградської міської ради». Дану школу я обрала вдруге, оскільки мені дуже сподобалось співпрацювати із вчителем біології – Тасенко

Людмилою Олександрівною. Поради такого Вчителя були дуже цінними для мене. За мною було закріплено 10-А клас математичного профілю. Ці діти залишили тільки приємні спогади і кожен день моєї практики наповнювали позитивом. Найкращі враження залишились від проведених уроків хімії. Оскільки мені дуже подобається пояснювати задачі, рівняння реакцій, робити складне – простим і зрозумілим для кожного учня. Саме хімія додала мені впевненості в своїх силах і я зрозуміла, що можу бути хорошим учителем. Майже після кожного проведеного уроку діти запитували в мене: «За що вам подобається хімія і біологія?», «Чому обрали ці предмети?», «Коли ви зрозуміли, що хочете бути вчителем?» і т.д. Для мене це було не очікуваним, оскільки я не думала, що зможу цікаво розповідати і бути цікавою для учнів. Тепер ці два місяці свого життя сміливо можу назвати періодом особистого росту, часом випробувань моїх сил – зможу чи не зможу бути вчителем. Я переконалась в тому, що можу бути хорошим вчителем, але на даний час мені ще бракує знань. Особливо це стосується педагогіки та психології. А найважливіше значення педагогічної практики для мене в тому, що я цілком задоволена своєю освітою. А завдячую цьому дітям, з якими працювала останні два місяці».

Студенти-випускники зазначають, що саме практика дала можливість закріпити теоретичні знання і застосовувати їх в педагогічній діяльності; навчила чітко планувати і проводити уроки і позакласні заходи; сприяла розвитку педагогічного мислення, педагогічної спрямованості, професійних здібностей, умінь і навичок організації навчально-виховного процесу, вмінь спілкуватись із учнями, відстоювати свою точку зору, шукати вихід з педагогічних ситуацій; сприяла формуванню професійних значимих якостей особистості вчителя; допомогла адаптуватися і вдосконалюватись в майбутній професії. Також після другого курсу студенти проходять геоботанічну практику, відбувається вона на території Центральної України. Під час її проведення вони знайомляться з особливостями флори та фауни регіону, засвоюють методику проведення польових флористичних, геоботанічних досліджень, методи оцінки кількісного співвідношення видів у фітоценозах, способи закладання гербарію, використання визначників рослин, підготовки етикетажу. Польовий етап геоботанічної практики передбачає вивчення структури лісових і болотних фітоценозів в межах ландшафтних заказників, урочищ, опис структури лучних, болотних, водних угруповань у заплаві річки Інгул, степових угруповань, дендрофлори парків, зокрема дендропарку «Веселі Боковеньки» (Долинський район). Для студентів організовуються наукові екскурсії та експедиції, які формують соціальний досвід майбутніх учителів природознавства. Екскурсія до

Кіровоградської державної сільськогосподарської дослідної станції НААН (с. Созонівка) передбачала участь студентів у науково-практичному семінарі, який відбувався на дослідному полігоні. Студенти дізналися, що Кіровоградська ДСГДС НААН виробляє та реалізує високоякісне насіння 14 сільськогосподарських культур 55 сортів та гібридів різних селекційних центрів системи НААН. Інтелектуальною власністю наукової станції є 19 сортів рослин: (7 сортів сої, 6 сортів ярого ячменю, 5 сортів еспарцету, 1 сорт коріандру) та 2 типів порід ВРХ молочного і м'ясного напрямку використання. Нагороди за наукові досягнення, медалі, дипломи та почесна відзнака «Честь і слава Кіровоградщини» теж приємно вразили студентів.

Успішній підготовці студентів до творчої педагогічної діяльності сприяє змістовна, цілеспрямована робота в студентських наукових гуртках та проблемних наукових студіях, участь у наукових студентських конференціях, та спільно з викладачами у міжвузівських та всеукраїнських наукових заходах.

Студенти відкриті для сприйняття засад гуманістичної педагогіки, усвідомлюють, що Василь Олександрович досяг визначних успіхів у створенні «школи радості», написав блискучі педагогічні праці тільки завдяки поєднанню величчю таланту, надзвичайної працьовитості, виключної цілеспрямованості й любові до людей, дітей, до життя.

Висновки із даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Проект Закону про освіту визначає її метою всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних компетентностей для її успішної самореалізації, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, підготовку кваліфікованих фахівців, задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Система В.О. Сухомлинського привертає увагу ціннісною спрямованістю на пошану до кожної дитини, розумінням її самотності й унікальності. Під впливом вимог сучасного життя вона, безперечно, постійно трансформується. Проте принципова основа залишається майже незмінною. Серед відомих систем виховання вона виокремлюється як «найгуманніша педагогіка», і потребує ґрунтовного вивчення й використання у процесі реалізації освітніх реформ, насамперед формуванням учителя Нової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Схвалено розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>

3. Проект Закону про освіту. Номер, дата реєстрації: 3491-д від 04.04. 2016. Сесія реєстрації: 4 сесія VIII скликання. Верховна рада України. Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639

4. Гриневич Л. : Неможливо навчати сучасних дітей так, як навчали нас / Л. Гриневич // Українська правда. Життя. – 2016. – 4 серпня. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/society/2016/08/4/216010/>

5. Луначек В. : Нова українська школа: практична реалізація / В. Луначек/ Освіта. Уа. – 2016. – 30 липня. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/reform/53666/>

6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. Т.4. – К.: «Рад. школа», 1976. – 640 с.

7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 310 с.

8. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу //

9. В.О. Сухомлинський. Вибр. тв. в п'яти томах. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1976. – С. 403 – 637.

10. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа, розд. 3 // В.О.Сухомлинський. Вибр. тв. в п'яти томах. – Т. 4. – К.: Рад. шк., 1977. – С. 5-390.

*Кальчук Марія Іванівна,
Махія Світлана Іванівна,*

*вчителі-методисти початкових класів Української ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1,
Обухівського району, Київської області*

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Для розвитку України, як європейської держави, потрібен вмілий і талановитий народ, який зробить її конкурентоспроможною. Тому відповідно їй перед сучасною освітою, від дошкілля до вищих навчальних закладів, стоїть завдання переглянути підходи до навчання і виховання підростаючого покоління. Для формування сучасної, європейської особистості, зокрема у початковій школі, актуальним постає завдання: не лише давати знання, а вчити школярів вчитися, креативно мислити, дискутувати, самостійно приймати рішення.

Усвідомлюючи ці завдання, для вчителя важливо розуміти саме поняття як особистість та як відбувається її розвиток.

У філософсько-психологічному аспекті особистість – це об'єкт і суб'єкт історичного процесу і власного життя: *спочатку, як об'єкт, індивід сприймає впливи з боку дорослих і створеного людством середовища у формі ігрової, навчальної і трудової діяльності. Далі створюються внутрішні психічні новоутворення особистості, які з дитячого віку формують власну свідому активність, спрямовуючи її на пізнання й перетворення об'єктивної дійсності й самого себе. Тепер особистість виступає як суб'єкт діяльності і спілкування.*

Сам розвиток особистості відбувається у конкретних суспільних умовах і є продуктом життя своєї країни, своєї сім'ї: *оволодіває засобами*

людської діяльності та спілкування, мовою, у неї формуються вищі психічні функції, свідомість, воля; з'являється здатність до самовдосконалення, набуває психічних особливостей, які утворюють її індивідуальність, що проявляється у здібностях, потребах, інтересах, у рівні розвитку інтелектуальних і творчих процесів тощо.

Тому щоб засвоїти надбання людської цивілізації, щоб інтелектуально та морально розвинутись, людина повинна мати вчителів, наставників вже з дитинства. Але слід не забувати, що суспільний досвід засвоюється не автоматично, а через активність і діяльність дитини. Так само як і для формування власних особистісних ознак людина повинна проявляти активність – як фізичну, так і психічну. Тому перед освітянами постають дуже важливі завдання: як же навчити дітей критично, креативно мислити; як навчити висловлювати власні думки і самостійно приймати рішення; як готувати молодь до свідомої та відповідальної участі у демократичному суспільстві; які умови, програми, методики можуть сприяти вихованню якомога цілісної та самодостатньої, думаючої особистості. Однією з таких є програма «Філософія для дітей», яка пройшла випробовування часом та особливостями різних культур і дає всі підстави впровадити її в Україні для виховання молодого покоління.

Як стверджує Ольга Василівна Сухомлинська: «Нині філософія для дітей – це жива і затребувана педагогіка і практика, яка включає школи й дошкільні заклади, учених-дослідників і вчителів. Вона спрямована на формування рефлексивного, творчого і критичного мислення, усвідомленого прийняття моральних правил і норм, взірців духовної культури, вміння слухати і чути іншого, спілкуватися з іншими, передбачає розвиток мовлення» [1, с. 7].

В Україні також є наробки в навчанні і вихованні дітей у плані філософського пізнання й освоєння світу – це педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського: розповіді для дітей і розроблена система занять, упроваджена в практику Павліської середньої школи. (Сухомлинський написав близько 1500 розповідей для дітей, що стосуються різних сторін розвитку, формування і виховання дитини, будять допитливість, «радість пізнання», дають уявлення про конкретні чи абстрактні предмети, відображені в словах, діях.)

Якими є ж підходи Василя Сухомлинського до філософії для дітей? Які її можливості як складової розвитку особистості молодшого школяра?

Насамперед його філософія для дітей була спрямована на розвиток самосвідомості особистості, її мислення, в основі якої лежить гуманізм. Василь Олександрович саму ж навчальну діяльність дітей трактує як можливість розвивати особистість: «Розумове виховання відбувається в

процесі наукових знань, але не зводиться до нагромадження певного їх обсягу. Процес набування знань і якісне їх поглиблення будуть фактором розумового виховання лише тоді, коли знання стають особистими переконаннями, духовним багатством людини, що позначається на ідейній спрямованості її життя, на її праці, суспільній активності, інтересах» [2, с. 206].

Багаторічна педагогічна практика застосування педагогічної технології «Росток» (*автор і науковий керівник – професор Т.О. Пушкарьова*) сьогодні підтверджує істинність цих трактувань, порад, тому що пошук і застосування нетрадиційних форм і методів навчання (коли учень є суб'єктом навчального процесу, тому що знаходить проблему і у процесі дискусії, аргументовуючи свою точку зору, у процесі дослідницької діяльності, проявляючи творчі відкриття, знаходить її розв'язання. Вчитель у даній ситуації стає помічником, наставником) показали результативність. Та й сьогодні освіта вже ставить завдання розвивати творчу, креативну особистість молодшого школяра для побудови Нової української школи, у якій навчальний процес повинен бути насиченим творчими відкриттями, вчитель повинен шукати шляхи пробудження внутрішніх сил школяра, творити його внутрішній духовний світ, а не орієнтуватися лише на знання, пасивне сприймання учнями інформації. За визначення міністра освіти та науки Лілії Гриневич, саме філософія зможе змінити навчально-виховний процес у школі.

Вивчаючи і запроваджуючи педагогічні ідеї Василя Сухомлинського у початковій школі, розумієш її мудрість, істинність висновків і цінних порад для вчителів початкових класів щодо аналізу особливостей початку навчального процесу дитини у школі для розвитку її особистості. «Саме життя вимагає, щоб оволодіння знаннями починалося поволі, щоб навчання – цей найсерйозніший і найбільш копіткий труд дитини було водночас і радісною працею, що зміцнює духовні та фізичні сили дитини (*нагадаємо, що давні філософи стверджували про народження людини двічі: вперше – фізично, а вдруге – духовно*). Це особливо важливо для малюків, які ще не можуть зрозуміти мету праці, сутності труднощів. «Придивімося уважно, яке місце посідає гра в житті дитини. Для неї гра – найсерйозніша справа. В грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі особистості. Без гри не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлячий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості й цікавості. Так що ж страшного в тому, що дитина вчиться писати граючи...». [3, с. 175]. До «джерела дитячого мислення, шляхетних почуттів та прагнень» Василь Олександрович відносив не лише гру, а й казку, фантазію. «Дитина прекрасно знає, що в світі немає

Баби-Яги, ні Царівни-жаби, але вона втілює в ці образи добро і зло і, розповідаючи казку, висловлює своє ставлення до лихого й доброго» [3, с. 303]. Багаторічна практика підтверджує істинність цих висновків і порад Василя Олександровича, тому що розроблена і запроваджена методика навчання читання і письма у педагогічній технології «Росток» за його ідеями свідчить як можна через казку і гру цікаво навчати шестирічних першокласників. Читання творів Василя Олександровича, вивчення його педагогічної спадщини, надихають на інший підхід до навчання шестирічних дітей. Його пошуки удосконалення навчально-виховного процесу приваблюють аргументованими твердженнями: «Чому мої діти так легко запам'ятовували літери, навчилися читати і писати? Тому, що кожна літера для дитини була втіленням яскравого образу, який викликав почуття захоплення... На першому році навчання дитина просто не вміє зосереджуватися» [3, с. 210].

Ось деякі завдання із авторських підручників для 1 класу. Читаночка (Автори: Кальчук М.І., Коченгіна М.В.). Вчимося читати. Частина 1: «Послухай початок казки «Урок на співучій галявині» і дізнайся, які перші букви вивчало Зайчатко у лісовій школі»; «Оживи букви на малюнку, перетворивши їх на потішних істот»; «Роздивися малюнок і скажи, якою ти уявляєш Букву Б (бе). Як ти думаєш, який у неї характер, настрій?; Що вона любить робити?» тощо. Читаночка. Читаємо самі. Частина 2: «Прочитай продовження української народної казки «Колосок», придумавши її власне закінчення. Проілюструй його»; «Придумай інший варіант зустрічі Лисички із Журавлем. Проілюструй»; «Зміни події у змісті казки до поданого закінчення. Проілюструй» тощо. Читаночка. Багато читаю – багато знаю. Частина 3: «Розкажи, що тобі цікавого розповідав чи показував тато» тощо. Читаночка. У світі казки чарівної. Частина 4: «Візьми участь у конкурсі «Кращий знавець українських народних казок», назвавши їх найбільшу кількість»; «Добери до назв казок їх героїв, з'єднуючи кольоровими олівцями»; «Прочитай продовження казки і вислови припущення про наступні події у казці»; «Послухай віршовану казку Наталі забіли «Вовк і козлята». Знайди подібне і відмінне у казці поетеси і в українській народній казці «Вовк і семеро козенят»»; «Проінсценізуйте казку в особах»; «Придумайте власну казку про місяці року»; «Висловіть припущення, що було б з Сорокою, якби Курочка її не допомогла. Намалуйте малюнок» тощо.

Українська мова. Прописи (Автори: М.І. Кальчук, М.І. Чабайовська) 1 частина: (Мотивацією для навчання писати було обрану спосіб – авторську казку М. Кальчук «Як звірята навчалися писати») «Що найбільше тебе зацікавило у змісті казки? Чи хочеш і ти навчитися писати?»; «Наведи по контуру зображення героїв казки «Котик і Півник» та впиши в них довгі прямі похилі лінії з заокруглення унизу ліворуч»; «Придумайте і озвучте доповнення до змісту казки як Півник потрапив до

Лісової школи»; «Розкажи Півнику про лінії графічної сітки зошита»; «Напиши казковим героям елементи літер і покажи, як ти навчився писати у зошиті»; «Придумайте і озвучте казку як герої казок ділилися враженнями від навчання у школі» тощо. Українська мова. Прописи. 2 і 3 частини (навчання письма здійснюється за генетичним методом): «Уважно розглянь начерк букв на листочку чарівного дерева»; «Знайди і наведи на малюнку контури букв *і, ї, у, ї, ш* на предметах»; «Пофантазуй і перетвори вивчені букви у малюнки предметів за власним задумом»; «Оживи» на малюнку букви *і, ї, у, ї, ш*, перетворивши їх на істот»; «Складіть казку про дружбу букв *і, ї, у, ї, ш*»; «Визнач краще письмо у зошитах звірят. Напиши Вовчику букву»; «Дай поради звірятам щодо правильного написання букв. Напиши їх у зошитах звірят»; «Розмалюй казкову галявину буквами *н, ч, к*» тощо. Українська мова. Прописи. 4 частина: «Придумай історію про букви *Я, Ю, Є, Ї*, які вирішили допомогти *Ь* (знаку м'якшення) позначати м'якість приголосних звуків на письмі»; «Робота в групі: Придумайте казку про те, як слова вирішили відпочивати у будиночках»; «Допоможи звірятам розставити слова так, щоб вони разом виразили закінчену думку»; «Робота в парі: Складіть казку як звірята вирішили навчитися складати і записувати речення» тощо.

Ось так можна вдаватися до різноманітних видів активної діяльності в період навчання грамоти, використовуючи поради Василя Олександровича Сухомлинського: «...у 1-му класі не має бути «чистих» уроків читання, письма. Одноманітність швидко виснажує [3, с. 204-205]. «...Могутнім засобом різноманітності праці було малювання. Ось я бачу, що читання починає стомлювати дітлахів. Кажу: «Розкрийте, діти, свої альбоми, намалюймо казку, яку ми читаємо»» [3, с. 205].

Джерелами поповнення нервової енергії дитини Василь Олександрович вважав: «...спостереження за предметами і явищами навколишнього світу, життя серед природи...» [3, с. 212]. Великий педагог досліджував активність мислення дитини і відповідно робив висновки. Нам він залишив велику спадщину – уроки мислення серед природи: «Клітини дитячого мозку такі ніжні, так чутливо реагують на об'єкти сприйняття, що нормально працювати вони можуть тільки за умови, що об'єктом сприйняття, осмислення є образ, який можна бачити, чути, якого можна торкнутися» [3, с. 81]. Кожний урок мислення у школі Сухомлинського – це спостереження, бачення, здивування перед загадкою природи, думання, відкриття істини, переживання радості пізнання і гордості мислителя. Так уроки мислення біля вишеньки, де проводяться спостереження за брунькою: як вона утворюється, як її загартовують пекучі морози, як вона спить і чутливо прислухається до того, що робиться в природі; як весняний теплий вітерець і сонячний промінь відкривають її; як брунька розпрямляє плечі і скидає із себе тендітний одяг; як з'являються маленькі зелені

листочки, надихають у своїй роботі проводити такі спостереження кожної пори року біля каштана.

Практика проведення таких уроків під блакитним небом, свідчить про можливість таких незвичайних подорожей, діти вчаться бачити красу, захоплюватися нею та берегти: «Як же це все було без мене?», «Соромно перед соловейком», «Як джміль нагодував бджолу», «Як їжачок готувався до зими». У таких ситуаціях, ненав'язливо, природньо у дітей формується ціннісне ставлення до природи. Учні самі виявляють ініціативу посадити дерева біля школи, доглядати за ними, годувати птахів взимку.

Це ми розглянули лише один аспект можливого філософського підходу до навчання дітей на основі досвіду видатного українського педагога – мистецтво мислити, формуючи інтелект, розвиваючи особистість.

Наступним важливим завданням філософії – навчити мистецтву жити, формуючи ціннісний і духовний світ людини. Критичне мислення людина використовує як метод корекції власних суджень. Мета філософії для дітей – комплексне виховання гармонійної і культурної людини з прекрасною душею. Наприкінці 60-х років Василь Олександрович зосереджує свою увагу на етичній проблематиці, вважаючи її наріжним каменем виховання особистості. Він створює посібник для вчителів «Як виховати справжню людину», хрестоматію по етиці (розповіді для дітей).

Теми, що піднімаються Василем Сухомлинським, виступають засобами для формування допитливої, одухотвореної і високоморальної особистості. Їхній зміст націлений на пробудження подиву, міркування про світ, про те, що морально, а що аморально. Кожна казка його чи розповідь містить у собі питання чи задачу, іноді кілька питань, що учитель разом з учнями можуть творчо вирішувати, пробуджуючи творчі сили дитини. Частина розповідей несуть в собі ситуацію морального вибору. Василь Олександрович вважав головною задачею вихователя вироблення в дітей таких рис характеру і звичок, як совісність («Камінь»), вірність, відданість, скромність («Для чого говорять дякую»), безкорисливість, непримиренність до зла.

Дозвіл ним етичних питань лежить у народній педагогіці, в українських народних традиціях, у їхніх морально-етичних імперативах і культах. Тому далеко не випадково серед художніх мініатюр В.О. Сухомлинський велику питому вагу займають казки, притчі, легенди, билини, епос українського народу. Інші ж уводять дитину в його найближче оточення, ґрунтуються на культурі, у якій живе дитина. Вони близькі і зрозумілі йому, стосуються звичних і повсякденних, буденних речей і подій.

Виховання дітей 6–10 років В.О. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердю («Байдужість»). Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Дитина не повинна виростати байдужою, нечулою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях педагог переконує, що у процесі творення людям добра виховується в юних людяність, сердечність. Читаючи твори, діти вчаться співчувати, допомагати товаришеві: поділитися з товаришем, зробити йому приємне («По гриби»); врятувати життя рибкам («Вогник у вікні»). Філософське читання і осмислення творів, вчить дітей творити добро (у холодну зиму допомагати птахам, лікувати їх). Читаючи і обговорюючи твори Василя Сухомлинського діти вчаться співчувати за долю другої людини, підтримати товариша, допомогти йому, не бути байдужим до його біди («Прийшли провідати хвору»). Тому після філософських розмірковувань такої ситуації, діти самі виявляли ініціативу написати листи воїнам АТО, підготувати для них посилки, прийняти активну участь у шкільній акції «Подарунок для дитини в зоні бойових дій», збирати пластикові кришечки для виготовлення протезів чи просто не бути байдужим до однокласників: своєчасно проявляти сердечність, повагу. Практика показує, що не лише позакласна робота, а весь навчально-виховний процес у класі пронизується добродійністю, якщо ці почуття щиро проявляє і сам учитель, щиро оцінює вчинки дітей. А підсилення формування таких почуттів є філософування над творами Василя Олександровича: «Веселка у камінчикові», «Добре слово», «Що означає слово вітаємо». Тому не дивно, що у класі стає традицією хворому однокласникові написати листа, а у відповідь отримати подяку із побажаннями, малюнками, зробленими власноруч сердечками для кожного у класі, визначати найдобрішого учня дня і тижня. Оповідання «Горбатенька дівчинка» мотивувало дітей зробити добрий вчинок для новенького учня, який довгий час ріс без мами.

Василь Олександрович Сухомлинський був переконаний, що у сім'ї між батьками і дітьми повинні панувати взаємостосунки щирості, відвертості. І це вимагає особливої уваги від кожного, хто хоче збагнути таємниці батьківської педагогіки, а саме тонкої, інтелігентної, сердечної чутливості людини до людини, виховання добрих почуттів. У вихованні цих почуттів, на думку педагога, зв'язок сім'ї та школи повинен відігравати особливо вагомий роль.

Саме у сім'ї прищеплюється дитині любов до праці «Не втратив, а знайшов», добре материнське серце дасть пораду як зберегти дружбу «Позбирай її слюзи», навчить поважати старших «Миколі стало легше».

Учні з великим задоволенням разом з батьками малюють родинне дерево, згадують історію, традиції свого роду. На родинному святі розповідають про свою родину.

Висновок. Отже, філософія для дітей є складовою розвитку особистості у початковій школі і педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського, його філософія для дітей була спрямована на розвиток свідомості особистості, її мислення. Саме тому можна зрозуміти чому Педагог відмовлявся від традиційної парадигми навчання і шукав нові шляхи навчання, де основна увага зосереджується на активному «творенні» філософії, що вимагає зусиль з боку інтелекту, розв'язання проблем, пов'язаних з реальною життєдіяльністю дітей.

У таких умовах має змінитися традиційна роль учителя, а також мають скластися нові відносини між учителем та учнями. Учитель має виступати в ролі помічника, який уміє уважно слухати, виявити філософський вимір їх проблем. Покликання вчителя любити дітей і налагоджувати стан довіри так, щоб вони могли відчувати, що можуть вільно висловлювати свої думки та ідеї.

Для цього потрібно прислухатися до поради Великого Педагога: «Успіх розумового виховання в процесі навчання визначають такі фактори, як: багатство духовного життя школи; духовне багатство вчителя, широта його кругозору, його ерудиція, культура; зміст навчальних програм; характер методів навчання; організація розумової праці учнів на уроках і вдома» [2, с. 207]. Тож читаймо твори Василя Олександровича Сухомлинського, використовуймо його неоціненний скарб – педагогічну спадщину для розвитку сучасної європейської особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. «Я розповім вам казку...» Філософія для дітей/ Василь Сухомлинський; уклад. Сухомлинська О.В. - Х.: ВД «Школа», 2016. 576 с.
2. Сухомлинський В. О. // Вибр. твори: в 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т.4 - С. 206 - 207.
3. Сухомлинський В.О. «Серце віддаю дітям», «Акта», видання, 2012.С. 175 - 212.
4. Кальчук М.І., Коченгіна М.В. Читаночка. 1 клас, у 4-х частинах./ Кальчук М.І., Коченгіна М.В. - С.: ТОВ НВП «Росток А.В,Т», 2016.- с. 92
5. Кальчук М.І., Чабайовська М.І. Українська мова. Прописи. 1 клас, у 4-х частинах./ Кальчук М.І., Чабайовська М.І. - С.: ТОВ НВП «Росток А.В,Т», 2016.- с. 92
6. Сухомлинський В. О. // Вибр. твори: в 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т.3 - С. 16 - 293.
7. Сухомлинський В. О. // Вибр. твори: в 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т.1 - С. 246 - 637.

*Коберник Олександр Миколайович,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Коблик Віталій Олександрович,
аспірант*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
**ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка проблеми. Процес виховання в сучасній педагогічній науці розглядається як взаємозв'язана спільна діяльність вихователя і вихованців, в центрі якої знаходиться особистість дитини в усіх її взаємозв'язках і опосередкуваннях. Це дитиноцентрований підхід і його основні складові – ідеї, моделі, цінності як матеріальні, так і духовні, спрямовані на піднесення духовності, самостановлення та різнобічний розвиток особистості. За таких умов ціннісний підхід виступає як найпріоритетніша виховна проблема. Її значущість посилюється тим, що цінності висунулись на передній план і як соціальна проблема, що набула сьогодні гострого, інколи навіть трагічного звучання. Сьогодні не стали надбанням більшості повага до старших, жінки, продуктів праці, дуже мало людей проявляє милосердя, добротворчість, втрачено ідеали, стали розмитими життєві цілі та цінності. Пошуки нових ціннісних орієнтацій, важкі самі по собі, ускладнюються соціально-економічною кризою, військовою агресією Росії, але стають життєво важливими й необхідними для кожного, засобом опори у життєвих колізіях.

Важливою складовою змісту виховання особистості є формування в неї ціннісного ставлення до праці, яке передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативності, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства, шляхів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації в умовах ринкових відносин, сформованість працелюбності й мобільності як базових якостей особистості.

На превеликий жаль для значної частини випускників загальноосвітньої школи стали характерними індиферентне та негативне ставлення до фізичної праці, відсутність бажання проявляти трудову активність, прагнення до створення матеріальних цінностей. У школах повільно розвиваються нові форми організації трудової діяльності учнів, які були б адекватні духу ринкових відносин, стимулювали трудову активність, підприємливість особистості й дозволяли на практиці готувати учнів до праці в умовах високої конкуренції та професійної мобільності. Виходячи з цього, погляди

В. Сухомлинського на проблему трудового виховання зростаючої особистості, формування у неї ціннісного ставлення до праці особливо актуальні сьогодні.

Аналіз останніх досліджень. Варто відзначити, що проблема трудового виховання особистості знайшла своє відображення передусім у творчому доробку Г. Сковороди, К. Ушинського, П. Блонського, С. Русової, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

В історії педагогічної думки значне місце в її розробці належить П. Атутову, Ю. Васильєву, Г. Волкову, В. Мадзігону, Б. Мітюрову, В. Оржеховській, Д. Сергієнку, М. Скаткіну, М. Стельмаховичу, В. Струманському, Д. Тхоржевському та ін.

Проблема виховання духовних цінностей завжди була актуальною для педагогіки, психології, філософії, вона знайшла відображення в ряді наукових досліджень. Педагогічна наука визначає ефективні шляхи формування духовних цінностей у школярів. Теоретично обґрунтували проблему виховання цінностей та ціннісних орієнтацій О. Киричук, П. Ігнатенко, І. Бех, Г. Пустовіт, О. Сухомлинська та ін. Ряд учених (Я. Бурлака, О. Кравець, М. Стельмахович, Г. Ващенко) виявили специфіку виховання цінностей в різному віці.

Однак, не зважаючи на наявність названих досліджень, багато аспектів проблеми виховання ціннісного ставлення учнів до праці ще не знайшли свого наукового розв'язання.

Мета статті – розкрити педагогічні ідеї В. Сухомлинського щодо виховання в учнів ціннісного ставлення до праці.

Виклад основного матеріалу. Упродовж усієї історії людства праця була засобом формування у кожної особистості найкращих якостей. Українська народна педагогіка праці відводила головну роль у процесі створення матеріальної та духовної культури. Тема праці людини є провідною в народних піснях, казках, легендах, іграх. Ідея праці, як визначального фактора виховання людини, знайшла належне обґрунтування в педагогічній спадщині видатного педагога, дослідника, ученого В. Сухомлинського, який у своїй діяльності відводив праці центральне місце у всебічному розвитку особистості. Його думки про значення праці в розвитку і становленні дитини, виховання любові до праці, ставлення до праці, формування внутрішньої потреби в праці, радість праці, трудові традиції школи, формування трудової культури як однієї з важливих складових духовності, являють собою могутню наукову платформу для сучасних та майбутніх досліджень.

Варто підкреслити, що проблемі праці, як особистісної і суспільної цінності, присвячені численні монографії, брошури, статті В. Сухомлинського («Праця – великий вихователь», «Поезія праці», «Трудові традиції школи», «Роль продуктивної праці у вихованні

моральної зрілості», а також «Народження громадянина», «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа» та інші), його практична діяльність і, головне, результати, отримані педагогом у процесі виховання школярів.

Найбільш цікавим для педагогічної науки і вітчизняної практики сучасного виховання є підходи В. Сухомлинського до тлумачення самого поняття «праця». Звернення до наукових праць педагога дозволяє помітити, що для нього немає «праці» взагалі, а є праця як цілісне і багатогранне поняття, оскільки є:

- праця навчальна і продуктивна;
- праця короткочасна і довгочасна;
- праця платна і безкоштовна;
- праця ручна і механізована;
- праця індивідуальна і колективна;
- праця душі, праця серця і праця розуму.

Тому для виховання в учнів ціннісного ставлення до праці, за переконанням педагога, необхідно використовувати всі ці види праці в їхній єдності і різноманітті [4, с. 117].

Василь Олександрович вважав трудову діяльність учнів важливим засобом трудового, розумового, морального, естетичного та фізичного виховання. Він роз'яснював це у такий спосіб: «Праця – дуже складне явище, в якому розкривається ідейний, емоційний, розумовий, естетичний, психологічний, творчий смисл людського життя, виховання й самовиховання... Завдяки праці, через працю, через уміння й майстерність людина виявляє себе, як наймогутніша й наймудріша сила природи» [4, с. 479]. Як бачимо, це філософське розуміння праці В. Сухомлинським.

Знаходимо у Василя Сухомлинського і соціологічне розуміння феномену праці. У цьому виді життєдіяльності, вказував він, людина розкриває і розвиває свої сутнісні сили, засвоює і закріплює найважливіші соціально-моральні цінності. У процесі праці, люди залежать від об'єктивних обставин, водночас вони самі змінюють обставини свого життя. У кінцевому підсумку виходить, що праця людей і відносини, в які вони вступають при цьому, утворюють єдине діалектичне взаємопов'язане ціле. У ній, тобто у праці, люди набувають соціальний досвід ставлення до світу, природи, колективу, результатів трудової діяльності, людей і, врешті-решт, до самої себе. Зокрема у його роботі «Методика виховання колективу» знаходимо наступне: «Праця – не просто засіб виховання. Це сама суть, зміст життя колективу й особистості. Виховання тільки тоді й виховання, коли воно трудове: без праці, яка увійшла в духовне життя людини вже в роки дитинства, неможливе ні моральне, ні естетичне, ні фізичне, ні розумове

виховання. Без праці немислимий колектив, бо тільки в праці – у віддачі фізичних і духовних сил для людей, у творенні щастя для людей – можливі відносини обов'язку, відповідальності, вимогливості» [2, с. 454].

Справжня соціалізація, на думку педагога, починається із формування ставлення певної особистості до своїх трудових обов'язків не лише як до необхідності, але й як до найконкретнішого способу задоволення своєї потреби в іншій людині. Отже, в основі трудового життя колективу має бути почуття радості від праці, яке, в свою чергу, є передумовою зародження потреби в праці. В. Сухомлинський підкреслював, що в ході колективної трудової діяльності формуються такі особистісні риси й вольові якості, які б ніколи не виявилися в результаті індивідуальної праці. Це самодисципліна, самодіяльність, відповідальність, наполегливість, стійкість, здатність долати будь-які труднощі. Досягнення означеної мети передбачає дотримання таких вимог: 1) спільна праця дітей і педагога, який виступає для них зразком непохитності в досягненні мети; 2) об'єкт трудової діяльності має бути значущим для кожного члена шкільного колективу; 3) учні повинні усвідомлювати важливість свого особистісного внеску в загальну справу; 4) характер трудової діяльності не може зводитися до ігрового (умовного).

В. Сухомлинський доводив, що громадянські відносини, на яких будується трудовий колектив, формуються тільки в праці, яка спрямована на створення суспільних матеріальних цінностей. Педагог зауважував: «Трудовий колектив – це, образно кажучи, колиска громадянськості. У колективі людина набуває морального досвіду праці, як обов'язку, як необхідності, як самої суті суспільного й особистого життя, як найнеобхіднішої передумови всебічного розвитку особистості, як запоруки особистої честі, гідності, самоповаги» [2, с. 502]. Виходячи з такого переконання, В. Сухомлинський намагався створювати у Павлівській середній школі матеріальні взаємовідносини й виробничі стосунки не лише між школярами та вчителями, але й серед учнів. У такий спосіб педагог формував у них почуття обов'язку, взаємодопомоги, уміння підкорюватися вимогам і наказам, обмінюватися думками й формулювати колегіальні рішення.

У книзі «Серце віддаю дітям» педагог розглядає працю з педагогічної точки зору – як засіб для досягнення цілого ряду багатогранних цілей виховного процесу – суспільних, ідейних, моральних, інтелектуальних, творчих, естетичних, емоційних [5, с. 32]. Заслугою вченого є обґрунтування в роботі «Павлівська середня школа» принципів трудового виховання: єдність трудового виховання і загального розвитку особистості: морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; розкриття та розвиток індивідуальності в праці;

раннє включення у продуктивну працю; різноманітність видів праці; постійність, неперервність праці; елементи продуктивної праці дорослих у дитячій праці; творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук; спадкоємність змісту трудової діяльності; цілісний характер продуктивної праці; посиленість трудової діяльності; єдність праці та багатогранного духовного життя [3, с. 186]. Сформульовані принципи дозволяють визначити місце праці в процесі виховання та свідчать про умови організації даного процесу.

Педагог звертав увагу на важливість створення розгалуженої системи позакласної трудової діяльності, яка спирається у своїй організації на індивідуальні потреби учнів. У досягненні цієї мети В. Сухомлинський визнавав провідну роль гуртків технічного й сільськогосподарського спрямувань. Він зауважував, що серед технічних – найбільше захоплюють школярів гуртки слюсарів-конструкторів, токарів, електротехніків, механізаторів, радіотехніків. Із задоволенням діти відвідують гуртки селекціонерів, квітників, ґрунтознавців. Натомість позакласна трудова діяльність старшокласників повинна більше орієнтуватися на інтелектуальні ознаки праці, на «єдність роботи думки й рук» [2, с. 331]. Оскільки в цей віковий період трудові й розумові інтереси учнів інтенсивніше диференціюються, внаслідок чого юнаки заглиблюються в певну галузь знання, тому важливо, щоб певні наукові пріоритети поєднувалися з високою культурою праці.

Особливе місце в системі виховання в учнів ціннісного ставлення до праці В. Сухомлинського займає раннє прилучення дітей до продуктивної праці. Педагогічною знахідкою вченого є виявлення трудової сутності особистості («хлібного кореня людини»), визначення праці як «кореня моральності». Адже, на думку педагога, трудова діяльність, яка має суспільну й особистісну значущість, – це гармонія трьох понять: треба, важко, прекрасно. У процесі організації продуктивної праці педагогічний колектив Павлиської школи враховував особливості об'єктивних (зміст праці, її характер та цілі підготовки, час виконання трудових завдань) та суб'єктивних (рівень усвідомлення учнями необхідності участі в трудовій діяльності, відповідний емоційний настрій) факторів. Враховуючи особливості визначених факторів, у школі прагнули, щоб навчання було пов'язане з сільськогосподарськими роботами (колективно або невеликою групою), щоб потижнево кожен учень працював 4-6 годин, а трудова діяльність організовувалась кращими вчителями, спеціалістами чи колгоспниками.

Розвиваючи ідею раннього залучення дітей до продуктивної праці, В. Сухомлинський обґрунтував трудові традиції школи, які «стимулюють свідомість щастя, що стає моральним багатством особистості» [4, с. 13]. Такими традиціями в школі стало організація

повсякденної різної за змістом і формою трудової діяльності, традиція пошанування заслужених людей праці, проведення трудових свят (День першого хліба, День винограду, Свято врожаю тощо).

Особливу увагу слід звернути на умови залучення підростаючого покоління до продуктивної праці, виділені В. Сухомлинським. Саме вони роблять працю величезною виховною силою. А саме:

- організація реального трудового життя, коли дорослі (батьки, учителі) є зразком у праці;
- формування в процесі виготовлення матеріального або духовного продукту такої якості як працьовитість;
- залучення дітей до буденної, часто непривабливої праці з утомою, мозолями, відпочинком і радістю досягнутої мети.

Найважливіші ознаки всякої праці, як стверджував видатний педагог, це – ціль, зусилля, результат. Причому результат праці варто розуміти як подолання завдяки зусиллю волі яких-небудь труднощів. «Свідомість того, що труднощі переборено, – пише В. Сухомлинський, – дозволяє відчувати радість праці, яка незрівняна ні з якими іншими радостями» [4, с. 210] і є одним з головних джерел будь-якого виду праці. Педагог був переконаний, що треба дбати й про те, щоб вихованці отримували від праці задоволення та ставилися до неї як до цінності, тобто з любов'ю. Напевне, тому у своїх наукових розвідках він увів поняття «радість праці», під якою розумів «самовираження в праці» або «той складний духовний стан, коли людина з подивом і захопленням бачить витвір своїх рук, знаходить у ньому саму себе, своє напруження, години одноманітної, нічим не примітної праці».

Почуття радості, на думку педагога, є стимулом появи інтересу до подальшої діяльності, любові до праці, важливою ланкою у формуванні внутрішньої потреби в праці, джерелом емоційного підйому, переживання, натхнення. «Почуття радості, – як писав В. Сухомлинський на сторінках книги «Серце віддаю дітям» – доступно лише тому, хто вміє напружувати сили, знає, що таке піт і втома. Дитинство не повинне бути постійним святом – якщо немає трудової напруги, посильної для дітей, для дитини залишиться недоступним щастя праці. Вища педагогічна мудрість трудового виховання полягає в тім, щоб затвердити в дитячому серці народне відношення до праці» [5, с. 210].

Висновки. Вивчення проблеми виховання в учнів ціннісного ставлення до праці дає підстави стверджувати, що в педагогічній спадщині В. Сухомлинського вона розглядається з різних позицій: філософської, соціологічної та педагогічної. Видатний педагог обґрунтував роль і значення праці у вихованні і цілісному розвитку особистості школяра, принципи організації трудового виховання в

школі, виокремив форми і методи, які є найбільш ефективними для виховання в учнів потреби у праці як суспільної і особистісної цінності. Його наукові напрацювання, значний педагогічний досвід необхідно актуалізувати в сучасних умовах реалізації змісту виховання.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розкритті впливу добродійної трудової діяльності учнів на виховання в них ціннісного ставлення до праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В. Праця - великий вихователь // Кіровоградська правда, 1955, 15 серпня.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 1976. – С. 403-640.
3. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 4. – 1976. – С. 7-390.
4. Сухомлинський В.О. Праця – основа всебічного розвитку людини // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори у 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 1977. – С. 145-159.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 4. – 1976. – С. 7-390.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям // В. О. Сухомлинський. Вибрані твори у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 1976. – С. 419-656.

Коваленко Олена Володимирівна,

доцент, к. п. н., доцент

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ

РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Формування і розвиток творчої активності особистості є одним із найактуальніших завдань сучасного суспільства, необхідною умовою формування повноцінного духовного життя людини, її культури, реальним двигуном прогресу в усіх сферах життєдіяльності. Водночас виховання освіченої, творчої особистості – одне з пріоритетних стратегічних завдань реформування освіти в нашій країні, яке полягає в тому, щоб готувати людей активних, здатних швидко орієнтуватися в навколишньому світі, розв'язувати життєві проблеми, діяти в нестандартних ситуаціях, самостійно мислити і приймати рішення, тобто людей творчих, здатних до саморозвитку.

Сучасне суспільство потребує особистостей, яким притаманне гнучке мислення, здатність вільно орієнтуватися у швидкоплинному світі, висувати й реалізовувати нестандартні цілі, готовність до постійних змін. У цих умовах особливого значення набуває формування творчої активності особистості.

Проблему розвитку і виховання творчої активності особистості досліджують філософи, психологи, педагоги (Г. Альтшулер, В. Аронов, Т. Бірюкова, Л. Виготський, В. Данченко, Л. Зеленов, К. Кантор, Н. Князева, В. Корешков, В. Кузьмін, І. Лернер, С. Леушканова, В.Моляко, В. Нікіфоров, Л. Новикова, С.Сисоєва, М. Фатхулліна, О. Хан-Магомедов, В. Щербakov, Е. Юдін та ін.). Актуальність цього питання підвищується і у зв'язку з активним обговоренням громадськістю оновленого Закону «Про освіту» та Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [1, с. 4–5], у яких шляхам розвитку та виховання творчої активності особистості приділяється велика увага.

Аналіз досліджень і публікацій. Спадщина В. Сухомлинського була і є предметом дослідження багатьох вчених. Окремим аспектам педагогічної системи В.Сухомлинського присвячена низка дисертаційних досліджень (Л.Абрамова, М.Антонець, М.Базилевич, Л.Бондар, В.Василенко, О.Лоскутов, А.Луцюк, Л.Мілков, І.Остапйовський, Т.Остапйовська, Г.Сухорукова, Г.Файзуліна, З.Шевців, та ін.). Принципово важливе значення для розвитку сучасної педагогічної думки і освіти мають дослідження спадщини В.Сухомлинського (М.Антонець, І.Бех, Н.Дічек, Н.Калініченко, В.Кузь, О.Савченко, Х.Франгос, В.Хайруліна, З.Шевців та ін.). Розвиток творчих здібностей у процесі трудової діяльності досліджували Л.Абрамова, Н.Калініченко, О.Максимчук, Л.Сіднев, А.Соколовська та ін. Роль педагога у розвитку та формуванні творчих здібностей досліджували Л.Бондар, Г.Бондаренко, М.Боришевський, В.Кошель, А.Луцюк, Ю.Новгородська, О.Проскура, О.Савченко, С.Сисоєва, О.Сухомлинська, Є.Юр'єва та ін. Індивідуально-диференційованому та особистісно орієнтованому підходам присвячені праці І.Беха, Ю.Красовицького, В.Рибалки, І.Якиманської та ін.

Формування цілей статті. Метою нашого дослідження було проаналізувати і узагальнити психолого-педагогічні засади розвитку та виховання творчої активності особистості у спадщині В. Сухомлинського, виокремити найбільш ефективні засоби розвитку та виховання творчості, визначити їх актуальність з огляду на сучасні виклики освіти.

Виклад основного матеріалу. Наукова ефективність ідеї не може бути доведеною, справедливо зазначає Л. Ващенко, якщо не з'ясовано смисл термінів та не сформульовані положення. Відтак, науковець доречно радить звернутись до трьох правил, обґрунтованих Б.Паскалем: правило дефініцій, яке забороняє приймати двозначні терміни без визначень, а використовувати в дефініціях лише відому (визначену) термінологію; правило аксіом, згідно з яким необхідно

виводити в аксіоми лише очевидне; правило доведення, що зобов'язує доводити усі положення, використовуючи лише найбільш очевидні аксіоми чи доведені твердження. При цьому вчений застерігає від зловживання двозначних термінів та ігнорувань мисленнєвих дефініцій, що уточнюють та пояснюють смисл [2, с. 36].

Саме тому, на першому етапі метою нашого дослідження було опрацювання дефінітивної характеристики ключових понять дослідження, а саме: «творчість» і «креативність». З цією метою нами була використана низка енциклопедій, довідників, тлумачних та енциклопедичних словників.

Поняття «творчість» в філософському енциклопедичному словнику тлумачиться як продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів [3, с. 630].

Психологічний тлумачний словник розкриває поняття «творчість» як психічний процес створення нових цінностей, ніби продовження і заміна дитячої гри. Діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Автор зазначає, що у творчості особливе місце займає творча уява. Поряд з уявою творчість містить у собі інтенсивну роботу мислення, вона пронизана емоційністю, волею. Однак вона не зводиться до однієї уяви, одного мислення або одного почуття [4, с. 520].

Все частіше використовується паралельно з поняттям «творчість» поняття «креативність». Психологічна енциклопедія поняття креативність (англ. creativity) тлумачить як творчі можливості (здібності) людини, які можуть виявлятися в мисленні, відчуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особу в цілому і її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення [5, с. 181].

У психологічному тлумачному словнику визначено термін «креативність» (від. лат. creatura – створення) як здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Серед інтелектуальних здібностей виділена в особливий тип. Питання про креативність як самостійну, незалежну від інтелекту властивість поки що залишається невирішеним. Не знайдені й надійні способи вимірювання [4, с. 225].

Найбільш точно, на нашу думку, визначення знаходимо у В. Сухомлинського: «Творчість є діяльністю, в яку людина вкладає частку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа. Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє

величезний вплив на тих, хто поряд з ним. Одухотворення й натхнення однієї людини породжує одухотворення й натхнення в душах інших людей. Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця. Якщо ви хочете, щоб людина благотворно впливала на людину, утверджуйте в духовному житті колективу й особистості творчість» [6, с. 507].

В. Сухомлинський писав про те, що педагогічний, виховний аспект творчості, на жаль, майже зовсім незаймана цілина теорії і найслабша ділянка практики [6, с. 480] і щоб розпочати її освоєння, треба створити книгу про педагогічний аспект творчості. Саме тому ця проблема була однією з центральних у теорії і практиці видатного педагога. Він писав, що без уяви і творчої фантазії дитина нагадує засушену квітку.

Розвинувши положення Л. Виготського про те, що «..творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в чому міститься хоча б йота нового, зобов'язана своїм походженням творчому процесу людини» [7, с. 93], В. Сухомлинський писав, що без творчості немислиме пізнання людиною своїх сил, здібностей, нахилів, а також неможливе утвердження поваги до себе.

Надзвичайно цікавим є роз'яснення В. Сухомлинського щодо розуміння дитячої творчості. «Може маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль, – вона творець; її розумова діяльність – творчість» [6, с. 481].

Великої ваги надавав видатний педагог розвитку творчої уяви. Творча уява дитини – глибоко своєрідна сфера її духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Глибоке опрацювання творів видатного педагога дає можливість виокремити шляхи формування творчої уяви дітей, окреслені ним. На одне з перших місць висуває В. Сухомлинський навчання дітей пізнанню, спостереженню за природою та формуванню у малят уміння вдивлятись в навколишнє [8, с. 341]. Він зазначає, що необхідно вчити дітей переживати бурхливу радість, сприймаючи образи навколишнього світу. В. Сухомлинський був переконаний, що емоційна насиченість сприймання є духовним зарядом дитячої творчості.

Найкращими і найдоступнішими засобами розвитку творчої уяви дітей на думку і В. Сухомлинського є створення та використання казок, віршів, музики, малювання, конструювання, ліплення, вишивання, праці, а також

прогулянки, екскурсії, подорожі тощо. Він писав: «Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою дитина розвиває свої духовні сили» [9, с. 66].

За допомогою казки діти вчаться мислити, переживати, відчувати різницю між добром і злом. Дякуючи казці, дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. Казка має також виховне і патріотичне значення. Через казку діти пізнають духовні багатства, культуру і побут народу. Казку В. Сухомлинський називає лише першою пелюсткою у квітці дитячої творчості. Друга пелюстка – твори про те, що дитина бачить довкола, що її хвилює, про що мріє, що її захоплює. Навчити дитину творити казку може лише той вчитель, який сам уміє це робити. За словами видатного педагога, казка, яка народжується з уст учителя або дитини, – це яскравий промінь, що прибивається до найпотемніших куточків їх пам'яті і збуджує бажання сказати своє слово про світ і про себе. Прикладом того був сам Василь Олександрович, оскільки його перу належить понад тисяча оповідань і казок.

Одним із засобів розвитку творчого мислення та уяви дітей В. Сухомлинський вважав малювання. Складання дітьми оповідань в малюнках, малювання казок, – такі форми роботи з дітьми є джерелом гри творчої уяви, «розв'язують язик» та змушують говорити мовчазних і дуже сором'язливих дітей. Як глибокий знавець дитячої психології В. Сухомлинський зазначав, що у тих випадках, коли дитина не знаходить точних, містких слів для вираження своєї думки, вона вдається до малюнка [10, с. 520].

Одним із засобів розвитку творчої уяви є праця. Кожне трудове завдання, на переконання видатного педагога, розраховується не лише на точне виконання вказівки дорослого, а й на виявлення ініціативи і творчості. Водночас Василь Олександрович підкреслював, що не будь-яку працю можна назвати творчістю. Він роз'яснював, що творчістю вона стає тоді, коли людина в найтонших і найнепомітніших рисочках процесу праці та її наслідків помічає те своє, особливе, що відрізняє її діяння, її творення від діяння і творення інших людей.

В. Сухомлинський зазначав, що всі діти талановиті від природи, а проблема полягає у тому, що дорослі не завжди спроможні розкрити дитячі таланти. Такий погляд співзвучний із сучасними тенденціями гуманізації освіти й новітніми концепціями становлення дитячої особистості. У розгляді цієї проблеми доречно звернутись до думок педагогів-гуманістів. Педагогічну працю вони розглядали як виключно складну і

відповідальну. Саме педагогу вони відводили вирішальну роль у навчанні і вихованні молоді. В. Сухомлинський наголошував: «У справжнього вчителя-найважче і найрадісніше життя, трепетно хвилююча і складна творчість, надзвичайно тонкі інструменти, які вічно вдосконалюються і якими він впливає на людську душу. Праця педагога – це насамперед праця серця, і лише тому, що це праця серця, це творчість розуму» [11, с. 340–341].

Аналізуючи вимоги, які ставив до вихователя, вчителя В. Сухомлинський умовно їх можна поділити на дві групи: психолого-педагогічні і загальнокультурні.

В. Сухомлинський великого значення надавав освіті педагога. На перше місце в цій освіті він ставив такі науки, як психологія та фізіологія. Тільки різнобічне знання дитини, на його думку, дасть можливість педагогу здійснювати індивідуальний підхід, розібратися у методах виховання і навчання маленьких дітей. Що стосується пізнання дітей, то в чуйного, розумного педагога, воно не припиняється ні на день, – писав В. Сухомлинський.

Василь Олександрович зазначав, що виховувати – це перш за все знати дитину, а щоб знати, треба постійно бачити, вивчати: «Без знання дитини, без глибокого розуміння всієї складності явищ, які відбуваються в її душі, виховання стає сліпим і тому беззмистовним» [12, с. 204].

Він підкреслював, що учительська професія особлива, її не можна порівняти ні з якою іншою – «це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється».

Аналіз поглядів В. Сухомлинського на розвиток творчої особистості дає підстави для висновку, що він підтримував і продовжував розвиток ідеї Я.А.Коменського, який стверджував, що для того, щоб досягти мети, вихователь має відповідні засоби навчання і виховання пристосувати до природних здібностей, щоб можна було використовувати їх легко і приємно...очевидно, що йдучи слідами природи, навчання юнацтва буде проходити легко.

Поділяючи позицію Й.Г.Песталоцці, В. Сухомлинський вважав, що окрім широкої фахової підготовки педагогові має бути властива щира глибока любов до дітей. З цього приводу видатний педагог писав, що хороший вчитель це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вміє дружити з дітьми, приймає близько до серця дитячі радощі і печалі, «знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам він був дитиною» [13, с. 49].

Головною передумовою практичної реалізації завдань виховання В. Сухомлинський вбачав у створенні в школі атмосфери не чужого штучного, казенного, а рідного дітям життя, поваги до особистості дитини, зазначаючи, що нехай малюки з нетерпінням очікують на завтрашній день, нехай він обіцяє для них нові радощі, нехай вночі насняться їм сріблясті іскорки, які розсипає на землю Сонце.

Орієнтація на кожну дитину як на індивідуальність, особистість – одна з основних вимог до педагога, викладених в численних працях В. Сухомлинського. Згідно цієї вимоги основним завданням педагога стає не стільки виконання програм, планів, скільки виховання особистості. Саме у зв'язку з цими вимогами педагог має глибоко розуміти особливості розвитку дитини, причини випередження чи відставання, особливості поведінки, нахили тощо. Висловлюючи свою думку з проблеми індивідуального підходу, В. Сухомлинський писав, що найголовнішою рисою педагогічної культури має бути «відчуження духовного світу» кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги і духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи й страждання поділяють. Видатний педагог зазначав, що зміст майстерності педагога полягає в умінні відкрити буквально перед кожним, отже і найпосереднішим, найважливішим вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершин, виявити себе, черпати сили з джерел людської гідності, тобто зробити так, щоб кожен учень відчував себе людиною. А в іншій праці він додав, що немає двох дітей з однаковим мисленням, сприйманням, особливостями розуму, волі, характеру, що кожна дитина – це «особливий, неповторний світ». Виховати особистість, сформувати душу людини можна, тільки зрозумівши цей світ.

Неодноразово В. Сухомлинський повторював думку про те, що у кожної людини є «золота жилка» і педагогу треба вчитись розкрити обдарованість людини, спрямувати її на ту життєву дорогу, йдучи якою, вона принесе найбільшу користь суспільству.

Особливо актуальна ця позиція В. Сухомлинського у наш час, коли одним з принципів виховання визначено природовідповідність.

Висновки. Отже, вивчаючи та аналізуючи психолого-педагогічні засади розвитку та виховання творчої активності особистості у спадщині В. Сухомлинського, ми виокремили найбільш ефективні засоби розвитку та виховання творчості, визначили їх актуальність з огляду на сучасні виклики освіти.

Змістову основу його концептуальних засад складають гуманістичні принципи, які мають глибокі традиції в історії української і світової філософсько-педагогічної думки. Сутність цих принципів полягає у ставленні до людини як до найвищої цінності, у захисті права

особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і виявлення своїх здібностей. Звідси й гуманізація виховного процесу – його олюднення, забезпечення з боку педагогів, батьків любові і поваги до дітей, поваги до їхньої гідності, створення відповідно до стану здоров'я, віку, потреб і інтересів належних умов для повноцінного розвитку.

Сучасний етап розвитку нашого суспільства ставить вимогу перед освітянами спрямувати свої зусилля для оновлення змісту, форм і методів виховання та навчання дітей як дошкільного віку, так і початкової школи, на утвердження принципів гуманізації та демократизації педагогічного процесу, змінити стратегію виховання, відійти від навчально-дисциплінарної моделі та перейти до особистісно-орієнтовної, розвиток та виховання творчої особистості, але при цьому зберегти все найкраще, що напрацьовано впродовж багатьох років. Ми переконані, що це найкраще не треба шукати за морями та океанами, оскільки воно – поруч з нами. Це – багатюща педагогічна спадщина педагогів-гуманістів, зокрема, В. Сухомлинського, адже ще у середині ХХ ст. ним було теоретично обґрунтовано і реалізовано у практиці роботи Павлівської школи ряд положень, які на початку ХХІ ст. знову опрацьовуються у нормативних документах, нових програмах, у роботі шкіл і дошкільних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова школа. Простір освітніх можливостей <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>
2. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: Монографія / Л.М. Ващенко. - К.: Тираж, 2005. - 380 с.
3. Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол.: Шинкарук В. І.(гол. редкол.), наук. ред. Л.В. Озадовська, Н. П. Поліщук. - К. : Абрис, 2002. - 742 с.
4. Психологічний тлумачний словник / Укл. В.Б. Шапар. - Х.: Прапор, 2004. - 640 с.
5. Психологічна енциклопедія /авт. та упор. О.М. Степанов. - К.: Академвидав. - 2006. - 422 с.
6. Сухомлинський В.О. Формування виховного впливу колективу на особистість / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. -К.: Рад. шк., 1976-1977. - Т.1. - С. 448-587.
- 7.Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте /Л.С.Виготський : Пс. очерк: Кн. для учителя. - 3-е изд. - М.: Пр., 1991. - 93 с.
8. Сухомлинський В.О. На трьох китах / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. - К.: Рад. шк., 1976-1977. - Т.5. - С. 339-343.
- 9.Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. - К.: Рад. шк., 1976-1977. -Т.3. - С. 7-279.
- 10.Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. - К.: Рад. шк., 1976-1977. - Т.2. - С. 419-654.
11. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. - К.: Рад. шк., 1976-1977. - Т.2. - С. 149-416.
- 12.Сухомлинський В.О. На нашій совісті – людина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. - К.: Рад. шк., 1976-1977. - Т.5. - С. 203-217.
- 13.Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. - К.: Рад. шк., 1976-1977. - Т.4. - С.7-390.

14. Засекіна Л.В. Интеллект как стойка личностная характеристика / Л.В.Засекіна // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – К. : Міленіум, 2005. – Т.8, вип. 1. – С. 113-123.
15. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості / В.О. Моляко // Рідна школа. – 1991. – №5. – С.47.
16. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість учителя: визначення, теоретична модель, функції підготовки / С.О. Сисоєва // Педагогіка і психологія. – К.: Пед. думка, 1998. – 255 с.

*Козлакова Галина Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри математики та інформатики
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II*

ВПЛИВ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК НА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО І ГЛОБАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Аналіз історії розвитку бібліотек в університетах Європи і Світу призводить до думки, що сучасний стан цієї галузі цілком може змінитися новим етапом розвитку, якщо переосмислити діяльність бібліотек з урахуванням сьогоденних реалій інформаційного суспільства, модернізації вищої освіти та перетворення вищих навчальних закладів у сучасні університети як центри здобуття якісної освіти і здійснення наукових досліджень.

Актуальність. Відомо, що багато знаменитих університетів виникали та зростали навкруги і разом зі своїми бібліотеками. Невеличкі бібліотеки, що з'явилися в XI – XIII сторіччях при кафедральних соборах і монастирях Європи, поступово ставали освітніми центрами. У Київській Русі яскравим прикладом цього процесу може слугувати бібліотека Ярослава Мудрого при Софійському соборі в Києві [6].

Першу університетську бібліотеку Західної Європи було засновано в 1158 р. при університеті в місті Болонья. Бібліотека, як і сам університет, управлялася міською владою та фінансувалася з міської казни. Кількість книг в бібліотеці не перевищувала 1000, що в ті часи було великою розкішшю, оскільки усі книги були рукописні.

Одна із старіших на сьогодні університетських бібліотек діяла при Паризькому університеті, заснованому капеланом Людовика IX Робером де Сорбоном на базі кафедральної школи при соборі Нотр-Дам в 1252 р.

Бодлеанская бібліотека – головна бібліотека Оксфордського університету – починалася з 281 манускрипту, які були передані університету Хамфри герцогом Глочестером, братом короля Генріха V, в 1424 році. До того студенти користувалися бібліотекою при церкві, яка займала одну кімнату і «знаходилася на північ від алтаря» [3].

Перші студенти коледжу Нью-Джерсі (США), нині відомого як Прінстонський університет, користувалися книгами з особистого зібрання президента університету аж до 1750 р., коли в подарунок від

губернатора штату були отримані 474 книги, що відразу поставило бібліотеку Принстона на шосте місце за розміром у англійських колоніях [5].

Бібліотека Гейдельберзького університету складалася з книг, подарованих або залишених університету його професорами, й до 1396 р. налічувала близько 600 одиниць зберігання [2].

Університетська бібліотека Кембриджа бере початок із 1416 р., коли зберігала в колекції 122 видання з 9 різних напрямів знань [1].

У епоху Просвітництва в Європі бібліотеки починають сприймати як найважливіший соціальний, культурний та освітній інститут. Керівники кращих бібліотек почали орієнтуватися на ідеали енциклопедичної бібліотеки: вони комплектували бібліотеки літературою різноманітних напрямів і на різних мовах. Книговидавнича справа найактивніше розвивалася в Німеччині, і німецькі університети посіли передові позиції серед навчальних закладів, як тоді казали, «Старого й Нового Світу».

У XVIII столітті кращою **науковою бібліотекою Європи** визнавалася бібліотека Геттінгенського університету. Перший куратор університету, барон Герлах Адольф фон Мюнхаузен, був автором унікальної концепції розвитку бібліотеки. У Геттінгені створювався такий університет, де головна роль уперше відводилася бібліотеці, діяльність якої було спрямовано на обслуговування науки в цілому. Дослідники визначають цю бібліотеку як першу бібліотеку, яка стала науковим підрозділом університету, а її діяльність вперше була орієнтованою на дослідницьку роботу. Вже 200 років тому концепція Геттінгенської бібліотеки полягала в безперервному, планомірному і науково обґрунтованому придбанні вітчизняної та іноземної літератури. Пріоритет в комплектуванні був відданий найбільш значним в науковому відношенні виданням.

Перший директор Російської Імператорської Публічної бібліотеки Олексій Миколайович Оленін вважав, що бібліотекар повинен мати «ґрунтовні знання у вітчизняній та іноземних мовах», бути знайомим з відомими науковими книгами, «знати головний зміст всякої книги, бути живим каталогом свого відділення» [7]. Для того, щоби потрапити на службу в головну бібліотеку Росії – Імператорську публічну в XIX ст. потрібно було мати не просто вищу освіту, а спеціальні знання у різних галузях науки: знання російської, французької, німецької, латинської, грецької (чи замість однієї з них – східної) мов. Молодший персонал повинен був володіти російською та трьома будь-якими іноземними мовами.

Упродовж декількох сотень років бібліотека була центральною ланкою будь-якого університету, коледжу, інституту і визначала його

обличчя. При цьому розвиток бібліотеки, трансформація її функцій завжди залежали від зміни у потребах суспільства в поширенні знань і підвищенні рівня культури.

В історії усіх університетських бібліотек простежується певна закономірність: бібліотекою керував учений. Учений сприяв розвитку наукової бібліотеки, був сполучною ланкою між бібліотекою та наукою, між знаннями й тими, хто їх потребував. Посада була престижною і матеріально забезпеченою, до того ж, з'являлася можливість отримувати в першу чергу всі необхідні документальні джерела.

Багато видатних учених були пов'язані з бібліотечною справою. Філософ Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646-1716) керував Герцогською бібліотекою і Придворною бібліотекою в Ганновері (Німеччина), велику увагу приділяв організації роботи бібліотеки, розглядав її як джерело отримання знань. Бібліотечна діяльність Лейбніца була набагато ширша, ніж діяльність більшості інших учених, що працювали бібліотекарями. Бібліотечний фонд, на його думку, повинен мати інтелектуальну і наукову цінність, енциклопедично охоплювати усі знання. Бібліотеку він вважав однією з ланок інтегрованої системи знань, яка включає архіви, видавництва, друкарні, навчальні заклади, установи науки і культури. Лейбніц розробив цілісну концепцію наукової бібліотеки. Одним з елементів цієї концепції є підготовка з піврічною періодичністю анотованих списків нових видань.

Йоганн В. Гете вважав, що вчений і бібліотекар – це різні професії. У 1818 р. Гете, будучи міністром, в обов'язки якого входило управління установами науки, освіти, культури, у тому числі і бібліотеками, вивільнив директора університетської бібліотеки від викладацької діяльності. Це стало першим кроком до бібліотечної професіоналізації. Він вважав, що бібліотекар повинен розуміти усі мови світу, щоби уміти працювати із книгою будь-якою мовою. Бібліотеку університету міста Іена Гете розглядав як одну з наукових установ, що забезпечує повноцінний розвиток університету в якості навчального та наукового центру [8].

Микола Іванович Лобачевський (1792–1856), видатний російський учений-математик, був директором бібліотеки Казанського університету з 1825 р., і ставши ректором в 1827 р., не залишив бібліотечну діяльність. Він реорганізував систему комплектування, вирішував питання збереження фонду, будівництва нової будівлі для бібліотеки. Лобачевський намагався добитися широкого обслуговування читачів, за його директорства університетська бібліотека стала практично публічною [8].

Сучасні проблеми. Межа XX і XXI віків характеризується процесом становлення інформаційного суспільства, що спричинило ряд

принципових змін в соціально-економічному, культурному та інформаційному аспектах суспільного виробництва. В інформаційному суспільстві базовими технологіями є нові інформаційні та телекомунікаційні технології; це суспільство з розвиненою інформаційною інфраструктурою, частиною якої є єдиний інформаційно-комунікаційний простір.

У процесі становлення інформаційного суспільства стала очевидна необхідність перегляду функцій і принципів діяльності бібліотек ВНЗ. Реструктуризація самого вигляду бібліотеки, зміна суті бібліотечної професії спричинили істотні зміни, що сталися в останні два десятиліття в діяльності бібліотек ВНЗ. Зростаючі темпи цих змін можна назвати своєрідною бібліотечною революцією. Відповідно до уявлень інформаційного суспільства, головним завданням бібліотеки ВНЗ стає створення максимально сприятливих умов для задоволення інформаційних потреб своїх користувачів на основі різноманітних інформаційних ресурсів. Поняття «інформаційні ресурси» приходить на зміну традиційному поняттю «бібліотечний фонд» як більш конструктивне і відповідне до сучасної місії бібліотеки ВНЗ. Під інформаційними ресурсами розуміються не лише традиційні друкарські видання, але, в першу чергу, електронні джерела інформації віддаленого доступу, що отримуються через глобальні комп'ютерні мережі Інтернету, а також різні документи на електронних носіях, : аудіо-, відео- і мультимедіа документи.

Орієнтація на оперативне отримання інформації реалізується в концепції бібліотеки ВНЗ як «інформаційної брами» і центрів доступу до різноманітної інформації. Таке розуміння бібліотеки ВНЗ дуже близьке по духу до розуміння сучасних освітніх технологій, що передбачають безперешкодне вільне оперування широким спектром інформаційних джерел незалежно від їх формату. Найважливіше для інформаційного суспільства поняття «інформатизація» в застосуванні до бібліотек, зокрема, бібліотек ВНЗ, слід розуміти як процес комп'ютеризації бібліотечно-інформаційних процесів і створення інформаційних ресурсів на основі нових інформаційних технологій.

Упродовж інформатизації бібліотека сучасного ВНЗ трансформується в «основний центр інформаційного забезпечення поточних освітніх, науково-дослідних і педагогічних процесів і стимулювання їх потенційного розвитку, створення умов для постійного отримання і оновлення знань, орієнтованих на потреби розвитку майбутнього суспільства» [9]. Процес трансформації бібліотек ВНЗ має розглядатися в єдиному контексті із впровадженням сучасних освітніх технологій у вищій школі. Ці процеси взаємозалежні та взаємообумовлені.

Під час становлення інформаційного суспільства було би природнім чекати збільшення соціальної значущості бібліотеки, підвищення її статусу як інформаційного та громадського інституту, збільшення вкладу бібліотек в розвиток освіти і нових освітніх технологій. Неможливе існування жодного навчального закладу без бібліотеки, а сама бібліотека, персонал бібліотеки, її матеріально-технічна база – це майданчик для навчальної роботи зі студентами та викладачами. Сьогодні, під впливом інтеграції до загальноєвропейського освітнього простору, в практиці вищої освіти зростає доля самостійної роботи студента, умови для якої, за західними стандартами, мають забезпечувати бібліотеки ВНЗ.

Бібліотеки європейських ВНЗ часто є найбільшими бібліотеками країни: яскравий приклад – бібліотеки у Вільному університеті Берліна та університеті Геттінгена в Німеччині. Одними з найбагатших бібліотек у Великобританії є бібліотеки Единбурзького та Оксфордського університетів. Згадаємо ще про модель безперервної освіти або «освіти упродовж усього життя», яка також значною мірою самостійна. У таких умовах роль бібліотеки повинна постійно зростати.

Будь-яка академічна бібліотека на Заході (де під терміном «академічна» розуміється те, що ми називаємо «бібліотека ВНЗ»), в обов'язковому порядку надає користувачам можливість виводу на паперовий носій будь-якого наявного електронного документу, тексту, репродукції, тощо, що передбачає наявність відповідної техніки у розпорядженні бібліотеки. Багато видавництва пропонують свої видання за принципом «підручник на вимогу», який полягає в наступному: бібліотека купує електронну копію необхідного навчального видання (що, природно, дешевше, ніж купувати сотні паперових екземплярів документу) і має можливість надати її користувачам у будь-якому вигляді: електронному, друкованому, частковому, залежно від потреби користувача і навчального процесу. Ці та інші аспекти діяльності сучасних бібліотек підпадають під концепцію бібліотеки-видавничого центру і є буденними в сучасних університетських бібліотеках Європи і світу, але не в нашій країні.

Інформатизація бібліотек розширює загально професійні і вузькоспеціальні завдання бібліотечного фахівця, піднімає його на рівень фахівця з інформації. Як констатують у своїй статті автори І. Журавльова та І. Левченко, фахівці ЦНБ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: «Вчений бібліотекар, бібліотечний фахівець покликаний навчати своїх читачів і відвідувачів, допомагати їм освоювати бібліотечно-бібліографічну, комп'ютерну грамотність, комунікативні та інформаційно-технологічні основи інформаційної культури». На наш погляд, теза про комп'ютерну грамотність не зовсім

доречно, бо йдеться про бібліотеку ВНЗ, користувачі якої за умовчанням мають попередню підготовку на рівні мінімум шкільного курсу основ інформатики, що має забезпечити достатній рівень комп'ютерної грамотності. Заслуговує на увагу саме термін «вчений бібліотекар», як уособлення прихованих очікувань гідної оцінки та належної уваги до бібліотечної діяльності. Ті ж автори з гіркотою констатують, що «усвідомлення цього в суспільстві поки що не сталося» [10].

Проте було б неправильно звести увесь спектр необхідних перетворень бібліотеки ВНЗ лише до технічних аспектів, до впровадження комп'ютерних технологій. Адже сьогодні основною проблемою стає не відсутність інформації – її більш ніж достатньо, іноді навіть занадто, і не доступ до неї, а її структуризація та фільтрація, відбір необхідного, видалення зайвого та непотрібного. Томас Манн, бібліотекар бібліотеки Конгресу з 25-річним стажем, у своїй книзі, присвяченій пошуку інформації, писав: «Інтернет, звичайно, скарбниця, але спробуйте щось знайти у цьому безкрайньому морі неорганізованої інформації» [4]. Саме така діяльність наукових бібліотек – з організації та фільтрації – стає сьогодні актуальною для користувачів. Вже зустрічаються концепції розвитку університетських бібліотек, що містять останнє положення.

Більш того, в інформаційному суспільстві виникли передумови того, що бібліотеки можуть і повинні повернути собі роль системоутворюючих центрів ВНЗ. Перетворення бібліотеки у науково-інформаційний центр, в Інтелект-центр, за визначенням європейських учених, – на сьогодні завдання-мінімум. Як завдання-максимум варто розглядати перспективу бібліотеки в ролі методичного центру, діяльністю якого визначається «обличчя» ВНЗ.

За умови реалізації такої перспективи історична спіраль розвитку бібліотек ВНЗ природним чином вийде на новий виток, учені повернуться до бібліотек як основні співробітники.

Висновки. Відомий вислів «Дайте мені бібліотеку, а я побудую навколо неї університет», який приписують одночасно декільком відомим ученим - від Миколи Вавилова до директора всесвітньо відомої Бібліотеки Конгресу США Джеймса Біллінгтона, визначає бібліотеку як відправний пункт здобуття університетської освіти.

На даному витку історичної спіралі головними необхідно вважати не стільки технічні удосконалення, інформатизацію та комп'ютеризацію, скільки нову ідеологію, яка включатиме концепцію бібліотеки як видавничого центру, бібліотеки-лекторію, бібліотеки, що забезпечує систематизацію наукової і навчальної інформації тощо, а також бібліотеки як методичного центру університету [12, с. 171-172].

Процеси модернізації університетських наукових бібліотек безпосередньо пов'язані зі створенням, систематизацією, оновленням та використанням електронних ресурсів бібліотек, оволодіння усіма користувачами бібліотек технологіями пошуку необхідних наукових і навчальних джерел, підготовкою фахівців та усього масиву наукової і навчальної інформації університету до входження у світовий інформаційний простір. Визначені завдання викликані сучасними потребами суспільства та участю України у європейських і світових інтеграційних процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cambridge University Library: A historical sketch by JCT Oates – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lib.cam.ac.uk/history/>
2. History of Heidelberg University Library – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ub.uni-heidelberg.de/Englisch/allg/profil/geschichte.html>
3. History of the Bodleian – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bodleian.ox.ac.uk/bodley/about/history>
4. Mann Thomas Library Research Models: A Guide to Classification, Cataloging, and Computers – Oxford University Press, 1993. – 268 p.
5. Princeton University Library: Library History – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.princeton.edu/about/history.php>
6. Володин Б.Ф. Всемирная история библиотек: монография. – 2-е изд., доп. – СПб.: Профессия, 2004. – 432 с.
7. Голубева О.Д. Директор ИПБ А.Н. Оленин. – СПб., 1997. – 192 с.
8. Известные библиотекари разных веков – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.library.ru/3/event/person/>
9. Кудряшова Г.Ю. Эволюция миссии библиотек отечественных высших учебных заведений: Монография. – Екатеринбург, 2004. – 133 с.
10. Слово об университетской библиотеке.../ И.К. Журавлева, И.Г. Левченко// Университеты: Научно-популярный журнал. – 2004. – №4 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2004_4/juravleva/juravleva.html
11. Козлакова Г.О. Університетська бібліотека як системно утворююча ланка освітнього простору: історико-педагогічний аспект / Г.О. Козлакова, П.К. Пахотіна. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Історико- педагогічні студії. – 2013. – Вип. 6-7. – С. 139-141
12. Товканець Г.В. Університетська освіта: навч.-метод. посібник / Г.В. Товканець. – К.: Кондор, 2016. – 182 с.

Таблиця 1

Відомості про найстаріші бібліотеки університетів світу

Назва бібліотеки	Рік, місто, країна	Засновник, директор	Примітка
Університет міста Болонья	1158 р., Болонья, Італія	Міська влада	1000 книг
Паризький університет	1252 р., Париж, Франція	Капелан Робер де Сорбон	
Бодлеанська бібліотека, Оксфордський університет	1424 р., Англія	Герцог Глочестер, брат короля Генріха У	281 рукопис
Коледж Нью-Джерсі	1750 р., Нью-	Губернатор	474 книги

(зараз – Принстонський університет)	Джерсі, США	штату	
Бібліотека Гейдельберзького університету	1396 р., Гейдельберг, Німеччина	Професори університету	600 книг
Університетська бібліотека Кембриджа	1416 р., Кембридж, Англія		122 книги
Бібліотека Геттінгенського університету, Німеччина	XVIII століття	Куратор ун-ту барон Герлах Адольф Мюнхаузен	
Російська Імператорська Публічна бібліотека	XIX століття, Санкт-Петербург, Росія	Директор Оленін Олексій Миколайович	
Бібліотека Казанського університету	1825 р., Казань, Росія	Ректор Микола Іванович Лобачевський	

*Кондратюк Тетяна Василівна,
магістрант 61 групи ННІ педагогіки*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти є виховання справжнього патріота своєї країни. Як відомо, патріотизм – це відображення гордості і любові до Батьківщини, а також готовність служити Батьківщині, захищати її від ворога [4, с. 663]. Основні ідеї патріотичного виховання молодшого школяра регламентуються і Державною національною програмою «Освіта»: «Процес становлення незалежної Української держави передбачає утвердження в житті людини певних норм та цінностей: моральних, духовних, культурних...» [1, с. 6]. Патріотичне виховання також передбачає повагу та шану до національних звичаїв і традицій, позитивне ставлення до праці, природи, шанобливе ставлення до власної історії, мови.

Неабияку роль у формуванні патріотичних почуттів та патріотичної свідомості молодшого школяра відіграють казки В. Сухомлинського, що сповнені яскравими образами, зрозумілими простими сюжетами.

Аспекти проблеми виховання любові до Батьківщини розкрито у працях таких видатних педагогів, як: В. Сухомлинський, С. Русова, М. Стельмахович, Г. Ващенко та ін.

Мета статті – обґрунтувати значення казок у творчій спадщині В. Сухомлинського у формуванні учнів початкової школи любові до Батьківщини.

У творчості В. Сухомлинського особливо відчутна ідея гармонії людини і природи, культ морально-етичного виховання підростаючого покоління та ідея гармонійного розвитку суспільства загалом. [3, с. 201]. Зокрема, казки видатного педагога, сюжети для яких він черпав із народної творчості, звичаїв та традицій, національної історії та Біблії, мають значний вплив на процес патріотичного виховання молодшого школяра через передачу суспільного досвіду, возвеличення справжніх ідеалів: доброти, мудрості, любові та шани до рідної землі, поваги до старших та ін., спонукають до співпереживання, розвивають гуманістичні, естетичні почуття, бережливе ставлення до природи. Сам автор стосовно виховного потенціалу своїх казок зазначав: «... наслідок виховання виявляється у тому, що людина починає замислюватися над питанням: що в мені доброго чи злого...» [2, с. 6]. «Патріотична ідея казки криється у глибині її змісту» [5, с. 117].

Казка В. Сухомлинського, окрім виховання любові до краси рідної природи, знайомить читача із світом природи, способом поведінки тварин (казка «А що там за лісом?»). Тема любові до Вітчизни розкрита і у таких казках: «Лелеки прилетіли», «Сонце заходить», «Деркач і Кріт»; ідея єдності, гармонії із світом природи відображена у казці «Соловей і Жук». Заклик В. Сухомлинського берегти природу, примножувати її багатства звучить у казках: «Камінь», «Дуб під вікном», «Флейта і вітер», «Весняний вітер». Шанобливе ставлення до батьків відображають казки: «Для чого бути людиною», «Казка про Гуску»). Возвеличення праці – ідея казки «Деркач і Ластівка».

З метою формування патріотизму молодшого школяра було впроваджено авторську програму, мета якої полягала у вихованні любові до Батьківщини засобами казок В. Сухомлинського.

Експериментальна робота проводилася на базі Новорадчанської ЗОШ І-ІІІ ступенів із учнями 2-4 класу (12 учнів) та передбачала констатувальний, формувальний і підсумковий експерименти. На констатувальному етапі застосовано такі методи: анкетування, спостереження, бесіда.

Учням було запропоновано опитувальник.

Кожен критерій за опитувальником мав 4 показники, які відображають суть національного самоусвідомлення.

1. Громадська позиція:

- я розумію значення понять «громадянин», «держава»;
- я дотримуюсь правил школи;
- я б дружив із дітьми іншої національності;

•я швидше виконую те що потрібно класу, ніж те, що потрібно мені.

2. Відповідальність:

- я завжди дотримую обіцянки;
- я маю певні обов'язки в класі;
- я все виконую вчасно;
- я не запізнююсь до школи.

3. Ставлення до національної культури:

- я знаю символи України;
- я розмовляю українською мовою;
- я розумію значення понять «патріот», знаю назву Української держави княжих часів, назви державних свят;
- герої України є моїми кумирами.

4. Людяність:

- я допомагаю товаришам;
- я охоче ділюся з однокласниками речами;
- у мене багато друзів;
- я намагаюся ставитися до інших так, як би хотів, щоб ставилися до мене.

5. Ставлення до Батьківщини:

- мені подобається моє місто (село);
- мене оточують приємні люди;
- мені цікава історія рідного краю;
- я хотів би жити тільки в Україні.

6. Ставлення до оточуючих:

- я поважаю вчителів, друзів, батьків;
- я вмію розуміти і прощати;
- я прислухаюся до думки інших;
- допомагаю старшим.

Максимальний бал за кожним критерієм – 2 бали. Тобто максимально за відповіді на 6 запитань можна отримати 12 балів. Бесіда вміщує запитання, які уточнювали отриману анкетуванням інформацію і дозволили глибше дослідити рівень національної самосвідомості. Спостереження проводилося включено і мало за мету спостерігати за поведінкою дітей у різноманітних життєвих ситуаціях.

Дослідження проводилося у три етапи: констатувальний, формуючий та контрольний. На першому етапі ми встановили загальний рівень патріотичної самосвідомості в групі опитаних.

Інтерпретація констатувального експерименту.

Під час бесіди було встановлено, що частина дітей не розуміє поняття «держава». Вони уявляють її, як щось не конкретне, велике та абстрактне. Найбільш повну і конкретну відповідь змогли дати лише

37% опитуваних. Інші ж учні не зовсім усвідомлюють зміст поняття. Не всі діти знають столицю нашої держави і правильно її називають.

Також було з'ясовано рівень розуміння учнями інших понять патріотичного змісту. Зокрема, слово «патріот» вони пояснили як «той, що хороший, захищає товаришів і дуже любить свою Батьківщину». На питання: Що означає бути патріотом? були отримані такі відповіді: бути ввічливим, слухняним, поважати всіх навколо, поважати Батьківщину.

Діти уявно відправилися у добу Козаччини й уявили себе видатними українськими діячами, де продемонстрували своє ставлення до національної культури.

Переважна більшість дітей вважає рідною українську мову (98%), російську мову – 8%. Значна частина дітей знає національні дерева-символи України (верба, калина, тополя) – 87%. Це свідчить про те, що діти мають досить конкретні уявлення про народні символи, звичаї, традиції, свята.

Незначна частина учнів правильно відповідає на питання: Як називалася Українська держава за княжих часів (Київська Русь) – 27%. Пам'ятають дати державних свят 27% опитуваних.

Значна частина дітей не чітко розуміє поняття «громадянин», «держава». Діти не можуть дати чіткого визначення цих понять, не всі можуть назвати до цих слів синоніми, пояснити їх. Тільки 37% респондентів усвідомлюють ці поняття.

Цікавими виявилися відповіді на запитання про рідний край: більшість дітей любить свій рідний край, поважають його, готові його прославляти (76%), але водночас досить велика частина дітей хотіла б переїхати жити до міста, до столиці, за кордон (45%).

Оскільки національна самосвідомість проявляється через ставлення до оточуючих, відповідальність, то дітям пропонувалося відповісти на таке запитання: чи намагаєшся ти ставитися до оточуючих так, як хотів щоб ставились до тебе? Більшість дітей намагаються дотримуватися такого життєвого принципу (72%).

Більшість дітей має певні обов'язки у класі (виконання суспільно-значущої роботи) (42%): сантрійки, бібліотекари, староста, черговий по класу, спортивний організатор.

Показовими виявилися відповіді на питання «Хто твій кумир?»: багато дітей вважають своїми кумирами героїв зарубіжної масової літератури, коміксів, фільмів, комп'ютерних ігор (Гарі Поттера, Людину-павука, Братц (варіант Барбі), сімейку Сімпсонів). Свою відповідь діти аргументували тим, що їх кумири сильні, красиві, «круті», вміють спритно рухатись та битися.

За результатами констатувального експерименту було виділено 3 рівні вихованості національної самосвідомості: високий, середній та

низький. Низький відповідав 2–3 балам, середній – 4–9, високий–10–12 балів.

Отож високий рівень спостерігався у 25% опитаних, середній рівень – у 50%, та 25% респондентів мали низькі показники національної свідомості.

За анкетую №2:

1. Чи цікаво тобі було б взяти участь у підготовці та проведенні свята до Дня Перемоги чи до іншого державного свята?

2. Чи цікаво тобі буде під час екскурсії до краєзнавчого музею?

3. Чи цікаво тобі було б дізнатися більше про свій родовід, створити власне генеалогічне дерево?

4. Чи цікавить тебе історія рідного краю, України взагалі?

Було отримано такі рівні зацікавленості щодо заходів на патріотичну тематику: низький рівень – у 33%, середній – у 41% респондентів, 25% склав високий рівень зацікавленості.

Отже, проаналізувавши отримані результати, можна стверджувати, що рівень вихованості патріотичної самосвідомості в учнів знаходиться на середньому рівні й потребує вдосконалення, адже в учнів відсутні чіткі уявлення про державу, Батьківщину, громадянина і його роль у суспільстві.

З метою підвищення рівня патріотичної свідомості нами була апробована авторська програма, що передбачала різні форми роботи з казкою В. Сухомлинського: інсценування, відповіді на запитання, творчі завдання. Робота проводилася із учнями, що мали низький та середній рівень патріотичної свідомості (9 учнів).

За результатами повторного анкетування та бесіди можна простежити тенденцію підвищення рівня національної самосвідомості в групі опитаних на контрольному етапі.

Отож високий рівень склав 66%, середній – 33%, низького зафіксовано не було.

В учнів підвищився рівень знань і уявлень про значення таких термінів, як «патріот», «громадянин», «державна» – правильно відповіла більшість учнів (89%). Також діти розкрили значення понять «відповідальність», «толерантність», «нація». Школярі шанують та поважають своїх героїв, історію (100%). Згадують таких видатних людей України, як Л. Українка, Т. Шевченко, воїни АТО (33% опитаних).

Рівень зацікавленості питаннями патріотичного змісту серед опитаних був таким: високий – 55%, середній – 33%, низький у – 11%.

Покращився рівень стосунків з однокласниками та батьками, адже під час проведення уроків у контексті проблеми дослідження діти тісніше спілкувалися між собою. Також підвищився загальний позитивний емоційний фон класу.

Таким чином, у процесі виховання любові до батьківщини учнів початкової школи неабияку роль відіграють казки В. Сухомлинського, що захоплюють читача яскравістю образів, захоплюючим сюжетом та зрозумілістю оповіді. Казки видатного педагога утверджують гуманістичні ідеали добра, справедливості, краси та величі рідної природи, а також закликають шанувати та наслідувати культ слова, Батьківщини, старших, батьків. Твори В. Сухомлинського є досить актуальними та цінними для сьогодення у контексті патріотичного виховання школярів.

Дослідно-експериментальна робота, що проводилася з метою формування патріотизму молодшого школяра засобами казок В. Сухомлинського, засвідчила свою ефективність на контрольному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХ століття). – Київ: «Райдуга», 1994. – 112 с.
2. Деркач В. Примножуючи спадщину Павлиського добротворця / В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6–7.
3. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – Київ, 1990. – С. 201–204.
4. Кремень В.Г. Енциклопедія освіти / В.Г. Кремень. – Київ: «Юрінком Інтер», 2008. – 1040 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ, Радянська школа, 1976. – Т.4. – 640 с.

*Коренкова Тетяна Євгенівна,
вихователь – методист
КДНЗ №5 «Ружечка»
м. Долинська Кіровоградської обл*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЇ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У КОНТЕКСТІ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Орієнтиром сучасної системи дошкільної освіти є модернізація змісту, гуманізація її цілей та принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини [1, с. 4]. Це вимагає пошуку нових освітніх технологій, форм і методів. Особливої уваги заслуговує квест-технологія, яка вже досить широко застосовується в освітньому процесі.

Спадщина В. Сухомлинського з плином часу не втрачає актуальності, оскільки є невичерпним джерелом ідей, яких потребує освіта.

Зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти потребують трансформації наукових ідей, пошуку балансу між новим та освітньою філософією великого педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського постійно звертаються вітчизняні та зарубіжні науковці, освітяни. Різні аспекти педагогічної

діяльності майстра досліджуються в працях І. Беха, І. Зязюна, Н. Калініченко, О. Савченко, О.Сухомлинської, Н. Тарапаки та інших .

Впровадження квест-технологій в освітній процес досліджують зарубіжні та науковці: Б. Додж, Т. Марч, М. Андреева, М. Гриневич, І. Сокол, О.Дудар та інші.

Утім, аналіз педагогічної літератури засвідчив недостатність спеціальних досліджень, присвячених проблемі організації квесту в дошкільному навчальному закладі саме у контексті наукової спадщини Василя Сухомлинського. Зважаючи на вищезазначене, була обрана тема даної статті.

Мета статті: аналіз використання квестів в дошкільному закладі як чинника розвитку пізнавальної творчості старшого дошкільника в контексті педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Базовий компонент дошкільної освіти України спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини та наголошує на тому, що «розвиненість та зрілість емоційних, когнітивних, волевих психічних процесів надає дитині якісно нові можливості прояву свого «Я» у всіх видах діяльності. Дитина може діяти не тільки за зразком, але й на творчому рівні, що забезпечує гармонійне поєднання рушійних сил активності дитини, спрямованих на здобуття знань, умінь, навичок та реалізацію особистісних механізмів регуляції своєї поведінки для досягнення поставленої мети. Творчі діяльнісні досягнення дитини характеризують прояв її здібностей (рухових, комунікативних, пізнавальних, мовленнєвих, образотворчих, музичних та інших) [1, с. 5].

Для реалізації цих завдань педагоги перебувають у постійному пошуку нових форм, методів, технологій, однією з яких є квест - технологія.

Автори освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» наголошують на важливості «для становлення й розвитку особистісних якостей є включення дітей у групову (по трое – шестеро) чи колективну роботу, в якій діти взаємодіють як цілісний об'єднаний колектив однодумців, одна команда; пропонують педагогам для розвитку особистості дитини використовувати заняття у вигляді квесту та визначають «суть такого заняття – привести дітей у стан захоплення спільною метою» [2, с. 6].

Квест (від англійського *quest* – «пошук») – це цілеспрямований пошук, який пов'язаний з пригодами або грою.

І. Сокол звертає увагу на те, що «в літературі можна знайти різні визначення квесту, але всі вони розкривають поняття квесту, як рольової гри (проблемного завдання), для розвитку пізнавальної та дослідницької діяльності, критичного та логічного мислення,

аналітичного та творчого мислення учнів» [5, с. 169]. Вона визначає квест як «технологію, а саме сукупність різних форм, методів, які допомагають учням виконувати навчальні, пошуково-пізнавальні, проблемні завдання, під час яких учні добирають та упорядковують інформацію, виконують самостійну, дослідницьку роботу, що сприяє систематизації та узагальненню вивченого матеріалу, його збагачення та поданням у вигляді цілісної системи [4, с. 371].

У контексті вищезазначеного актуальними постають погляди В. Сухомлинського та їх використання у практику роботи сучасного дошкільного навчального закладу. Адже не послуговуючись термінами «квест», «технологія» Василь Олександрович говорить про важливість гри, ігрового задуму для розвитку пізнавальної та дослідницької діяльності та успішного виконання дидактичних завдань.

«Дітей приваблює незвичайне – романтика подорожей і пригод», - зазначає Сухомлинський [3, т. 3, с. 185].

«Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень» [3, т. 3, с. 176].

Саме казкою, грою і фантазією наповнені квести, які ми проводимо в дошкільному закладі. Чарівна карта, пошук скарбів, яскраві атрибути є надзвичайно чіткою і важливою для дітей мотивацією для активної пізнавальної, пошукової діяльності.

Діти дошкільного віку дуже швидко включаються в гру – заняття, яке ми плануємо у відповідності до програмових вимог. Нового наповнення надає квесту і використання художніх творів В. Сухомлинського: казок та оповідань для дітей.

Виконуючи завдання квесту, діти продовжують ознайомлюватися з творами В. Сухомлинського; вчать відповідати на запитання та виконувати образотворчі завдання за змістом творів, оцінювати вчинки героїв, впізнавати назву за ілюстраціями та предметами; розвивають вміння орієнтуватися в просторі та інше.

На думку Сухомлинського «мозок дитини розвивається і зміцнюється в процесі встановлення багатогранних зв'язків з предметами і явищами навколишнього світу – причинно – наслідкових, часових, функціональних. Я вбачав своє завдання в тому, щоб допомогти дітям зрозуміти ці зв'язки в явищах навколишнього світу, щоб формувати, зміцнювати й розвивати у них допитливий, гострий, спостережливий розум» [3, т. 3, с. 145].

Всі завдання квесту ми намагаємося зробити саме такими, які б формували та зміцнювали розумові здібності дітей, сприяли б розвитку пізнавальної творчості. Так, наприклад, одним із завдань квесту було таке: діти, пройшовши за маршрутом по карті, на дереві знайшли скриньку, в якій лежало яблуко, розрізане навпіл; вони повинні були

відгадати, з якого твору цей фрукт. Діти не просто згадали оповідання В. Сухомлинського «Яблуко в осінньому саду», а й відповіли на запитання вихователів, висловили свої думки, адже виховна цінність художніх творів автора надзвичайно висока. Яблуко, розрізане на дві частини, спонукало дітей до роздумів на тему щасливої родини, піклування одне про одного.

Квест в дошкільному навчальному закладі є не тільки засобом розвитку пізнавальної творчості, а й потужним засобом виховання бажання та вміння взаємодіяти з іншими дітьми, планувати розвиток спільної діяльності, домовлятися про розподіл обов'язків, реально оцінювати свої можливості.

В. Сухомлинський розглядав колектив як «багатство індивідуальностей» [3, т. 3, с. 472], «прагнув внести в колектив дух сімейної сердечності, щирості, чуйності, взаємного довіря, допомоги» [3, т. 3, с. 91] та вважав, що «ввести дитину в складний світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань вихователя» [3, т. 3, с. 87]

Під час проведення квесту в умовах дошкільного навчального закладу надзвичайно важливими є ці тези, адже саме від індивідуальних здібностей дітей та їх взаємної праці, від вміння довіряти та домовлятися залежить спільний успіх. Оскільки дошкільний заклад є першим етапом соціалізації дитини, педагоги допомагають дітям, стимулюють, мотивують вихованців, спрямовують їх активність, але ні в якому разі не здійснюють прямого впливу.

Висновки. Використання квесту в дошкільному навчальному закладі з використанням ідей та художніх творів В. Сухомлинського надає технології особливого значення, адже стає не тільки потужним засобом розвитку пізнавальної творчості, а й засобом естетичного, морального, екологічного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Освітня програма для дітей від двох до семи років “Дитина” / наук. керівник проекту В.О. Огневюк. - Київ: університет ім. Б. Грінченка, 2016 - 304с
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 283-582.
4. Сокол І.М Концептуальний зміст поняття «Квест» [Електронний ресурс] / І М. Сокол // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр./- Запоріжжя: КПУ, 2014. - Вип. 37. - С. 366-373. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto2014_37_50
5. Сокол І.М Квест як сучасна інноваційна технологія навчання [Електронний ресурс] / І. М. Сокол

*Кочубей Тетяна Дмитрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*
ФІЛОСОФІЯ ДИТИНСТВА: ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ

Постановка проблеми. Відомий педагог Шота Амонашвілі впевнений, що педагог обов'язково повинен мати філософське уявлення про дитинство та дитину. З цього приводу він писав: «Я не мислю собі педагогічний процес без філософської основи» [1, с. 10]. Цією основою, на його думку, має бути авторська педагогічна концепція Василя Сухомлинського. Адже під його керівництвом в одній і тій же школі, з одним і тим же колективом був здійснений феноменальний практичний природний експеримент, що стосувався процесу становлення, розвитку та самоствердження особистості, в основу якого покладена праця його душі, яка стала педагогікою життя самого Василя Олександровича. Цінність експерименту полягає й у тому, що він охопив принаймні два покоління. Через це на сучасному етапі розвитку українського шкільництва його погляди та практичні наробки надзвичайно актуальні і мають не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню спадщини Василя Сухомлинського в контексті піднятої проблеми приурочені праці Ш. Амонашвілі, І. Беха, В. Кременя, В. Кузя, О. Петренко, А. Розенберга, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. Вагомий внесок в упорядкування творчого доробку Павлиського педагога зроблено Ольгою Сухомлинською за сприяння якої та за дорученням Української асоціації імені Василя Сухомлинського (О. Савченко) вийшли друком нове видання книжки «Серце віддаю дітям» (2012) з автентичним текстом відомого педагога та збірка творів і казок Василя Олександровича «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» (2016).

Цілі статті: на основі аналізу праць В. Сухомлинського та дослідників його спадку висвітлити ідей філософії дитинства, в яких розкрито такі філософські категорії як: «дитячий світ», «дитяче сприйняття світу», «дитячий вимір часу», «дитяче пізнання і самопізнання», «дитяча реакція на оточуючий світ», «пізнання серцем», «дитячий спосіб ставлення до світу», «щастя» тощо.

Виклад основного матеріалу. Василем Сухомлинським не представлено систематичного викладу його власних філософських поглядів, але об'єктивно його філософська система присутня у багатьох творах. Адже педагогічна система видатного педагога базувалася на

наукових наробках видатних філософів, посилення на яких імпліцитно простежуються у його працях. У вступній статті «У пошуках справжнього» до нового видання книги В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» (2012) Ольга Сухомлинська зазначає, що «до кола педагогів, з ідеями яких книга є співзвучною, можна зарахувати і Рудольфа Штайнера, з його вальдорфською педагогікою, що сповідувала феноменологічний підхід до навчання і виховання дітей, а саме: живий досвід, спостереження, опис, осмислення, дослідницький характер праці, звернення до казок як жвавого та образного освоєння світу; погляд вчителя як на духовного наставника» [5, с. 9]. На наш погляд, саме ідеї антропософії Рудольфа Штайнера суголосні з ідеями Василя Сухомлинського про душу дитини, пізнання дитиною світу серцем тощо.

З філософських позицій павлівський педагог підходив до розуміння дитинства як дитячого світу – особливого, неповторного, своєрідного та способу буття дитини у ньому. На його погляд: «Дитячий світ – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність: у них свої критерії краси, у них навіть своє вимірювання часу: в роки дитинства день здається роком, а рік вічністю» [2, т. 3, с. 8].

Проектуючи філософську категорію «життєвий світ» на площину «дитинства», можна стверджувати, що дитячий світ – це первинна реальність буття людини, її первинний життєвий світ. Первинність його випливає з того, що він становить «вихідну цілісність реальності», першопочатковість буття людини, певну «форму форм», початок іншого великого світу. Дитячий світ є «психологічним фоном, на якому формується і здійснюється стратегія життя» дитини. Тільки діти можуть вдивлятися у світ. Бо дитина знаходить себе у зовсім незнайомому світі, в якому все ще їй незрозуміле, все займає, все цікавить. Кожна дитина по-своєму сприймає світ, по-своєму дивиться на речі і явища, які існують у ньому, по-своєму мислить. Не маючи реального досвіду, діти відкривають світ для себе. Вони споглядальники і діячі одночасно. Доросла людина має багато готових знань, думок, дуже багато місця у неї займають звички, готові установки. Дитинство не має ще масового усередненого погляду на світ. Воно не вміє фальшивити і годити. Тобто дитячий світ включає в себе два світи – зовнішній, той, який вбирає особистість з її своєрідністю, неповторністю та індивідуальністю, і внутрішній – той, що «відображає особистісні якості, цінності та актуальні смисли в об'єктивній реальності» (Т. Титаренко). Звідси стає зрозумілим, що під поняттям «дитячий світ» В. Сухомлинський розумів психологічно перероблений дитиною реальний світ її життя. Дитинство виступало для нього не підготовкою до дорослого життя, а справжнім

повнокровним життям зі всіма його протиріччями. Звідси дитячий світ в його уяві яскравий і неповторний, як сама природа дитини. Спогади про дитинство залишаються на все життя, адже зі всіма явищами навколишнього світу дитина зустрічається вперше. Для неї все нове, через те і добро і зло вона сприймає крізь призму власних переживань. Дитяче уявлення про добро і зло базується на пануючій у дитячому світі найпростішій і водночас наймудрішій кваліфікації явищ навколишнього світу: «Все, що бачить дитина, вона відносить або до добра, або ж до зла. Нічого середнього для неї не існує» [2, т. 5, с. 199]. Недаремно цілий ряд педагогів, психологів вважають: щоб людина у своєму житті чогось досягла, зуміла себе самореалізувати, у неї має бути щасливе дитинство (С. Русова, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Захаренко, В. Кузь, А. Розенберг, О. Савченко, О. Сухомлинська, ін.). Через те у дитинстві людину повинні супроводжувати тільки позитивні емоції. Бо дитячий світ – це більше «ситуація сприйняття, ніж об'єктивна ситуація».

Реальний (наявний) світ кожна дитина сприймає по-різному, під особистісним кутом зору. Тобто на однакові обставини життя кожна дитина має свій власний погляд. Звідси і дитячий світ, в якому розгортається її буття, як правило, зовсім різний в однакових реальних обставинах. В. Сухомлинський, працюючи з дітьми в «школі радості», писав, що «переді мною 31 дитина – 31 світ». І для кожної з них існує свій власний дитячий світ, притаманний тільки їй особисто, хоч часто розгортається у спільних реальних обставинах (діти у сім'ї, дошкільній установі, шкільному класі). Для дітей солодка мить свободи безмежна, час ще не дискретний.

Здійснений нами аналіз педагогічної спадщини видатного педагога дає підстави стверджувати, що дитячому світу притаманний свій вимір часу. Не кожен з педагогів, вчених задумувався над тим, що сприйняття часу у дитини зовсім інше, ніж у нас, дорослих. Це пояснюється природою дитини, вона по-іншому сприймає час. Дитячий вимір часу є однією із особливостей дитинства. Павлиський мислитель писав: «Не дивуйтеся тому, що на уроці, задивившись, як на стіні класу грає тінь дерева у сонячному зайчику, дитина не чує абсолютно нічого... її підхопив плин річки дитинства, час вона сприймає зовсім не так, як ви... . Тихенько підійдіть до неї, візьміть за руки, пересадіть з чудового човника дитинства в катер пізнання...» [2, т. 2, с. 495-496]. За день дитина набагато більше сприймає вражень, переживає (вона плаче і сміється, радіє і сумує), бачить, відкриває щось нове, незвідане до цього, чує, «пізнає логічно і емоційно», ніж доросла людина. Через те день для неї здається вічністю. Вчений застерігав дорослих від того, щоб не спотворювати дитячий вимір часу. Бійтеся, «щоб дитина не втратила

дорогоцінної здатності свого відчуття часу» [4, с. 8]. Адже при цьому вона втратить досить багато: «емоціональне забарвлення слова, здатність мислити яскравими образами і поступово переходити до мислення абстрактного» [4, с. 81].

Тому Василь Олександрович вчив, що саме у період дитинства діти повинні виховуватися у лоні «джерела думки і мови» (сад, ліс, парк, поле, берег ставка). Тільки тут дітей можна побачити по-справжньому. Вони пізнають світ, а дорослий (вчитель, вихователь) пізнає їх. Кожна мить дитині приносить якесь нове відкриття (жук, що сховався під кущем, бджілка, яка збирає мед з квітки, пташка, що будує собі гніздечко). Він писав: «Дитина бачить світ немов би відбитий на кінострічці методом уповільненого знімання» [3, с. 8]. Для дитини година здається роком, день – вічністю. І це дійсно так. Підтвердженням цього є проведені дослідження переживання часу у різних умовах (Д. Ельконін, Й. Мартинова, Л. Мітіна, Т. Уткіна, П. Фресс). Експериментальним методом (В. Коноваловим, Ж. Бурковецькою, 1983) був підтверджений факт, який вперше помітив на початку століття Е. Мейман (1911), що «почуття ритму у дітей виробляється порівняно легко і відтворюється цей ритм відносно правильно, уявлення про довжину часу у них розвинуте іще недостає». Через те і сприйняття часу у дитинстві особливе.

Василь Сухомлинський вважав, що у дитинстві людина повинна пізнати світ таким, яким вона його сприймає, а не таким, яким його бачать самі дорослі. Для цього важливо, щоб діти могли щодня пройти пішки, подивитися на світ власними очима, а не відгороджувати світ від дитини класною дошкою і сторінками букваря. Педагог-практик радив: щоб жити життям дитини, знайти спільну мову з нею, домогтися гарних результатів у навчанні та вихованні, вчитель повинен дивитися на світ очима дитини, вміти жити в дитячому вимірі часу, сприймати його так, як сприймає дитина. Тому він наголошував: «Якщо ви хочете, щоб дитина вміла мислити, виростала розумною, кмітливою, допитливою, бережіть як велику цінність дитяче сприймання часу. Будуйте й організовуйте навчально-виховний процес так, щоб кожного дня дитина прожила бодай дві-три години в своєму, дитячому вимірі часу» [2, т. 3, с. 81]. Дитина помічає набагато більше, ніж ми, дорослі люди. Тільки серед природи діти вступають у «царство свого виміру часу», а вчитель може побачити дітей такими, якими вони є насправді: безпосередніми, допитливими, спостережливими. Тільки за такої умови діти зможуть пізнати світ, а вчитель дітей.

У праці «Моя педагогічна система» В. Сухомлинський відзначав, що дитячий вимір часу відрізняється від того, в якому живуть дорослі. Учень, який прийшов у перший клас, і після завершення навчання у

четвертому зовсім не такий, яким був на початку, він змінився, змінився його духовний світ, він зріс як розумово, так і фізично. Для дитини – це ціла епоха, а у становленні та світосприйманні вчителя цей період мало що змінив.

Дитина взаємодіючи з навколишнім середовищем, на основі певних уявлень і створених образів, вибудовує свої концепти, системи правил та взаємодії з ним, що відповідають певному рівню її розвитку, причому будує таким чином, щоб вони краще відповідали вимогам складних структур матеріальної та духовної реальності. Відтак дитячий світ – «це дитяче сприйняття світу, дитяча емоційна і моральна реакція на навколишню дійсність», яка відзначається «своєрідністю, ясністю, тонкістю, безпосередністю» [2, т. 3, с. 12].

Що ж притаманне світові дитинства? В. Сухомлинський першим із вітчизняних педагогів відзначав, що, по-перше, дитяче пізнання і самопізнання, дитяче сприймання світу, дитяча реакція на оточуючий світ зовсім інші, ніж у дорослої людини. На його думку, сприйняття є «найважливішим психічним процесом, завдяки якому предмети і явища навколишнього світу, відбиваючись у свідомості дитини, породжують почуття й переживання». Василь Олександрович був переконаний, що чуттєве сприймання дитини є основним «каналом, по якому навколишній світ впливає на її внутрішнє, духовне життя» [2, т. 1, с. 241]. Дитина мислить образами, відзначається конкретністю та емоційністю. Пізніше, в старшому віці, вона вчиться ціле розбивати на частини. Сприйняття є чуттєвою основою абстрактно-логічного мислення, формування понять. Воно характеризується індивідуальними особливостями дитини, проявляється «у точності, швидкості і повноті відображення об'єкта» [2, т. 1, с. 241].

Одну із суттєвих ознак філософії дитинства В. Сухомлинський вбачав у пізнанні світу дитиною через пізнання самої себе, тобто через свої емоції, відчуття, переживання. У різні періоди дитинства дитина по-різному пізнає світ. Відомий педагог наголошував, що «дитина пізнає світ дивуючись, підліток – сумніваючись, одухотворюючись, юнак – утверджуючись» [2, т. 1, с. 199]. Весь процес пізнання має опиратися на особисту активність учня, тобто без суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учителем і учнем цей процес неможливий.

Відмітною рисою, яка відрізняє дитину від дорослої людини, на думку Василя Сухомлинського, є те, що дитина пізнає світ серцем, а доросла людина втрачає цю здатність, вона сприймає світ розумом. Він писав: «Свій першочерговий обов'язок – обов'язок майстра душі дитячої – я вбачаю в тому, щоб не згасити цього безцінного вогника, – вміння дитини пізнавати світ серцем, щоб у дитячій душі міцніла, зростала, розвивалася чутливість до всього людського, перш за все чутливість до

людського в самій собі» [4, с. 84]. Учитель же не має права втратити цю здатність, тільки тоді він стане справжнім педагогом, коли зможе відчувати серцем дитячий світ. Як і Григорій Сковорода, Василь Олександрович був переконаний, що головне в житті є серце, воно «корінь, сонце, голова і цар людині». Через нього дитина сприймає світ. Тому ідея «пізнання серцем» та «виховання серцем» саме в період дитинства має бути в центрі уваги вихователів і батьків.

Павлиський педагог наголошував, що світ дитинства – це світ відкриттів, пригод, прилучення до нового, невідомого і навіть таємничого, казки, видумки. Ця особливість світу дитинства відмежовує дитячий світ від світу дорослих з його повсякденністю. Велике значення у ньому мають книги, дитячі фільми, іграшки. 33-ох річний досвід експериментальної роботи в школі дав можливість видатному педагогові зробити висновок, що найбільш інтенсивно дитина інтелектуально розвивається у процесі гри, казки, фантазії, музики, краси. Він дотримувався думки, що з 5 до 10 років дітям повинно відкриватися якомога більше незрозумілого, цікавого. Найпрекраснішою і найглибшою емоцією дитини Павлиський вчений вважав «відчуття таємниці» як «джерела справжнього знання». З цього приводу він писав: «Сама суть бажання знати – це тонке інтелектуальне почуття подиву перед таємницею, що відкривається» [2, т. 5, с. 544]. Адже розумовий розвиток дитини, поштовх до дитячої творчості значною мірою залежить від того, наскільки розвинуте це почуття в дитинстві.

Діти живуть у дивовижному світі подій, пригод, кожна з яких – маленьке звершення. Дитині вперше відкривається таємниця народження, неминучість смерті. В. Сухомлинський звертав увагу й на те, що «Дитинство – щоденне відкриття світу» [2, т. 5, с. 395]. У цей період у дитини гостро розвинена уява, вона любить фантазувати, відкрита для смислоосягнення й смислотворення, їй все хочеться знати, все їй цікавить. Саме у цей період дитина найбільше творить, бо для неї не існує табу, шаблонів, зразків, до яких звикає доросла людина. Тому особливістю даного періоду є культуротворча функція дитинства. Через джерела дитячої субкультури (фольклор, прикладне мистецтво, святкові обряди, традиції сімейного виховання) Василь Олександрович відкривав внутрішній світ дитини, виховував її духовність. У Павлиші в період дошкільного і молодшого шкільного віку панував культ Казки. Адже через казку до дитини приходять моральні цінності. Світ дитинства жив своїм життям, наповненим таємницями і пригодами. Часто зимовими вечорами, в хуртовину і заметіль, діти слухали казки у спеціальній Кімнаті казки. Вони й самі творили. Як дорогоцінний дар творчості залишили діти Павлиша нам у спадок свої казки, твори, байки,

розповіді. Через казку, гру, фантазію дитина відкриває світ, радість буття. Казка вносить у світ дитинства благородні почуття, розкриває складні людські стосунки.

Велику роль у навчально-виховному процесі Павлиської школи відіграла написана Василем Сухомлинським «Хрестоматія з етики», яка увійшла у найповнішу на нинішній час збірку його творів для дітей «Я розповім вам казку...Філософія для дітей» (укладач О. Сухомлинська) [7]. Вона включає 59 бесід на морально-етичні теми та теми, що стосуються філософського бачення сприйняття світу дитиною. У збірці філософським темам приурочені такі розділи як: «Джерела розвитку дитини», «Краса і радість нашого життя» («Про відчуття краси», «Краса облагороджує»), «Дитина у світі і світ у дитині», «Батьки і діти – гармонія любові та волі» («Про таємницю народження», «Про пам'ять серця» тощо), «Як розвивати моральні цінності» («Про совість і совісність», «На самоті з собою», «Про сором», «Про бажання», «Про достатнє та недостатнє», «Про культуру бажань», «Моральність – це вчинок»), «Школа – це жива думка і дитина в ній – мислитель» («Про радість пізнання», «Про допитливість», «Як висловлювати осуд») та ін. Звернемо увагу на те, що за кордоном, особливо в США, такий досвід роботи вчителів є досить поширеним, адже за допомогою його діти вчаться філософствувати, розвивати свої думки, вміти їх формулювати і висловлювати, переконувати.

Ольга Сухомлинська у статті «Філософія для дітей як педагогічна проблема» зазначає, «що в Україні є свої нароби в навчанні і вихованні дітей у плані філософського пізнання й освоєння світу. Я маю на увазі педагогічну спадщину Василя Олександровича Сухомлинського (1980–1970) і, зокрема, написані ним розповіді для дітей і розроблену систему занять, упроваджену в практику керованої ним Павлиської середньої школи в Кіровоградській області на Україні. Сухомлинський написав близько 1500 розповідей для дітей, що стосуються різних сторін розвитку, формування і виховання дитини. І серед них розповіді, що будять допитливість, «радість пізнання», як говорить про це Василь Олександрович, що дають уявлення про конкретні чи абстрактні предмети, відображені в словах, діях; процес пізнання в дитячих відчуттях, сприйнятті, уяві» [8, с. 3].

У творах, написаних дітьми Павлиської школи, відбито сприйняття світу, яке насичене духом своєї епохи. Представники нинішнього дитинства замислюються над такими філософськими питаннями як душа, родовід, життя, Бог. Словесна творчість дітей розкриває душу дитини, є її самовираженням і самоствердженням. У ній яскраво проявляється «самобутність» дитини, невичерпність і багатогранність її духовного світу, її світосприйняття.

Василь Олександрович вважав, що «діти – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи», за своєю природою «дитина – допитливий дослідник, відкривач Всесвіту». У самій дитині закладена потреба відчувати себе відкривачем, дослідником природи і самого себе. Ця потреба досягає найбільшого, домінантного значення в дитинстві. Допитливість стимулює дитину до пізнання, дослідної та експериментальної діяльності, має неабияку спонукальну силу в мотивуванні навчання. Допитливість дитини проявляється в активному спогляданні явищ навколишнього світу, взаємодії з ним, проявляється у безлічі запитань, які ставить дитина перед дорослим. Вона все хоче пізнати, обміркувати. В. Сухомлинський наголошував, що «дитина нічому не вірить просто так, а все хоче випробувати, перевірити власним досвідом. У тому, що, на перший погляд, здається зовсім очевидним, вона раптом бачить щось приховане, в неї – безліч запитань, а запитання – це ж вогники, що запалюють порох думки, з цих вогників, по суті, і починається те, до чого всі ми, учителі, прагнемо, - щоб вихованець наш умів примусити себе думати. У нього особливо уважне, загострене, допитливе зацікавлене бачення світу й нездоланна, я б сказав, невиситима потреба думати, досліджувати, міркувати» [2, т. 5, с. 543]. У чуттєвих явищах дитина робить спробу віднайти смисл. Через те її запитання орієнтовані на відкриття таємниць свого існування.

Для дитини будь-який предмет, будь-яке явище є матеріалом для розвитку її уяви, фантазії. Василь Олександрович описує такий епізод із життя Школи радості. Діти зібралися у знайденій і обладнаній ними печері неподалік від села. Розпалили вогонь у пічці. Надворі сутеніло. Все навкруги огортала напівпрозора імла вечірніх сутінків, дерева при цьому набували несподіваних обрисів. У такі хвилини серед природи діти охоче фантазують, складають казки. «На що схожі дерева, які ростуть на схилах яру?» – запитав педагог. Завирувала дитяча фантазія: «Шура побачив у кронах дерев череду корів, Мишко – розлюченого бика, який кинувся рогами на скелю, але не зміг подолати її і зупинився. Діти продовжували дофантазовувати: «ось...він уперся ногами в дно яру; дивіться, як вигнулася у нього шия – мабуть, жили дрижать, а роги встромив у землю...» [2, т. 3, с. 44].

Павлиський педагог наголошував на тому, що на кожному кроці перед дитиною відкривається щось нове, невідоме, що приваблює її, захоплює розум і серце. Загадковим для дитини є все, з чим вона зустрічається щодня. Її буде непокоїти загадкове доти, доки невідомому явищу не буде дано зрозумілого пояснення, не знайдено певного значення, що спочатку відбувається через гру.

У монографії «Шлях до серця дитини» [6] Василь Олександрович писав, що дитинству притаманне: бурхлива дитяча радість, пустощі,

яскравість і безпосередність життєвих вражень, гострота переживань подієвості буття, прагнення до всього радісного, веселого, світлого. Життя, віддане дітям, дало можливість йому зробити висновок, що дитина розвивається завдяки отриманим з оточуючого світу враженням, накопичуючи досвід усіма своїми почуттями. Краса навколишнього світу виступає «джерелом радості дитинства – радості буття» [2, т. 3, с. 257]. Адже «радість буття – це не тільки найяскравіше виявлення самосвідомості особистості, а й оцінка навколишнього світу, активне ставлення дитини до того, що вона бачить навколо себе» [2, т. 3, с. 257]. Дитина має свої масштаби виміру радощів і прикростей, вроджений потяг до краси, добра, любові. Вона тягнеться до всього прекрасного, що її оточує. Діти мають свої уявлення про людську гідність, у них свій кодекс людських цінностей. Дитину не можна ізолювати від життя. Світ зітканий не тільки із добра. Людина має бути готова до відсічі того зла, від зустрічі з яким вона не застрахована.

Василь Сухомлинський закликав учителів, батьків: якщо до вас прибігла дитина з широко відкритими очима, в яких світиться тривога за зчинене кимось зло, не заспокоюйте її, заспокоїте один раз, другий, третій – більше до вас вона не прийде. Вона стане байдужою, ніякі виховні впливи на неї вже не діятимуть.

Дитина чутливо реагує на безпідставні звинувачення. Її відкрите ніжне серце не знає життєвої мудрості, через те воно беззахисне. Не виносьте на осуд дитячі помилки, бо дитина може стати жорстокою, озлобленою. А вона має бути вихована тільки доброю, сердечною, з відкритим серцем [2, т. 1, с. 625].

Дитина від природи відверта. Дитячій душі не підвласні хитрування і вигоди. Павлиський педагог зазначав: «Світлий дитячий демократизм не знає ієрархії... Близькі їй і пташка, рівня – метелик і квітка... Далека від зарозумілості вискочки, дитина не знає, що душа є тільки у людини» [2, т. 3, с. 58]. Еталоном моральності і людяності у сутнісному вимірі, на думку В.Сухомлинського, виступає дитяча довіра як своєрідний «гормон зростання. Тому відносини «учитель-учень» повинні будуватися на безмежній довірі дитини, прагненні знайти допомогу і підтримку у старшого наставника. Дитина буде підвласна тільки тоді педагогові, коли вона його любить, а відповідно, і довіряє. Василь Олександрович наголошував, що «на довір'ї і любові тримається прагнення дитини шукати захист в дорослого» [2, т. 1, с. 619-620]. Через те в основі педагогічного процесу має лежати повага до тендітних дитячих почуттів, їх емоційної чутливості. Адже серце дитини чутливе до добра, ласки, доброзичливості. Воно не потребує підвищення голосу, а тим більше крику, погроз.

Павлиський вчений наголошував, що турбота батьків, вчителів про дитину буде наповнена педагогічним змістом в тому випадку, якщо дитина у спілкуванні відчує, що до неї ставляться не як до маленької, а як до рівної собі: довіряють їй, враховують її думку, доручають важливі справи. З вершин філософської мудрості звучать його слова: «Вчителеві треба розуміти Світ Дитинства... йдеться не про те, щоб із вершин педагогічної мудрості опуститися у прозаїчний світ дитячих інтересів... Йдеться про те, щоб піднятися до тонких істин Світу Дитинства. Піднятися, а не спуститися. Не сюсюкати з дитиною, а говорити з людиною, не підлашуватися під «дитячу обмеженість» інтересів (немає такої обмеженості, якщо ти сам не приведеш маленьку людину до обмеженості), а бути мудрим наставником – мати мудру владу все розуміти» [2, т. 5, с. 373].

Разом з тим Василь Сухомлинський не ідеалізував дитинство, закликав ставитися до нього з розумною вимогливістю. Він писав: «Я прекрасно розумію, що дитинство твориться з того, що ми, дорослі, залишаємо в своїх дітях» [2, т. 1, с. 621]. Бо дитина – «ніжний пагін, слабенька гілочка», яка потребує особливої турботи, ніжності, захисту. Прекрасно знаючи в усіх відношеннях дитинство, він застерігав, що в дитячий світ не можна механічно переносити уявлень, принципів, закономірностей відносин із паралельного світу дорослих. На цю думку його наштотувало знайомство з науковими наробками М. Пирогова, який вважав: «Щоб думати про дитину справедливо й правильно, нам треба не переносити її з її сфери в нашу, а самим пересилитися в її духовний світ» [2, т. 1, с. 629].

Висновки. Дитинство Василь Сухомлинський розглядав як самоцінний, самостійний етап життя людини, коли формуються внутрішні етичні норми, дитячий світогляд, базові життєві уявлення, моральні принципи, вперше пізнається навколишній світ, відбувається відкриття себе і оточуючих людей. Воно виступає першоосновою людини, відліковим початком її життя, є мірою її можливостей, формує і визначає наш дорослий стан. Має свої виміри краси, добра і зла, свій вимір і своє сприйняття часу, свою емоційну і моральну реакцію на навколишню дійсність, свою особливість мислення.

Характерними рисами дитинства є безпосередність, відкритість світові, гнучкість можливостей і форм, велика пластичність, що відкриває можливості для інтенсивного навчання й виховання.

Подальшого вивчення потребує проблема дослідження «філософії душі» і «філософії серця» дитини у творчому доробку Василя Сухомлинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Размышление о гуманной педагогике. М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 494 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 1-5. / Василь Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976-1977.
3. Сухомлинський В.А. Как учить маленьких детей / Василь Сухомлинський. – ЦДАВО України. – Ф.5097, Оп.1, д.675. – 20 л.
4. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система / Василь Сухомлинський //Радянська школа. –1988. – № 7. – С. 79-84.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – Видавництво «Акта», 2012. – 537 с.
6. Сухомлинський В.О. Шлях до серця дитини / Василь Сухомлинський. – К.: Молодь, 1963. – 91 с.
7. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку...Філософія для дітей / Василь Сухомлинський ; укл. Сухомлинська О.В. – Х. : ВД «Школа», 2016. – 576 с.
8. Сухомлинська О.В. Філософія для дітей як педагогічна проблема / О.В. Сухомлинська / Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/2/visnuk_1.pdf

*Кучеренко Ірина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, доцент*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

*Мамчур Лідія Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У ЛІНГВОДИДАКТИЧНІЙ
СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка проблеми. У сучасній освіті України надзвичайно важливим є питання формування національно-мовної особистості, котра усвідомлює національні мовні цінності не тільки для комунікативної взаємодії, а й морально значущі. Цінність рідної (української) мови як національного джерела формування підростаючого покоління ставить сьогодні перед учителем української мови вирішення важливих питань навчання і виховання засобами слова – донести до кожної молодої людини культурні та духовні надбання українського народу, оживити його мовні й риторичні багатства, сприяти їх свідомому засвоєнню і використанню у власному мовленні. Випускник загальноосвітньої школи має не тільки добре володіти українською (державною) мовою, а й ставитися до неї, як до вагомій суспільної цінності, почуватися відповідальним за її теперішнє й майбутнє, мати високоморальні якості, які дадуть змогу стати активним повноправним громадянином своєї держави та самореалізуватися як особистість.

Зміст мовної освіти спрямований на створення оптимальних умов підвищення ефективності навчально-виховного процесу задля формування освіченої, креативної, самодостатньої, духовно багатой мовної особистості учня, розвитку його природних здібностей,

реалізації власного пізнавально-творчого потенціалу. Національна доктрина розвитку освіти, Концепція мовної освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної середньої освіти утверджують ідею компетентнісно спрямованого, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного навчання, акцентують увагу на практичності навчального процесу, скеровують освітні програми на формування успішного учня, комунікативно компетентного і здатного до ефективних дій у різних сферах життєдіяльності. Реалізація компетентнісно спрямованої системи навчання мовипотребує підготовки вчителя-словесника нової формації, висококваліфікованого спеціаліста, соціально комунікабельного, креативно розвиненого, який володіє необхідними професійними компетентностями і готовий до педагогічної діяльності в нових освітніх умовах.

Аналіз останніх досліджень. Проблема формування мовної особистості, її мовленнєвої вправності була в полі зору вчених XX століття і цікавить багатьох сучасних учених (Ф. Бацевич, О. Біляєв, А. Богущ, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, І. Кучеренко, О. Кучерук, Т. Ладиженська, Л. Мамчур, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк, В. Русанівський, Г. Сагач, Т. Симоненко, О. Семенов, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Хом'як, С. Ярмоленко та ін.). У центрі їхньої уваги були теоретичні й практичні аспекти мовленнєвої діяльності особистості, її здатність до висловлювання в усній і писемній формах.

Важливе місце в теорії та практиці навчання і виховання, формуванні національно-мовної особистості майбутніх громадян України займають лінгводидактичні ідеї, методичні поради і рекомендації видатного вітчизняного вченого Василя Олександровича Сухомлинського. Педагог справді народний, глибоко національний, Василь Сухомлинський за всієї розмаїтості інтересів і енциклопедичності знань був передусім учителем української мови та літератури, приділяв особливу увагу мовній освіті школярів, розуміючи мову і вміння спілкуватися, правильно висловлювати думку великою духовною цінністю.

У пропонованій статті **ставимо за мету** обґрунтувати актуальність лінгводидактичних ідей Василя Сухомлинського для формування національно-мовної особистості учня в навчально-виховному процесі на уроках української мови, окреслюємо шляхи застосування методичної спадщини вченого у практику навчання української мови.

Виклад основного матеріалу. Українська мова, безперечно, усвідомлюється як фактор національного, економічного, науково-технічного прогресу, і саме тому важливо враховувати те, що від мовного рівня особистості залежить її майбутній професійний,

життєвий рівень, а отже, і рівень розвитку держави у політичній, економічній, соціальній сферах. Мовна культура людини є основою загальної культури і її відображенням. «Від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних відносин – такий шлях до гармонії знань і моральності, – зазначав В.О. Сухомлинський [4, с. 508].

Дитина і вчитель – основні суб'єкти шкільної мовної освіти, які взаємодіють на рівні слова, за допомогою слова, через слово. В умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що має побутувати на оновленому уроці мови в основній школі, словесник організовує процес учіння на фасилітативній основі, тобто допомагає у саморозвитку, створює сприятливі умови для самореалізації учня, а не суворо регламентує і чітко керує навчальною роботою школяра. «Слово вчителя – як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити. Мистецтво навчання і виховання включає, насамперед, мистецтво говорити, звертатися до людського серця» [6, с. 321]. Учений висував високі професійні вимоги до вчителя-словесника, який повинен оволодіти секретами учительської досконалості, зокрема вміло користуватися сократівським методом активізації розумової діяльності учнів, прийомами словесного спонукання, заохочення, покарання, виявлення довіри, недовіри, ставлення тощо, які формують духовно-інтелектуальну основу щоденного спілкування у школі та за її межами.

Як бачимо, соціальний аспект в умовах функціонування сучасної освітньої парадигми є вагомим, а тому нині вчені, наголошуючи на необхідності й доцільності мовної, мовленнєвої, соціокультурної компетентності, називають такі переконливі фактори:

1) нагальна потреба переконливого мовлення у різних видах суспільного й міжособистісного спілкування;

2) необхідність формування образу високо достойного мовця внутрішньою готовністю не лише спілкуватися, а й нести відповідальність за промовлене, сказане висловлювання, пропагувати високу суспільну мораль, бути її зразком і носієм;

3) потреба досвіду мовних особистостей вільно будувати діалог у різних ситуаціях мовленнєвого спілкування із використанням усталених і схвалених суспільством формул, що полегшують взаєморозуміння людей у процесі спілкування, роблять його бажаним і приємним.

Одним із пріоритетних завдань навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі визначається формування в учнів комунікативної компетентності, про що так дбав Василь Сухомлинський, не використовуючи, зрозуміло, цього терміну.

І на початку третього тисячоліття незаперечними є лінгводидактичні новації вченого, що вміння вправно користуватися

мовою, відчуття краси слова потрібні кожній людині. «Хто серцем відчуває красу слова і може словом передати найтонші відтінки людських думок і переживань, той підніметься на сходинку справжньої людської культури. І навпаки, низька культура мовлення збіднює духовний світ людини... Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості» [7, с. 507].

До основних завдань навчання рідної мови Василь Сухомлинський відносив оволодіння вмінням спілкуватись як компонентом культури. Переконливою є думка педагога, що людина не може жити сама. Найвище щастя і радість людське – спілкування з людьми, розуміння людських взаємин... Не забувайте, що розуміти ці взаємини – наш перший людський обов'язок. В. Сухомлинський акцентує особливу увагу на проблемі володіння вчителем культурою спілкування, мовленнєвим етикетом.

Головне завдання словесника, за його переконанням, – це виховати в дитини любов до рідної мови. Вчитель повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. Уся педагогічна діяльність вченого спрямовувалася на те, щоб «життєдайне джерело – багатство рідної мови – було відкрите для дітей з перших кроків їхнього життя». У багатьох його працях («Слово рідної мови», «Джерело Невмирущої криниці», «Рідне слово», «Слово про слово», «На трьох китах», «Народження громадянина», «Сто порад учителеві, «Урок і знання») знаходимо відповіді на актуальні питання: як навчити дитину сприймати, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні.

Переконливою є твердження педагога, що «із живої думки і слова почалося становлення людини: мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами і явищами, над епохами і століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; в ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями» [3, с. 1].

Тим часом ми нерідко забуваємо про найважливіше джерело знань – довкілля, змушуємо дітей зубрити, тамуючи їхню думку, забуваємо те, чого вчили Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський. Поділяючи думки всесвітньо відомих учених, Василь Сухомлинський радив вести дітей до невичерпного й вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Звертати увагу на найтонші відтінки кольорів, звуків, рухів. Розкрити дітям людську працю як творчість. Усе це має відображатися в слові. У Павлиській школі присвячувалися спеціальні уроки таким словам, як *зоря, вечір, степ, поле, річка, дзюрчить, мерехтить, гримить...*

Василь Сухомлинський вимагав від учнів копіткої роботи над словом, його значенням та емоційним забарвленням. Він наголошував на тому, що чутливість до змісту і краси мови виробляється тоді, коли людина розуміє і відчуває гру слова: його внутрішнє змістове наповнення і багатство, емоційне забарвлення. Особливу увагу вчитель звертав на виразність, правильність мови. Юнаки й дівчата люблять висловлювати свої думки в бесідах з друзями і, висловлюючись, немовби прислухаються до кожного слова, зважують його повноту, змістовність, виразність. У цьому віці зростає інтерес до краси слова, посилюється емоційна насиченість мови. Безграмотність, невиразність мови, недорікуватість педагог прирівнював до невігластва: «...Кожне слово має свій зміст, невміння вибрати потрібне слово – те саме, що замість гостро заструганого олівця на уроці малювання користуватися цвяхом...» [8, с. 45].

В. Сухомлинський учив дітей замислюватися над словом: що воно означає і коли його краще вживати. Для цього вже в початкових класах учні мали записну книжечку – «Словесну скриньку». До неї занотовували слова, які здавалися цікавими чи незрозумілими. Вчитель потім пояснював дітям значення або емоційне забарвлення слова. У «Словесну скриньку» вміщувалися також звороти, фрази, речення, що сподобалися учневі.

Подорожі до джерел живого слова необхідні і в підлітковому віці та в роки юності. Твориться скарбниця рідної мови, а одночасно проходить активний процес розумового, морального й естетичного виховання. Адже слово не тільки розгортає понятійну систему, а й впливає на діяльність емоційної сфери мозку. «Я не уявляю викладання мови, – переконував В.Сухомлинський, – без походів і екскурсій по рідному краю, без споглядання картин природи, без вияву почуттів у словах. На березі річки, в полі, біля нічного багаття, в курені під тихий шум осіннього дощу я вчу дітей висловлювати думку про те, що їх оточує. Радію, що моя любов до слова передається дітям, захоплює їхні думки й почуття. Вони відчують красу, аромат, найтонші відтінки слова, творять свої оповідання-мініатюри про природу, складають вірші. Чутливість до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чутливості одне з джерел людської культури» [8, с. 47].

Великого значення надавав Василь Олександрович учнівським творам, він розумів, що складання творів – це загальнопедагогічна проблема, від розв'язання якої залежить розумовий розвиток дітей, багатство їхнього духовного життя. У Павлиші з перших днів перебування в школі дітей учили думати про те, що вони бачать, і говорити про те, що вони думають. Спостерігаючи явища природи, діти складали твори з натури.

Сучасне вивчення української мови має комунікативне спрямування і покликано розвинути в учнів уміння вільно виражати думку та почуття в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) і в різних сферах спілкування (особистісній, публічній, освітній), а відтак виробити в учнів комунікативну компетентність як предметну, так і ключову.

Творчість словом – це складний процес, який активізує розумову й психічну діяльність дитини, це, за В.Сухомлинським, ні з чим незрівнянний духовний стан, у дитини радісно б'ється серце, вона відчуває приплив енергії, переживає гордість творця. Учений доводить, що складати твори-мініатюри діти можуть, навіть, у період дошкільної підготовки, бо сприйняття довкілля в них досить гостре й активне. Саме мислення схильне до творчості. Треба вести учнів на берег річки, разом з ними спостерігати, як сідає сонце за горизонт, відсвічуються різними барвами вода, поле, луки; допомогти дитині знайти потрібне слово для висловлення думки.

Добра обізнаність Василя Сухомлинського з особливостями мовлення учнів дала йому змогу визначити оптимальний варіант творчих робіт з мови. Вперше в українській лінгводидактиці він запровадив тематику творів для учнів з 1 по 10 клас. Ось деякі з них:

1-й клас. *Шкільний сад. Квіти біля школи. Вечірня зоря. Перша весняна квітка. Сутінки. Рибки в акваріумі.*

2-й клас. *Літо і осінь. Журавлі в синьому небі. Їжачок готується до зими. І під снігом у лісі життя. Як зерно стає хлібом. Ласкавий вітерець.*

3-й клас. *Схід сонечка. Осінь у саду. Як працюють бджоли. Осінні квіти. Перший сніг. Веселка. Моє цуценя. Весняний дощ.*

4-й клас. *Ставок і річка (порівняння). Коли починається осінь. Сонячна галявина в лісі. Що посієш, те й пожнеш. Якби я став невидимкою... Якою людиною я хочу стати. Куди відлітають лелеки.*

5-й клас. *Вранішня і вечірня зоря. За вікном осінній дощ. Багряний захід сонця. На сіножаті. Перший осінній заморозок. Птахи відлітають у вирій. Вечір у лісі. Лелеки. Для чого людина живе на світі. Друзів пізнають у біді. Світ через краплю води.*

6-й клас. *Під лежачий камінь вода не тече (твір за прислів'ям). Яка людина є для мене прикладом. Яких кольорів і відтінків набуває листя, що опадає. Як змінюється степ пізньої осені. У лісі взимку. Весняні струмки. Твір за картиною А.Куїнджі «Українська ніч». Чи можна виявити стійкість, мужність у мирний час. Що для людини найдорожче в житті.*

7-й клас. *День «бабиного літа». Зимовий день у лісі. Степ восени. Вечірня зоря зимового дня. Твір за картиною-портретом О.Венеціанова «Дівчина з волошками». Мої думки про людей, що загинули за свободу і незалежність своєї*

батьківщини. Шила в мішку не сховаєш. Куй залізо, поки гаряче (твори за прислів'ями). Для чого нам потрібні знання. Нехай ніколи не буде війни.

8-й клас. *Веселка. Цвітуть яблуні. Місячна ніч на Дніпрі. Жайворонок у блакитному небі. Як росте трава. На кого я хочу бути схожим. Мій улюблений герой у художній літературі і в житті.*

9-й клас. *Осінь у саду. Сонячний димовий день. Пам'ятний день мого дитинства. У чому щастя. Твір за картиною А.Куїнджі «Березовий гай». На кого я рівняюсь у житті (мій ідеал).*

10-й клас. *Бережи честь змолodu. Що я люблю і що я ненавиджу. Весняні краплі. Солов'ї у гаю. Перший день жнив. Степ літнього дня. Літній ранок. Твір за картиною В.Сєрова «Дівчина з персиками». Птахи відлітають у вирій.*

Письмовим творам Василь Олександрович надавав особливого значення, оскільки вони є не тільки засобом перевірки практичних умінь і навичок з мови, а й знаряддям, за допомогою якого вчитель формує ці вміння й навички, збуджує інтерес до мови як навчального предмета.

Василь Сухомлинський радив використовувати такий ефективний засіб навчання, як зразок письмового твору. Хай це буде «повнометражний» твір чи твір-мініатюра – не має значення. Василь Олександрович спочатку разом з дітьми складав твір, допомагав створити образ, сформулювати думку, розгорнути сюжет, а згодом заохочував їх до творчості готовими зразками. Таких пейзажних етюдів у павлівського вчителя було дуже багато.

Довершувало систему учнівської творчості вироблення індивідуального стилю. Цьому сприяють по-перше, добре усвідомлений словник; по-друге, сформоване чуття слова, здатність повністю відтворити мовну ситуацію; по-третє, усвідомлення того, що ту саму думку можна висловити по-різному. Творчості необхідно вчити – це стійке переконання видатного педагога на основі багатого вчительського досвіду.

Особливе місце В. Сухомлинський відводив збагаченню словникового запасу учнів. Для «Школи радості» він склав список слів рідної мови, що їх діти повинні запам'ятати. Скарбниця рідної мови починалася з найпростіших малюнків до слів *мати, батько, бабуся, дідусь, сестра, брат, ліс, ставок, дуб, луг, берег*. Оволодіння рідною мовою визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних поглядів особистості, а тому вчений вимагав, щоб учителі всіх предметів збагачували активний словниковий запас дітей, вчили їх думати, користуватися внутрішнім мовленням, правильно передавати свої думки усно й на письмі. Навчити правильно говорити – це одна з ланок навчально-виховної роботи, від успіху якої великою мірою залежить духовне життя людини.

Зацікавлення учнів рідною мовою, згідно переконань В. Сухомлинського, сховане насамперед у самій мові. Слід тільки посправжньому розкрити її красу. І саме вчитель повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція вченого щодо особистості вчителя рідної мови. «Викладати цей предмет повинні найздібніші й найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Викладання мови – це майстерність творення людської душі, бо воно є найтоншим, найніжнішим діткненням до серця людини. Викладання мови – людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення людей до всього навколишнього світу» [3, с. 1].

Висновки. Лінгво-дидактичні ідеї та положення В.О.Сухомлинського і сьогодні не втратили своєї важливості, мають новаторський характер, є досить актуальними в умовах Нової української школи і можуть бути модернізовано використані вчителями-словесниками у практиці навчання рідної мови, адже творче осмислення спадщини видатного українського педагога й методиста збагатить досвід роботи над словом на уроках української мови з метою формування в учнів національної самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мамчур Л. Лінгводидактична спадщина В.О.Сухомлинського : навчально-методичний посібник / Л.І. Мамчур. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – 170с.
2. Сухомлинський В.О. Джерело невмирущої криниці // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 7. – С. 3–8.
3. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1968. – №12. – С. 1–10.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський Вибрані твори: у п'яти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.3. – С. 283–582.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський Вибрані твори: у п'яти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 149–409.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. – К., «Рад. школа». – 1977. – 638 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. – К., «Рад. школа». – 1977. – 654 с.
8. Сухомлинський В.О. Павлицька середня школа / Вибрані твори. В 5-ти т. Т.4. Статті. К., «Рад. Школа», 1977. – с. 391-393.

*Кушнір Валентина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, доцент*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ДИТИНСТВО ЯК ЦІЛІСНИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Сучасне суспільство переживає еволюційні зміни у культурних, соціально-економічних, технологічних системах, що мають значний вплив на розвиток дитини. Умови, в яких протікає період дитинства суттєво змінилися. Це зумовлює потребу у вивченні сучасних тенденцій розвитку періоду дитинства його можливостей та особливостей.

Як відзначають українські вчені (А. Богуш, В. Кремень, І.Бех та ін.), специфіка дитинства мало вивчена, не існує науки про дитину та дитинство як самостійної галузі знань. З огляду на це значущості набуває історико-педагогічний аналіз формування ідей про дітей і дитинства з метою обґрунтування цілісного теоретичного знання й визначення його місця в сучасній педагогіці.

Глибинний та багатовимірний характер поглядів В.О. Сухомлинського на період дитинства дає широкий простір для вивчення та творчого переосмислення науковцями цієї проблеми. Педагог розглядав дитинство як цілісний та унікальний період життя людини, прагнучи до усвідомлення його особливостей та можливостей.

На думку В.Сухомлинського, у процесі розвитку людини дитинство займає найбільш значимий період. У людини він найдовший порівняно з іншими представниками тваринного світу. Умови та процеси в яких перебуває дитина впродовж цього періоду мають важливе значення для подальшого її життя.

Педагог неодноразово наголошував, що дитинство має своєрідний дитячий світ – свій простір, в якому діють свої закони, свій ритм, особливим чином пливе час, будуються стосунки зі світом: «Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність: у них свої критерії краси, у них своє вимірювання часу: в роки дитинства день здається роком, а рік вічністю» [2, с. 8].

На думку педагога, складовими дитячого світу є світ зовнішній, який вбирає дитина в залежності від її індивідуальності, та світ внутрішній – той, що є продуктом взаємодії зовнішнього впливу і внутрішнього сприйняття, він проявляється в особистісних якостях, цінностях, смислах.

Природою у дитини закладено різноманітні здібності та можливості, проте, у її житті проявляються лише ті із них, які актуальні у життєвому контексті.

Знайомство дитини зі світом прекрасного, отримання знань та досвіду зумовлює розвиток її уяви, як універсального коріння всіх основних дитячих духовних проявів. Стихією дитячої уяви є фантазії, що істотно впливають на бачення дитиною світу: «У малюків своє бачення світу, своя мова художніх образотворчих засобів, під цю мову не підружишся, скільки б не намагався» [2, с. 55].

Завдячуючи уяві, дитина розкриває значення предметів, їх функції, тим самим творчо засвоює світ, культуру. Входження дитини в реальний світ є безперервним ланцюгом відкриттів. В.Сухомлинський неодноразово наголошував, що дитина наділена природою творчим потенціалом, який потребує розвитку. Дитяча творчість є універсальним і природним способом існування дітей, «глибоко своєрідна сфера

їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини» [2, с. 54].

Всі образи уяви базуються на почуттях та враженнях, які дитина отримує в реальному житті. Тому так важливо для розвитку творчої уяви дитини пережити нею емоції та почуття, що виникають під час читання казки, художнього твору чи споглядання краси природи, слухання музики. Кожне емоційно насичене переживання дитини відкладається у її пам'яті, наповнює її духовний світ образами уяви, стимулює розвиток мислення, моральні переживання, гартує волю.

Для розвитку творчої уяви та мислення В.Сухомлинський важливого значення надавав казці. На його думку, казкові образи збагачують духовний світ дитини та впливають на її чуттєве пізнання світу. Водночас казка є засобом розвитку її емоційної культури, мислення, мовлення та творчості.

У педагогічній системі вченого казку діти слухати та створювали самостійно. Через казку діти отримували перші уявлення про справедливість, добро і зло, пізнавали світ не лише розумом, а й серцем, душею.

У Павлиській школі було створено кімнату казки, де діти слухали казки, створювали ігри-драматизації, творили власні казки. Відвідували діти кімнату один раз на два-три тижня. Інтер'єр її сприяв розвитку їх творчих здібностей.

Період дитинства В.Сухомлинський розглядав як важливий етап розвитку мислення дитини, що найкраще відбувається через живе споглядання, «це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму». Образне мислення, яке характерне для дитини, потребує живого спілкування з природою. Педагога писав: «Дитина вчиться думати спостерігаючи і спостерігати думаючи» [3, с. 239]. Чим більше дитина спостерігає, пізнає, тим більше отримує відчуттів, вражень, тим краще розвивається її пам'ять, мислення. Тому велику частину уроків у початковій школі, вважав, необхідно проводити на природі, називав їх «уроками мислення, уроками розвитку розуму» [2, с. 34].

Учений наголошував, що кожна дитина має свої індивідуальні, неповторні риси мислення і відповідне світосприйняття. Лише пізнавши цю індивідуальність, досягнувши дитяче сприйняття, дорослий зможе допомогти дитині в розвитку. Спираючись на тривалі спостереження та дослідження, В.Сухомлинський виділяв два типи дитячого мислення – логіко-аналітичне, або математичне, й художнє, або образне, відповідно два типи сприйняття навколишнього світу – логічного й емоційного [1, с. 512-513]. При художньому, образному

сприйнятті навколишнього світу акцент падає на емоційний елемент: «такі діти більше пізнають серцем, аніж розумом» [1, с. 513]. Перед поглядом інших дітей, зазначав педагог, «відкривається передусім не образний, а логічний причинно-наслідковий аспект світу. Це логіко-аналітичне, або математичне мислення» і, відповідно, логічне сприйняття світу [1, с. 514].

На думку В.Сухомлинського, визначити дитяче світосприйняття можливо в атмосфері, «де є яскраві образи і причинно-наслідкові зв'язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують» [1, с. 515].

Водночас В.Сухомлинський запевняв, що дитина не лише сприймає світ, вона емоційно його оцінює. Дитячій природі, стверджував педагог, характерна емоційність, виявлення своїх почуттів у різних життєвих ситуаціях. В.Сухомлинський визначив характерну рису емоційних переживань дитини – їх полярність. Кожне переживання має яскраво виражений позитивний чи негативний відтінок. Тому дитині властивий розмежований поділ навколишньої дійсності за двома категоріями: добро і зло. Він писав: «Усе, що бачить дитина, вона відносить або до добра, або ж до зла. Нічого середнього для неї не існує» [4, с. 199]. Дитина прагне стати на захист добра проти зла.

Дитячому світу притаманний свій вимір часу. Своєрідне сприйняття часу дитиною, вважав педагог, є однією з особливостей дитинства. Учений застерігав дорослих від того, щоб не спотворювати дитячий вимір часу. Бійтеся, «щоб дитина не втратила дорогоцінної здатності свого відчуття часу» [4, с. 80].

Дитинству притаманно жити серцем, переконував В.Сухомлинський, віддаватися всією повнотою свого існування іншій людині чи навіть речам, що підтверджує безкорисливість дитячої душі. Тому так важливо захистити легко вразливе, чутливе серце дитини від емоційного невігластва дорослих оскільки «все це калічить дитячу душу», призводить до духовної самотності, озлобленості [4, с. 302].

За своєю природою дитина оптимістична і життєрадісна, запевняв В.Сухомлинський. Уся його система виховання була зосереджена на дитині, щоб дитинство було наповнене радістю, яка є джерелом оптимізму і впевненості у свої сили.

Вчений у педагогічному доробку неодноразово повертався до проблеми взаємин світу дорослих та світу дітей, акцентуючи на необхідності визначення у свідомості дорослих самоцінності та самотності дитинства.

В.Сухомлинський зауважував, що дорослий при взаємодії з дитиною повинен пам'ятати, що він має справу з «дитячими вчинками, з дитячим світом думок і поглядів», які значно відрізняються від

дорослого світу [1, с. 641]. Та порівнювати дорослого і дитину недоцільно, «немає такої мірки, якою можна було б виміряти дорослого й дитину» [1, с. 641]. Дорослий повинен розуміти, «відчувати серцем дитячий світ, відчувати дитинство», лише тоді він знайде спільну мову з дитиною [1, с. 640].

Педагог закликав дорослих поважати і любити дитину, але водночас навчити її поважати і рахуватися з дорослим. Він відстоював думку, що стосунки між людьми повинні будуватися на взаємній повазі та доброті. Повага і доброта мають панувати у школі, в сім'ї, в суспільстві в цілому. Лише отримуючи доброту і відповідаючи на неї добротою і турботою, дитина засвоює складні стосунки співжиття в суспільстві.

В.Сухомлинський переконував, що у стосунках з дітьми потрібне розумне поєднання вимогливості та ласки. Ласкаве ставлення до дітей, на думку педагога, є джерелом їх розумної стриманості та поступливості, тоді як агресивність дорослих породжує у дитини протест, озлобленість, впертість. Недопустимо, вважав педагог, ставитися дорослому до дитини байдуже, надмірно жорстоко. При такому ставленні люди ніколи не пізнають один одного, не зрозуміють тонких людських почуттів.

Педагог закликав постійно відкривати дитячий світ, аби вивчити мислення дитини, почуття, характер, волю, інтереси, тим самим спонукати її до самопізнання, самовдосконалення. Він переконував: «Немає двох дітей однакових за мисленням, за сприйманням навколишнього світу, за індивідуальними особливостями розуму, волі, характеру, кожна дитина – це особливий, неповторний світ. Виховати особистість, сформувати душу людини можна, тільки зрозумівши цей світ, пізнавши всі його тайники» [4, с. 204]. Але мало пізнати цей світ, необхідно «вжитися в світ дитинства», вважав В.Сухомлинський, «в кожному вчителєві повинна сяяти і ніколи не гаснути маленька іскорка дитини» [1, с. 42].

Отже, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що період дитинства В.Сухомлинський розглядав як цілісну багатогранну систему, яка визначає початковий етап становлення особистості та тісно пов'язана з наступними періодами життя людини; як самоцінний, самостійний період життя людини, коли визначається та формується фізичне, психічне, духовне здоров'я, воно є мірою можливостей та визначає наш дорослий стан. Педагог відстоював самотність дитинства, що має власний внутрішній світ, світосприйняття, світобачення, своєрідну емоційну та моральну реакцію на навколишню дійсність. Його хвилювала проблема взаємовідносин дорослих і світу дитинства. В.Сухомлинський акцентував увагу на необхідності

дорослим прийняти дитинство таким, яким воно є, зрозуміти дитячий світ, аби пізнати дитяче світобачення, мислення, інтереси, потреби. Лише за цієї умови дорослий зможе допомогти дитині в її природному розвитку, сприятиме її самопізнанню, самовиявленню та самовдосконаленню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.
2. Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. Павлиська середня школа. Розмова з молодим директором – 640 с.
3. Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. Статті. – 639 с.
4. Сухомлинський, В. О. Йти вперед / В. О. Сухомлинський // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 11-16.

*Лапаєнко Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського*

ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Здоров'я населення – критерій добробуту держави, частина соціального багатства країни, тому збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління є справою державної важливості, спільним завданням родини, школи, суспільства загалом.

Особливо небезпечним за своїми наслідками є стрімке погіршення здоров'я дітей і молоді, що становить реальну загрозу виродження і вимирання народу України. Кожна п'ята дитина народжується з відхиленням у стані здоров'я, у 90% школярів діагностуються різні захворювання дихальної, опорно-рухової, серцево-судинної або травної систем, збільшується частота нервово-психічних розладів; високими темпами поширюються тютюнопаління, алкоголізм та наркоманія серед підлітків і молоді.

Становлення і розвиток країни залежить від усвідомлення цінності здоров'я, конкретних зусиль, спрямованих на його збереження і зміцнення, створення сприятливих умов для повноцінного виховання дітей. Для цього необхідно забезпечити органічне поєднання освітнього та оздоровчого процесів, про що йдеться у творах Василя Олександровича Сухомлинського.

Проблему збереження здоров'я дітей у творчості В. О. Сухомлинського досліджували Л. Акімова, А. Богуш, В. Буряк, В. Горашук, М. Дубіна, О. Іонова, В. Кравцов, В. Кузь, С. Литвинець, Н. Побірченко, Ю. Соловійов, О. Сухомлинська, О. Чернишов та ін., які наголошують на необхідності вивчення, осмислення і впровадження його ідей у педагогічну практику.

Мета статті: окреслити основні ідеї В. О. Сухомлинського щодо формування, збереження і зміцнення здоров'я дітей.

Виклад основного матеріалу. Творча спадщина В. О. Сухомлинського, його фундаментальні праці «Серце віддаю дітям» (розділ «Фізична і психологічна культура підлітка»), «Сто порад учителю» (розділ «Як спонукати до самовиховання у фізичній культурі»), «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (розділ «Турбота про здоров'я молодого покоління, фізичний розвиток») є науково-методичними та організаційними засадами виховання здорового підростаючого покоління.

Забезпечення органічного поєднання навчально-виховного і оздоровчого процесів у школі; створення здоров'язбережувального середовища як у навчальному закладі, так і в родині; постійна взаємодія з сім'єю з метою всебічного розвитку особистості дитини; професійна підготовка педагога-гуманіста, одним з основних завдань якого є турбота про здоров'я дітей – такі провідні ідеї видатного Учителя.

У своїй праці «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський писав: «Досвід переконав нас у тому, що приблизно у 85 % невстигаючих учнів головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, якесь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя. ...Єдиним радикальним лікуванням у таких випадках може бути зміна режиму праці і відпочинку: тривале перебування на свіжому повітрі, сон при відчиненій квартирці, виконання вимоги рано лягати спати і рано вставати, раціональне харчування...» [3, с. 48–49].

Відомо, що В. О. Сухомлинський прагнув виховати кожного учня як активну, творчу, всебічно розвинену особистість. Гармонійне поєднання всіх аспектів виховання він вважав основою для формування людини. Зокрема, в своїй праці «Сто порад учителю» Василь Олександрович пише: «Фізична, емоційна, інтелектуальна, естетична і трудова культура розглядаються в їх єдності й взаємозалежності. Фізична культура є елементарною умовою повноти духовного життя, інтелектуального багатства. Разом з тим, фізична культура облагороджує всі інші сфери людського життя» [4, с. 618].

Піклуючись про фізичне і духовне здоров'я дітей, В. О. Сухомлинський приділяв велику увагу руховому режиму. «Духовне життя дитини, її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, почуття, воля – великою мірою залежить від «гри» її фізичних сил. Слаба, квола, нездорова, схильна до хвороб дитина на уроці швидко втомлюється, згасають її очі, стають млявими рухи» [2, с. 193].

На думку видатного педагога, велику роль у фізичному розвитку дітей відіграють заняття фізкультурою та спортом. Але корисними ці заняття будуть лише тоді, – наголошував він, – коли вся навчально-виховна робота перейнята турботою про здоров'я, про гармонію фізичного і духовного: «Ми добиваємося того, щоб виконання гімнастичних вправ давало насолоду, стало потребою організму. Людина повинна займатися спортом не тільки для досягнення успіху в змаганнях, а й для формування своєї фізичної досконалості» [1, с. 140].

Не менш важливим для фізичного розвитку школярів є розумне чергування праці і відпочинку – вважав видатний педагог. «У формуванні фізичної досконалості велику роль відіграє фізична праця. Без здорової втоми дитині не може бути повною мірою доступна насолода відпочинком» [2, с. 195].

В.О. Сухомлинський наголошував на залежності здоров'я дітей, їх фізичного розвитку від духовного життя взагалі і культури розумової праці зокрема. «Дитина – жива істота, її мозок – найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо і обережно. Розумна організація навчальної праці повинна пронизувати весь навчальний процес» [2, с. 193].

Природа – джерело життєвих сил – вважав В.О. Сухомлинський. Діти повинні проводити якомога більше часу на свіжому повітрі будь-якої пори року. На природі з'являється апетит, бадьорість та енергія, до того ж, природа допомагає дитячому організму загартуватися, що сприяє покращенню загального самопочуття. «...Правильний режим, повноцінне харчування, фізичне загартовування – все це охороняє дитину від захворювань, дає їй щастя насолоди красою, навколишнім світом» [3, с. 51].

У Павлівській школі Василь Олександрович впроваджував свої методи забезпечення повноцінного, здорового життя дитини. Він намагався створити найкращі умови для розвитку життєвих сил учнів. Так, «поєднання здорового харчування, сонця, повітря, води, посиленої праці і відпочинку – все це стало цілющим і незмінним джерелом здоров'я» [1, с. 94].

Важливим у діяльності школи В. О. Сухомлинський вважав дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо обладнання й оснащення приміщень для занять, що сприяє збереженню здоров'я, ефективній організації розумової діяльності. Він наполягав на постійному провітрюванні класів, де проходять уроки, оскільки внаслідок тривалого перебування дитини у приміщенні, можуть виникнути проблеми з очима, порушення обміну речовин, а тому дитина втрачає здатність до зосередженої розумової праці. Саме тому учні школи тривалий час

перебували на свіжому повітрі, особливо восени та у весняні і літні дні [1, с. 129].

На думку В. О. Сухомлинського: «Піклування про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праця, відпочинок. Це насамперед піклування про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил. Вінцем цієї гармонії є радість творчості» [4, с. 105].

Для сучасних педагогічних працівників цінними є поради В. О. Сухомлинського щодо постійного вивчення стану здоров'я дітей як основи для забезпечення ефективного освітнього процесу. «...Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили...» [3, с. 100].

Великого значення Василь Олександрович надавав сімейному вихованню, він постійно цікавився умовами і особливостями виховання дітей у сім'ях, вивчав як позитивний досвід, так і недоліки сімейного виховання. «На моє глибоке переконання, педагогіка повинна стати наукою для всіх: і для вчителів, і для батьків» [4, с. 46]. Особливу увагу він приділяв підвищенню педагогічної культури батьків на основі просвітницької роботи з проблем виховання та збереження здоров'я дітей, вікової психології тощо.

Постійна взаємодія з сім'єю, різні форми роботи з батьками: індивідуальні (консультації, бесіди) і колективні (спільна виховна робота) були спрямовані на створення здоров'язбережувального середовища як у навчальному закладі, так і в родині; турботу про здоров'я дітей, всебічний розвиток особистості дитини, що базується на гуманістичній основі – головній філософській ідеї Василя Олександровича: «гуманне суспільство можуть створити лише мудрі, гуманні люди, але таких людей може виховати тільки гуманізм» [4, с. 7].

Василь Олександрович переконував у необхідності розуміння педагогом внутрішніх фізіологічних, психічних і вікових процесів, що відбуваються в організмі школярів. Він стверджував, що «педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвитку» [1, с. 43].

Педагогіка в педагогічному вузі, на думку В. О. Сухомлинського, повинна стати провідним предметом, в центрі уваги якого – жива дитина і живий педагог. «Ефективність навчання, його гуманістична сутність зумовлюються в першу чергу професіоналізмом і високою технологічною культурою педагога» [2, с. 178].

В. О. Сухомлинський вважав, що не повинно бути такого педагога, якого б праця вчителя обтяжувала: «...Вчителю треба мати величезний талант людинолюбства і безмежної любові до власної роботи і, насамперед, до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливість почуттів, а без цих якостей праця педагога перетворюється на муку. Турбота про здоров'я дітей – найважливіша робота вихователя» [4, с. 178].

Висновки. Збереження здоров'я дітей – надважлива проблема, вирішення якої можливе спільними зусиллями батьків, учителів, органів державної влади, громадських організацій.

Поради В. О. Сухомлинського щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів не втрачають своєї актуальності за будь-яких суспільних змін чи реформ в освітній галузі, оскільки ґрунтуються на глибоких знаннях психології людини, закономірностей розвитку дитини, процесу виховання особистості.

Вивчення й популяризація дослідниками багатогранної творчої спадщини В. О. Сухомлинського, творче використання його плідних ідей сучасними педагогічними працівниками сприятиме реалізації завдань щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей і молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 125–142.
2. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 55–206.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 7–279.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–654.

*Левицька Оксана Михайлівна,
методист лабораторії суспільних
та гуманітарних наук навчально-виховного центру
Національного Центру «Мала академія наук»*

ФІЛОСОФІЯ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Важко заперечити, що успішність економічного та соціального розвитку суспільства залежить від якісної освіти. Часто, нами освіта сприймається як транслятор інформації, що дає можливість отримати певні знання та навички, метою якої є створення фахівців різного профілю. Насправді, це дуже вузьке тлумачення і недостатнє для вирішення питань сьогодення, але на жаль, являється реальністю для нашого суспільства. XXI століття є часом швидких змін, технічний прогрес, збільшення інформаційного простору висувають багато вимог та роблять традиційну освіту не здатною створити фахівця конкурентоспроможного на ринку праці з однієї причини, ніхто не

потребує відтворювача знань, якого формує репродуктивний підхід у освіті, зростає попит на розумну особистість - новатора, який не просто має знання, а здатний творити нове, тобто здатен мислити логічно, критично, аргументативно, творчо. Інша вимога, яка висувається освіті – формування свідомого громадянина з ціллю розвинути соціально - демократичне суспільство. З огляду на це, перед українським суспільством стоїть потреба, знайти механізми, які використовуватимуться у навчанні для сприяння розвитку особистості, яка володітиме найважливішою навичкою сьогодення – мислення. Мислення не як фізіологічний процес, який нам відомий і супроводжує нас щодня, а мислення вищого порядку як певний навик, що розширює рамки світорозуміння. Питання якісного мислення досліджується впродовж всієї історії людства. Починаючи з Сократа, поглиблюючись у Джеймса, Д. Дьюї, Ж. Піаже, Ч. Пірса, воно виливається у певні програми – методики, які навчають як його розвинути. Щоб зрозуміти яким повинно бути ефективне мислення, скористаємось структурою корейського професор Дж. Парка, що поділяє його на три види це: – низьке; –середнє; – високого порядку. Найнижче мислення – це запам'ятовування, об'єктивно існуюче знання. Наступний вид мислення – це розуміння. Найвищий щабель для Дж. Парка – це критичне, творче і турботливе мислення, яке спроможне сформувати демократичну вільну людину, яка здатна адаптуватись до вимог часу і творити своє майбутнє та майбутнє своєї держави [4].

Американський філософ М. Ліпман визначає мислення як процес знаходження і встановлення зв'язків і розрізень; [3, с. 102] як навик, який відкритий для удосконалення; [2, с. 150] « ...який дає можливість знаходити смисли» [2, с. 148]. Єдиною, хто володіє інструментарієм як розвинути вищий тип мислення є філософія.

Ідея використовувати філософію для розвитку мисленнєвих процесів дитини є не новою, але у 70 -х роках минулого століття Метью Ліпман використовуючи ідеї Сократа, Арістотеля, І. Канта, Дж. Дьюї, Пірса, М.Бубера, М. Отшота, та інших провідних філософів, доводить, що навчити мислити є основним завданням шкільної та університетської освіти. Він створює свою програму, яка покликана вдосконалювати мислення. Вона отримала назву «Філософія для дітей» (Р4С). Саме у цей період ідею навчання дітей філософуванню втілював у своїй практиці Василь Сухомлинський. «Ці заняття на природі звалися уроками мислення, подорожами по земній кулі, під час яких діти училися відчувати, почувати, переживати.» [5, с. 9–10] Ідея розвитку мислення, особливо емоційного, була наріжною для педагогіки В. Сухомлинського. Отже, В. Сухомлинський був у курсі новітніх освітніх технологій і працював в руслі світової педагогічної практики та філософської думки.

Провідними спеціалістами сучасності в галузі практичної філософії, що навчають мисленню є: французький філософ Оскар Бреніф'є, який вважає, що запитання стимулює мисленнєві процеси і сприяє ефективному пошуку відповідей, а також корейський професор Дж. Парк, який понад 40 років практикує методику М. Ліпмана (Р4С) роблячи акцент на емоційному, турботливому мисленні. Для ментальності його нації прийнятнішим є не відділяти емоційне мислення від критичного та креативного [4].

Україну, ідеї практичного використання філософії, не залишили байдужою. Українські науковці та педагоги бачать великі перспективи для філософії, яка здатна змінити парадигму української освіти. Дж. Парк, перебуваючи в Києві виказав думку, що після революції змінилися потреби української освіти, яка зобов'язана дати відповідь на проблеми суспільства, а це може реалізувати лише рефлексивна освіта [4]. З візитом, у Києві перебував французький філософ, експерт ЮНЕСКО Оскар Бреніф'є, який у форматах майстер – класів, семінарів, презентував власне методику навчання мисленню. Дані методики були підтримані українськими освітніми закладами спершу НПУ ім. М.П. Драгоманова, а пізніше Малою академією наук України. На теперішній час, методику «Філософія для дітей» в класичному варіанті практикує Юлія Кравченко в форматі сезонних навчальних шкіл з учнями Малої академії наук, присвячуючи кожен з них певній тематиці, та Надія Адаменко, яка критично підходить до методики М. Ліпмана, вважаючи, що кожен методик треба адаптувати до ментальних особливостей суспільства, та поєднує у своїй практиці різні методики навчання філософуванню. Також, за останні роки Україну відвідали провідні спеціалісти в області викладання «Філософії для дітей» з Кореї та Бельгії, проводяться різноманітні семінари, майстер – класи, воркшопи та інші заходи направлені на ознайомлення та практикування філософії дітям та дорослим.

На сьогоднішній час українські науковці сприйняли ідею, що філософія дає освіті механізми для ефективного розвитку та намагаються втілити їх в життя, але це, виявилось, зовсім не просто. Розуміючи необхідність освітньої реформи суспільство не здатне сприйняти філософію як можливість вдосконалення навчання. Причиною цього є багато причин, але найчастіше це стереотипи і упереджене ставлення привите ще в радянський період навчання. Для багатьох філософія – це незрозумілий Кант і Гегель, або Маркс і Енгельс у найгіршому варіанті.

У даній статті ми хочемо наголосити на важливих моментах, що визначають необхідність філософії в освітньому просторі України, особливо в шкільному, та спростовують стереотипи її сприйняття.

Філософія для дітей – це не академічна дисципліна у форматі подачі історії філософської думки. Це філософування, що ідентичне роздумуванню в процесі діалогу із ровесниками, що стимулює мислинневі здатності учня і впливає на якість навчання та бажання навчатися.

Необхідно зауважити, що програма «Філософія для дітей» М. Ліпмана ефективно працює у 60 - ти країнах світу і більше. За спостереженням Н. Адаменко: «Практика програми «Філософія для дітей» свідчить про те, що філософія здатна і повинна стати парадигмою як шкільної так і університетської освіти. Методологією є запитувальний характер філософії, побудова поліваріантних відповідей, наявність когнітивних, етичних та естетичних інструментаріїв» [1, с. 2].

М. Ліпман аналізуючи проблеми американської освіти і шукаючи шляхи їх вирішення зупиняє свій погляд на школі. На його думку, яка нам імпонує, школа є особливо важливим суспільним інститутом, що формує приватні та суспільні цінності дитини, тому її критерієм має бути раціональність [3, с. 91]. Проблеми української школи нічим не відрізняються від проблем американської, різниця лише в тому, що вирішення і подолання цих проблем розпочалося в Америці наприкінці минулого століття, а раціональне усвідомлення українських проблем лише тепер. Зупинимось на декількох пунктах ліпманівської критики шкільного навчання і способів виходу з кризи, щоб зрозуміти наскільки ці питання для нас актуальні і можуть слугувати вирішенню наших освітніх проблем.

У педагогіці традиційною є думка, що у дитини природньо закладена цікавість до навчання, допитливість – доказ цьому. Дана теза є відомою також і з практичних спостережень за дітьми. Підростаючи, в основному, дитина з якихось причин втрачає цю здатність. Тому для нас є важливим питання, яким задається М. Ліпман: «Не бажання вчитися – це проблема сучасної освіти чи причина апатії більшості дітей?» [2, с. 147]. Автор наголошує, що починаючи з 3 -го класу діти, буквально, в'януть. Цей факт являється цікавим, якщо звернути увагу, що у сучасній українській школі ці процеси розпочинаються, приблизно, у той самий період. Розчарування у навчанні наступає під кінець молодшої школи і активно прогресує в старшій. Виділимо декілька причин за М. Ліпманом, що на нашу думку, роз'яснюють дану проблему. Найперше – це раціональна невинуватість шкільних програм та методів, – друге – неправильна організація шкільного процесу. Два згадані аспекти в сумі дають повну відсутність стимуляції мислення в учня. Проаналізуємо дані з огляду на українські реалії: шкільні програми і підручники, часто, не мають смислу для учня, так як являються застарілими або, навіть новітні, які спрямовані на стимуляцію

мисленнєвих процесів, являються малоперспективними, так як дитячий розум не підготовлений для навчання за такими програмами; в основному, навчальні програми створенні без врахування бажань більшості сучасних дітей, які мають потребу не в інформації, а у необхідності набути вміння розібратися з надмірною кількістю інформації і своїми проблемами, тобто мають потребу навчитися: логічно, конструктивно, критично, діалогічно, творчо, аргументативно, емоційно мислити. Організація шкільного процесу: заняття виключно певний період часу, сидячи за партами і дивлячись в потилицю іншим учням; структура заняття – подача інформації – відтворення інформації; авторитарна роль вчителя, який є рупором знань. Навчання зводиться до єдиної істини, що знання це інформація і чим її більше, тим розумніший учень. Все вище перелічене являється традиційною парадигмою шкільної освіти, що не працює, тому М. Ліпман пропонує замінити традиційну освітню парадигму на рефлексивну, інструментарій для якої дає філософія. Рефлексивна модель передбачає: 1) визнання, що навчання – це участь у дослідженні, яким керує вчитель переслідуючи ціль досягнення розуміння і хорошого судження; 2) знання про світ невизначене і загадкове; 3) дисципліни не вважаються вичерпними і пересікаються; 4) роль вчителя не авторитарна, відкрита до спростування; 5) учні вдумливі та рефлексивні; 6) акцент не на інформації (конкретних даних), а на досягненні внутрішніх відношень між предметами, які досліджуються [3, с. 98].

Отже, критично підходячи до шкільної теорії та практики, усвідомлюючи раціональну необхідність дисциплін, змінивши організаційні моменти, використовуючи філософування як інструментарій для стимуляції мислення вищого порядку ми маємо шанс «зробити дитину щасливою в школі».

Підсумуємо, що нашим прагненням сьогодні є економічно та соціально розвинена країна, а це не можливо без фундаментальних змін в освітніх установах. Бажання сформувати успішну, гармонійну людину, громадянина демократичного суспільства, який є не лише інтелектуальним, але й мислячим, відповідальним за свої дії, сприяє пошуку підходів, що дають можливість цього досягти. Широкий досвід впровадження філософії у шкільне навчання інших країн демонструє нам його ефективність, тому, можемо з впевненістю стверджувати, що філософія володіє механізмами для того, щоб змінити парадигму шкільної освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко Н.Б. Світові практики методики викладання філософії: історія та сучасний стан. [Електронний ресурс]/ Н.Б.Адаменко. – доступ до тексту: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgirbis_64.exe?...

- 2.Ліпман М. Мышление и школьная программа / М.Ліпман // Философия для детей. – М., 1996. – С.147 – 168
- 3.Ліпман М. Рефлексивная модель образования / М.Ліпман // Философия для детей. – М., 1996. – С.90 – 113
- 4.Парк Дж. Форум Нової Освіти. Секція: Я і філософія. Частина друга / Дж. Парк. – лоступ до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=BtjY3XdN604>
- 5.Сухомлинська О. В. Філософія для дітей як педагогічна проблема / О.В.Сухомлинська. – доступ до тексту: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/2/visnuk_1.pf

*Лобатенко Аліна Віталіївна,
студентка Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
викладач вищої категорії, викладач-методист Грона Н. В.*

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. На сьогодні центром модернізованого освітнього процесу є дитина. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, розвиток у них творчих здібностей, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [3; с. 109].

Головним завданням сучасного освітнього простору є формування покоління, здатного навчатися протягом життя. І саме через це велику відповідальність покладено на освітнє середовище, яке повинне відповідати сучасним суспільним запитам і потребам суб'єктів навчання.

Особлива увага спрямовується на розробку теоретичних і практичних аспектів підготовки творчої особистості. Головна проблема формування творчої особистості полягає у подоланні суперечностей між здатністю до створення нового творчого продукту і вмінням використовувати досвід нагромадження знань, умінь і навичок.

Ретроспективний аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що проблема творчості була і залишається предметом аналізу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: П.П. Блонський, О.В. Духнович, Я.А. Коменський, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.

Особливої уваги в цьому аспекті заслуговують педагогічні погляди й практичний досвід видатного педагога ХХ ст. В.О. Сухомлинського, ідеї якого впливали і значною мірою впливають на утвердження основ гуманістичної педагогіки.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського щодо розкриття концептуальних засад формування творчої особистості молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу. Особливість змісту початкової освіти полягає в тому, що крім традиційних знань, умінь і навичок, у нього включаються принципово нові компоненти і досвід творчої діяльності, досвід емоційно-розумового ставлення до навколишнього світу. Це і сприяє розвитку творчих здібностей.

Адже, творчі здібності – це насамперед якості й властивості особистості, які виявляються в синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної та комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень її успіху [1; с. 199].

У педагогічній діяльності В.О. Сухомлинського проблема розвитку розумових і творчих здібностей постає як категорія педагогіки, психології, філософії. У працях «Сто порад вчителю», «Павлиська середня школа», «Розмова з молодим директором», у статтях «На трьох китах», «Гармонія трьох начал», «Розумова праця в процесі навчання», «Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів» та інших В.О. Сухомлинський із різних точок зору розглядає проблему розумового розвитку учнів.

Повноцінний розвиток творчої особистості учня за В.О. Сухомлинським передбачає: врахування вчителем психофізіологічних особливостей дітей даного віку; визначення вчителем перспективних завдань розвитку творчих здібностей кожного учня; турботу про фізичне й емоційне здоров'я вихованців; досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової і трудової діяльності молодших школярів; проведення уроків мислення на природі; систему творчих робіт з розвитку мовлення; стимулювання інтелектуальних та естетичних почуттів дитини.

В.О. Сухомлинський виходив з того, що вчителям не слід чекати природного дозрівання психічних функцій дітей, а за допомогою відповідного розвивального середовища, змісту і методики навчання прискорювати їхній розвиток [5; с. 74].

В.О. Сухомлинський виняткову роль відводив впливу на розвиток дітей казок, які розкривають малюкам на достатньому рівні філософію життя, сутність загальнолюдських цінностей. Дуже часто ці твори-перлинки народжувались у колективній творчості з дітьми, у взаємодії з природою.

Кожна дитина має прочитати в класі або вдома разом із дорослими казки з книг «Школа під голубим небом», «Чиста криниця». Кожна казка звернена не лише до дитини, а й до дорослих. У них сотні яскравих дитячих образів і життєвих ситуацій, які змушують замислитись про добро і зло, красу і велич людини, про ставлення до рідних, природи, до краси, до мови [2; с. 284].

«Я тисячу разів переконувався, – писав педагог, – що, населяючи навколишній світ фантастичними образами, творячи ці образи, діти відкривають не тільки красу, а й істину. Без казки, без гри, фантазії дитина не може жити» [4; с. 285].

Для розвитку уяви і фантазії педагог пропонував користуватися різними прийомами: створення ситуації фантазування, згортання «Школи радості» у момент найбільшого загострення інтересу дітей до предмета спостереження або праці, якою вони зайняті, відсутність часової регламентації у діяльності, «мандрування у хмарах» та ін.

Великого значення В.О. Сухомлинський надавав розвивальному впливу музики й образотворчого мистецтва у змісті початкової освіти. Якщо проаналізувати окремі його висловлювання, то можна переконатися у виховних і розвивальних можливостях художньої педагогіки, педагогіки образів і почуттів.

Василь Олександрович радив не обтяжувати дитину лавиною знань про предмет, а вміти відкрити перед нею в навколишньому світі щось одне, але так, щоб залишилось щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще повернутися до того, про що вона дізналася. Саме здатність молодшого школяра до знаходження невідомого у відомому, незвичайного у звичайному, до постановки запитань, які фіксують невідоме, виступають як ланка народження проблеми, як етап, з якого починається розгортання мислительного пошуку. Уміння бачити прекрасне навколо робить людину мудрішою, добрішою, духовно багатшою. Щоб сформулювати творчі здібності, дитині необхідно якнайбільше вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності, які їй подобаються найбільше, а потім – в усіх притаманних учням видах діяльності (гра, малювання, конструювання, читання та розігрування сюжетів знайомих літературних творів, складання віршів, казок, робота з геометричним матеріалом, експериментування тощо). Формуючи в учнів інтерес до будь-якого з цих видів діяльності, вдається захопити дитину процесом творчості. Головною метою творчого розвитку є не надання дітям максимуму нової інформації, а залучення їх до процесу творчого пізнання через набуття звички міркувати, чітко формувати питання [4; с. 65].

Висновки. Отже, узагальнюючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, можна зробити висновки про те, що умовами організації розвитку творчих здібностей молодших школярів є емоціогенний, особистісно значущий для дітей зміст, естетичне предметно-розвивальне середовище, багатство життя шкільного колективу, творча, гуманна особистість учителя, різноманітні організаційні форми реалізації змісту (спілкування, навчання, праця, гра).

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі/ О. Є. Антонова. – Київ: Просвіта, 2006. – 329 с.
2. Волошин К.О. Педагогічна система В. Сухомлинського / К. Волошин // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2003. – №11. – 285 с.
3. Кічук Н. Творча особистість учителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Н. Кічук // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 10-11.
4. Сухомлинський О. В. Статті / О. В. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа. – 1977. – Т. 5. – 639 с.
5. Шуть М. М. Формування творчих умінь молодших школярів у навчальному процесі. /М.М. Шуть// - Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / М. М. Шуть. – Харків, 2010. – 238 с.
6. Формування творчих умінь молодших школярів [Електронний ресурс]:Бібліотека Онлайн. - Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua>

*Луцюк Анатолій Михайлович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки і психології*

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ БІБЛІОТЕК

В.О. Сухомлинський у всесвітньо відомому педагогічному творі «Серце віддаю дітям» стверджував: «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова» [3, с. 201]. Саме такий осередок культури був створений у Павлиській середній школі, в якій він працював директором 23 роки.

З метою використання могутньої виховної сили художнього слова у Павлиській середній школі була створена Золота бібліотека отрочтва, де були зібрані найвизначніші твори світової літератури про природу, людину і мистецтво призначені спеціально для підлітків. Василь Олександрович наголошував, що підлітків треба вчити читати й читаючи пізнавати самих себе, вчити виховуватися книжкою й жити в світі книжок. Золота бібліотека була розміщена в Кімнаті думки, її називали так, щоб підкреслити велику силу книжки. На окремих полицях у Кімнаті думки були книжки про різні країни світу, про минуле своєї Батьківщини і зарубіжного світу. Багато праці доклали педагоги, щоб підібрати книжки про життя і творчість видатних учених і винахідників. При цьому, вони виходили з того, що пізнавальні сили людини величезні. Вона у дитинстві, отрочтві, ранній юності може оволодіти знаннями, за обсягом у десять разів більше, ніж оволодіває вона потім. Якщо духовне спілкування з книжкою є для людини радістю, в її свідомість входить велика кількість фактів, речей, істин, закономірностей, які вона не має на меті запам'ятати, обсяг засвоєваних знань залежить від емоційного забарвлення розумової праці. Педагог формулює психологічну формулу засвоєння знань за допомогою

книжки: «Стан духовного піднесення, викликаний радісним спілкуванням з книжкою, – це могутній важіль, за допомогою якого піднімається брила знань. У цьому стані немовби відкривається, б'є могутнім струменем багате джерело розумової праці – мимовільна увага і мимовільне запам'ятовування. Чим глибше духовне піднесення і натхнення, тим більше знань входить у свідомість» [2, с. 421].

З перших днів роботи Василя Олександровича предметом його турботи було те, щоб діти жили в світі цікавих творів, які ввійшли до золотого фонду національної і загальнолюдської культури. Він вважав, що людина за своє життя може прочитати не більше 2000 книжок, тому в роки дитинства і отрочства треба вдумливо відбирати матеріал для читання. Можливо дитина прочитає небагато, але книжка залишить враження в її свідомості, щоб вона поверталась до неї кілька разів, відкриваючи нові духовні багатства. Уже з 1 класу вчителі початкової школи створювали дитячу класну бібліотеку, яка складалася з 4 відділів: перший – оповідання, що становлять найбільшу цінність для морального, розумового і естетичного виховання дітей; другий – оповідання сучасних українських та російських письменників про сьогодення, працю людей, боротьбу за мир, подвиги дітей-героїв у роки Великої Вітчизняної війни; третій – казки, вірші, байки, тобто книжки для позакласного читання; четвертий – старогрецька міфологія. Педагог пропонував вчителям скласти список книжок, що їх вихованці мають прочитати в середній школі.

В.О. Сухомлинський прагнув, щоб кожна дитина поступово створювала особисту бібліотеку, щоб читання ставало найважливішою духовною потребою дітей. Уже в перші 2 роки навчання дітей у початкових класах він домагався того, щоб у кожній сім'ї була створена бібліотечка. В одних сім'ях бібліотечка нараховувала понад 500 книжок, в інших – менше. Якщо протягом місяця сімейна бібліотечка не поповнювалася жодною книжкою, вважав це тривожним явищем.

У Павиській середній школі була створена маленька бібліотечка поезії. Вона особливо потрібна була тим, на думку відомого педагога, для кого поетична творчість ще не стала духовною потребою, в кого треба було розвивати чутливість до поетичного слова.

Важливою складовою частиною виховної роботи у школі, на думку В.О. Сухомлинського, є турбота про те, щоб у кожного підлітка була своя історична бібліотечка – книжки про славне минуле своєї Батьківщини, про життя її вірних синів, які назавжди стали духовним багатством нинішніх і прийдешніх поколінь. Подорожі по віках і десятиліттях минулого свого народу для підлітків були допитливою й пристрасною потребою пізнати і реалізувати заповіт предків. Він стверджував: «З кожною новою «подорожжю» в минуле й сучасне

Батьківщини вони немовби все більше віддалялися від конкретних фактів, образів і замислювалися над тим, що Батьківщина для людини найдорожча й священна, без Батьківщини людина перестає бути особистістю, втрачає себе» [2, с. 468].

Високу місію вихователя педагог – новатор вважав виконаною тільки в тому випадку, коли в підлітка, юнака є своє багате, сповнене хвилювань і радощів життя у світі книг, думок, коли одержимість нелегкою і трепетною інтелектуальною працею стає для вихованця всепоглинаючою силою, а це і є глибоке коріння трудової вихованості. Не може бути чоловік з високою свідомістю трудівника, борця, майбутнього чоловіка і батька, якщо до 14–15-річноговіку в нього не склалась цінність його душі – сто, двісті книжок, що їх він з трепетом серця читає ціліснічку ніч, книжок, які стали для нього відкриттям. При цьому Василь Олександрович звертається до вчителя: «Вести кожного учня у світ книжок, виховати любов до книжки, зробити книжку провідною зіркою в інтелектуальному житті – це залежить від учителя, від того, яке місце в його власному духовному житті займає книжка» [4, с. 491].

В.О. Сухомлинський відсутність сімейної бібліотеки вважав однією із причин спотвореності духовного світу підлітків. Вивчаючи життя 460 сімей, в яких виховувались підлітки, що вчинили правопорушення й злочин, він відзначив певну закономірність. Чим тяжчий злочин, чим більше в ньому нелюдськості, жорстокості, тупості, тим бідніші інтелектуальні, естетичні, моральні інтереси й потреби сім'ї. В жодній сім'ї підлітків, які вчинили злочини й правопорушення, не було сімейної бібліотеки. І висновок: «Я твердо переконаний, що однією з найголовніших причин духовної примітивності, емоційної убогості, моральної нестійкості окремих людей у роки отрочтва і ранньої юності є обмеженість, низька культура думок, невміння знаходити задоволення своїх духовних потреб у книзі» [4, с. 293].

На думку В.О. Сухомлинського, позитивне ставлення до науки, знань, освіти, особливо до книги, є вирішальним стимулом, що спонукає людину до наполегливого, старанного навчання. Інтерес своїх вихованців до книжки він формував насамперед тим, що відкривав перед ними двері своєї власної бібліотеки, де для кожної дитини була цікава книжка, яка її захоплювала й викликала пристрасть. Із захоплення книжками педагога у дитини пробуджувалося бажання мати свою власну бібліотеку. Він був переконаний: «Захоплення книжкою в поєднанні з людяністю всього буття дитини має стояти на першому місці, – це осереддя високоморальної поведінки й багатого духовного життя дитини. Збудити це захоплення можна тільки власним прикладом. В учителіві дитина повинна бачити живе втілення любові

до книжки» [1, с. 549-550]. Василь Олександрович не уявляв місію вихователя без багатого життя в світі книг. Бібліотека вчителя, що поповнюється з тижня в тиждень, – це джерело думки, моральної енергії. Саме знання, взяті з книжок, стають його власним багатством, його сумлінням.

Павлиський педагог не уявляв школу без Вічної Бібліотеки, як народ без імені, без, пам'яті, без історії. Це незвичайна бібліотека, в якій книжки видаються для читання, це сховище духовної культури народу. Чим більше учнів бачать старих книжок на полицях Вічної Бібліотеки, тим глибше усвідомлюють і переживають. Це і букварі, за якими вчилися діди і прадіди, перші книжки з історії нашої Вітчизни, перші видання творів видатних письменників. Сюди приходять учні подивитися книжки, хоча для читання такі самі книжки пізніших видань були в загальній шкільній бібліотеці. Вихованці переконуються, що в духовному житті народу є книги, і чим довше вони існують, тим дорожчі вони для народу і для кожної людини. Відбираючи книжки для Вічної Бібліотеки, педагоги відчували відповідальність перед майбутніми поколіннями, вони прагнули, щоб у цю бібліотеку потрапила цінна книжка, а не «одноденка». В.О. Сухомлинський стверджує: «Камінь, покладений в основу фундаменту, цеглина, вмурована в стіну, можуть вивітритися і перетворитися в порошок, а книжка повинна лишитися навіки. Школа, як колиска народу, колиска духу і культури народної, живе насамперед у книзі. Дуже важливо, щоб це розуміли не тільки вчителі, а й вихованці школи» [5, с. 338].

Звертаючись до вчителів Василь Олександрович наголошував, що як би легко не було вам дістати в бібліотеці будь-яку потрібну книжку, все одно створюйте свою власну бібліотеку. Він радив учителям: «...щомісяця купувати книжки: 1) з проблем науки, основи якої ви викладаєте; 2) про життя і боротьбу людей, образи яких є світочем, прикладом для молоді; 3) про душу людини – особливо дитини, підлітка, юнака, дівчини (книжки з психології)» [4, с. 509]. Рекомендував її створювати за такими ж розділами. Використання наукової літератури збільшує наукові знання і у педагогічній роботі настане такий час, коли підручник здається букварем. Лише за такої умови вчитель може сказати, що до хорошого уроку він готувався все життя. Тільки щоденне поповнення наукових знань дасть учителеві можливість бачити розумову працю учнів у процесі викладання матеріалу. Тоді в центрі його уваги будуть не тільки думки про зміст уроку, а й думки про мислення його вихованці. Книжки про життя і боротьбу видатних людей В.О. Сухомлинський називав «самоцвітами» і пропонував для них найпочесніше місце у вчительській особистій бібліотеці. Поповнення бібліотеки психологічною літературою обґрунтовано необхідністю

вихователеві бути знавцем душі людини, яка формується. Він був твердо переконаний, що стати справжнім майстром педагогічної праці можливо за умови поглиблення психологічних знань протягом усього життя.

Педагог не залишав без уваги збагачувати особисту бібліотечку художньою літературою, адже виховання неможливе без краси, мистецтва. Загалом у павлівських педагогів було близько 50000 книг, зокрема у директора школи – понад 20000 книг. Він домагався того, щоб основою духовного життя вчителя було спілкування з книгою. Особиста бібліотека вчителя – «дзеркало його культури», його творчої індивідуальності.

Таким чином, саме у творчій спадщині всесвітньо відомого педагога – гуманіста В.О. Сухомлинського ми знаходимо новаторський досвід з використання бібліотеки у школі, сім'ї з метою розвитку читацьких інтересів дитини, що є важливою складовою у формуванні творчої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – Т. 1. – С. 403–637.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 283–582.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 5–279.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 419–654.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976–1977. – Т. 2. – С. 149–416.

Малиношевський Руслан Васильович,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

заступник директора

Інституту проблем виховання НАПН України

з наукової роботи

ФЕНОМЕН ІНШОГО У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постанова проблеми. Логіка розвитку сучасного динамічного світу відбувається в межах постійних та кардинальних трансформацій. Закономірно, що такі магістральні тренди необхідним чином зачіпають традиційно консервативні сфери суспільного життя, зокрема і освіту. Відповідно, засадничою вимогою до сучасної гуманітаристики, в тому числі й педагогіки, є радикальна інноваційність. Проте така інноваційність редукується виключно до технічних та інструментальних інновацій. Поза увагою залишається можливість переосмислення домінантних засад функціонування дієвих педагогічних систем.

Фундаментальною ж засадою взагалі існування будь-якої педагогічної системи є дитина, з якої починається і якою закінчується педагогічний процес. Відтак увиразнення розуміння Дитинства як унікального етапу онтогенезу людини є магістральним завданням сучасної гуманітаристики, і педагогіки зокрема.

Це прекрасно розумів видатний український педагог В. Сухомлинський, який зконцентрував свої зусилля саме на розумінні феномену Дитинства, його логіки та закономірностей. Цінність спадщини В. Сухомлинського й полягає саме в тому, що в результаті аналітичного заглиблення в її пласти, реінтерпритації, з'являється можливість вичленувати позачасові виховні константи, дієві механізми та алгоритми виховного впливу на дитину, способи оптимізації виховних потенцій суспільства. Водночас, таке заглиблення дає можливість відкрити нові контексти її розуміння. Одним з яких є тематизація В. Сухомлинським однієї з центральних проблем філософії, а саме феномену Іншого. Позаяк Інший може мислитися як суттєва загроза для одиничного Я. Адже, в результаті зустрічі Інший виступає суб'єктом об'єктивації по відношенню до одиничного Я, роблячи його об'єктом свого пізнання. В свою чергу і одиничне Я здійснює таку об'єктивацію Іншого. Це породжує виникнення своєрідного конфлікту з перманентним намаганням Я об'єктивувати Іншого, заперечуючи його самостійний статус, оскільки такий Інший виступає в якості об'єктивної перепони розгортання можливостей Я. Проте В. Сухомлинський надавав дещо відмінне значення Іншому для особистісного становлення, його впливу на Я та логіки їх взаємодії.

Природньо, що спадщина В. Сухомлинського в історії педагогічної думки неодноразово поставала в якості об'єкта досліджень. Зокрема педагогічні знахідки та ідеї педагога-гуманіста стали об'єктом наукових інтенцій у дослідженнях Ю. Азарова, І. Бежа, Л. Бондар, М. Богуславського, А. Богущ, Г. Волкова, Н. Дічек, І. Зязюна, В. Караковського, М. Мухіної, В. Риндак, Е. Родчанина, О. Сухомлинської та інших.

Проте в контексті даної статті варто виокремити погляди І. Зязюна та Є. Родчанина, які звернувши увагу на філософсько-педагогічні витоки світогляду В. Сухомлинського, акцентують на інтелектуальній опозиції до деяких положень схоластичної радянської педагогічної теорії. Це, на їх думку, символічно відображено в аномальній для догматичної педагогічної думки тоталітарної епохи аксіологічній константі В. Сухомлинського, що «Людина – це найвища цінність». Таким чином, якщо з Протагора бере відлік антропологічний переворот у давньогрецькому світогляді, то В. Сухомлинський здійснив гуманістичний переворот у межах радянської педагогічної

раціональності. І саме ця константа павлиського педагога і обумовила його розуміння характеру взаємодії Я та Іншого.

Серед багатоманіття досліджень варто також виокремити дисертацію С. Світельської-Дірко, в якій автор досліджуючи вплив авторських казок В. Сухомлинського на виховання ціннісних орієнтацій молодших підлітків, здійснює своєрідний вихід за межі площини історико-педагогічного осмислення казкотворчої спадщини павлиського педагога, в площину філософсько-педагогічного тлумачення її педагогічного змісту. При цьому дослідниця обґрунтовує, що «казки В. Сухомлинського, які пронизані ідеєю боротьби добра і зла, спираються на самобутні риси української філософії, педагогіки, мистецтвознавства, якими є антеїзм, кордоцентризм, екзистенціалізм» [5, с. 22]. Водночас, дослідниця демонструє, що казка стає у В. Сухомлинського необхідним елементом філософії для дітей.

Разом з тим, попри значну ступінь дослідженості спадщини В. Сухомлинського, виокремлення її філософсько-світоглядних підвалин частково не розкритою залишається проблема взаємодії Я та Іншого. Таким чином, **завданням статті** є дослідження взаємозв'язку Я та Інший у педагогічних поглядах В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Філософськими підвалинами будь-якого педагогічного вчення виступає притаманна певній історичній епосі система уявлень про людину та феномен людської особистості. На наш погляд, педагогічній думці В. Сухомлинського властивий вихід за межі суто педагогічної проблематики та філософування над сенсожиттєвими і світоглядними питаннями. Зокрема, в більшості своїх праць педагог піднімає і осмислює не лише питання стосовно людської природи, формування людської особистості та ризику її уніфікації, але окреслює та вирішує такі фундаментальні філософські питання, як сенс життя, свобода, необхідність та ін.

Це яскраво простежується і на прикладі його розмірковувань стосовно становлення та розвитку людини. У своїй праці «Методика виховання колективу» (в главі «Соціалізація») В. Сухомлинський зазначав, що кожен окремо взятий індивід (як представник біологічного виду *Homo sapiens*) стає людиною (абсолютною цінністю) виключно тому, що з моменту своєї появи у світі вона є суспільною істотою. Тобто, факт народження є актом входження індивіда (на елементарному рівні) в складну систему суспільних відносин, яка по відношенню до нього самого постає як об'єктивна даність, частково незалежна від його бажань та волі, і впливає на його розвиток. Тобто форма і спосіб суспільного буття, будучи обумовленими наявними суспільними відносинами, впливають на становлення особистісних новоутворень.

Таке розуміння зв'язку суспільних відносин із суспільним буттям та особистісним становленням спонукало педагога до висновку, що сутність людини як соціальної та духовної істоти розкривається та проявляється лише «...в її відносинах, зв'язках та взаємовідносинах з іншими людьми» [8, с. 52]. В. Сухомлинський також наголошував, що одночасно із розкриттям родової сутності людини, яка здійснюється в особистісних відносинах з Іншим, відбувається і становлення її свідомості та самосвідомості. Їх становлення уможлиблюється виключно на основі діалогічної взаємодії з Іншим. Педагог пояснює це наступним чином: «Людина не може виробити власне Я інакше, як через ставлення до інших людей, у процесі спілкування з ними» [11, с. 209]. Тобто, в міжособистісних відносинах, де особливого значення набувають індивідуальні якості суб'єкта, відбувається зустріч з Іншим. У процесі такої зустрічі, в якій Інший для суб'єкта пізнання постає як об'єкт інтенцій, відбувається усвідомлення індивідом як своєї відмінності, так і власної тотожності Іншому. Відповідно, індивід впізнає в Іншому риси та якості, які притаманні і йому, завдяки чому і його власне «Я» постає як дещо нове, набуває нового змісту, а отже, і стає об'єктом власної уваги. Тому, лише перебуваючи у постійних стосунках з Іншим, засвоюючи елементи семантичної системи та здійснюючи пізнання об'єктивної реальності, індивід стає особистістю, поступово інтегрується в соціум та стає його членом. З цього приводу В. Сухомлинський зауважує, що «...пізнаючи світ і себе як його частку, вступаючи у різноманітні відносини з людьми, котрі задовольняють матеріальні та духовні потреби, дитина включається в суспільство» [9, с. 8]. У таких поясненнях розкривається глибинний філософський зміст входження індивіда в соціум і виховного впливу соціуму на індивіда. Себто, адаптуючись до наявних умов оточуючого середовища, суб'єкт опановує певну історично усталену систему значень, знаків, навичок, способів діяльності та комунікації, через які відбувається оволодіння ним соціально ціннісним досвідом попередніх поколінь і на основі яких конструюється проект власного життя. Тобто В. Сухомлинський постулює думку, що лише у неперервному діалозі в соціумі, з соціумом та з самою собою дитина засвоює певні значення, привласнює певні цінності, нормативні регулятори та моделі поведінки, які об'єктивовані у мові, предметах, поглядах, традиціях, судженнях та реальних діях Іншого. І на основі такого привласнення та подальшої рефлексії інтерсуб'єктивних стосунків та саморефлексії дитина вибудовує свою самість, себто своє індивідуальне Я.

Водночас В. Сухомлинський відмічає властивість свідомості бути не лише завжди інтенційною, але і принципово антиципованою, тобто упередженою. Відповідно досвід та знання, отримані в результаті

взаємодії з Іншим в минулому, стають горизонтом, який обумовлює та визначає дії в теперішньому та майбутньому.

Характерно, що така накопичена в свідомості та підсвідомості інформація, перетворена на за висловом педагога на «суспільний інстинкт», породжує своєрідне протиріччя. Таке протиріччя дозволяє розуму, на думку педагога, позбавити себе функції регулювання суспільної поведінки суб'єкта. Тобто суб'єкт може раціонально легітимізувати для себе і тільки для себе, свою асоціальну та деструктивну поведінку, а отже, зняти з себе почуття провини за свої дії. Проте що ж убезпечує розум від раціональної легітимації власної деструкції? В. Сухомлинський знаходить універсальну залежність, саме яка й здійснює регулятивну дію!

Варто відзначити, що ті сутнісні ознаки особистості, які знайшли своє відображення у концептуальних положеннях В. Сухомлинського, фактично втілюють принцип гармонійного поєднання зовнішнього і внутрішнього як необхідну умову досконалості людини. При цьому, системоутворюючим фактором людської особистості, за В. Сухомлинським, себто фундаментальним стрижнем, навколо якого інтегруються інші сутнісні ознаки особистості, виступає мораль як атрибут волі до діяння відповідно норм і принципів моралі, на що сам корифей неодноразово вказує, що «...визначальним компонентом цієї гармонії є моральність» [10, с. 78].

Характерно, що сфера дії моралі педагогом значно розширяється від її буденного розуміння. На думку В. Сухомлинського, будь-яка якість набута суб'єктом у процесі свого буття неодмінно мусить узгоджуватися з власною моральністю суб'єкта. «Гармонійна, всебічно розвинена особистість немислима без міцного моральнісного стрижня. До цього моральнісного стрижня має прив'язуватися все, що здобувається вихованнями в житті, в школі, в результаті багатогранних виховних впливів» [14]. Варто відмітити, що таке виокремлення моральнісної сфери як домінантної поміж іншими є своєрідним виходом за межі типового біосоціального розуміння сутності людини та раціональна апеляція до сфери духовності, в якій людина може втілити власну сутність. Такий висновок знаходить підтвердження в працях В. Горського, який пише, що, власне, простір духовності є сферою надсоціального буття і «...містить можливості для реалізації людського в людині» [3, с. 127]. Власне, така реалізація родової сутності уможливлується тим, що виникає можливість для реалізації свободи, внаслідок звільнення від соціального тиску. В той же час, як не парадоксально, така своєрідна людська здатність як «свобода» та міра її прояву дещо залежна від характеру включення індивіда в соціум. У вирішенні цієї філософської проблеми і розкривається глибина

рефлексії В. Сухомлинського, оскільки для нього розуміння сутності свободи людини виявляється не у «свободі від» будь-якої детермінації з боку Іншого чи суспільства, закону чи моральних норм. Адже «свобода від» є не чим іншим, як легітимізована сваволя. Навпаки, В. Сухомлинський глибоко переконаний, що велич людини розкривається у «свободі для». Тобто для Інших, а отже, через них і для себе. Причому для педагога, прояв людської свободи регулюється власною моральністю, а саме поняттям «обов'язку» та відповідальності перед самим собою, а отже, і перед Іншим. Характерно, що для В. Сухомлинського не лише суспільна норма чи закон стають дієвими та чинними регуляторами поведінки, а й совість як категоричний імператив. Завдяки їй відбувається перехід від зовнішнього примусу до внутрішньої моральної необхідності діяти в той чи інший спосіб.

В. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що людина є найвищою цінністю з-поміж усіх інших і що людство у своєму еволюційному поступі дійшло до усвідомлення, що настала епоха Людини. Тобто відбувається її усвідомлення себе, не лише як соціально-біологічної, а гуманної та духовної істоти. Відповідно до переконань педагога, це передбачає розуміння того, що неодмінним атрибутом людини є її спроможність до духовної творчості. Будучи невід'ємною властивістю людини, такий атрибут не лише означає спроможність створення нового, але і те, що «Активні зусилля особистості спрямовані на те, щоб моральні багатства суспільства стали внутрішніми цінностями людини, нормами і правилами її поведінки» [13, с. 273]. Такий перехід зовнішнього примусу до внутрішньої необхідності відбувається як розвиток моральної свідомості, так і поглиблення саморефлексії, з яких починається усвідомлення інтегрального взаємозв'язку між одиничним Я та Іншим, а отже між одиничним Я та суспільним Ми. У даному разі, правова та моральна норма, прийняті в певному суспільстві, можуть бути розцінені в якості унаочненого механізму співставлення власної поведінки з колективним буттям, тобто спрямовані на усвідомлення своєї соціальної ідентичності. Але такі духовні закони як совість, співчуття та милосердя ведуть до усвідомлення органічної єдності з Іншим, а звідси, і з цілим світом.

Закономірно, що усвідомлення єдності одиничного Я та суспільного Ми передбачає вихід людини за межі власного прагматичного та утилітарного ставлення до дійсності та до себе. Як говорить І. Бех: «Духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі» [2, с. 124]. Внаслідок виходу за межі власних потреб, поглядів та переконань відбувається не просто розчинення індивідуального Я в Я-соціальному, а здійснюється вироблення якісно нового ставлення до самого себе, емпатійного

ставлення до близького та діалогічної форми комунікативної взаємодії. Себто, мова йде про здатність кожного індивідуального суб'єкта подолати своє власне себелюбство і через таке подолання вийти на рівень співбуття з Іншим, котре виявляється в баченні в Іншому, зокрема, в дитині абсолютної цінності, а отже, і ставлення до людини як до особистості з рівними правами, обов'язками бажаннями, сподіваннями, страхами і т.д.

У свою чергу, це передбачає здійснення певних поступок. Як відмітив В. Сухомлинський: «...правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можливі тоді, коли людина свідомо прагне до гармонії власного «Я» із інтересами інших людей, намагається поступитися власними бажаннями в інтересах спільного блага» [8, с. 476]. Цією тезою він підкреслював, що набуття суб'єктом соціального досвіду, компетенції, знань, вмінь та навичок абсолютно не вичерпує всі сфери людської екзистенції. Наголос ставиться на потребі відчувати, бачити іншу людину, на культурі почуттів, здатності обмежити своє бажання і спроможності співставляти свої інтереси з інтересами Інших, з суспільними інтересами. Проте, яким чином людина може обмежити власне его? В. Сухомлинський знайшов відповідь на це питання.

Цілком зрозуміло, що жодні імперативні дії не приведуть до бажаного, навпаки, будь-яка заборона та примус до дії будуть розцінені суб'єктом як спроба обмеження його власної свободи (що, власне, є виправданим в особливих випадках). В. Сухомлинський, як справжній гуманіст, підкреслює, що пізнання світу є пізнанням людини, а це обумовлює необхідність ввести дитину в світ людських взаємин таким чином, щоб вона відчувала «серцем» іншу людину з багатством її духовного світу. На глибоке переконання педагога, відчуття «серцем» Іншого стає можливим, коли дитина усвідомлює необхідність моральної настанови, розуміє значення моральних імперативів «можу, не можна і потрібно» [6, с. 111], коли вона в своїх думках та вчинках відокремлює припустиме і неприпустиме, красиве і посьлине, правильне і неправильне, диференціює добро і зло, справедливе та несправедливе. У першу чергу, це означає, що дитина не повинна «бути рабом своїх некерованих потягів, її вчинки не повинні диктуватися забаганками та примхами» [6, с. 112]. Відповідно, можемо зробити висновок, що педагог цими словами відмічає, що базові потреби дитини мусять не тільки вдовольнятися, але вони неодмінно мають бути облагородженими, окультурюватися, розвиватися та підніматися на новий щабель. Саме в цьому контексті педагог зазначає, що облагороджені вищими почуттями потреби дитини, сприяють формуванню співпереживання, неодмінною складовою якого, на його думку, стає те, що «дитина не може жити без

спілкування з іншою людиною, совість її потребує віддати всі сили іншій людині» [8, с. 568].

Цілком очевидно, що перехід до вищих духовних потреб, духовний вчинок і його втілення у соціальних стосунках дитини не може бути явищем зовнішнього примусу. Відповідно, вчинки, які обумовлені директивною настановою, не можуть засвідчувати наявності єдності між світоглядом та поведінкою, так само як і не засвідчують наявності соціальної зрілості та духовного поступу. На погляд В. Сухомлинського, соціально-ціннісне значення має спроможність керуватися у взаємостосунках та вчинках власною совістю. Таким чином, для В. Сухомлинського совість постає в якості іманентного когнітивно-емоційного імперативу, який регулює ставлення до Іншого і проявляється в діях та вчинках, що обмежуються почуттям власної відповідальності та обов'язку. Зокрема, педагог надає наступне розуміння поняття совість – «це знання, багатократне помножене на переживання, відчуття, похідним від цього діяння є сором, відповідальність та обов'язок» [7, с. 104]. Таке суб'єктивне почуття нібито полягає у представленні людини самій собі, і її дії начебто мотивовані лише своїм Я, але постійне відчування співприсутності і віри Іншого веде до усвідомленого намагання виправдати таку довіру. Суттєво, що таке суб'єктивне почуття, будучи емоційним та ірраціональним, стає значно дієвішим, аніж спрямований на раціональну сферу зовнішній контроль. Оскільки для В. Сухомлинського «совість спонукає людину втручатися у справу, яка, на перший погляд, не стосується її особисто» [12, с. 143].

Таким чином, можна зробити **висновок**, що у педагогічній спадщині В. Сухомлинського Інший постає необхідною й фундаментальною підставою особистісного становлення. При цьому проблема онтологічного співставлення двох самостей ним вирішується не в руслі їх конфронтації та протистояння, а розглядається в площині «буття з». І проблема буття Іншого для мене набуває принципово нового сенсу. Самість не є повноцінним і виключним результатом власного само творення, в ній завжди наявний елемент присутності Іншого, в силу того, що Інший виступає мотивом рефлексійного осягнення Я самого себе в якості вільної самості. І навпаки. Таким чином, «самість» містить можливість буття для Іншого. А це принципово уможливорює співбуття, конкретні приклади яких власне і демонструє педагогічна практика В. Сухомлинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Т.Ф., Малиношевський Р.В. Формування цілісного виховного середовища дитини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського : моногр., / Т.Ф. Алексеев, Р.В. Малиношевський. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. – 256 с.

2. Бех І.Д. Духовна енергія вчинку : [наук.-метод. посіб.] // І.Д. Бех. – Рівне : РДГУ, 2004. – 42 с.
3. Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія) : [філос. нар.] / В.С. Горський. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.
4. Родчанин Е.Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог: об идеалах В.А. Сухомлинского / Е.Г. Родчанин, И.А. Зязюн. – М. : Педагогика, 1991. – 112 с.
5. Світельська-Дірко С. Виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Світлана Володимирівна Світельська-Дірко. – Житомир, 2017. – 20 с.
6. Сухомлинский В.А. Воспитание личности в советской школе / В.А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1965. – 213 с
7. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1975. – 236 с.
8. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива / В.А. Сухомлинский // Избр. произвед. : [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1979. – Т.1. – С. 427–644.
9. Сухомлинский В.А. Потребность человека в человеке / В.А. Сухомлинский. – М. : Сов. Россия, 1978. – 93 с.
10. Сухомлинский В.А. Проблема воспитания всесторонне развитой личности / В.А. Сухомлинский // Избр. произвед. : [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1979. – Т.1. – С. 59–221
11. Сухомлинський В. А. Сто порад учителям. – К. : Рад. шк., 1988. – 310 с.
12. Сухомлинский В.А. Формирование коммунистических убеждений молодого поколения / В.А. Сухомлинский // Избр. произвед. : [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1979. – Т.2. – С. 7–149.
13. Сухомлинский В.А. Чтоб душа не была пустой / В.А. Сухомлинский // Избр. произвед. : [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1980. – Т.5. – С. 269–284.
14. Сухомлинский В.А. Этюды о коммунистическом воспитании / В.А. Сухомлинский // Народное образование. – 1967. – № 2. – С.38–46.

Мельник Оксана Вікторівна,

вчитель початкових класів

Крюківщинська ЗОШ І-ІІІ ступенів

ДУХОВНЕ ЗРОСТАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТВОРІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Творча спадщина видатного українського педагога, Василя Олександровича Сухомлинського багатогранна. Він написав дуже багато творів, які вчать дітей і дорослих бути добрими, людьми, гуманними, з повагою ставитись один до одного, не бути байдужим до чужого горя, адже у наш час цього так не вистачає.

Проблема духовності і гуманізму постала дуже гостро, тому, що у світі в якому ми живемо стало багато жорстокості і злочинів, які мають місце навіть у навчальних закладах. Часто діти, та і дорослі люди, можуть пройти повз чийсь страждання не надавши допомоги, навіть не поцікавившись чим можуть допомогти. Тому виховувати милосердя і любов до ближнього необхідно змалечку, ще з дошкільного та молодшого-віку.

Роки навчання в початковій школі – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку,

формування життєвих компетентностей, який відкриє реалії навколишнього світу.

Сьогодні приходять до школи прекрасні діти. І якщо дитина не дуже добре вчиться, це ще не означає, що вона не буде гарною людиною. Адже багато видатних людей, особливо творчих не виділялись навчанням у школі. Завдання педагога – розгледіти дитину, такою, якою вона є і допомогти їй піднятися і не втратити віру в себе та в людей.

У формуванні і духовному зростанні особистості молодших школярів, В.О. Сухомлинський найважливішу роль відводив загальнолюдським цінностям. Він вважав, що саме в початкових класах потрібно розкривати перед дітьми сутність загальнолюдських цінностей, учити їх жити за людськими законами. Створена ним «Азбука моральної культури» не втратила своєї актуальності й нині, коли особливо гостро відчутна нестача людяності, чуйності, доброзичливості.

В.О. Сухомлинський радив педагогам і батькам вчити дітей добру, любові, милосердю. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Дитина не повинна виростати байдужою, нечулою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях педагог переконує, що у процесі творення людям добра виховується людяність і сердечність. А тому, важливе завдання сьогодення – створити умови, щоб підростаюче покоління мало можливість «нарощувати й активізувати свої, власне людські потенціали...» [4].

На нашу думку, успішне навчання і виховання молоді неможливе без глибокого вивчення і творчого впровадження педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, яка стає особливо актуальною в умовах розбудови національної освіти. Ідеї розвитку творчої особистості В.О. Сухомлинського, який зазначав, що «своєчасно знайти, виховати і розвинути задатки здібностей у наших вихованців, вчасно розпізнати в кожному його покликання» [1, с. 130].

Наукова спадщина видатного педагога і тепер успішно впроваджуються у життя сучасних освітніх закладів. В.О. Сухомлинський написав велику кількість творів, які вчать дітей думати, робити висновки, аналізувати свої та чужі вчинки. Вони можуть вчити не лише дітей, а й дорослих. Нині надруковано чимало нових збірок В.О. Сухомлинського, в яких є безліч повчальних текстів для учнів початкових класів.

У продовж навчального процесу ми намагалися використовувати його тексти на уроках та в позаурочний час, створивши запитання для аудіювання та хвилинок людяності.

У початкових класах процес формування умінь слухати і розуміти інформацію набуватиме більшої цілеспрямованості, якщо вчитель чітко розумітиме роль і місце аудіювання в навчальній діяльності молодших школярів, а твори В.О. Сухомлинського наповнять змістом процес формування умінь слухати та говорити учнів початкових класів, адже вони наповнені великою любов'ю до природи, до людей, до тварин та до всього, що нас оточує.

Наводимо приклад роботи над текстом «Пробачте, діти...» для аудіювання у 2 класі:

I. Підготовка до слухання.

– Послухайте текст і поміркуйте, чому дітям стало соромно, коли до класу зайшов учитель і попросив пробачення за запізнення.

II. Слухання тексту.

Пробачте, діти...

Був холодний ранок. Зривалися сніжинки. З півночі віяв холодний, пронизливий вітер.

Ми прийшли до школи на світанку. В класі було тепло. Ми роззулися й гріли ноги біля грубки.

Задзвенів дзвоник. Ми сіли на місця. Пройшла хвилина, друга. Вчителя не було. Ми послали Ніну – вона в класі старостою: піди в учительську, дізнайся, чому немає вчителя.

Через хвилину Ніна повернулася і сказала:

– Іван Петрович захворів. Директор сказав, щоб ми йшли додому.

– Ура! – закричали ми всі, невимовно раді. – Ура!.. Уроків не буде?..

Вчитель захворів.

Раптом відкрилися двері, і до класу ввійшов Іван Петрович. Запорошений снігом, втомлений. Ми завмерли від несподіванки. Сіли, нахиливши голови. Іван Петрович підійшов до столу.

– Пробачте, діти, – тихо сказав він. – Занедужав я трохи, та все ж вирішив іти до школи. Запізнився трохи...

Він роздягся тут же, в класі. Сів за стіл, подивився на нас. А нам соромно було підвести очі...

У процесі обговорення текстів важливо стимулювати бажання дитини висловлювати власні думки, виражати свої емоції, переживання. А під час заслуховування дитячих висловлювань учитель повинен дуже доброзичливо вказувати на допущені мовленнєві помилки, виправляти їх і заохочувати дітей до використання найточніших, найвлучніших слів і висловів.

(В.О. Сухомлинський)

III. Перевірку прослуханої розповіді здійснюємо за допомогою невеликого тесту.

1. Про яку пору року говориться у оповіданні?
 - а) Осінь.
 - б) Зима.
 - в) Весна.
2. Як повели себе діти, коли вчитель запізнився на урок?
 - а) Веселилися.
 - б) Засмутилися.
 - в) Співчували.
3. Як звали учителя?
 - а) Іван Петрович.
 - б) Олег Федорович.
 - в) Іван Васильович.
4. Чому дітям було соромно?
 - а) Учні не підготували домашнє завдання.
 - б) Соромно було за свою поведінку, за невміння співчувати.
 - в) Діти погано відповідали на уроці.

Твори В.О. Сухомлинського часто використовуємо на уроках літературного читання, природознавства та «Я у світі». Діти люблять такі форми роботи і активно працюють. А для хвилинок людяності обираємо тексти, які змушують задуматись над поведінкою та вчинками героїв і зробити власні висновки. До таких творів належить оповідання «Як Сергійко навчився жаліти».

I. Слухання тексту.

Як Сергійко навчився жаліти

Маленький хлопчик Сергійко гуляв біля ставка. Він побачив дівчинку, що сиділа на березі.

Коли Сергійко підійшов до неї, вона сказала:

- Не заважай мені слухати, як хлюпають хвилі. Сергійко здивувався. Він кинув у ставок камінець. Дівчинка запитала:
- Що ти кинув у воду? Сергійко ще більше здивувався.
- Невже ти не бачиш? Я кинув камінець. Дівчинка сказала:
- Я нічого не бачу, бо я сліпа.

Сергійко від подиву широко відкрив очі й довго дивився на дівчинку. Так, дивуючись, він і додому прийшов. Він не міг уявити: як це воно, коли людина нічого не бачить?

Настала ніч. Сергійко ліг спати. Він заснув з почуттям подиву.

Серед ночі Сергійко прокинувся. Його розбудив шум за вікном. Шумів вітер, в шибки стукав дощ. А в хаті було темно.

Сергійкові стало страшно. Йому пригадалася сліпа дівчинка. Тепер хлопчик уже не дивувався. Його серце стиснув жаль.

Як же вона, бідна, живе в отакій темряві?!

Сергійкові хотілося, щоб скоріше настав день. Він піде до сліпої дівчинки. Не дивуватиметься більше. Він пожаліє її.

(В.О. Сухомлинський)

II. Бесіда за змістом прочитаного.

1. Чому дівчинка не побачила те, що кинув Сергійко у воду?
2. Чому Сергійкові стало шкода дівчинки?
3. Про що збагнув хлопчик вдома?
4. Що вирішив зробити Сергійко наступного дня?
5. Яким був хлопчик?
6. Як би ви вчинили на місці Сергійка?

У кожної дитини є щось особливе, притаманне лише їй. І важливо навчити помічати, не пройти повз, допомогти людині яка цього потребує. Сергійка в оповіданні змальовано добрим і чуйним хлопчиком, який навіть не міг уявити, що можна жити і не бачити, що відбувається навколо тебе. А зовсім незнайома дівчинка «відкрила йому очі» в інший світ доброти та людяності. Було б чудово, якби кожен учень замислювався над своїми вчинками, над тим, що інші люди потребують від нас поваги, піклування та допомоги. Адже далеко не всі можуть так співчувати, як Сергійко.

Особливий погляд В.О. Сухомлинського на світ, на природу і місце в ній людини вражають своєю глибиною, цілісністю, послідовним гуманізмом, що обумовило його принципову орієнтацію на загальнолюдські цінності, і зазначає, що «місце під сонцем знайдуть усі, важливо, щоб вони не втратили головного – людяності».

Багато висловів педагога містять глибокий зміст і стали крилатими. Його вислови можна використовувати майже на всіх уроках у початковій школі. Перечитуючи творчий доробок видатного педагога, виникла ідея застосовувати хвилинки каліграфії на уроках української мови. Водночас відбувається становлення цілої системи цінностей в учнів початкових класів. Ці вислови вчать любові до Батьківщини, до батька та матері, до праці, до вчителів і школи, до природи та до всього, що нас оточує. Наприклад:

•Звітувати перед своєю совістю значно важче, ніж перед іншою людиною.

•Не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі, а у товариша є.

•Пам'ятай, від того, як маленька дитина ставиться до птахів, квітів, дерев, залежить її ставлення до людей.

•Пам'ятай, що двадцять мільйонів кращих синів нашої Батьківщини загинули, оберігаючи тебе.

• Не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня, людина та найбільше – жінка.

• Не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі, – кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку.

• Найсвятіше і найпрекрасніше в житті людини – це мати.

• Живи і працюй так, щоб Батьківщина гордилась тобою.

• Не можна сидати до обіднього столу, не запросивши старших.

• Не можна сміятись над старістю і старими людьми.

Таких повчальних висловів у В.О. Сухомлинського надто багато.

Доброзичливість, ввічливість, гуманність та моральні почуття формуються в процесі спілкування. В.О. Сухомлинський зазначав, що «слово – найтонший дотик до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножом, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розвіяти сумніви і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити зневіру, надихнути на працю і скувати душевні сили» [2].

Вважаємо за необхідне наголосити словами В.О. Сухомлинського, в яких закладено дуже глибокий зміст: «Виховуй у собі людину – ось що головне. Інженером можна стати за п'ять років, вчитися на людину треба все життя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 130-147.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7-279.
3. Сухомлинський В.О. Творчість в колективі. Роль казки в колективному житті дітей / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 535-549.
4. Сухомлинський В. О. Всі добрі люди – одна сім'я / В. О. Сухомлинський. – Харків: ВД «Школа», 2012. – 160 с.
5. Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. збірник / За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: АПНУ, 1997. – 224 с.

*Миколаєнко Юлія Валеріївна,
студентка IV курсу, 2 групи відділення початкової освіти,
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка
науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
викладач вищої категорії, викладач-методист Грона Н. В.*

ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ПРИКМЕТНИКА (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО)

Методика формування у молодших школярів поняття про прикметник як особливий лексико-граматичний розряд з виражальною

функцією в системі української мови з огляду компетентнісного підходу є актуальною на сьогодні. Прикметник – продукт пізнішого розвитку мови, він більш абстрактний й утворився від іменника.

Метою статті є виокремлення ідей В.О. Сухомлинського з методики організації і проведення уроків української мови, а саме, у процесі засвоєння граматичних категорій прикметника. Особливої ваги набирає в цьому текстова діяльність, адже вміння створювати тексти є показником мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої і зовнішньої краси. Саме вміння спілкуватися виявляє рівень інтелекту й мислення індивіда. Базовим компонентом комунікації є текст. Формування багатьох комунікативних, логічних, лінгвістичних умінь молодших школярів відбувається в процесі роботи з текстом. Тексти, створені В.О. Сухомлинським, виступають одним з найкращих засобів реалізації навчально-виховних ідей уроків української мови. На основі текстів геніального митця доцільно вивчати граматичні категорії самостійної частини мови – прикметника.

Прикметник вивчається протягом усіх чотирьох років навчання, оскільки він займає особливу позицію серед інших частин мови: структурно і змістовно наближаючись до предметних слів, він за функцією та ступенем абстракції своїх значень належить до ознакових слів. Завдання вивчення прикметника в початкових класах полягають у формуванні граматичного поняття «прикметник» як частини мови, що пов'язана з іменником, у формуванні навичок правопису родових і відмінкових закінчень прикметників, у розвитку вміння вживати прикметники в усному і писемному мовленні. У період навчання грамоти відбувається спостереження за лексичним значенням прикметника і знайомство з питаннями, на які він відповідає. Другокласники і третьокласники повинні усвідомити роль прикметника в реченні. Важливо також показати дітям залежність прикметника від іменника. Подальша робота над застосуванням загального значення прикметника здійснюється шляхом збагачення словника учнів якісними відносними і присвійними прикметниками (без уживання термінів), спостереження за прямим і переносним значенням прикметників.

Сучасна школа і початкова її ланка зокрема, мають зацікавити дітей до вивчення теми і забезпечити різнобічний підхід до викладу матеріалу. В.О. Сухомлинський вважав, що для того, щоб дитина була розумна, допитлива та кмітлива, щоб закріпити в її душі чутливість до якнайтонших відтінків думки й почуттів інших людей, - потрібно виховувати, будити та надихати її розум красою слова, думки, а краса рідного слова розкриваються, перш за все, у казці [1, с. 80-83]. Тренувальні справи на текстовій основі з широким використанням

прикметників передбачають формування у молодших школярів так званої «мовленнєвої інтуїції» та водночас розуміння того, що використання будь-якого мовленнєвого компонента в поетичній функції не передбачає його обов'язкового використання лише в поетичному мовленні.

У текстах В.О. Сухомлинського прикметники розміщено доречно, барвисто й «рельєфно», з підвищеним проявом значущості вживання.

Як говорив видатний педагог-новатор: «Щоб дитина була палко зацікавлена навчанням, їй необхідне багате, різноманітне, привабливе, інтелектуальне життя» [2]. Тому на сьогодні актуально проводити поєднання уроків літературного читання з українською мовою.

У ході педагогічної практики ми вдало використовували тексти творів В.О. Сухомлинського. Наприклад:

1. Прочитай. Пригадай, яка частина мови називає ознаки предметів.

Оленчин горобчик

Маленькій Оленці дуже хотілося впіймати горобчика. Але той не давався в руки. Тоді вона надумала склеїти горобчика з сірого пір'я.

*Розрізала в подушці маленьку дірочку. Набрала сіренького пір'я. З тіста зіпнула **голого** горобчика, обмазала вишневим клеєм. Натулила пір'ячка.*

Ось і горобчик готовий – сіренький, з тоненьким дзьобиком, з чорними оченятами, як макові зернятка. Посадила Оленка горобчика на підвіконні. Насипала йому пионця, поставила водички.

Мовчить горобчик. Накришила хліба – мовчить горобчик.

Але ось надворі над вікном зацвірінчала горобчиха до своїх діток.

Підняв голівку Оленчин горобчик, повернувся до відчиненого вікна, розправив крильця...

Знайди в тексті опис горобчика. За допомогою яких прикметників зображено пташку? Спиши опис, прикметники підкресли.

До виділених слів добери синоніми й антоніми. До якої частини мови належать ці слова?

Усно закінчи казку, використовуючи якомога більше прикметників. Зроби висновок про роль прикметників у мовленні.

2. Прочитай текст, добираючи пропущені слова з довідки.

Весняний вітер

*Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і ... крик ... ворона. ... вітер гойдав його віти, вигинав їх. **Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього торкнулося щось тепле і лагідне.***

Прокинувся Клен. А то до нього прилинув ... весняний Вітер.

- Годі спати, зашепотів весняний Вітер. - Прокидайся, весна наближається.

- Де ж вона – весна? – запитав Клен.

- Ластівки на крилах несуть, - каже теплий Вітер. - я прилетів з ... краю, від теплого моря. Весна йде полями – завітчалася квітами, красуня. А ластівки на крилах несуть ... стрічки.

Ось про що розповідав теплий весняний Вітер Кленові. Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки, бо йде весна – красуня.

Слова для довідки: холодний, чорного, далекого, теплий, тривожний, барвисті.

Спиши виділене речення. Підкресли прикметники хвилястою лінією. Усно постав до них запитання. Поміркуй, яку роль відіграють ці прикметники в тексті?

Випиши з тексту прикметники за абеткою. Постав наголос у словах.

Отже, засвоєння граматичних категорій прикметника за допомогою вправ на прикладі текстів В.О. Сухомлинського допомагає зробити уроки рідної мови ефективними. Активність молодшого школяра супроводжується ціннісними орієнтирами Василя Олександровича. Невід'ємним інструментом є ненав'язливість казки, яка допомагає розкрити граматичні категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навч. посіб. / Н. П. Волкова – К.: Академія, 2003. – С. 80-83.
2. Перший український сайт для батьків та дитячих психологів [Електронний ресурс]. – 20 висловлювань В.О. Сухомлинського про виховання. – Режим доступу: <https://dytpsyholog.com/2016/06/17/20-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8C-%D0%B2-%D0%BE-%D1%81%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE/> – Назва з екрану.
3. Українська дитяча бібліотека [Електронний ресурс]. – Казки та оповідання Василя Сухомлинського. – Режим доступу: <http://www.ditky.in.ua/kazky-suhomlynskogo/63-2010-11-25-00-52-02> Назва з екрану.
4. Українська дитяча бібліотека [Електронний ресурс]. – Казки та оповідання Василя Сухомлинського. – Режим доступу: <http://www.ditky.in.ua/kazky-suhomlynskogo/292-viter> – Назва з екрану.

Мурга Анастасія,

студентка 33 групи ННІ іноземної філології,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

ВПЛИВ КАЗКИ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ І ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ДИТИНИ

У повсякденному житті вихованість людини оцінюють за дотриманням традиційних норм і правил поведінки. А також вияв гуманізму і гарні вчинки є свідченням вихованості особистості. Саме тому моральне виховання має культивувати в учнів доброту, чуйність, здатність до співчуття, безкорисливої допомоги і найголовніше, прищепити дітям основні принципи загальнолюдської моралі.

Мета статті – визначити, як впливає казка на формування моральних і духовних цінностей дитини.

У системі моральних цінностей вирізняють:

- вічні, які є універсальними для усіх людей (чесність, любов, доброта та ін.);
- національні, які є важливими для окремого етносу (патріотизм, національна гордість та ін.);
- громадянські, суть яких полягає у повазі власної гідності кожної людини (права і свободи людини, повага до закону та ін.);
- сімейні, які є базовим фундаментом для створення міцної родини (подружжя вірність, догляд за дітьми, літніми людьми та ін.);
- цінності особистого життя, які формують особистість та її характер;
- закони кодексу лицарської честі, суть яких полягає у вихованні любові до батьків, рідної мови, дружби, поваги до рідної країни та ін. [1, с. 7].

Щоб сформувати у дітей молодшого шкільного віку підвалини національної свідомості, вчителі застосовують приклади з актуальних сфер сьогодення: історії народу, рідної мови, художньої літератури, гуманістичного виховання та ін.

Ще сотні років тому народ зрозумів силу, яку має казка. Здатність допомогти в біді, навіть коли самому погано, здавна вважали вищою моральною якістю. Віддати останнє, простягнути руку допомоги, позбавити від страждань, сказати добре слово розради – ось основи морального уроку, що дає нам казка.

Казка – це скарбниця людського буття. Вона навчає пізнавати світ, налагоджувати стосунки з іншими, розрізняти добро і зло, надавати допомогу й отримувати її від інших, бути вдячним, сміливим, чесним. У казках можна знайти відповіді на безліч запитань, які турбують кожного з нас. А ще казка – вірний товариш. Із казковими персонажами можна грати, імпровізувати, створювати новий сюжет, вигадувати їм товаришів – нових персонажів. Улюблені казки з роками не забуваються, вони залишаються такими на все життя.

Духовно-моральний розвиток – одна з центральних ліній психічного розвитку в дошкільному дитинстві. Її складовими є три сфери:

- становлення моральної свідомості;
- формування моральної поведінки;
- розвиток моральних переживань і почуттів.

Вихованість дитини – складне особистісне утворення, що містить певний запас моральних уявлень, а також передбачає узгодженість знань, переконань і поведінки. Становлення морального досвіду й

системи цінностей дитини відбувається в сім'ї та дошкільному навчальному закладі. Казка, як цілісний авторський художньо – літературний твір або продукт усної народної творчості, має величезний розвивальний і виховний потенціал. Вона, по суті, є скарбницею правил, мудрості та життєвого досвіду багатьох поколінь людей.

Казка дає змогу дошкільникам: знаходити для себе відповіді на специфічні дитячі запитання про устрій світу; розв'язувати проблеми невизначеності під час взаємодії з навколишнім світом, тобто вчитися прогнозувати події, будувати власну поведінку на основі створення цілісної, образної картини світу; усвідомлювати сенс казкових подій, їх взаємозв'язок із ситуаціями реального життя, відповідати на запитання: «Чого нас з тобою навчає казка?»; співвідносити отримані відповіді та зроблені висновки з власною поведінкою і бути активним користувачем свого «банку моральних життєвих ситуацій».

У періоді розвитку молодшого школяра ми ніколи не побачимо дитину в пасивно-демонстративному стані. Вона завжди чимось зайнята: то вона уважно спостерігає вуличну сварку, захоплена читанням нової книги або ж видряпується на дерево чи на дах, щоб поглянути звідти на навколишню місцевість.

Дитина, звичайно, дуже рухлива, але більшість уже має нові, зовсім інші цілі. Життя у всьому її розмаїтті – ось що зараз збуджує її діяльність; але життя не ілюзорне і фантастичне, а реальне.

У цьому світі дитина поступово залишає ілюзорний світ, у якому жила раніше, але, тим не менш, має напружену увагу до описів чудес. Незвичайний емоційний підйом викликають у дітей казки [2, с. 116].

Багато психологів і педагоги відзначають завзятість, із якою діти вимагають повторення казки з усіма деталями і подробицями, без зміни найменших дрібниць, навіть інтонації при розповіданні. Дитині хочеться, щоб казка розповідалася тими ж словами, що і першого разу, їй приємно ці слова дізнаватися, сприймати в первісній послідовності, відчувати ті ж почуття. Така стереотипна поведінка дає маляті впевненість, що і цього разу все закінчиться добре.

Казки, незалежно від статі й віку їх героїв, мають велике психологічне значення для дітей різного віку, оскільки полегшують зміну ідентифікації залежно від проблем, що хвилюють дитину. Малюк легко входить у незвичну для нього казкову обстановку, миттєво перетворюючись на Івана-царевича або царівну – Лебідь, і разом з тим так само вільно перемикається на прозаїчну повсякденність. Він інтуїтивно відчуває, що казки нереальні, але в той же час допускає, що це могло відбуватися і в дійсності. Так з'являється дійсність літературних переживань дитини: відчуття казковості в реальному, повсякденному і

реального в казковому, чарівному. Тяга до добра і справедливості, віра в чудеса, схильність до фантазій, до чарівного перетворення навколишнього світу – все це дитина радісно зустрічає і в казці.

Крім очікування надзвичайного, чудесного, чарівного, дитячій уяві притаманна ще одна потреба. Дитина хоче наслідувати оточуючих її людей, але їй не завжди це вдається. У казці ж усе можливо. Маленький хлопчик (дівчинка) сміливий і меткий, виходить переможцем з усіх випробувань. Він може перелетіти через тридев'ять земель у тридесяте царство і перемогти дракона. Іншими словами, маля мовби реалізує свої неусвідомлені бажання, не завжди реальні в житті. Завдяки казкам у дитини виробляється здатність співпереживати і співчувати. Мета казкарів – «виховувати в дитині людяність – цю дивну здатність людини хвилюватися через чужі нещастя, радіти радості іншого, переживати чужу долю як свою».

Казкова, незвична картина життя дає малюкові також можливість порівняти її з реальністю, з оточенням, у якому існують він сам, його родина, близькі йому люди. Це необхідно для розвитку мислення, так як воно стимулюється тим, що людина порівнює і сумнівається, перевіряє і переконується. Казка не залишає дитину байдужим спостерігачем, а робить її активним учасником подій. Дитина переживає разом з героями кожную невдачу і кожную перемогу. Казка привчає її до думки, що зло в будь-якому випадку має бути покаране.

Сьогодні постає велика потреба в казці. Дитина оточена безперервним потоком інформації. І хоча сприйнятливість психіки у малюків велика, вона все ж має свої межі. Дитина перевтомлюється, стає нервовою, і саме казка звільняє її свідомість від усього неважливого, необов'язкового, концентруючи увагу на простих діях героїв і думках про те, чому все відбувається так, а не інакше.

Оскільки дитині притаманне образне та конкретне мислення, то саме казка, яка чітко формулює ідею і точно визначає мораль, є найбільш зрозумілою дитині. Світ дитини не передбачає компромісів, тому якщо герой казки злий і жорстокий, то дитина сприймає його огидним і зовні. Саме так і порівнюється світ казки зі світом дитини. Слухаючи казку, діти несвідомо здійснюють свої бажання, які не реалізуються у реальному житті. Тому дитині їй подобається переноситися у площину казки, де за допомогою своєї уяви вона спроможна створити свою власну історію [3, с. 12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Каїрова І.О. Азбука морального виховання / І.О. Каїрова. – Москва : «Просвещение», 1979. – 17 с.
2. Карпинская Н.С. Художественное слово в воспитании детей / Н.С. Карпинская. – Москва : Педагогика, 1972. – 150 с.

3. Ткаченко Г.М. Слово навчає, слово й виховує: Творча спадщина В.О. Сухомлинського / Г.М. Ткаченко // Початкова школа. – 1999. – № 5. – С.12–14.

*Мухаревич Олена Вікторівна,
магістрант 61 групи ННІ педагогіки*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ КАЗОК У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Формування ціннісних орієнтирів у духовному світі людини є одним із головних завдань сучасної освіти. Саме в початковій школі відбувається формування майбутньої людини-гуманіста, людини-творця, людини-патріота.

Зокрема, психолого-педагогічні проблеми духовного виховання досліджували І.Бех, Л.Бойко, Л.Драчук, В.Кравець, Г.Наумчук та інші. Особливу вагу для формування духовних цінностей мають твори видатного вченого-педагога В.О. Сухомлинського.

Творчість великого українського педагога пронизана прагненням сформувати у дитини почуття прекрасного, справедливого, доброго. Утвердження добра і неприйняття в різних формах зла у свідомості школярів просякнута вся його система педагогічного виховання учнів. Особливо це має величезне значення для учнів початкових класів, адже саме в них закладаються основи моральних засад, які впродовж життя людини набувають усе досконаліших форм, зберігаючи зміст, серцевину ціннісних орієнтирів.

Мета статті – проаналізувати творчу спадщину В.О. Сухомлинського щодо формування духовних цінностей у молодших школярів засобами казки.

Формування духовних цінностей закладається в сім'ї: пізніше набуває свого розвитку в дитячому садку, але особливо потужно – в школі. Як зазначав В.О. Сухомлинський, учні початкових класів сприймають світ домінантно емоційно, через почуття, де духовні орієнтири набирають конкретних форм. І засобом їх конкретизації, як стверджував В.О. Сухомлинський, є казка, яка є неповторна і ні з чим порівняна уява, фантазія, висловлена дохідливо, переконливо з урахуванням всіх вікових і освітніх рівнів читача. Зміст казки особливо легко засвоюється молодшими школярами, а згодом те, що закладене в казці, удосконалюється в старшому шкільному віці й, раціоналізуючись стає життєвою основою в подальшому існуванні людини. Отже, вчителям слід докласти всіх зусиль, щоб казка стала системою навчального виховного процесу.

Чим глибше занурюється дитина в світ казок та чим більше просторий цей світ, тим більше науково-теоретичних змістів вона згодом здатна сприйняти, видобути та кристалізувати [2, с. 114].

За останні десятиліття значно знизилася в розумінні людей значущість духовних орієнтирів, таких як гуманізм, справедливість, гідність, честь, відповідальність. Особливо актуальні сьогодні ідеї В.О. Сухомлинського. Це ідеї про принципи виховання у шкільному середовищі гуманізму, патріотизму та ін. В.О. Сухомлинський вважав, що духовні цінності у житті людини є той стрижень, який сприяє формуванню людяності, високої культури спілкування, вмінню сприймати біль іншої людини.

Проблема формування гуманізму за допомогою духовних орієнтирів у історії Європи не нова. Велику увагу їй приділяли ще Сократ і Платон. Філософія Сократа була пронизана боротьбою двох начал – добра і зла, де зло, крім своєї багатолітності, в більшості своїй поступалося, зрештою, принципам добра. У концепції Платона творчо-гуманістичні початки кореняться у свідомості й душі людини вже з дня її народження, а теперішній стан особистості є тільки процесом пригадування і звернення до прообразів минулого. Після падіння древньої культури Греції та Риму пройшло кілька століть, поки з'явилися значущі філософські школи.

Принцип гуманізму став керівним і спрямовуючим у творчості великого педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського, який вважає, що зерна духовного багатства необхідно закладати і розвивати вже в перші роки життя дитини.

Стверджуючи добро, справедливість, повагу до людей, совість як говорив В.О. Сухомлинський, ми вже тим самим виробляємо імунітет у серці й розумі дитини, вчимо її боротьбі зі злом, несправедливістю. Головними тезами духовного єднання дітей у В.О. Сухомлинського були: турбота людини про людину; відповідальність людини за людину; відповідальність людини перед колективом, суспільством.

В.О. Сухомлинський прекрасно розумів, що самі по собі такі духовні орієнтири як честь, гідність, совість, добро, справедливість та ін., описані в книжках, словниках, мало що значать для людини, особливо дитини. Вони повинні пройти суб'єктно-об'єктні взаємодії, стати життєвим орієнтиром маленької людини. Вона повинна їх пропустити через своє серце, свідомість, і тільки тоді вони стануть її «Я».

Формуючи духовні ідеали, як переконував В.О. Сухомлинський, слід правильно підбирати думки, подавати їх зрозумілими для дитини словами. Нехай учні не часто говорять про високі ідеали, нехай ці ідеали живуть у гарячому трепеті юного серця, в пристрастях і вчинках, в любові й ненависті, у відданості й непримиренності.

Звертаючись до феномену вчинків, В.О. Сухомлинський наголошував, що кожен із учителів має здійснювати індивідуальний вплив на конкретного вихованця, чимось зацікавити, захопити учня,

пробудити в ньому неповторну особистість. Учитель не має бути абстрактним втіленням педагогічної мудрості, а живою особистістю, яка допомагає дитині пізнати не лише світ, а й самого себе [2, с. 33].

Кожен педагог, – вчив В.О. Сухомлинський, – не лише викладач, а й вихователь. «Розум виховується, – наголошував він розумом, совість – совістю, відданість Вітчизні – дійовим служінням Вітчизні» [5, с. 383].

Роль окремих елементів духовного життя, інтелекту, почуттів, вольових зусиль, – пише великий педагог, змінюється залежно від віку. У молодшому шкільному віці вирішальну роль у формуванні, затвердженні та дієвості думки, що спонукає до активної, вольової дії, грає яскравість, виразність властивостей тих предметів і явищ, за допомогою яких вихователь прагне донести до свідомості виховання ідею. Чим переконливішими є, як пише В.О. Сухомлинський, в конкретній картині образи, суттєві риси явища, тим помітнішими є пережиті дитиною почуття, тим зрозумілішою їй є абстрактна думка, тим більше вона стає активною.

В.О. Сухомлинський систематично сприяв тому, щоб за допомогою казки розвивати у дітей уяву, почуття доброго, прекрасного. Усі казки педагога-гуманіста мають високоморальний життєвий зміст.

У постійній турботі про трудове виховання дітей молодшого шкільного віку В.О. Сухомлинський керувався головним принципом: праця має мати творчий характер і бути основним компонентом духовного життя учня.

Працелюбність є ефективною з найвищих духовних цінностей людини. Той, хто лінується копати, як наголошував Я.А. Коменський, мусить жебракувати, а це вже дуже соромно [3].

Так у казці «Віл і Садівник» В.О. Сухомлинський підкреслює, що творча праця може народжувати чудеса. Садівник твердо переконаний, що той, хто примушує працювати за допомогою хомута і батога, не може бачити майбутнього ні сам, ні той, кого він ангажує в цій праці. Зміст цієї казки перегукується з концепцією Г.С. Сковороди «про споріднену працю». Споріднена праця, як вважав філософ – це праця за покликанням, праця творча. Якщо людина вибрала собі ту чи іншу професію, тоді вона буде щаслива і, безсумнівно, досягне успіхів. Як і Г.С. Сковорода, В.О. Сухомлинський проводив у життя ідею, що людина в дитячі роки повинна визначитися, чого вона хоче і до чого покликана.

У казках В.О. Сухомлинського знаходить своє відображення і «концепція серця» Г.С. Сковороди. Усе, що сприймає дитина в ранні шкільні роки, за переконанням великого філософа Г.С. Сковороди і великого педагога В.О. Сухомлинського, повинно пройти через її, і тоді воно засвоїться на довгі-довгі роки. Правда, треба зазначити, що павлівський новатор доводив, що, попри велич творчої праці, не можна

недооцінювати і «чорнової» буденної праці хлібороба і робітника. Тому казки, як зазначав павлівський педагог-гуманіст, повинні нести заряд добра, справедливості, совісті, відповідальності. У педагогічній творчості В.О. Сухомлинського людина починається з того, що бере близько до серця турботи і печалі, тривоги і хвилювання іншої людини і біль серця цієї людини переносить на своє серце.

Сутність виховання процесу у школярів, особливо молодшого шкільного віку, В.О. Сухомлинський бачив у формуванні їх свідомості й волі в напрямку серцевої турботи про близького, а також емпатії, жалості, справедливості, патріотизму, совісті.

Казкові ситуації допомагають дітям розкрити життєві суперечності, акцентують увагу на тому, що головне, а що другорядне в житті дитини. Майже всі казки В.О. Сухомлинського мають глибокий соціальний зміст, який унаочнює дитині побачене, почуте, пережите, робить зрозумілішим усі складні процеси суспільного буття. Від того, що відкрилося дитині в оточуючому світі в роки дитинства, що її захопило і викликало подив, що примусило плакати і переживати – не від особистої образи, а від переживання за долі інших людей – від цього залежить, яким буде ваш вихованець. Перед учнем початкових класів з особливою силою відкривається багатоманітний світ з усіма його суперечностями і складностями. Дитина бачить в ньому красиве і потворне, справедливе і несправедливе, шляхетне і підле, щастя і горе тощо.

Казка для дітей, як наголошував В.О. Сухомлинський у статті «Кімната казки», – це не просто оповідання про фантастичні події; це цілий світ, у якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю. Слово в казці, як зазначає В.О. Сухомлинський, знаходить свою реальну форму вирішення духовних сил дитини, як у грі – рухи, в музиці – мелодія. Дитині хочеться не лише слухати пісню, а і самій співати, не лише спостерігати за грою, але і брати в ній участь [4].

Великий педагог, доводив, що у казці закладений багаторічний досвід людства. Ми переконані, як писав він, що ідеї, закладені в казках стосовно добра і зла, стають надбанням людини за умови, що вона прочитає про них і засвоїть вербально чи невербально в дитячому віці. Без казки, як вважав В.О. Сухомлинський, у житті людини випадає величезний пласт її існування як особи. На його думку читання казок у дитинстві – це шлях до серця дитини, дотик до людської шляхетності, проникнення в найпотаємніші куточки дитячої душі. Слово, яке розкриває благородні ідеї, назавжди відкладає в дитячому серці крихти людяності, розширює кругозір, гуманізує людину.

Зауважимо, що сьогодні казка є чи не єдиною перепорою для інформаційного перевантаження людини в побуті, її приватному житті.

Якщо до цього додати обмеження прав і свобод школяра, віртуалізацію навколишнього світу, радикальні деформації інституту сім'ї, надмірну технізацію побуту з її шкідливими наслідками для здоров'я дитини, стає цілком зрозуміло, що казка є чи не єдиним засобом для збереження внутрішнього стану дитини, міцною опорою її духовного життя.

В уяві дитини засобами казки формується почуття пошани, справедливості, відповідальності тощо. Казки, почуті від батьків, дідуся і бабусі, «відточують» ці почуття. Зафіксований у казках, зміст справедливості, честі, порядності, відповідальності, добра, гідності набуває унаочненої форми, зафіксовує вже як необхідність, є основою життя дитини.

З вищесказаного можна зробити висновок, що творча спадщина В.О. Сухомлинського сьогодні викликає пильну увагу своїм нововведеннями та нестандартними підходами до виховання дітей молодшого шкільного віку. В.О. Сухомлинський бачив майбутнє, жив цим майбутнім, уміло, творчо передавав віру в добро оточуючим його людям, але головною його турботою було виховання дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Він прожив за життя три життя / О.Є. Антонова // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2013. – С. 6–18.
2. Дубасенюк О.А. В.О. Сухомлинський про інтелектуальний розвиток учителя / О.А. Дубасенюк // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2013. – С. 32–37.
3. Коменский А.Я. Первейший инструмент развития природных дарований / А.Я. Коменский // Мудрость воспитания. Книга для родителей. – М.: Педагогика, 1988. – С. 244–245.
4. Сухомлинський В.О. Кімната казки // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в п'яти томах. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.ІІІ. – С. 176–185.
5. Сухомлинський В.О. Розумове виховання й освіта підлітків // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в п'яти томах. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.ІІІ. – С. 382–432.

*Назарова Ксенія Іванівна,
учитель початкових класів Дідівської ЗОШ
управління освіти Прилуцької районної ради,
Чернігівської області*

ВИХОВАННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Зміни, новації, апробації в освіті на сьогодні вимагають переорієнтації системи шкільної освіти на формування в учнів життєвих компетентностей, які дають можливість їм орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, на ринку праці, навчатися, виконувати соціально важливі завдання, реагувати на потреби часу, а також на формування особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно вживати мовні засоби в різних сферах і видах мовленнєвої

діяльності. Сформувати таку людину неможливо без оволодіння нею мовою як засобом спілкування, пізнання, самоствердження в житті, творчого самовираження. Це підтверджує і новий Державний стандарт, у якому метою освітньої галузі «Мови і літератури» є розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування мовної особистості приділено велику увагу в дослідженнях Г. Богіна, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Карамана, В. Карасика, Ю. Караулова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скуратівського та ін.

Мета статті полягає у висвітленні змісту виховання молодшого школяра як мовної особистості через призму ідей В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні основною метою навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах є формування в школярів комунікативної компетентності. Це має бути особистість, яка не тільки знає мову, а і вільно користується нею з урахуванням різноманітних життєвих ситуацій і дотриманням культури спілкування.

Контекстуальний аналіз різних наукових джерел дав можливість зупинитися на такій семантизації поняття «мовна особистість» – особистість, що реалізує себе в мовленнєвій діяльності на основі сукупності певних знань та уявлень.

Особливої актуальності на сьогодні набувають ідеї В. Сухомлинського, що стосуються розвитку в учнів умінь і навичок усного та писемного мовлення, піднесення мовленнєвої культури. Учений вважав, що вміння вправно користуватися мовою, відчуття краси слова потрібні кожній людині: «Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості» [4, с. 507].

В. Сухомлинський один із перших в українській лінгводидактиці головним у навчанні мови вбачав не стільки засвоєння теоретичних відомостей з лінгвістики, скільки роботу над словом, розвиток усного і писемного мовлення учнів, підвищення їхньої мовленнєвої культури.

Завдання, спрямовані на формування мовної особистості учня, передбачають: 1) ознайомлення учнів із мовною системою; 2) удосконалення вмінь учнів ефективно сприймати інформацію в усній формі (аудіювання) і в письмовій (читання); 3) розвиток умінь конструювати тексти у формі монологу (усно і письмово) і діалогу; 4) систематичне вдосконалення мовлення учнів шляхом: а) збагачення його новими словами, фразеологізмами, приказками, прислів'ями й крилатими висловами; б) урізноманітнення його граматичними засобами; в) розвитку стилістичної вправності; 5) удосконалення

загальнонавчальних умінь і навичок (тактичних, стратегічних, творчих);
6) соціокультурний розвиток (світоглядний, народознавчий, естетичний, етичний) [1].

Для формування мовленнєвої компетентності учнів молодшого шкільного віку базовою навчальною Програмою з української мови для 1–4 класів визначено зміст навчального матеріалу і державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Оновлена програма, за якою навчаються нині учні початкових класів, націлює на те, що основну увагу в навчанні української мови слід приділяти розвитку в молодших школярів навичок чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письма. У процесі говоріння і письма (продуктивна мовленнєва діяльність) людина висловлює свої думки, а під час аудіювання й читання (рецептивна мовленнєва діяльність) вона одержує мовленнєву інформацію, сприймає й розуміє думки інших людей. Зазначимо, що в аудіювання й читання матеріальною основою є звукова система мови, а в говоріння й письма – графічна

Досвід доводить, що організація діяльності з мовленнєвого розвитку є ефективною на уроках роботи з дитячою книжкою. Читання є основою опанування всіх наук, розвитку людського інтелекту. Під час читання словниковий запас учнів активно поповнюється, а висловлювання стають найповнішими, найемоційнішими, найяскравішими. Важливим є те, що дитячий словник поповнюється не лише кількісно, а й якісно. Варто використовувати на уроках статті для читання та художні ілюстрації, які ознайомлюють дітей з новими словами в галузі науки, техніки і культури, трудової діяльності людей, назвами рослин, тварин, предметів побуту. Організовуємо колективне обговорення тем, пропонуємо учням, розглядаючи сюжетний малюнок, самостійно обмірковувати тему, використовуючи інтерактивну методику «Незавершені речення»: доповніть речення: «За цим малюнком я можу розповісти про...». Така робота стимулює бажання висловитися, розвиває вміння заздалегідь обдумувати свої слова, готує до самостійного обмірковування теми. Наприклад: Продовж речення «Якби я була директором школи....». Відповіді учнів:

- Я б зробив так, щоб у коридорах стояли телевізори і на перервах всі діти могли подивитися мультики .

- Я б не дозволяла голосно говорити в школі ні вчителям, ні учням.

- Я б попросила всіх учнів приходити до школи у формі. І придумала б форму для вчителів.

Ігрові прийоми роботи у невимушеній формі спонукають учнів до побудови діалогічних і монологічних висловлювань. Наприклад:

-Склади речення, у якому всі слова починаються на одну букву.

-Скажи про це саме, але іншими словами.

В. Сухомлинський учив дітей замислюватися над словом: що воно означає і коли його краще вживати. Для цього вже в початкових класах учні мали записну книжечку – «Словесну скриньку». До неї занотовували слова, які здавалися цікавими чи незрозумілими. Учитель потім пояснював дітям значення або емоційне забарвлення слова. У «Словесну скриньку» вміщувалися також звороти, фрази, речення, що сподобалися учневі. Працюючи на словниковими словами, ми створюємо «Енциклопедію слова», розглядаючи не тільки лінгвістичну, а й лексичну грань лексеми.

Сучасні умови життя вимагають від людини вміння творчо мислити і працювати, приймати нестандартні рішення. Саме на формування такої особистості спрямований метод проектів, який педагоги використовують у своїй практиці. У процесі виконання проектної діяльності школярі вчать користуватися дослідницькими прийомами: збирати інформацію, аналізувати її, висувати припущення, робити висновки. За допомогою методу проектів учні пізнають навколишній світ, переконуються, що природа створена не тільки для милування, наприклад: «Захистимо ялинку», «Кого годує годівничка?».

Одним із найцікавіших видів творчості В. Сухомлинський справедливо вважав казку, що сприяє розвиткові уяви, спостереження, вміння учнів зв'язно і до ладу розповідати чи переказувати її. Вагомим внеском в українську лінгводидактику є розробка вченим-практиком тематики уроків розвитку мовлення і мислення учнів, яка активно підтримується сьогодні вченими-методистами та вчителями і є ефективною для формування національно-мовної особистості. Діти люблять придумані ними казки, залюбки розповідають їх товаришам, рідним. Без казки – живої, яскравої, яка захоплює свідомість і почуття – неможливо уявити дитяче мислення та мовлення. Наприклад:

Чому ворона чорна?

На галявині зібралося все лісове птаство. Ще б пак: сьогодні конкурс на краще пташине вбрання. Суддями були мудра сова та руда білочка.

Почали злітатися птахи на конкурс.

Ось прилетіла в строгому чорно-білому вбранні ластівка. Всі птахи були в захваті від її чорної сукні з білим жабо. Лише ворона насмішувато скривилася, бо вбрання їй не сподобалося.

Далі прилетіла синичка, яка продемонструвала всім свій святковий сарафан та жовту кофтинку. Але і цього разу ворона незадоволено відвернула голову. По черзі свої моделі демонстрували зозуля, горобчик. Навіть сорока показала всім свою накрохмалену білу сукню. На що ворона спересердя хрипло мовила "Ка-а-р-р".

Чи то від злих заздрощів, а чи від її злості, вбрання у ворони завжди чорне. Не вміє вона радіти успіхам інших (Вовк Євгеній, учень 4 класу).

Висновки. Отже, ефективність формування національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації навчання української мови, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних ідей, дидактичних методів, прийомів, форм і засобів. То ж сучасні педагоги поділяють думку видатного вчителя, що зацікавлення учнів рідною мовою сховане насамперед у самій мові. Слід тільки по-справжньому розкрити її красу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мамчур Л. Лінгводидактична спадщина В.О.Сухомлинського : навчально-методичний посіб-ник / Лідія Іванівна Мамчур. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – 170с.
2. Пентилюк М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Марія Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2012. – 256 с.
3. Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розви-ток» та інші близькі за змістом поняття // Українська мова і література в школі. – 2005. – №3. – С. 2-4.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – 653 с. – С. 507.

*Олешко Петро Степанович,
кандидат історичних наук, доцент,
ректор Волинського інституту
післядипломної педагогічної освіти*

МУЗЕЙ ОСВІТИ ВОЛИНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Музей освіти Волині, як структурний підрозділ Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, спрямовує свою діяльність на збирання, збереження, вивчення та узагальнення освітньої, науково-педагогічної спадщини Волинського краю, на використання музейної експозиції для популяризації історії та сьогодення навчальних закладів області, здобутків педагогічного співтовариства.

Історія створення музею довготривала в часі та багата на цікаві постаті, які долучились до збирання матеріалів, їх опрацювання, формування і поповнення фондів та експозиції, організації різних форм роботи музейного закладу. Біля його витоків стояли завідувач Волинського обласного відділу народної освіти С.О. Яблончук, директор обласної Станції юних туристів Ю.К. Горобець та директор Волинського інституту удосконалення кваліфікації вчителів М.А. Падалко. Відповідно до наказу обласного відділу народної освіти № 832 від 24.11. 1983 року з метою створення музею народної освіти Волині було оголошено операцію «Вчительська слава», у якій взяли участь педагогічні та учнівські колективи області. У фонд майбутнього музею почали надходити документи та матеріали про педагогів, альбоми, планшети з різних напрямів діяльності та історії навчальних закладів. У 1986 році на допомогу краєзнавцям видано «Пам'ятку збору

матеріалів для музею освіти Волині», розроблену президією обласного відділення Педагогічного товариства УРСР [8, с. 2]. Біля двадцяти років йшов збір матеріалів. Матеріали акумулювались у Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти, їх поповненням, збереженням і систематизацією займалися методисти інституту.

Наказом облуну № 459 від 07.12.2000 року «Про створення Музею освіти Волині» в інституті було виділено приміщення і розпочато роботу з оформлення експозиції музею. На цьому етапі роботу очолив завідувач кафедри теорії та методик викладання шкільних предметів ВППО, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Геннадій Васильович Бондаренко. Неоціненною стала допомога Державного архіву Волинської області (директор В.М. Гика) та Волинського краєзнавчого музею (директор А. М. Силук).

Напередодні Дня працівників освіти у 2003 році музей був відкритий. В урочистостях взяли участь ветерани педагогічної праці, заслужені вчителі та заслужені працівники освіти України [7]. У своєму виступі з нагоди відкриття музею Г.С. Маслай, ректор ВППО відзначила, що «музей стане центром не тільки історії освіти, а й закладом вивчення педагогічного досвіду, буде зберігати інновації й технології, які завтра стануть цікавою й потрібною історією педагогічного досвіду людей, імена яких знайдуть гідне поцінування і в музейних фондах та експозиціях, і в практиці роботи. Він стане також центром краєзнавчої освіти та прикладом музейного будівництва для шкіл області» [1, с. 57].

У 2006 році музей пройшов відомчу реєстрацію як музей історії освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти (наказ облуну № 226 від 21.03.2006 р.) та отримав статус музею при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України [5, с. 14].

Експозиція музею розбудована за тематико-хронологічним принципом. Вона охоплює розвиток освіти та науково-педагогічної думки в регіоні від найдавніших часів до початку XXI століття. Документи і матеріали представлені у таких тематичних розділах:

– «Давня історія освіти Волині». Мовою документів експозиція музею розповідає про той педагогічний досвід, який мали волиняни в часи діяльності Острозької академії, школи Луцького братства тощо. Тут можна познайомитися з діяльністю школи піарів в Любешові, яка в 1834 році була школою ідей вільнодумства. Цікавим документом є Довідник навчальних закладів Волинської губернії (по Положенню 25 червня 1912 р.), який містить відомості про навчальні заклади, рік їх заснування, прізвища вчителів, які у них працюють, зокрема у Володимир-Волинському, Ковельському, Луцькому уїздах.

- «Освіта у 1921–1939 рр.». У розділі відтворено складний історичний період перебування західноукраїнських земель у складі польської держави. В експозиції книги, свідоцтва про закінчення шкіл польською мовою. Відображено діяльність невеликої кількості українських шкіл, які знаходилися у будинках жителів сіл (збереглися фото таких шкіл, наприклад, с. Залізниця Любешівського, с. Текля, Старовижівського, с. Губин Володимир-Волинського районів). Експонуються оригінали шкільної ошадної книжки шкільної каси при початковій школі у с. Ставки та печатка учнівської каси взаємодопомоги.

- «Освіта у 1939–1941 рр.» На стендах цього періоду є матеріали про створення українських шкіл, проведення місячних та 10-місячних курсів підготовки вчителів, світлини педучилища та приміщення державного учительського інституту, які розпочали свою діяльність у ці роки.

- «Освіта у повоєнні роки». Розділ розкриває відбудову навчальних закладів, організаційні та науково-методичні заходи з навчання та підвищення кваліфікації вчительських кадрів. Експонуються світлини учасників серпневої наради вчителів (м. Луцьк, 1945 р.) та обласної наради вчителів-передовиків (м. Луцьк, 1947 р.), оригінал посвідчення Першої науково-практичної конференції вчителів, вчителя математики Маневицької СШ Уткіної О.Г. (1948 р.) тощо.

- «Педагоги-ветерани Великої Вітчизняної війни». Важливим розділом у музейній експозиції є галерея портретів педагогів Волині, ветеранів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Серед них світлини В. Дубовика, вчителя ЗОШ I – III ст. № 8 м. Луцька; М. Карпачова, вчителя Ковельської ЗОШ I–III ст. №7; Д. Антонюка, директора, та І. Павленка, заступника директора Тростянецької СШ Ківерцівського району; О. Петренка, директора Ковельської ЗОШ I–III ст. №3, заслуженого вчителя УРСР.

- «Освіта у 50–80 рр.». Головними завданням того періоду були підготовка педагогічних кадрів, глибокі та міцні знання учнів, створення належної матеріально-технічної бази освіти. Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки готував професійні кадри для регіону. На стенді розміщено фото колишнього ректора Н. Бурчака та спогади про нього. Представлена освітня і наукова діяльність Волинського національного університету ім. Лесі Українки та Луцького національного технічного університету. Матеріали про династію педагогів О. Воронець, М. Петренко, С. Церковницький, М. Бичковська та деякі підручники, авторами яких були ці педагоги. Грамота Міністерства освіти УРСР, яку отримала команда юних фізиків Волині за зайняте сьоме місце у Першій республіканській олімпіаді (1964 р.). Будівництво Володимир-Волинського педучилища, Луцького ВПУ

№ 2 та ПТУ № 12 тощо. Експонуються також матеріали про життя та подвиг військового керівника Іваничівської ЗОШ І-ІІІ ст. Ю. Лелюкова, який ціною власного життя врятував своїх учнів.

– «Заслужені вчителі України». Тут розміщено світлини Катерини Дмитрівни Шевченко, яка першою на Волині у 1949 році отримала звання «Заслужений вчитель школи Української РСР», та інших педагогів області, що носять почесні звання. Від 1949 до 2017 року званням заслуженого вчителя в області відзначено 138 осіб, званням заслуженого працівника освіти України 55 осіб. У 2016/2017 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах області працюють 53 заслужених вчителів і заслужених працівників освіти України. У фондах музею зберігаються матеріали Надії Степанівни Пушкар, яка в числі перших чотирьох українських педагогів відзначена у 2007 році званням «Народний вчитель України».

– «Освіта в незалежній Україні». У світлинах, документах представлено діяльність Луцьких гімназій №4, 14, 18, 21, Волинського обласного ліцею-інтернату і Нововолинського ліцею-інтернату Волинської обласної ради, Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, які є генератором нових ідей в освіті, навчальними закладами для здібних та обдарованих дітей.

– «Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти». У наступній експозиції музею представлено багатогранну діяльність ВІППО, який виконує найскладніші завдання підвищення психолого-педагогічної та фахової компетентності, зростання педагогічної майстерності освітянських кадрів. Тут зібрані світлини творчих груп, семінарів, конференцій, конкурсів «Вчитель року», а також методична література різних відділів та кафедр, яка висвітлює шлях інституту до запровадження нових моделей змісту і організації навчального процесу на всіх рівнях.

Фондова колекція музею налічує 2 557 експонатів. На її основі та з урахуванням даних із архівних та літературних джерел було створено експозицію, оформлену в єдиному естетичному стилі. За I півріччя 2017 року музей відвідало більше 2,5 тис. екскурсантів

Окрім екскурсій у музеї проводяться різноманітні заходи. Викликають інтерес у слухачів курсів, педагогів та учнів виставки, що систематично експонуються у музеї. Наприклад, авторська виставка «З мрією про Україну» краєзнавця Л.П. Токарук, автора книги «Українська гімназія в Луцьку. Спогади», яка багато років проводить пошукову роботу з вивчення та збору матеріалів, що розкривають достовірні події та розповідають про долі колишніх гімназистів [6, с. 3].

В експозиційному залі періодично експонується виставка «Історія шкіл Волині». Вчителі та студенти вищих навчальних закладів мають

змогу на основі музейних матеріалів готувати доповіді, семінарські заняття, курсові та дипломні роботи, науковці – дисертації.

ВІППО, а також музей, як структурний підрозділ, є ініціатором збереження традицій, використання, розвитку і примноження спадщини В. О. Сухомлинського. Проблематика лекцій, семінарських і практичних занять, науково-дослідницької роботи охоплює широке коло актуальних питань вивчення і трансформації педагогічних ідей видатного педагога в практику модернізації освіти регіону.

Необхідно зазначити, що розпочаті у м. Луцьку 26-27 грудня 1994 року українською асоціацією Василя Сухомлинського І Всеукраїнські педагогічні читання «В.О. Сухомлинський і сучасність» щорічно проводилися до дня народження педагога-новатора майже у всіх областях України протягом 22-х років. Їх завдання – сприяти творчому використанні спадщини педагога – новатора в освітньому просторі України та країн світу. ІХ Міжнародна науково-практична конференція та XXIII Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина» з 15-16 вересня 2016 року були проведені на базі інституту. В музеї була організована виставка матеріалів з історії педчитань під рубрикою «В.О. Сухомлинський в освітньому просторі Волині», з якою ознайомились учасники заходу. Вони побували у гімназія №14 м. Луцька, якій за результатами творчого використання спадщини педагога-гуманіста рішенням Луцької міської ради від 25.06.2014 року № 61/41 присвоєно ім'я Василя Сухомлинського. У навчальному закладі 26 вересня 2014 року відбулося відкриття музейної кімнати В.О. Сухомлинського, а 7 жовтня 2014 року до педагогів, учнів і батьків завітала О.В. Сухомлинська – донька видатного українського педагога, академік НАПН України [11].

При ВІППО працює волонтерський центр «Серце патріота». Бійцям АТО вже відправлено десятки тонн необхідних речей: продукти, одяг, взуття, медикаменти, засоби особистої гігієни тощо. Тому сьогодні музей не зупиняється на досягнутому, а продовжується екскурсійно-виставкова та пошукова діяльність. Зокрема, на даний час ведеться робота зі збору матеріалів для створення розділу «Волинські педагоги-учасники АТО». Слухачі курсів підвищення кваліфікації активно долучаються до збору інформації про колег – учасників подій на сході України.

Робота музею сприяє формуванню національної свідомості та патріотизму в освітньому просторі Волині через вивчення і використання історико-педагогічної спадщини рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. Папка «Маслай Ганна Семенівна». – 88 с.

- 2.Держархів Волинської обл., ф. Р-59, оп. 11, спр. 506.
- 3.Держархів Волинської обл., ф. Р-59, оп. 11, спр. 456.
- 4.Держархів Волинської обл., ф. Р-402, оп. 1, спр. 1.
- 5.Жовтуля Г. І. Освіта Волині. Минуле і сучасне / Г. І. Жовтуля // Педагогічний пошук. – 2006. – № 2. – С. 14.
6. Жовтуля Г. І. Освіта Волині з давнини до сучасності / Г. І. Жовтуля // Луцький замок – 2006. – 28 вересня. – С. 3.
7. Муляр О. Запрошує музей освіти Волині / О. Муляр // Педагогічний пошук. – 2003. – №4 (40). – С. 73.
8. Пам'ятка збору матеріалів для музею освіти Волині. – Луцьк, 1986. – 11 с.
9. Кот Н. М, Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1944 р. – початок 60-х рр.) / Н. М. Кот // Педагогічний пошук. – 2015. – № 1. – С. 16 – 23.
- 10.Романчук Г. Історія освіти Волині як напрям краєзнавчого пошуку у школах Волині / Г. Романчук // Волинський музейний вісник : Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. : Вип. 4. – Луцьк, 2012. – С.211 – 214.
11. КЗ "Луцький навчально-виховний комплекс "Гімназія №14 імені Василя Сухомлинського" Луцької міської ради Волинської області" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gimn14.lutsk.ua/joomla/index.php?start=32>

*Петрушина Лідія Іванівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
гімназія №127, м. Кривий Ріг*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТА МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ.

ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ГІМНАЗІЇ №127 м. КРИВИЙ РІГ

Людство постійно розвивається. І для людини, і для країни стає дедалі важливіше вміти реагувати на ці зміни, щоб не залишитися осторонь прогресу. Нашу добу не даремно називають інформаційною. І справа тут не тільки в тому, що значна частка національного багатства сучасних країн створюється в сфері інформаційних технологій. Сучасна людина для успішної життєдіяльності не може бути осторонь інформаційних потоків [4, с. 4].

Процес переходу до інформаційного суспільства однозначно передбачає зміни в усіх аспектах громадського життя, у тому числі і в системі освіти. Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ сторіччі пріоритетним напрямом розвитку освіти визначено формування високого рівня інформаційної культури кожного члена суспільства, упровадження сучасних інформаційних технологій у практику навчально-виховного процесу, що передбачає обов'язкову комп'ютеризацію освіти.

Шкільна ж бібліотека як невід'ємна структурна складова загальноосвітнього закладу є безпосереднім учасником навчально-виховного процесу і разом зі школою проходить непростий шлях реформ. Тому такі поняття як модернізація, інноваційний підхід є тими реаліями, навколо яких будується повсякденна робота шкільного

бібліотекаря. Модернізація бібліотеки передбачає в тому числі й активне застосування інформаційно-комунікативних технологій. А оснащення комп'ютерною технікою бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу, наявність сучасних програмних засобів безперечно дозволяє по-новому підійти до організації її діяльності.

Основним завданням бібліотеки на сучасному етапі є не тільки створення і забезпечення можливостей доступу читачів до інформаційних ресурсів за допомогою сучасних освітніх технологій, але й виховання відповідної інформаційної культури.

Основними аспектами її формування у читачів-дітей є: розуміння ролі інформації у житті суспільства; знання інформаційних ресурсів і готовність до сприйняття інформації; вміння ефективно здійснювати пошук та вибирати інформацію з різних джерел; здатність до аналітичної переробки, використання та створення нової інформаційної продукції [3, с. 59].

Бібліотека Криворізької гімназії №127 є складовою моделі медіаосвіти, створеної в навчальному закладі, який є експериментальним за темою: «Створення системи медіаосвіти на основі принципів наскрізного навчання».

Тому перед шкільною бібліотекою постала нова мета:

- формування інформаційно-бібліотечних ресурсів як базу діяльності у сфері медіаосвіти;
- реалізація інформаційного забезпечення освітнього процесу в закладі, сприяння здійсненню неперервної освіти учнів і вчителів;
- сприяння розвитку творчих здібностей школярів, формуванню духовно багатой, морально здорової особистості, вихованню свідомого громадянина, патріота;
- формування інформаційної та медіакультури школярів;
- організація бібліотечного обслуговування всіх членів шкільного співтовариства незалежно від віку, раси, статі, віросповідання, національності, мови, професійного або соціального стану;
- забезпечення орієнтації й організації доступу до місцевих, регіональних, національних або глобальних інформаційних ресурсів;
- організація інформаційної підготовки школярів, включаючи опанування навичками пошуку, критичного аналізу, самостійного використання інформації для задоволення різноманітних інформаційних потреб (набуття знань, проведення дозвілля тощо).

Завдання:

- підтримка і розвиток читання, організація в різних формах пропаганди книги та читання, в тому числі заснованих на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, координація діяльності з широким колом соціальних партнерів в першу чергу, з дитячими

бібліотеками, залучення батьківської громадськості до цінностей сімейного читання;

- організація додаткової освіти учнів, їх батьків та літніх громадян;
- надання допомоги у пошуку інформації, роботі з програмним забезпеченням з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

- збір, накопичення, обробка, систематизація інформації (на традиційних та електронних носіях), доведення її до користувача;

- виявлення, підтримка і супровід обдарованих дітей та дорослих;

- створення бази методичних розробок вчителів;

- розвиток зв'язків із соціумом: проведення Інтернет-конференцій з іншими освітніми установами, забезпечення інформаційної відкритості закладу;

- задоволення запитів батьків на літературу та інформацію з педагогіки та освіти з урахуванням наявних можливостей, розвиток нових форм взаємодії з батьками;

- формування позитивного іміджу шкільної бібліотеки.

Бібліотека гімназії позиціонує себе як культурний, комунікаційний та інформаційний центр із забезпечення багатопрофільною інформацією. Бібліотекар спрямовує свою роботу на формування читацької компетентності гімназистів, що дозволяє кожному випускнику стати успішною, конкурентоспроможною особистістю, здатною до творчої самореалізації. У фонді бібліотеки понад 33 785 книг та підручників українською, російською, англійською, німецькою мовами на різних носіях інформації; розгалужена медіатека, яка нараховує сотню дисків. Щороку передплачується понад 50 назв періодичних видань України. Бібліотека має власні бази даних, оснащена комп'ютерами. Має вихід до мережі Інтернет. У практику роботи бібліотеки запроваджується Єдина система централізованого електронного обліку підручників за комп'ютерною програмою «Шкільний підручник». Структура бібліотеки включає два функціональних підрозділи: абонемент та читальну залу. Вільний доступ до ресурсів, і не лише зосереджених у стінах бібліотеки – важлива умова комфортного обслуговування. Читачі можуть зайти на сайт будь-якої бібліотеки світу.

У творчому доробку бібліотеки є і власна мультимедійна продукція: численні презентації та електронні посібники. На сайті гімназії <http://gimnaziya127.ucoz.org> та у гімназійних газетах «Невгамовні дітлахи» та «Світанок» постійно висвітлюються новини та найяскравіші події з роботи бібліотеки та ведеться ненав'язлива пропаганда книги.

На сайті закладу створено сторінку «Бібліотекар запрошує», на якій розміщено нормативні документи, завдання та напрями роботи, висвітлюються нові надходження, календар подій на навчальний рік, тематичні списки літератури.

Сучасним, цікавим, дієвим для формування медіапростору закладу є метод проектних технологій. З метою формування у дітей стійкого інтересу до книги та читання як однієї з основних форм розумового дозвілля, учні КГ №127 залучаються до участі у Міжнародному проекті «LittleFreeLibrary» («Маленька Вільна Бібліотечка») та Міжнародному мистецько-соціальному проекті «Книга бувальщин «Добро-Дій».

У 2016 році учні Криворізької гімназії №127 стали учасниками Всеукраїнського проекту по створенню електронної книги «Рідний край у словах і барвах», який сприяв підтримці українських письменників, популяризації української мови (всі твори лише українською), підтримці дитячої образотворчої творчості, розвитку читання. На першому етапі проекту були відібрані твори на екологічну тематику, соціального і культурно-духовного спрямування та ті, які сприяють національній самоідентифікації особистості. На другому освітньо-творчому етапі до проекту долучилися школярі та студенти (від 10 років). На основі поданих текстів (вірші, казки, проза) відповідно до мети проекту їм пропонувалося створити: малюнки та ілюстрації до художніх творів; аудіо-постановки на основі художнього тексту. До електронної книги «Рідний край у словах і барвах увійшли ілюстрації дев'яťох учнів гімназії.

Дмитрикова бібліотека – спільна справа Всеукраїнської ініціативи «Додай читання», до якої долучилися учні КГ №127. За ініціативи письменниці Євгенії Пірог у с. Сергіївці Донецької області хлопчик-інвалід, восьмикласник Дмитро Ружевич організував вдома приватну бібліотеку. Учні гімназії за активну підтримку Дмитрикової бібліотеки отримали подяку від авторки проекту Євгенії Пірог та книжки-розмальовки у подарунок.

Бібліотекарем організована участь гімназистів у благодійній акції «Україномовна книжка для Донецької та Луганської областей». За підтримки волонтерів зібрані книги були передані у бібліотечні заклади цього регіону.

Медіаосвітні та інформаційні технології надають можливості в розширенні загальної ерудиції учнів. Навчивши свідомо і творчо підходити до інформації, бібліотекар, вчитель сприятиме формуванню в учнів ефективних стратегій мислення, у першу чергу, критичного, підвищенню самооцінки, впевненості у власних силах. Широке використання медіаосвітніх технологій сприяє розвитку таких якостей як відкритість новому досвіду, внутрішня свобода, рефлексивність,

спонтанність, самоповага. Діти в результаті інтеграції в медіапростір проймаються проблемами суспільного життя та взаємовідносин у колективі, покращують комунікативні якості, грамотність, обізнаність у законах сучасного суспільства, удосконалюють компетентність у сфері діяльності груп за інтересами.

Шкільний бібліотекар спільно з вчителями української мови і літератури, зарубіжної літератури, інформатики залучає учнів до створення власних медіапродуктів: сайтів, блогів, рекламних постерів, газет, буклетів, буктрейлерів, мультимедійних презентацій, скрапбукінгів тощо. Активізувалася участь гімназистів у конкурсах різних рівнів від районних до міжнародних. Наші учні є переможцями та призерами Всеукраїнського конкурсу «Діти та медіа», Міжнародного фестивалю-конкурсу дитячо-юнацької журналістики «Прес-весна на Дніпрових схилах», XV, XVII, XX національного конкурсу шкільних газет у м. Миколаєві, Міжнародного освітнього проекту «Медіафестиваль для школярів», обласного конкурсу літературної творчості «Молода муза», комп'ютерного верстання і макетування, «Юнтелепрес» тощо.

Поступово відходить у минуле імідж бібліотеки як сховища документів та матеріалів на паперових носіях, все більше зростають потреби у використанні електронних ресурсів. Впровадження ІКТ та медіаосвітніх технологій у її діяльність впливає на зміст, форми і методи роботи. Робить бібліотеку привабливою для сучасних користувачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. БібліоNETiK @ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://biblionetika.blogspot.com/>
2. Волошенюк О. Українська медіаосвіта: сучасний контекст // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2013. – №4. – С.21-27
3. Інноваційні моделі та технології медіаосвіти в навчальних закладах Дніпропетровщини: Матеріали обласного конкурсу на кращу розробку моделі медіаосвіти в сучасному навчальному закладі. Збірка /ред.-упор. О.В. Бутурліна, М.Г. Ватковська, Т.В. Лисоколенко, Л.В. Пасічник, В.М. Піщанська. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2015. – 172 с.
4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник /Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк. – Київ: Центр Вільної Преси, 2013. – 352 с.

Примачук Лариса Віталіївна,

начальник навчально-методичного відділу

Житомирського інституту культури і мистецтв

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

З кожним роком усе більшу увагу науковців як у нашій країні, так і за кордоном привертають педагогічні надбання Василя Сухомлинського, який збагатив педагогічну науку новаторськими

ідеями й положеннями, значно розширив теорію й освітню виховну практику і нині заслуговує на нове осмислення і втілення у життя його педагогічної системи.

Вимоги освіти ХХІ століття надають особливого значення професійній культурі фахівців різних галузей діяльності, в тому числі й документознавців, які мають володіти відповідно до глобальних викликів сучасності спеціальними професійними знаннями й навичками, бути висококваліфікованими фахівцями із широкою ерудицією та високим загальнокультурним рівнем.

Феномен професійної культури досліджувався багатьма провідними фахівцями, зокрема Н. Криловою, М. Лукашевичем, Д. Маркевич, Г. Соколовою та ін. У контексті підготовки фахівця у сфері документознавства заслуговують на увагу праці Л. Ткач, І. Рибалко, Н. Лесовець, О. Попчук та ін.

Мета статті – осмислюючи ідеї В. Сухомлинського, окреслити вимоги до професійної культури фахівця в галузі документознавства.

Якість – девіз сучасного ринку освітніх послуг. «Навчання – це насамперед взаємовідносини між людьми, обмін духовними цінностями, взаємна віддача сердечної доброти, співчуття», – писав В. Сухомлинський у своїй праці «Розмова з молодим директором школи» [4, с. 496]. Саме такі відносини і вбачають реформи сучасної освіти, де гуманізм і гуманність є запорукою успішного самоствердження особистості.

На думку видатного педагога, професійна культура фахівця – це особливості вираження його особистості в професійній діяльності. В умовах світової глобалізації та інформатизації важливим аспектом стає професійна культура особистості, а головним капіталом фахівця – його компетентність та професійна кваліфікація.

Перш, ніж розглянути професійні вимоги до особистості документознавця, визначимо ідеї В. Сухомлинського [4; 5], які можна адаптувати до фахівця-документознавця: постійна творча праця; неабияка базова підготовка; самовдосконалення; ефективний виховний вплив на фахівця в умовах спрямованої діяльності всього педагогічного колективу, освітнього і соціального середовища та становлення професіонала в певному колективі, де становлення культури фахівця формується в процесі здобуття досвіду середовища через спрямовану соціалізацію.

Ураховуючи сучасні дослідження в галузі професійної освіти та узагальнюючи ідеї В. Сухомлинського, можна виділити основні положення професійної культури фахівця:

- система професійно значущих знань;
- система професійних умінь та навичок;

- здатність до творчої праці;
- професійно значущі види особистісної культури (комунікативна, мовна, розумової праці, дослідницька, екологічна, фізична);
- активна життєва позиція, потреба в самовдосконаленні.

Серед професійно значущих умінь і навичок особливу увагу Василь Олександрович приділяв мовленнєвій культурі фахівця.

Розглянемо погляди сучасних науковців, які досліджували питання професійної культури документознавців.

О. Попчук здійснила спробу узагальнити питання професійної культури майбутнього документознавця. У своїх дослідженнях вона визначає такі положення: професійна культура є особистісним досягненням; професійна культура визначається у площині досягнення загального рівня освіченості особистості; професійна культура трактується в аспекті духовних досягнень особистості, зокрема її моральності; професійна культура виявляється у професійній діяльності; необхідним елементом професійної культури є творчі здатності фахівця.

Таким чином, О. Попчук, узагальнюючи погляди науковців щодо питання професійної культури майбутнього документознавця, пропонує розглядати професійну культуру в широкому сенсі як багатоаспектну категорію, яка визначає перебіг процесу професійної діяльності та характеризує рівень професійного становлення фахівця. Зміст, напрями та результати формування цього феномена залежать від рівня сформованості загальної культури, яка завжди буде позначатися на якості та результативності такої діяльності [1].

Становлення студента як особистості, на думку Л. Ткач та І. Рибалко, відбувається завдяки мові та мовним засобам. Саме мову вони визначають основним критерієм освіченості, індивідуальності людини. Науковці розглядають чинники, які мають вплив на культуру мови особистості, це – сукупність етичних правил народу, коли правильність мови передбачає знання культурної традиції й заборон; розуміння, що таке доречність і чистота мовлення та національні уявлення про красу мови, мовна освіта і загальна освіченість мовців. Вони вважають, що в інформаційному суспільстві фахівець повинен уміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати необхідну інформацію, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції.

Отже, культура людського спілкування, за визначенням, як зазначають Л. Ткач і І. Рибалко, – це частка загальної культури особистості, а її відсутність – свідчення бездуховності людини. Мистецтво спілкування є органічною складовою професіоналізму людини, де фахівець-керівник нової формації повинен мати

нестандартний погляд на речі, відзначатися високою етикою у спілкуванні, гнучко розподіляти обов'язки, надихати людей, вести за собою не силою наказу, а силою аргументів та переконуючого слова [2].

На відміну від вищевказаних поглядів щодо вимог до фахівця-документознавця, Н. Лесовець вважає необхідним елементом професійної культури документознавця знання правил ділового етикету, коли в освітній діяльності формуються мовно-мовленнєві компетенції, оскільки особа, яка грамотно та логічно вміє побудувати своє мовлення, здатна адекватно реагувати на зміни в ситуації спілкування, здійснювати активний вплив на співрозмовника, доводячи правильність своїх думок, переконань, тверджень і, поряд з цим, створювати враження приємного ділового партнера під час спілкування. Отже, як зазначає Н. Лесовець, лише оволодіння вищезазначеними якостями процесу ділового спілкування стане запорукою успіху в професійній діяльності майбутнього документознавця, передусім фахівця, якого можна з упевненістю вважати по-справжньому освіченою особистістю, здатною досягти найвагоміших вершин у професійній діяльності, мати авторитет серед колег, заручитися підтримкою і повагою керівництва.

Фахівець у сфері документознавства для забезпечення ефективного ділового спілкування, за поглядами Н. Лесовець, повинен дотримуватися норм та правил етикету, володіти комунікативними вміннями та навичками, що передбачають знання культури міжособистісного спілкування, зокрема й з іноземними діловими партнерами, уміння досягати взаєморозуміння. Майбутній документознавець, як вбачає науковець, повинен постійно вдосконалювати культуру вербального та невербального ділового спілкування, зокрема вміння вітатися, прощатися, підтримувати ділову бесіду, уважно слухати співрозмовника, спостерігати й інтерпретувати невербальну поведінку ділового партнера тощо.

На її думку, для формування професійної культури майбутнього фахівця-документознавця потрібне й безперервне самонавчання і самовиховання, щоб виробити навички ефективної ділової комунікації. Отже, для формування професійної культури спілкування майбутніх фахівців у сфері документознавства науковець визначає такі чинники: знання норм і правил ділового спілкування; високий рівень мовленнєвого розвитку особистості; розуміння невербальних засобів ділової комунікації; уміле застосування технічних засобів ділового спілкування; уміння налагоджувати контакт із людьми, ураховуючи їхні гендерні, вікові, соціально-культурні характеристики; уміння поводитися відповідно до ситуації та використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей; уміння впливати на

співрозмовника так, щоб схилити його на свій бік, переконати в силі своїх аргументів [3].

На думку вчених, одним із головних чинників професійної діяльності документознавця науковці вважають розвиток і впровадження новітніх технологій, що сприяють поширенню інформаційних відносин, де інформаційна культура – одна із складових загальної культури людини. Сутність поняття «інформаційна культура» розглядається як сукупність інформаційного світогляду й системи знань та умінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність із оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій. Однією з найважливіших умов поліпшення якості сучасної освіти є інформатизація, яка передбачає якнайповніше використання доступної інформації, а саме: підвищення ефективності навчального процесу на основі його індивідуалізації та інтенсифікації; розробка методів і технологій навчання з орієнтацією на розвиваючу, випереджаючу і персоніфіковану освіту; досягнення необхідного рівня професіоналізму в оволодінні засобами інформатики та обчислювальної техніки; інтеграція різних видів діяльності (навчальної, навчально-дослідницької, методичної, наукової, організаційної) у межах певної освітньої технології; підготовка майбутніх фахівців до роботи в умовах інформаційного суспільства; підвищення професійної компетентності й конкурентоздатності майбутніх фахівців.

Упровадження сучасних інформаційних технологій, зростання ролі інформації в освітньому і науковому процесах професійної культури майбутніх фахівців нині набуває виняткового значення, стає одним із пріоритетних напрямків вищої школи. Вміння орієнтуватись в інформаційному потоці, працювати з інформацією, критично її оцінювати, самостійно конструювати свої знання, використовуючи різноманітні інформаційні ресурси, є метою сучасної вищої освіти і освітніх технологій.

Отже, процес становлення фахівця є динамічним та неперервним процесом, що охоплює зростання, становлення, інтеграцію та реалізацію професійно значущих особистісних рис і здібностей, професійних знань та вмінь, а також активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу. Погляди В. Сухомлинського тісно перегукуються із сучасними тенденціями і поглядами щодо розвитку професійної культури фахівця, що підтверджується аналізом праць зазначених науковців. Спадщина В. Сухомлинського довела свою ефективність і сьогодні. Нині перед науковцями є потужний пласт актуальних аспектів творчості В. Сухомлинського, які спонукають до їх аналізу ідей, подальшого розвитку та практичного втілення для формування

професійної культури не тільки фахівця-педагога, а й фахівця будь-якої галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попчук О. Професійна культура документознавця: сутність феномена / Олена Попчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 1. – С. 129 – 130.
2. Ткач Л. М. Культура мови як важливий чинник підготовки фахівців-документознавців / Л. М. Ткач, І. В. Рибалко // Дослідження з лексикології і граматики української мови : [зб. наук. праць] / відп. ред. А. М. Поповський. – Д.: Літограф, 2010. – Вип. 9. – С. 297.
3. Лесовець Н. М. Діловий етикет та професійна культура спілкування майбутніх фахівців у сфері ДЗУ / Н. М. Лесовець // Проблеми та перспективи розвитку освіти : зб. наук. праць з актуальних проблем економ. наук. – К., 2016. – С. 53.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи // В. Сухомлинський. Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976–1977. – Т. 4. – С. 393–626.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – Статті. – 1977. – 639 с.

*Рибачок Ірина, Омелянчук Ірина,
студенти 33 групи фізико-математичного факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко*

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАЗОК ПРО ПРИРОДУ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Людина, для якої книжка вже у дитинстві стала такою необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчуває себе обділеною, збіднілою і спустошеною.

В. Сухомлинський

Людина – частина природи, потяг до всього живого закладений у ній від самого народження, та найяскравіше виявляється в дитячому віці. Казки від самого народження виховують у дітей любов до природи, формують позитивні якості поведінки. Казка – потужний засіб виховного впливу на дитину.

Мета статті – розкрити виховний потенціал казки на особистість дитини дошкільного віку.

У дошкільному віці у дітей бурхливо розвивається уява, яка яскраво виявляється у грі й при сприйнятті художніх творів. Особливо дітям дошкільного віку подобаються казки. Казка займає настільки важливе місце в житті дитини, що деякі дослідники називають дошкільний вік «віком казок». Роль дитячих казок у вихованні дітей не може бути не помічена. Дитина, представивши образи, вчиться розуміти внутрішній світ героїв, співпереживати їм і вірити в сили добра. Роль дитячих казок не обмежується тільки приємним проведенням часу. Казки можна розглядати як спосіб зняття тривоги у дитини. Мова казки проста, тому доступна. Сюжет прозорий, але загадковий, і тим самим сприяє розвитку дитячої уяви. А казкові образи близькі за своїм характером образам уяви дітей. Серед численних народних та авторських казок

особливо виділяються коротенькі казкові оповідки Василя Сухомлинського.

В історії української літератури є велика кількість талановитих публіцистів, письменників, педагогів. Та одним із небагатьох, який поєднує усі ці характеристики, був Василь Олександрович Сухомлинський.

Однією з кращих ідей творення відносин між людьми та дітьми В. Сухомлинський вважав любов. Це – любов до природи, взаємоповага, моральне багатство, турбота та охорона природи. Тому В. Сухомлинський акцентує у своїх працях увагу на ідеї виховання людини як необхідності вирішення соціальних та особистісних проблем.

На дитину впливає багато людей і явищ життя, на неї впливають мати, батько, шкільні товариші, так зване «вуличне середовище», прочитані книжки й переглянуті кінофільми, непередбачена зустріч з людиною та інші. Вплив на дитину може бути позитивним і негативним [1].

Спілкування з природою, на думку В. Сухомлинського, – засіб формування високих моральних якостей. Краса, як писав педагог, – це кров і плоть людяності, добрих почуттів, сердечного ставлення.

Відомо, що емоційне й естетичне виховання починається з розвитку культури відчуттів і сприймань. Василь Олександрович зазначає, що сприймання – найважливіший психічний процес, завдяки якому предмети та явища навколишнього світу, відбиваючись у нашій свідомості, породжують почуття і переживання. Тому педагог вчив дітей помічати найменші, найтонші зміни в природі.

Природа формує у дітей емоційну сферу. Краса природи загострює сприймання, продовжує творчу думку. Без вражень від тиші долів і лук, шелесту дібров, пісень жайворонка у голубому небі, шепоту колосся пшениці, дзижчання джмелів і бджіл неможливе сприймання музичних творів, бо все це є тим фоном, на якому людина може зрозуміти, відчувати красу музики, те джерело, з якого вона черпає натхнення. Про це В. Сухомлинський зазначає у «Батьківській педагогіці» [2].

Природа, за В. Сухомлинським, є значним фактором пізнання. Тому вирощуючи цибулю, петрушку в холодну пору, діти старших груп спостерігають, досліджують, як впливає на рослину відсутність світла, води, якості ґрунту. Наприклад, зерно для корму папуг діти пророщують на папері, на марлі, просто на тарілочці й роблять висновки про те, в яких умовах воно краще росте. В. Сухомлинський завжди підкреслював, що кожна школа повинна мати своє обличчя, свої екологічні звичаї й традиції, які бнайбільше сприяють поглибленому екологічному вихованню.

Так дітям прищеплюються елементарні навички аналізу, порівняння, зіставлення, синтезу, а це означає, що діти привчаються не просто дивитися на оточуючий їх світ, а органічно входити в нього, спостерігати за ним, думати і робити висновки. Діти вчаться виділяти головне з усієї маси інформації, встановлювати причину і наслідок.

Казковий світ Василя Сухомлинського – це невичерпне джерело:

- розвитку соціально-емоційної сфери дітей;
- розвитку особистих якостей, які зумовлюють моральну поведінку, формування якостей, які необхідні для спілкування, оволодіння уміннями встановлювати контакти при спілкуванні;
- створення атмосфери радості «як джерела оптимістичної впевненості дитини в своїх силах», без чого «неможливе розкриття природних нахилів, здібностей, обдарувань»;
- навчання дітей емоційно-естетично сприймати навколишній світ, сприяння розвитку дитячої уяви та фантазії;
- пробудження вміння бачити, захоплюватись і цінувати прекрасне в усьому: природі, творах мистецтва;
- утвердження духовних, національних почуттів, адже «розум людини, що формується, вбирає в себе ідеологію і психіку народу, його переконання, традиції, інтелектуальну, моральну, естетичну культуру»;
- заохочення дітей до складання казок, віршів, оповідань.

Кожна казка має виховний зміст, наприклад:

«Лялька під дощем»: висновок – всі сили віддай, а друга виручай;

«Півень і Сонце»: не хвали себе, нехай люди похвалять;

«Тільки живий красивий»: не лови метелика – він квітка неба, хай живе собі;

«Золотий гребінець»: нехай людина добро приносить, бо світ навколо любові просить;

«Щоб метелик не наколовся»: дерева в садочку не ламай! Комашку маленьку не ображай;

«Петрик, собака і кошеня»: тваринку маленьку не ображай, дай їй поїсти і захищай;

«Як білка Дятла урятувала»: добре серце за чужу біду болить;

«Дуб – велетень»: в лісі вогнище не пали, а почав – загаси;

«Могутній Дуб і Кабан»: дерева усі шануйте. Не ламайте і не псуйте;

«Зайчик і горобина»: щоб нам добре всім було, несіть в душі своїй тепло. І знайте істину просту – несіть у серці доброту;

«Сонце і Сонечко»: у лиху годину пізнаєш вірну людину;

«Хризантема і цибулина»: пам'ятайте, що тільки добрим серцям краса відкривається;

«Фіалка і бджілка»: на доброму серці світ тримається;

«Подорожник»: ми всі господарі природи. Тож збережемо її ми вроду.

В. Сухомлинський любив повторювати: «Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму» [3, с. 18]. Він вважав дуже важливим, щоб перші істини діти отримували з оточуючого світу, щоб дитину через світ природи вводили в світ суспільних відносин. «Школа під голубим небом», або, як її ще називали, «Школа радості» – справжнє талановите відкриття В. Сухомлинського. У ній уроки проходять на природі. Ідею створення я такої школи запропонував Ж.-Ж. Руссо, але Василь Олександрович розвинув, поглибив і переосмислив її. У його працях вона набула цілеспрямованого універсального характеру. Вчений вважав, що «...дуже важливо не допустити, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини оточуючий світ». Двічі на тиждень «...ми йшли в природу – вчилися думати», – зазначає у своїй роботі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський.

«... дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. Так нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці й грі, у власній творчості, в красі, яка надихає її серце, у прагненні робити добро людям», – писав Сухомлинський [3, с. 35–36]. Мову, слово Василь Олександрович трактував дуже широко (це і слово вчителя, і книга, і мова природи, і мова музики, живопису) і надавав їм дуже велике значення. Слова покликані пробудити допитливу думку дитини, сприяти виявленню її творчої індивідуальності; діти повинні зрозуміти нерозривний зв'язок мови з Батьківщиною, культурними традиціями народу. У початковій школі слово поєднує в собі думку і фантазію, адже для дітей цього віку казка, вигадка, гра – складові духовного світу. «Казка, – підкреслював педагог, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови» [3, с. 36].

У книзі «Серце віддаю дітям» широко представлено дитячу творчість як засіб і результат виховання. Створення казок, тонкі спостереження над природою, вміння передати відчуття свого нерозривного зв'язку з навколишнім світом – у цьому Василь Олександрович бачив злиття творчого сприйняття з аналізом, з роздумом, з моральним, цивільним змістом. «Треба піти з дітьми до живого джерела думки і слова, домогтися того, щоб уявлення про предмет, явище навколишнього світу увійшло через слово не тільки в їх свідомість, але і в душу і серце. Емоційно-естетичне забарвлення слова, його найтонші відтінки – життєдайне джерело дитячої творчості» [3, с. 177].

Великий педагог та знавець людської душі В. Сухомлинський у своїх працях зазначав: «Казка для маленьких дітей – не просто розповідь про

фантастичні події, це – цілий світ, у якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю» [4, с. 307-308]. На його думку, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Вона оволодіває почуттями дітей, тому що через казку діти пізнають світ не тільки розумом, але й серцем. «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах».

Отже, головне завдання дошкільної освіти полягає в тому, щоб сформувати гармонійно розвинену, духовно багату, здатну на глибокі почуття і переживання особистість, творця прекрасного і доброго. Природа є могутнім засобом естетичного виховання дошкільників, саме в процесі спілкування з природою створюються сприятливі можливості для здійснення ряду завдань естетичного виховання: формування естетичних вражень у дітей; навчання розумінню творів мистецтва; перших спроб створити красу в навколишньому середовищі. Казка повною мірою повинна використовуватися в сім'ї у вихованні дитини. Через казку дитині легше зрозуміти, що таке «добре» і що таке «погано». Дитина уявляє себе позитивним казковим героєм.

Казка є одним із найбільш доступних засобів для повноцінного розвитку дитини. Не потрібно применшувати роль дитячих казок у вихованні дітей. Якщо підібрати казки відповідно до вікових особливостей дітей, можна позитивно впливати на емоційний стан дитини, коригувати і покращувати її поведінку. Саме про це наголошував у своєму педагогічному доробку В. Сухомлинський.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 668 с.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1978. – 264 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т.3. – С. 7-279.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654 с.

*Савченко Олександра Яківна,
доктор пед. наук, професор,
академік НАПН України,
головний науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України*

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОЛА ЧИТАННЯ ТВОРІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Початкову школу образно можна назвати коренем шкільної освіти. І чим він глибший і надійніший, тим більше передумов, щоб це уявне древо щедро давало нев'янучі плоди, які належать кожній дитині.

Такими плодами є не швидко змінювані навчальні результати, а *цінності*, які визначають образ людини, її ставлення до себе, інших людей, держави, світу. Саме цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли, духовні опори життя людини. У сучасному світі базові цінності – це мир, свобода, справедливість, природа, культура, терпимість, право і здатність вчитися впродовж життя.

Цінності не можна замінити інформацією про них. Щоб їх засвоїти на рівні особистого здобутку, винятково важливо духовно збагачувати дитину змалечку, посилюючи культуротворчий, загальнорозвивальний, індивідуальний вплив освіти, формувати досвід морально-етичної поведінки.

З-поміж широкого кола відомих та інноваційних засобів виховання цінностей привертаємо увагу до невичерпного ціннісного потенціалу літературної спадщини Василя Сухомлинського. В ній масштабно (понад 1500 творів) у надзвичайно різноманітних літературних формах втілено ідеї педагога про зміст і методику духовно-інтелектуального виховання дітей різного віку на цінностях, які є *позачасовими*. Цей процес розкривається в умовах складного життя повоєнного українського села. Так, як це вдалося зробити і описати педагогу, можна сприйняти, що його доробок, його віра в дитину наче лист до сучасних українських освітян. Як тут не згадати вислів Крега Баррета, голови ради директорів корпорації Інтел – «Дива в освіті творять не комп'ютери, а вчителі».

В умовах нового витка модернізації в шкільній освіті рекомендую перечитувати те, що вже випробуване, зокрема твори наших педагогів-класиків, знахідки творчих учителів, заглиблюючись у відомий зміст, шукати підказки щодо відповідей на нові виклики часу. Вивчаючи літературну спадщину В.О.Сухомлинського, розв'язуючи нові завдання, зокрема у сфері дитячого читання, бачу в ній нові можливості, розставляю нові акценти у раніше написаному.

Імпульсом для рефлексування послугували дві книги, які вийшли в галузі сухомліністики в останні п'ять років. Перша – нове видання «Серце віддаю дітям» [1] з ретельно вмонтованими автентичними текстами і архівом переписки з редакціями, рецензентами. Друга – «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» [2], у якій, завдяки сумлінній і натхненній праці О.В.Сухомлинської, маємо систематизоване, цілісне і водночас тематично структуроване видання. Великим достоїнством книги є зрине поєднання наукових текстів Василя Олександровича з тією частиною його літературної спадщини, яка підтверджує і конкретизує теоретичну.

Мета статті. З огляду на сказане, доцільним є аксіологічний коментар літературної спадщини Василя Сухомлинського, розкриття

можливостей її використання в сучасному і перспективному колі читання молодших школярів.

Основна частина. Передусім нагадаємо про особливо тепле ставлення педагога і письменника до початкової школи, її вихованців, яким він присвятив, з нашого погляду, найбільше часу, наукового простору і сердечності у своїй праці.

Саме про цей період життя дітей читаємо у багатьох творах педагога проникливі слова, тонкі спостереження про дуже різних дітей. У найважливій книзі свого життя *«Серце віддаю дітям»*, яку педагог вважав підсумком своїх роздумів, турбот, тривог і хвилювань, у передмові читаємо рядки: *«...дитинство, дитячий світ – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, честь і безчестя, людську гідність; вони мають свої критерії краси, у них навіть свій вимір часу: в роки дитинства день здається роком, а рік – вічністю»* [1, с. 33]. *«Роки навчання в початковій школі цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра...»* [1, с. 100]. Саме молодшим учням Василь Олександрович через літературні твори доносив складні філософські поняття і цінності: людина, час, взаємозалежність людей і природи, почуття доброти, вдячності, уміння працювати, вчитися, творити. Це, як показав досвід Павлиської і багатьох інших шкіл впродовж десятиліть, спонукало дітей бути кращими. Отож, звернемося до літературної спадщини В.О.Сухомлинського для молодших читачів, яка неодноразово ставала об'єктом дослідження педагогів, методистів, літераторів (М.І.Антонець, А.М.Богущ, М.С.Вашуленко, Л.М.Заліток, Т.Кочубей, Г.М.Ткаченко та ін.). У своїй роботі ми прагнули реалізувати системний підхід до відбору творів письменника у навчальні комплекти з літературного читання з урахуванням вимог програм другого покоління стандартів і розроблення методики на засадах особистісно зорієнтованої освіти. Зокрема, у навчальні комплекти з літературного читання для учнів 2–4 класів включено 50 творів Василя Сухомлинського [3, с. 161–168].

В останні роки здійснюється переосмислення цілей, змісту і результатів шкільної освіти. Концептуальні засади НУШ і державного стандарту, що активно обговорюються як педагогами, так і громадськістю, привертають увагу до цінностей, змін у змісті і результатах освіти. Підтримуючи необхідність системного оновлення шкільної освіти, висловлюємо позицію щодо вдумливого використання усього, що було випробувано у попередній час і суголосне прогресивним світовим тенденціям.

Одним з кроків МОН в оновленні кола літературного читання у початковій школі, як відомо, стало видання двох «Хрестоматій для позакласного читання молодших школярів» (для 1–2 і 3–4 класів). Їх змістом є твори молодих авторів, які нині живуть і працюють в Україні. Водночас письменники, творчість яких випробовувана часом і за своїми естетичними і ціннісними характеристиками сприяє об'єднанню старших і молодших поколінь українців, залишилась поза цим простором, що є помилковим. Стосовно спадщини Василя Сухомлинського з великою приємністю підтверджую, що його літературні твори використовуються у сучасних збірках для дитячого читання в США (укладач відомий дослідник філософії для дітей Метью Ліпман). В Австралії дослідник Алан Кокеріль видав «Павлиські казки», він же організував в Інтернеті унікальний конкурс, у якому до цих казок були зроблені малюнки дітьми з України і Білорусії. До речі про цей факт і фотографію обкладинки книги, виданої в Австралії в 2013 році, молодші школярі дізнаються на сторінках посібника для учнів 3 класу «Я люблю читати» у розділі «Стежиною творчості», який відкриває розповідь Василя Олександровича «Що таке Школа під Голубим Небом» [4, с. 140].

Досвід засвідчує, що літературна спадщина педагога і нині активно використовується у дошкільних закладах, у підручниках для початкової школи, у позакласній роботі і для читання і обговорення в родинному колі. Про це знаємо цікаві і переконливі приклади з досвіду роботи дитячого садка «Ялинка» і школи № 2 (м. Бровари). Останнє вважаємо особливо важливим у роботі з молодими батьками. Багато творів письменника є багатопаровими: в них поряд із зверненням до дитячої аудиторії є підтекст, який містить смисли вельми важливі для родинних стосунків. Доречно навести щодо цього міркування М.С.Вашуленка: «Цілу низку оповідань і казок В.О.Сухомлинський присвячує темі філософії життя, місцю кожного у цьому житті на землі. Письменник-педагог часто дитячими вустами ставить такі запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом з учителем, батьками, своїми ровесниками» [5, с. 3].

Отже, художні твори Василя Сухомлинського вже давно широко представлені у колі активного читання учнів початкової школи. Вони увійшли у навчальні комплекти, створені різними авторами для шкіл з різними мовами навчання. Очевидно, це зумовлене тим, що у творах письменника поєднуються значний виховний і розвивальний потенціал із виразністю різних літературних форм його втілення, доступністю і цікавістю сюжетів для дітей молодшого шкільного віку.

Духовною серцевиною творів Василя Сухомлинського є утвердження у почуттях, свідомості, вчинках дітей *позачасових цінностей*,

які єднають педагогіку із філософією. Коло цінностей, втілених автором у різноманітних літературних формах (казках, оповіданнях, есе, мініатюрах, притчах, бувальщинах) широке і водночас, у ньому діти можуть познайомитися із усіма проявами цінностей, які є *незамінними для щастя кожної людини*.

Яскраве, переконливе слово художнє педагог порівнював із найтоншим і найгострішим інструментом, яке безпосередньо впливає на думку і почуття дітей, спонукає до позитивних змін. Тому В.О.Сухомлинський виключного значення надавав оволодінню учнями рідною мовою, наголошував на незамінній ролі читання у пізнанні дитиною себе і навколишнього світу. У книзі «Серце відаю дітям» педагог писав «Увійти в духовний світ учня може лише те, що відповідає рівневі його розвитку – розумового, емоційного, естетичного – і водночас сприяє його подальшому розвитку. Правильно вибрати, що читати, - винятково важливе завдання вихователя» [1, с. 329].

Людиноцентризм, дитиноцентризм є методологією педагогічної і літературної діяльності В.О.Сухомлинського. У літературних творах феномен людини постає як багатовимірний образ, який виявляє свою індивідуальну і соціальну сутність у різних видах спілкування, праці, творчості. Коротко зазначимо й інші цінності:

- віра в обдарування і таланти кожної дитини («Скільки тут сопілок», «Я хочу сказати своє слово», «Чотири аркуші золотого паперу», «Співуча пір'їнка»);
- любов до рідної домівки, краю, Батьківщини («Вічна тополя», «А що там за лісом?», «Дідова колиска», «Мені захотілося додому», «Червоні маки за хатою»);
- пошанування української культури, мови, пісні, книги, символів народного життя;
- відповідальне ставлення до природи («Не забувай про джерело», «Камінь», «Дуб під вікном», «Зрубали вербу», «Дуб на дорозі», «Відломлена гілка»);
- пошанування відмінностей між людьми («Горбатенька дівчинка», «Як Сергійко навчився жаліти»);
- бережливе ставлення до розмаїття у світі природи («Хай будуть і Соловей, і Жук», «Хризантема і цибулина», «Воронення і Соловей»);
- цінність чесної сумлінної праці («Яблунька і літо», «Хліб – праця людська», «Пекар і Кравець», «Віл і Садівник», «Чорні руки», «Велике відро»);
- цінність краси в усіх проявах життя: у вчинках людини, у сприйманні природи, у мистецтві («Красиві слова і красиве діло», «Краса, Натхнення, радість і Таємниця», «Сергійкова квітка», «Пурпурова квітка», «Прекрасна пісня Жайворонка»).

Прикметно, що у назвах творів слово *людина* вже несе певний смисл. Наприклад, «Для чого людина живе на світі», «Найщасливіша людина на землі», «Людина з кам'яним серцем», «Для цього треба бути Людиною», «Як Федько відчув у собі людину», «Звичайна людина», «Людина з гарячим серцем», «Кожна людина повинна», «Людина принесла життя», «Людина непохитна».

Як непросто бути людиною, як важливо любити, шанувати і піклуватися про своїх рідних, виявляти повагу до старших людей, відчувати стан іншої людини – про все діти читають у численних творах, де дійовими особами є члени родини, однокласники, односельці. У творах образи дітей персоніфіковані (імена, клас), водночас у багатьох письменник використовує узагальнені образи – *хлопчик, дідусь, бабуся, маленька дівчинка* тощо. Художньою особливістю частини текстів є те, що письменник переносить людські якості і спосіб життя у світ звіряток, комах, рослин. Це дозволяє образно передати важливі етичні настанови у казках, мініатюрах, які викликають у дітей активне емоційне сприймання.

Центральною темою творчості Василя Олександровича, як письменника, є **світ людини** в усіх проявах своїх внутрішніх переживань, думок і зовнішніх дій, вчинків, ставлень до себе, родини, інших людей, природи, суспільства, держави.

Перечитаємо ці рядки. «Кожному поколінню своїх вихованців, коли вони у змозі досягнути людські цінності я розповідаю казку «Для цього треба бути Людиною». Переповідаючи її, я прагну до того, щоб діти збагнули велику моральну цінність: людина стверджується у світі не тільки як істота, яка мислить і відчуває, але й як жива ланка у вічному ланцюзі поколінь; ця ланка з'єднує минулі покоління з майбутніми; що більше дорожить людина пам'яттю своїх батьків, дідів і прадідів, то глибше вона відчуває свою відповідальність за майбутнє» [2, с. 149]. Письменник неодноразово звертається до відображення вічності людського життя через наступність поколінь. У праці «Як виховати справжню людину» він так розкриває взаємозв'язок поколінь: «Рід людський складається з поколінь – це велика мудрість нашого буття. Одночасно живуть у світі кілька поколінь... ти – в поколінні висхідному. Перед тобою – високо над горизонтом сонце, до полудня ще дуже далеко, життя уявляється тобі неозорим, чарівно прекрасним, яскравим і разом з тим загадковим полем, ти сповнений сил і райдужних надій. Попереду тебе два покоління – покоління, для якого сонце в зеніті, і покоління, чиє сонце вже схилилося на захід. Людина смертна, але безсмертний народ. Його безсмертя – в наступності поколінь» [6, с. 201].

Тема людини розкривається у творах для дітей на всьому діапазоні людського життя: від народження до смерті. Цей ланцюжок можна

простежити у великій кількості творів. Розпочнемо з оповідання «Як же все це було без мене?». Це роздум маленької дівчинки Яринки, яка не може уявити: «Як це мене не було?... А дерева. квіти, кіт, голуби – все це було? Чому? – Яке відкриття зробила для себе Яринка, розмовляючи з мамою?». Учні 2 класу висловили свої думки і відповіді на це запитання, доходячи висновку, що одне покоління змінює інше, тому народ не вмирає.

Які думки, почуття переживає дівчинка, хлопчик, коли в їхній родині народжуються братик чи сестричка? Погодьтеся, цей час дуже непростий для батьків дітей. В.Сухомлинський розкриває його як час тривоги, радості, очікувань. Діти читають про народження немовляти в оповіданнях «Братик народився», «Як народився Василько?», «Тетянка усміхається» та ін. Мудро і доступно розкриває дітям письменник щастя народження нової людини в оповіданні «Що означає слово «вітаємо». Наведемо фрагмент:

Урок у другому класі. Учитель бачить: Галя піднесла руку.

- Що ти хочеш сказати, Галю? – питає вчитель.

- У Марійки братик народився, - сповіщає Галя й щасливо посміхається, ніби братик народився в неї...

- Як це добре! сказав учитель. Вітаємо Марійчину маму та Марійчиного тата з сином, а тебе – з братиком.

- А що це означає «вітаємо»? – спитав Микола. У класі стало тихо. Усі чекали, що відповідь учитель.

- Це значить, що в Марійчиних мамі й тата – велике щастя. Народилася людина. Вона принесла щастя багатьом людям:

у Марійчиної мамі народився син;

у Марійчиного тата народився син;

у Марійки народився брат;

у Марійчиного дідуса народився онук;

у бабусі Марійчиної народився онук;

у дядька Марійчиного народився племінник, небіж;

у Марійчиної тітоньки народився племінник, небіж;

у двоюрідного Марійчиного брата народився двоюрідний брат...

От чого ми всіх вітаємо.

Він – Марійчин брат – наймолодший з нас...

Ось так доступно і особистісно значуще для дітей Сухомлинський розповідає про цю новину і, погодьтеся, наче натякає вчителю, як можна з цього факту створити природну виховну ситуацію.

Автор створює найрізноманітніші казкові і реальні сюжети, щоб розкрити малим читачам, у чому сутність людських якостей і вчинків, як розпізнавати добре і погане: у чому виявляється совість (пригадаємо «Як Наталя в Лисиці хитринку купила», «Як Федько відчув у собі людину»),

що таке чуїність («Не читайте оповідання про Яринку», «А серце тобі нічого не наказало?»), чому не можна бути жадібним, невдячним («Мед у кишени», «Невдячність», «У дядька Матвія»); чому не про кожного можна сказати Людина («Важко бути людиною», «Людина з кам'яним серцем») та ін.

У змісті «Хрестоматії з етики» делікатно, у зрозумілих дітям цього віку сюжетах, розкривається тема старості людини, як час, коли у бабусі чи дідуся стає менше сил, але бажання бути корисними, бути разом із своїм родом, є дуже сильним. Пошанування мудрості, терпіння старших поколінь по-особливому виразна і щемлива тема оповідань письменника. Невипадково, що саме у спілкуванні з ними діти дізнаються про найважливіші смисли життя. Наприклад, в оповіданні «Для чого людина живе на світі» хлопчик у розмові з бабусею прагне зрозуміти смисл людського життя. Наведемо фрагмент.

«У садку доцвітають чорнобривці. Бабуся збирає сухе насіння, щоб посіяти його весною. Влітку розквітли ще кращі квіти.

- Ось і людина живе для того, щоб вічно жила її краса ..., щоб вічно жив людський рід.

- Для чого ж живе людський рід?

- Для щастя».

Читаючи це, і близькі за смислом оповіданнячка, у родинному колі чи у класі, добре продовжити розмову, щоб діти висловлювались, а що в їхній свідомості і почуттях вони викликають, як вони розуміють слово *щастя*.

Василь Олександрович не обминав у творах для дітей сумних подій. Зокрема, тема смерті людини, завершення неї свого земного буття, різне ставлення людей до цієї біди він розкриває у ситуаціях, коли дійовими особами є діти і дорослі – члени родини, чужі люди. («Бабусині валянки», «Бабуся і хризантема», «Похорон бабусі Марії», «Дідусеві кавуни», «Радість і горе» «Усі могили людські»).

Благородне, спокійне завершення життя старої жінки – Праматері великого роду описане у притчці «Найщасливіша людина на землі».

Зібрався весь великий рід привітати Праматір, їй 101 рік. Подивилася вона на всіх і стривожилася.

- Чому немає Віри? – питає вона рідних. (Віра – онучка вже давно заміжня, але у неї не було дітей).

- У Віри народився син.

Зітхнула з полегшенням Прамати. Радість засвітилась в її очах.

- Я помираю тому, що такого щастя ніколи в мене більше не буде. І померла найщасливішою людиною.

Висновок. Літературна спадщина Василя Сухомлинського є масштабною, унікальною за ціннісними векторами. Її методологією є

ідеї людиноцентризму, дитиноцентризму, які відображено у різноманітних за формою літературних творах; вони включені у чинні підручники і посібники для молодших школярів. Стиль і зміст творів залучає дітей до діалогу, містить передумови для створення за прочитаним проблемних ситуацій, пошуку читачами варіантів розв'язання морально-етичних задач, засвоєння суттєвих ознак почуттів, ставлень людини, спонукає дітей до гуманних вчинків, відповідального ставлення до себе, природи. Цей потенціал необхідно активно використовувати в сучасній модернізації початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський Василь. Серце віддаю дітям. // Василь Сухомлинський. Передмова О.Сухомлинської, – Харків, АКТА, 2012. – 527 с.
2. Сухомлинський Василь. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Василь Сухомлинський; уклад. Сухомлинська О.В. – Х. : ВД «Школа», 2016. – 576 с.
3. Савченко О.Я. Системний підхід до ознайомлення молодших школярів з художніми творами В.О.Сухомлинського. // Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Випуск 26.
4. Савченко О.Я. Я люблю читати: навч. посіб. з літературно читання для учнів 3 кл. / О.Я.Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2014. – 160 с.
5. Вашуленко М.С. Літературна творчість В.О.Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи. // Почат. школа, 2003, № 2. – С. 3 – 5.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти томах. К. : Радянська школа, 1976. Т. 2. – 670 с.

*Світельська-Дірко Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
учитель англійської мови та хореографії
Новоград-Волинський колегіум*

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ КАЗОК В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У державних документах визначається сучасний зміст виховання як науково обґрунтована система загальнокультурних і громадських цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власне ставлення.

Сьогодні набула системності й масштабності діяльність освітян України щодо наукового вивчення і практичного впровадження ідей видатного педагога В.О. Сухомлинського. Літературна спадщина павлівського педагога – його казки, есе, оповідання, як зазначає академік О.Савченко широко подані в нових підручниках з мови і читання («Читанка» 1, 2, 3, 4 класи), у підручниках «Я у світі» та у вивченні інтегрованого курсу «Я і Україна» (3–4 класи), з етики для початкової школи, підручнику для 5-го класу «Основи християнської етики» і з кожним роком затребується все більше і більше таких підручників. Створено ряд Програм для середньої загальноосвітньої школи. Важливе значення має календарне планування, яке складене відповідно до чинних

«Навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи» (2011 р) та підручників для 1–4 класів. Програма вивчення літературних творів підібрана за підручниками М. Вашуленка, О. Вашуленко та О. Савченко.

Проблема формування особистості стояла у центрі гуманістичного вчення видатного українського педагога-новатора В.О. Сухомлинського.

Аналіз з наукової літератури свідчить, що особливості гуманістичної педагогічної спадщини видатного українського ученого-гуманіста В.О. Сухомлинського сьогодні глибоко вивчають не тільки в Україні, але і далеко за її межами, зокрема як в Європі, так і інших континентах.

На сучасному етапі розбудови національної освіти вчені, вчителі-практики, педагоги України все більше вивчають праці видатного педагога. І це закономірно: ідеї, думки, рекомендації відомого фундатора педагогічної науки випробувані життям [17, с. 9].

Про ціннісні орієнтації змісту казок В.О. Сухомлинського сьогодні існує безліч наукових статей, публікацій, монографій. Тож значна увага їм надається у творах сучасних науковців, зокрема: І.Д. Бега, Л.С. Бондар, В. М. Брандес, О. В. Вознюка, Н. П. Дічек, Л.М. Романишин, О.Я. Савченко, В.Л. Федяєвої.

Засвоєння дитиною навколишнього світу починається вже з перших років її життя, але особливо активним воно є останні роки перебування в дитячому садку і в початковій школі. Початкова школа – загальноосвітній навчально-виховний заклад для дітей, що дає початкову освіту – елементарні знання з рідної мови (вміння читати і писати), математики, а також про природу й суспільство. *По-перше*, в цей період життя дитини саме казки є для учнів початкових класів вікном у світ, формуючи їх здатність через єдність гносеологічного, онтологічного холистичного охоплення навколишнього середовища. *По-друге*, загальна підготовка школяра початкових класів є достатньою для вироблення чіткого уявлення про ціннісні орієнтації, усвідомлення поняття про добро і зло, гідність, справедливість, відповідальність, патріотизм, свободу тощо. У наступних класах зміст цих понять глибше раціоналізується і набуває як високої абстракції так і конкретизації.

Як свідчать останні дослідження в царині історії, філософії, психології, етики, педагогіки, постійно і невпинно розвиток суспільних відносин у більшості країн світу незмінно веде до глобального висновку, що людська особистість в різних царинах потребує все більше і більше уваги до себе. Тому не випадково справі виховання учнів видатний педагог Василь Сухомлинський присвятив свою творчу діяльність впродовж усього свого життя. Нинішня епоха поставила в центрі життя Людину, тому не тільки тоді, коли він жив і творив, але коли його не стало, інтерес до його творчості не зник, а навпаки проявився ще з більшою інтенсивністю. У педагогічній

спадщині В.О. Сухомлинського сучасна школа знаходить відповіді на питання, пов'язані з прилученням учнів до духовного життя сучасного буття. Вчителі шкіл керуються ідеями педагога, які пронизують розвиток особистості дитини, виховання в ній гуманістичних поглядів, любові до Батьківщини, рідної природи. Використовуючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, варто пам'ятати, що вона є холістичною виховною системою, спрямованою на керування гармонійним розвитком особистості та всебічне звеличення Людини. Тому не випадково видатний педагог фундаментом педагогічної системи розглядав організацію інтелектуального життя дитини як серцевини її духовного світу [7, с. 19].

Варто зазначити, що коли ми пов'язуємо педагогічну спадщину павлівського новатора з сучасною реформою освіти, кардинальною зміною філософії освіти, то маємо на увазі його погляди на роль школи, учителя в царині виховання і навчання.

Видатний педагог, говорячи про школу, про вчителя, передусім ставив завдання сформуванню особистості дитини, дати можливість використати її внутрішній природний потенціал. Розбудовуючи українську систему освіти, ми маємо пам'ятати про це. В.О. Сухомлинський постійно наголошував, що висока педагогічна культура є необхідною запорукою успіху.

Численні психологічні дослідження доводять, що дитина чутлива до добра і зла, до правди і фальші. Саме стратегія добра повинна бути абсолютним орієнтиром у формуванні особистості на кожному її віковому етапі. У зв'язку із цим Василь Олександрович наполягав, щоб уже маленька дитина розуміла і серцем відчувала, що кожен її крок, кожен учинок відбиваються на духовному житті того, хто перебуває поруч із нею: товариша, батька, матері, вчителя, зовсім незнайомої, «чужої» людини. Утвердження гуманізму, за В.О. Сухомлинським, – це утвердження почуття любові, яке є найсвятішим у людському світі. Саме воно становить духовний стрижень людини.

Дбаючи про розвиток освіти, про високу культуру в нашій державі, ми маємо пам'ятати пророчі слова Василя Сухомлинського, що школа – це духовна колыска народу, чим більше піклування про свою колыску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє [8, с. 5].

Авторські казки В.О. Сухомлинського мають неоціненні можливості щодо виховання ціннісного ставлення дитини до власного «Я»: самоповага, скромність, вимогливість, самокритичність, гордість, товариськість, справедливість тощо. Читаючи повчальні казки й оповідання педагога, діти надихаються бажанням працювати, надавати безкорисливу допомогу тим, хто її потребує, стають вимогливішими до себе та відповідальнішими за результат особистої чи колективної праці.

Завдяки творчій спадщині педагога В.О. Сухомлинського, за словами

Р. Малиношевського, формується цілісне виховне середовище, яке є могутнім осереддям поглядів і дій людини [5].

Усі художні твори, написані видатним педагогом, спонукають школяра до глибоких моральних роздумів, аналізу вчинків героїв творів, а також власної поведінки. У зверненні до дітей В.О. Сухомлинський писав, що не треба завдавати своїми вчинками, своєю поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань іншим людям. Треба уміти підтримати, допомогти, підбадьорити людину увагою, добрим словом, емпатією.

В.О. Сухомлинський написав близько 1500 авторських казок і оповідань. Їх актуальність за майже 60-70 років не затьмарила, а навпаки з кожним роком висвічує новими гранями.

Зауважимо, що на сьогодні казковий доробок інших казкарів безкінечно різноманітний. Це казки-поєми, казки-новели, казки-оповідання, казки-легенди, казки-перекази, казки-алегорії, казки, наближені до притч, байок, ліричних віршів, навіть казкові епопеї. У казках українських письменників, що представлені у «Читанках», тематика дуже різноманітна. Учні читають казки І. Франка, Л. Українки, О. Пчілки, М. Підгірянки, М. Трублаїні, Л. Костенко, Ю. Ярмиша, О. Буцень, А. Дімарова, О. Зими, В. Скомаровського, В. Нестайка, М. Слабошпицького [9, с. 231]. З поміж них, своєю своєрідністю вирізняються авторські казки В.О. Сухомлинського. Вони, як вже зазначалось, аналізовані через призму категорій загального, особливого, одиничного, є *особливим*. У цих казках індивідуальне виховання з часом (у 7-10 класах) поступається колективному.

Уся творчість В.О. Сухомлинського, як дитячого письменника, є своєрідною програмою виховання і розвитку дитини. Кожна казка, кожне оповідання, що включені до підручників, є основою для морально-етичних роздумів, висловлювання учнями власних оцінних суджень, імпульсом для самоаналізу. В останні роки саме за творами В.О. Сухомлинського учителі часто подають описи своїх уроків у журнали, готують відкриті уроки, бо їх сюжети хвилюють і сучасних дітей. Це зумовлено тим, що в цих казках і оповіданнях піднімаються вічні проблеми людського спілкування. На уроках в учнів початкових класів, як радить О. Савченко, має домінувати поглиблене розуміння твору В.О. Сухомлинського, проникнення у його підтекст. Тут не повинно бути поспішних висновків, оцінних суджень. Бажано, як вважає науковець, щоб учні самі висловлювали свої міркування, з приводу того чи іншого твору, а в нашому випадку – казки [9, с. 292].

Зауважимо, що кожна, навіть невелика за об'ємом, авторська казка В.О. Сухомлинського має глибокий зміст. Прикладом може слугувати твір «Деркач і Кріт», а ще – казка «Соловей і Жук», ціннісний зміст якої визначають науковець О. Савченко та учителька початкових класів школи

№ 10 м. Ніжина В. Божок [1, с. 10; 9, с. 28]. Ця казка – своєрідна філософська притча для дітей – є настановою, у якій утверджуються вічні цінності: у природі все взаємопов'язано, немає поганих і гарних тварин, рослин, усі мають право на життя. Якщо перенести ці думки на наше сьогодення, ще більшою стає їх актуальність. Казка видатного педагога утверджує найважливішу вимогу нашого часу – захист природи і людини від насилля у будь-якій формі. Отже, тематична різноманітність віршованих і розповідних казок, їх художня і виховна цінність дають основу для організації особистісно значущої читацької діяльності учнів [9, с. 28].

Виховання авторськими казками В.О. Сухомлинського має передусім гуманістичну основу. Тому не випадково стаття І. Сухоярської, вчительки початкових класів школи № 10 м. Києва, так і називається «Гуманізм як основа педагогічної системи В. Сухомлинського». Автор статті наголошує, що концепція виховання особистості В.О. Сухомлинського ґрунтується на положенні про самоцінність людини, її праві на вибір і свободу, гідність як неповторної індивідуальності. Педагог висуває і розвиває концепцію відносної автономії конкретної особистості, її права на вибір, що базується на власній совісті [15, с. 7].

Зазначимо, що проблема формування моральних основ людської особистості в авторських казках В.О. Сухомлинського розглядається крізь призму глибоких людських почуттів та переживань. Вони спрямовані на виклик в душі людини емпатії. Як наголошує відомий житомирський етик М. Тофтул, *емпатія* – це глибоке, майже безпомилкове сприйняття внутрішнього світу іншої людини, її прихованих емоцій і смислових відтінків; емоційна співзвучність з її настроєм, і переживаннями; здатність усієї глибиною своєї душі розуміти (розумом і серцем) цю людину в її інтересах [16, с. 151].

В.О. Сухомлинський своєю літературно-педагогічною творчістю, засобом художнього слова впливав на дітей як тонкий знавець дитячих душ, їхньої психології. Його художні твори, написані для молодших школярів, позбавлені прямого дидактизму. Вони спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому. Відомо, що одне з найбільш значущих людських почуттів, яке робить людину людиною, є совість. Непросто сформулювати уявлення про це почуття, розуміння його сутності у молодших школярів. Досягається це поступово, у результаті переживання дитиною різних морально-етичних ситуацій, у яких проявляється її або чиясь совість. Василь Олександрович засобами оповідання-казки «Як Наталя у Лисиці хитринку купила» дає дітям уявлення про совість у протиставленні з хитрощами, які між собою є несумісними [2, с. 3].

Широка і багатобарвна школа мислення, навчання у якій часто

відбувалася на природі, під блакитним небом, школа радості В.О. Сухомлинського стала відомою у всьому світі, а його методика виховання серцем, у душі сковородинської традиції – дороговказом для сучасної педагогіки та майбутніх поколінь [6].

Своєю творчістю В.О. Сухомлинський виховував молоде покоління національно свідомими українцями. Його гуманістичні заповіді, які висловлені в казках, спрямовані на виховання Справжньої Людини, якій притаманні найкращі якості: висока мораль, гуманістичні ідеали, любов до народу, до Батьківщини. Світлий, теплий, мистецький талант В.О. Сухомлинського дарує дітям початкових класів вічні цінності – загальнолюдського й національного – у найвищих злетах думки й слова, душі й серця. Наголошуємо, що творчість видатного педагога на належному рівні оцінювана і введена до програми початкової школи, однак вважаємо, що і середня школа має долучитися до вивчення високохудожніх творів педагога-новатора В.О. Сухомлинського [3].

На уроках у школярів початкових класів формується національна свідомість через казки Василя Сухомлинського, розвивається національне мислення, оживає національна пам'ять. Адже саме з казки і починається пізнання дитиною таємничого і, на перший погляд, непізнаного, світу природи і суспільного буття. У казках видатного педагога домінують гуманістичні почуття любові до людей, прагнення бути їм потрібним, за будь яких обставин прийти на допомогу [3].

Саме з казкою приходить мудрість життя, яка згодом навчить маленьку людину бути чуйною до чужого горя, доброзичливою з оточуючими та жити в злагоді із цілим світом. У казках В.О. Сухомлинського немає «рецептів» від поганих учинків, але вони «лікують» своєю педагогічною спрямованістю, моральністю, гуманністю [4, с. 14–17].

Душевною теплотою наповнюють маленькі душі зміст праць педагога В.О. Сухомлинського. Прикладом може бути невелике оповідання «Добре слово» в змісті нормативної дисципліни «Основи християнської етики». Десятирічна Оля занедужала і злягла. Лікарі були безсилі, рідні в розпачі, ніщо дівчинці не допомагало. І коли біля ліжечка зібралися всі родичі, двері хати відчинилися і зайшла столітня прабабуся Надія. Взяла Олину ручку в свою зморщену руку та й каже: «Принесла я тобі, моя мила правнучко, один-однісінький подарунок: щире бажання. Одне бажання лишилося у мене в серці – аби ти, моя квіточко, видужала й знову раділа ясному сонечку».

Така могутня сила любові була в цьому доброму слові, що маленьке Олине сердечко забилося частіше, щічки стали рум'яні, в очах спалахнули радісні вогники.

– Ось чого не вистачало Олі для одужання, – сказав дід Панас. –

Доброго слова [13, с. 164–165].

Як ми вже неодноразово зазначали, основною категорією казок В.О. Сухомлинського є добро. Дослідники його творчості зазначають, як наголошує М. Тофтул, що доброта виражається у характері нашого ставлення до людей і навколишнього світу, в тому, що ми залишаємо після себе, у всій своїй діяльності, яка залежить від нас. У наших силах залишити після себе список добрих, гідних для наслідування вчинків і справ чи прояви байдужості, зневаги чи й відвертої злоби однієї до одної чи й рідного народу, рідної землі. Доброта людини, на думку В.О. Сухомлинського, виявляється в повазі до автономії особистості, піклуванні про неї, сприянні її вдосконаленню. І таке ставлення до людей повинно ґрунтуватися на принципах добра, толерантності, милосердя, любові. Він пов'язує сутність добра з безпосередньою діяльністю людини в суспільстві, як «засіб і зброю» в боротьбі людини за торжество справедливості, як діяльність, працю, волю у непримиренності насамперед до зла. Ідею добра В.О. Сухомлинський пов'язував з патріотичним вихованням. Людина стає патріотом, якщо ідея добра стає частинкою її істоти, бо вона невіддільна від думок, поглядів, переконань особистості. Тому він пропонував упроваджувати в життя дітей «уроки доброти» та «уроки великодушності» [16, с. 571].

Зазначимо, що педагогічні, літературні твори видатного педагога відзначаються високим рівнем духовності, демократизмом, гуманізмом, спрямовані на творчий розвиток дитини, сприяють утвердженню пріоритетів загальнолюдських і національних цінностей у суспільстві.

Читаючи й оповідаючи казки В.О. Сухомлинського, варто пам'ятати, що успіхам у практичній і творчій науково-педагогічній діяльності сприяло глибоке знання педагогом народної педагогіки. У багатьох своїх творах він радив учителям, батькам брати в користування все цінне, практично-корисне, створене народною педагогікою, і створювати умови морального виховання дітей, які століттями діяли в українських родинах. Знаючи це, В.О. Сухомлинський широко використовував казки, оповідання, приказки і прислів'я, пісні, народні традиції й обряди у повсякденній учительській роботі. Педагог у своїх творах систематично доводив їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді, формуванні особистості людини. У праці «Серце віддаю дітям» він наголошує, що діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Вагому методичну цінність має теза В.О. Сухомлинського, що казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже

тому, що вона – творіння народу [12].

Педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський наголошував, що він, як учитель і вихователь, прагнув до того, щоб перекласти в юні серця моральні цінності, створені й завойовані людством протягом багатьох століть, – любов до Батьківщини і свободи, непримиренність до поневолення й гноблення людини людиною, готовність віддати свої сили і життя в ім'я високих ідеалів щастя, свободи людей. «Дуже важливо, щоб високі слова про Батьківщину й величні ідеали, – наголошував він, – не перетворилися в свідомості наших вихованців на гучні, але пустопорожні фрази, щоб вони не знебарвилися, не злиняли, не стерлися від частого вживання. Нехай діти не часто говорять про високі ідеали, нехай ці ідеали живуть у гарячому трепеті юного серця...» [11, с. 218].

У цей непростий для України час важливе значення для нас є звернення до патріотичного виховання молоді. Ураховуючи події, що історично склалися і складаються в Україні на початку ХХІ ст., слід більше уваги приділити вихованню в учнів любові до своєї Батьківщини. Саме сьогодні патріотизм, почутті відповідальності, чесності, гідності, відданості, доброти, мають складати основу національно-патріотичного виховання дітей та молоді України [17, с. 8].

У цьому нам, беззаперечно, допоможе звернення до спадщини педагога-новатора В.О. Сухомлинського, в якій питання патріотичного виховання, формування почуття любові до Батьківщини є змістовою константою його багатоаспектної теоретичної спадщини і практичного досвіду [17, с. 8–9].

Постать В.О. Сухомлинського, підкреслює М. Вашуленко, сприймаємо як активного співучасника у вирішенні наших сучасних соціально-педагогічних проблем державної ваги. Тому ще тривалий час він буде залишатися не тільки нашим сучасником, а й сучасником майбутніх поколінь педагогів [2, с. 5].

Нами проведені соціологічні дослідження серед учнів початкових класів в ряді шкіл міст Житомира, Новоград-Волинського, Львова які свідчать про невинне зростання популярності педагогічних ідей В.О. Сухомлинського серед школярів і вчителів. Сьогодні, думається, зростає необхідність глибокого осмислення філософії освіти павлівського педагога не тільки на рівні початкової школи, а й учнів старших класів. Міцним плацдармом для цього, на нашу думку, є фундаментальна праця збірка творів В.О. Сухомлинського «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» видана у 2016 році [14] з участю доньки видатного педагога-новатора Ольги Василівни Сухомлинської, де започатковані основні аспекти подальших досліджень спадщини видатного педагога-новатора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божок В. І. Іскра живої думки. Використання творчості В. Сухомлинського для виховання учнів засобами художнього слова / В.І. Божок // Початкова освіта. – 2008. – № 23–24. – С. 8–13.
2. Вашуленко М. Літературна творчість В.О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 3–5.
3. Виходцева Н. Національне виховання молодшого школяра на уроках українського читання [Електронний ресурс] : teacher.at.ua/publ/nacionalne_vikhovannja_molodshogo_shkoljara_na_urokakh_ukrajinskogo_chitannja/39-1-0-7498
4. Кириєнко Т.М. Світ казок В. Сухомлинського / Т.М. Кириєнко // Шкільний бібліотекар. – 2012. – № 7 (19) – С. 14–119.
5. Малиношевський Р. Формування цілісного виховного середовища у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Р. Малиношевський // Соціальні цінності малої групи школярів [монографія]. за ред. Т.Ф. Алексеєнко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 119–135.
6. Рак Л. Формування моральних цінностей у молодших школярів на основі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Блог вчительки початкових класів Рак Любові Борисівні [Електронний ресурс] :http://http:// lyubarak. blog. com/2016/blog-post.html
7. Розенберг А.Я. Педагогіка Василя Сухомлинського як цілісна виховна система / А.Я. Розенберг // Педагогіка і психологія. – № 2, 2003. – № 2. – С. 11–19.
8. Романишин Л. Василь Сухомлинський про формування духовного світу дитини / Л. Романишин // Початкова освіта. – 2008. – № 23–24. – С. 5–6.
9. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах: посібник для вчителя / О.Я. Савченко. – К. : Освіта, 2007. – 334 с.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–416.
11. Сухомлинський В. О. Біля джерел життєвого ідеалу / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 218–225.
12. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 279 с.
13. Сухомлинський В.О. Добре слово / В.О. Сухомлинський // Основи християнської етики. 5 клас : підручник. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 224 с.
14. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / В. О. Сухомлинський. Збірка творів. Укладач Ольга Сухомлинська. – Видавничий дім «Школа». – 2016. – 575 с.
15. Сухоярська І. Гортаючи твори В. Сухомлинського. Гуманізм як основа педагогічної системи В. Сухомлинського / І. Сухоярська // Початкова освіта, 2008. – № 23–24. – С. 6–8.
16. Тофтул М.Г. Енциклопедичний словник з історії та теорії моралі / М.Г. Тофтул. [2-е вид., доп.]. Видавець О.О. Євенок, 2016. – 781 с.
17. Федяєва В.Л. Вітчизна – святина серця і думки / В.Л. Федяєва [Електр. ресурс] // Інноватика у вихованні. – 2016. – Вип. 4.

*Світельський Сергій Володимирович,
артист балету Національного народного
хору України ім. Г.Г. Верьовки, м. Київ*

**МЕТОД ПЕРЕКОНАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВИХОВНІЙ
СИСТЕМІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Сьогодні формування ціннісних орієнтирів у духовному світі людини є однією з головних завдань української освіти. Теорія і практика виховання учнів свідчить, що цю роботу варто розпочинати вже з початкової ланки навчання дитини, де створюються умови для всебічно розвинутої людини-гуманіста.

Зазначимо, що у національній мережі шкіл усіх форм і рівнів освітній

процес в Україні спрямований на різнобічний розвиток сучасної молоді, розширення і поглиблення її світогляду, філософії освіти. Як свідчить практика, більшої уваги потребує виховання в учнів духовних орієнтирів, формування у дитини вже з ранніх років усвідомлення, що незаперечною загальнолюдською цінністю є добро, яке виховує в людині, справедливість, гідність, людинолюбство.

Сьогодні одним з першочергових завдань педагогічної науки є формування ціннісних орієнтацій у свідомості школярів молодших класів. Відомо, що немає майбутнього у суспільстві, якщо в ньому домінують аморальні погляди і ідеали. Тому не випадково сьогодні вся вітчизняна педагогіка у центрі уваги ставить питання оздоровлення суспільства вже з ранніх років навчання у школі, визначає актуальні шляхи для формування національних морально-духовних цінностей молоді.

Визначення цих цінностей з подальшою імплементацією їх у виховний процес вимагає застосування певних педагогічних методів, серед яких найбільш ефективним є метод переконання.

Дана стаття присвячена місцю і ролі методу формування свідомості особистості, або методу переконання у школярів молодших класів.

До проблеми змісту переконання у формуванні ціннісних орієнтацій учнів можна віднести дослідження, до яких неодноразово звертались відомі українські педагоги і науковці сучасності, зокрема: Л. С. Бондар, М. С. Вашуленко, І. В. Зайченко, М. В. Левківський, Н. Є. Мойсеюк, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, І. Ф. Харламов, В. В. Ягупов тощо.

Так у підручнику І. Харламова «Педагогіка» описаний комплексний підхід до визначення поняття «метод виховання» де читаємо: «Під методами виховання слід розуміти сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються у процесі організації різноманітної діяльності учнів для розвитку в них потреб мотиваційної сфери, поглядів». Одним з таких найсуттєвіших методів є переконання [15, с. 320].

Переконання – це головний метод дії, що означає, з одного боку, різносторонній вплив на особу з метою формування в неї одних якостей і позбавлення інших якостей, а з іншого – спонукання до певної дії. Переконання – це спосіб впливу, коли людина звертається до свідомості, почуттів і досвіду іншої людини з тим, щоб сформувати в неї нові установки. Це спонукання впливає не тільки на розум, а й на почуття, якщо звернення до інших супроводжується емоціями. Отже, переконання – це такий вплив однієї людини на іншу або на групу людей, який діє на раціональне та емоційне в їх єдності, формує нові погляди, відносини, що відповідають вимогам суспільства.

До найважливіших аспектів методу переконання відносять розповіді на етичні теми, пояснення, роз'яснення, лекції, етичні бесіди, умовляння,

навіювання, інструктажі, диспути, доповіді. Досвід виховання школярів свідчить, що найбільш ефективним методом переконання є приклад. Приклад дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, почуття, активізує діяльність. Природно, що виховання залежить від особистого прикладу вихователя, його поведінки, світогляду, ділових якостей, авторитету, єдності слова і діла, справедливого і доброзичливого ставлення до вихованців [5, с. 460-462].

Досвід виховання учнів свідчить, що переконувати можна за допомогою різних засобів, але особливе місце серед них посідає слово. Тож переконання може застосовуватися під час розповіді, бесіди, дискусії, диспуту, пояснення, лекції тощо [16, с. 515].

Головна функція методів переконання – формування стійких переконань. Не знання, а переконання стимулюють вчинки школярів, тому не стільки поняття і судження, скільки моральна впевненість у суспільній необхідності і особистій корисності певного типу поведінки повинні формуватися на етапі розвитку свідомості.

Методи формування свідомості особистості є особливо значимі серед загальних методів виховання. Вони вирішують одне з найскладніших завдань виховання: збагачують розум дитини потрібними знаннями, розвивають її індивідуальну свідомість.

Не варто вважати метод переконання єдиним. У виховній роботі його необхідно поєднувати з іншими методами. Володіючи методом переконання, можна розв'язувати різноманітні педагогічні завдання і досягати конкретних завдань виховання [2, с. 394–395].

Ефективність методів переконання залежить від дотримання цілого ряду педагогічних вимог, а саме: високого авторитету педагога у вихованців; опори на життєвий досвід учнів; щирість, конкретність переконання; сполучення переконання і практичного приучення; врахування вікових і індивідуальних особливостей школярів [6].

Проблема формування особистості, змісту методу переконання, його розвиток і імплементація в педагогічний процес стояла в центрі уваги гуманістичного вчення видатного українського педагога-новатора В.О. Сухомлинського. Метод переконання, вважав педагог, є головним у процесі виховання ціннісних орієнтацій дітей та підлітків.

В.О. Сухомлинський будучи директором Павлиської середньої школи, перетворив її на справжню наукову лабораторію, де успішно реалізувалась теоретично обгрунтована ним система виховання. Керуючись принципами природовідповідності, єдності природного і соціального в людині, В.О. Сухомлинський в центр педагогічної діяльності поставив дитину, її прагнення, бажання, інтереси, нахили, здібності. В його діяльності стверджувалася віра в дитину, її талант, розвиток потенціальних творчих можливостей [4].

Особливо актуальними в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського є питання формування у школярів ціннісних орієнтацій, таких як добро, справедливість, гідність, гуманізм, патріотизм, відповідальність тощо. Проблема духовності у творчій спадщині В.О. Сухомлинського займає особливе місце. Аналіз цієї спадщини дає підстави стверджувати, що павлиський учитель вперше у педагогіці звернувся до проблеми формування духовності у школярів як однієї з провідних у вихованні [1, с. 11].

У своїх працях і публічних виступах виховання дітей початкових класів В.О. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він радив учителям навчати дітей добру, любові, мілосерддю, людинолюбству. Для цього, наголошував педагог, потрібно, щоб діти бачили безпосередньо гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує. В.О. Сухомлинського вважав, що зерна духовного багатства необхідно закладати і розвивати вже у перші роки життя дитини в школі.

Саме виховання почуття чуйності, чутливості, душевної краси як найвищої людської цінності В.О. Сухомлинський вважав однією з найважливіших сторін становлення особистісної моральної культури [14, с. 305].

Педагог переконував, що формуючи духовні ідеали, варто правильно підбирати думки, подавати їх зрозумілими дитині словами [12, с. 209]. Важливо не те, що учні говорять про високі ідеали, нехай ці ідеали живуть в гарячому трепеті юного серця, в пристрастях і вчинках, в любові і ненависті, у відданості добру і непримиренності до зла [13, с. 298–299].

В.О. Сухомлинський доводив, що чим переконливіші, в конкретній картині образи, суттєві риси явища, тим помітніші пережиті дитиною почуття, тим зрозуміліша їй абстрактна думка, тим більше вона стає активною.

У процесі духовної діяльності молоді людини йде всебічне формування добра. Павлиський педагог доводив: «Якщо ти робиш добро, то в основі цієї діяльності повинні бути благородні цілі, задуми» [9, с. 258–259].

Червоною ниткою у оповіданнях і казках видатного педагога проходить думка про місце і роль переконання у виховному процесі школярів.

В.О. Сухомлинський був переконаний в тому, що кожна казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Так, наприклад, казка для дітей, на переконання педагога, – це не просто розповідь про фантастичні події, це – цілий світ, в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю. Дитині хочеться не тільки слухати казку, а й самій розповідати її, діти переживають долю героїв, ненавидять зло і гаряче співчують добру [8, с. 177–179].

В.О. Сухомлинський наголошував, що виховання в учнів початкових класів шляхетних рис вимагає від учителя особливої відповідальності і прикладу у своїх діях. Зауважимо, що погляди видатного українського педагога в цій царині співпадають з переконаннями відомого в Польщі педагога і лікаря Юліана Александровіча, який стверджував, що вчитель може переконати своїх юних вихованців лише тоді, коли сам переконаний в тому, що він проголошує [17, с. 28–29].

Головною метою всієї виховної роботи, наголошував В.О. Сухомлинський, має бути поступове спрямування вихованця на самовиховання. Відомо, що справжнім вихованням він вважав лише те, яке спонукає вихованця до самовиховання: «Моральна культура людини характеризується тим, що переконання стають в її житті самостійною духовною силою, яка спонукає до нових моральних вчинків» [16, с. 513].

В.О. Сухомлинський вказував на велику роль учителя у вихованні дітей в любові до Батьківщини, наголошував, що слово про Вітчизну, про рідну землю, її честь і гідність – могутнє знаряддя виховання в руках чуйного наставника [10, с. 16]. На переконання українського педагога, патріотизм, Батьківщина – це найдорожче в житті людини.

Видатний педагог-гуманіст зазначав, що не можна все багатство патріотичного виховання передавати школі. Виховувати в дітей почуття патріотизму, палку любов до Батьківщини – завдання не тільки школи, а й сім'ї [3, с. 100].

В.О. Сухомлинський переконував, що любов до Батьківщини починається з захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, в що вкладає частку своєї душі. Він писав, що захоплення красою землі, де жили діди і прадіди, де судилося прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила, – це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини. В світі є країни, де природа яскравіша за наші поля і луки, та рідна краса повинна стати для дітей найдорожчою [11, с. 5].

В.О. Сухомлинський був глибоко переконаний що краса рідної землі, захоплення усім дорогим, незрівняним, найтоншими рисочками навколишнього світу, стають першим джерелом патріотичної свідомості.

На переконання педагога, справжнє народження громадянина, мислячої, одухотвореної благородними ідеями людини, трудівника відбувається завдяки тому, що він є сином народу; в ньому, як сонячне світло в краплі води, відбивається його багатовікова історія, його велич і слава, його любов і надія, його нерозривна єдність з тими дорогими серцю куточками, які входять в життя як вічне, незнищенне, незгасне. «Мати, – зазначає павлівський педагог у праці «Як виховати справжню людину», – народжує плоть дитини, Вітчизна народжує її людську, громадську душу» [7, с. 166].

В.О. Сухомлинський, працюючи з дітьми, переконався, що лише той учитель, який сам добре володіє словесною творчістю, здатний розкрити перед учнями красу живого слова. Переконувати можна за допомогою різни їх засобів, але особливе місце серед них посідає слово. Педагог зазначав, що слово – найтонший дотик до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножом, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словами можна вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розвіяти сумніви і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити зневіру, надихнути на працю і скувати душевні сили [16, с. 515].

Своєю творчістю В.О. Сухомлинський методом переконання постулював у молодого покоління школярів бути національно свідомими українцями. Його гуманістичні заповіді, висловлені в казках і оповіданнях, спрямовані на виховання справжньої людини, якій притаманні найкращі якості: висока мораль, гуманістичні ідеали, любов до народу, до Батьківщини.

Видатний педагог був глибоко переконаний, що справжнє народження громадянина, мислячої, одухотвореної благородними ідеями людини формується завдяки слідуванню ціннісним орієнтирам, які витобив і виробляє український народ і світова спільнота за всю історію свого існування на шляху величної дії і слова, любові і надії, нерозривної єдності шкільної малечі з різними куточками українського буття, які входять в життя як вічне, незнищене, незчасне.

Аналізуючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, його гуманістичний підхід до виховання школярів необхідно поставити методи переконання на рівень сучасних вимог. Вплив учителя на свідомість, відчуття і волю дітей словом і організацію їх життєвого досвіду з метою формування у них глибоких і стійких поглядів і понять – є альфою і омегою змісту переконання.

Практика шкільної роботи з учнями свідчить, що з кожним роком метод переконання, тобто метод формування свідомості особистості набуває все більш перспективного розвитку, тому що є зрозумілим, ясным, виразним (згідно з Р. Декартом) і має реальну дієвість.

Все більше часу віддаляє нас від тієї епохи, в якій жив і творив В.О. Сухомлинський, але, як відомо, погляди, ідеї, реальні дії видатних людей не тільки не втрачають своєю актуальності, а стають зрозумілішими, потрібнішими новим поколінням людей. Тож і гуманістична педагогіка павлівського педагога-новатора продовжує все активніше втілюватися і розвиватися у виховному процесі сучасної української школи.

Практика виховної роботи зі школярами свідчить, що нині велична постать видатного педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського ми сприймаємо як активного співучасника у вирішенні наших актуальних соціально-педагогічних проблем державної ваги. Тому він завжди буде не тільки нашим сучасником, а й прикладом для майбутніх поколінь педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Л. Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / Л. Бондар // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 11-13.
2. Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник. – К.: Освіта України, КНТ, 2008. – 528 с.
3. Капертехова Л. В. В. О. Сухомлинський видатний український педагог-новатор / Л.В. Капертехова, А.П. Ярош // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського : [зб. наук. праць] / за заг. ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 97-100.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки / За ред. проф. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2000. – 436 с.
5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. Вид-во 3-є, доп. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – 608 с.
6. Педагогічні вимоги до використання методу переконання [Електр.ресурс] c-work. com.ua /work/4950_Perekonannya.html
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 149-416.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // В. О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 176-185.
9. Сухомлинський В. О. Щоб душа не була пустою / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 255-269.
10. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В.О. Сухомлинський. – К. : Вид-во «Радянська школа», 1966. – 232 с.
11. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина / В.О. Сухомлинський. – К. : «Знання» УРСР, 1965. – 80 с.
12. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский // Изд. 7-е. – К. : Рад. школа, 1981. – С. 198-311.
13. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский // Изд. 7-е. – К. : Радянська школа, 1981. – С. 298-308.
14. Турчак А., Токар Н. Методи переконання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського та їх використання у професійній підготовці майбутнього вчителя. Наукові записки. Випуск 123 (1). – С. 304-308.
15. Харламов И. Ф. Педагогика : Учебное пособие / И. Ф. Харламов. – 4-е изд., пер. и доп. – М. : Гардарики, 1999. – 519 с.
16. Ягупов В. В. Педагогіка : Навч. Посібник. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.
17. Aleksandrowicz J. Sumienie ekologiczne / J. Aleksandrowicz – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1979. – 111 s.

*Семенчук Катерина Сергіївна,
магістрант 61 групи ННІ педагогіки*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ КАЗОК СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИХОВАННІ ГУМАНІЗМУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Поряд з новаціями ХХІ століття в арсеналі виховного процесу педагогів є казка, яка без проблем увійшла в новітній комп'ютеризований

світ і в багатьох випадках заповонила його. Як і сотні років тому, казка і сьогодні є невід'ємним феноменом виховного процесу.

Серед українських педагогів особливо виділяється постать В.О. Сухомлинського, творчість якого в царині казки вимагає все глибшого і ширшого дослідження.

Спадщина В.О. Сухомлинського складає 1500 казок і оповідань, з них більшість пов'язана з природними сюжетами і решта героїчного і соціально-побутового жанру. Вчений зазначає, що казка є чинником духовного і морального розвитку учнів молодших класів. В.О. Сухомлинський визначав казку як джерело виховання любові до Вітчизни, виховуючий засіб спілкування між людьми, відповідальності за свої дії, джерело добра, гідності, совісті, могутній, ефективний бар'єр супроти зла, негідних вчинків людини.

Казка – це той жанр у світовій літературі, з яким людина зустрічається ще на початку свого життя. З кожним роком дитина відкриває в казці все нові грані в пізнанні оточуючого світу. Саме в казці сконцентровані вічні категорії моралі – Добро і Зло, Правда і Кривда, Щастя і Горе, зміст яких повинна з перших кроків життя освоїти дитина.

На сьогодні існує тисячі казок культово-анімістичного, соціально-побутового і героїчного (чарівного) спрямування і всі вони в переважній більшості розкривають загальний фон діяльності персонажів. Казки В.О. Сухомлинського спрямовані до *одиночного, індивідуального*. Жук, журавель, черв'як, хлібороб – одиничні постаті в центрі розгорнутої казки. Саме вони, а не інші персонажі є головними суб'єктами вираження основної ідеї казки, саме в їх словах і діях зосереджена виховна місія казкотворчого замислу великого педагога.

Казка, доводив В.О. Сухомлинський, несе в собі невичерпні можливості розвитку уяви, образного мислення дитини, її мовлення, емоційного, морально-етичного, естетичного, соціального виховання учнів молодших класів. Учений довів, що без казки поданої живо, яскраво неможливо оволодіти почуттями дитини, розвинути її мовлення, естетичні смаки. В своїх працях В.О. Сухомлинський ненав'язливо підводив школярів до вміння самостійно створювати казку, визначати її основні складові, акцентувати увагу на певних моментах казкового матеріалу. Казка, вважав педагог, – це найкращий супутник розвитку дитини, яка співвідносить свої дії з персонажами казки. Саме завдяки казці, доводив В.О. Сухомлинський, в дитині розвивається винахідливість, спостережливість, мислення. Казка привчає дитину до логічного мислення і ця упорядкованість думок зберігається на все життя людини.

Дитина за своєю природою, писав В.О. Сухомлинський в статті «Школа під блакитним небом», допитливий дослідник, відкривач світу.

А сама Павлиська школа була школою радості просто неба. В цій школі перед дитиною відкривається чудовий світ у казці та грі, в особистій творчості, в красі, що надихає її серце, в прагненні робити добро людям. Казка – це ключ, за допомогою якого можна відкрити джерела думки і слова. Без казки, без гри уявлення дитина не може жити, без казки навколишній світ перетворюється для неї на гарну, але намальовану картину. Казка примушує оживити цю картину.

Казка, образно кажучи, доводив В.О. Сухомлинський, – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти не тільки люблять слухати казку. Вони творять її, і мова їх завжди яскрава, барвиста [4, с. 32–33].

Якщо дитина, наголошував великий педагог-гуманіст, слухаючи казку, не переживає боротьбу добра і зла, якщо замість радісних вогників захоплення в неї в очах зневага, – це означає: щось у дитячій душі надломлено, і багато сил треба докласти, щоб виправити дитячу душу. Тому одне з найважливіших завдань виховання полягає в тому, щоб зло в свідомості дитини було не якоюсь абстракцією, а реальною силою, ворожою всім чесним людям землі [4, с. 40].

Формування добра, наголошував В.О. Сухомлинський, йде в процесі духовної діяльності молодшої людини. Дуже спрощено вважає дехто, писав педагог, що добро формується вже тоді, коли дитина робить щось добре, але яка не переконана, що це є добро. Робити добро – це не тільки здійснювати добрі чини, але і усвідомлювати їх, бути переконаним, що по іншому не можна. Є певна межа добра як у вчинках людини так і в її помислах. Можна робити добро, але мати на меті корисливі цілі. В.О. Сухомлинський рішуче виступав проти таких «добро-творців». В розмовах з вчителем, в своїх працях він переконував, що якщо ти робиш добро, то в основі цієї діяльності повинні бути благородні цілі, задуми [5, с. 258–259].

Для В.О. Сухомлинського кожен виховний засіб повинен нести конкретний позитивний зміст. Так в статті «Наші «подорожі» по земній кулі» він писав: «Вирушали ми ... в «подорожі» за межі нашої країни. Я ставив мету показати розмаїтість і красу природи в різних куточках землі, розповісти по все те гарне, що є в житті та праці народів світу, пробудити інтерес до культури, мистецтва, сучасного і минулого людей, що розмовляють різними мовами, показати боротьбу між добром і злом на всій планеті [3, с. 156].

В.О. Сухомлинський був переконаний і він переконує нас в тому, що казка – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід, писав він, – переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють думки, які

пробуджують до активної діяльності мозку. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами [2, с. 176–177].

Казка для дітей, вважав В.О. Сухомлинський – це не просто розповідь про фантастичні події; це – цілий світ, в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю. Дитині хочеться не тільки слухати казку, а й самій розповідати її, діти переживають долю героїв, ненавидять зло і гаряче співчують добру [2, с. 177–179].

Від того, що відкрилося дитині в навколишньому світі в роки дитинства, що викликало її подив і захопило, що обурило і примусило плакати від переживання за долю інших людей, – від цього залежить, яким громадянином буде наш вихованець, наголошував В.О. Сухомлинський. Перед поглядом дитини відкривається багатогранний світ з його суперечностями і складностями, в ньому діти бачать красу й потворність, щастя і горе. Все, що відбувається в навколишньому світі, дитина поділяє на добро і зло. Щоб закласти в роки дитинства основу людяності і громадянськості, треба дати дитині правильне бачення добра і зла.

Правильне бачення добра і зла означає, що дитина бере близько до серця те, що пізнає. Добро викликає в неї радісну схвильованість, захоплення, прагнення наслідувати моральну красу; зло пробуджує обурення, непримиренність, приплив духовних сил для боротьби за правду і справедливість. Уже в дитинстві треба запалити в серці кожної людини іскру непримиренності до того, що є злом чи потурає злу [1, с. 220].

Виховання в школяреві початкових класів засобами казки шляхетних рис, орієнтирів вимагає від вчителя, наголошував В.О. Сухомлинський особливої відповідальності. Переданий вербально однотонною мовою її зміст з ознаками байдужості не запалить в душі дитини зацікавленості, переживань за долю персонажів казки. Вчитель повинен так захопити учнів, щоб вони були налаштовані з ним діяти співзвучно.

Аналізуючи казки В.О. Сухомлинського, робимо висновок, що вони несуть в собі заряд справедливості, людяності. Вони формують міцний імунітет проти жадібності, скупості тощо. Вимовною в цьому плані є казка великого педагога «Страшний черв'ячок».

Саме за допомогою категорій «добро» і «зло» визначається моральний аспект діяльності людини в її взаємодії в суспільстві, у ставленні до природи. Казки В.О. Сухомлинського спрямовані на виховання в людині добра, гідності, справедливості тощо. Його казки справжня енциклопедія гуманізму, проголошення доброго, світлого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Біля джерел життєвого ідеалу / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.ІІІ. – Київ : Радянська школа, 1977. – С. 218–225.
2. Сухомлинський В.О. Кімната казки / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.ІІІ. – Київ : Радянська школа, 1977. – С. 176–185.
3. Сухомлинський В.О. Наші «подорожі» по земній кулі / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.ІІІ. – Київ : Радянська школа, 1977. – С. 153–159.
4. Сухомлинський В.О. Школа під блакитним небом / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.ІІІ. – Київ : Радянська школа, 1977. – С. 30–42.
5. Сухомлинський В.О. Щоб душа не була пустою / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.ІІІ. – Київ : Радянська школа, 1977. – С. 255–269.

*Смолянко Юлія Миколаївна,
аспірант кафедри дошкільної та початкової освіти
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка*

ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сучасний етап суспільства ставить перед системою освіти нові завдання та пріоритети розвитку щодо її удосконалення, тобто відповідного їй реформування. У зв'язку з цим значне місце відводиться проблемі підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Адже обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти є дошкільна освіта.

У проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» (щодо розширення можливостей для створення та діяльності дошкільних навчальних закладів різних форм власності)» зазначено, що дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних й фізичних особливостей, культурних потреб та формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [1, с. 1]. Щоб дитина оволоділа вищезазначеним, перш за все, необхідно, щоб вихователь ДНЗ був різнобічно розвиненою, морально зрілою, національно свідомою та творчою особистістю з високим рівнем професійних знань й умінь та мав досить високий рівень культури як загальної, так і професійної.

З метою подальшого вивчення вищезазначеної проблеми вбачаємо за необхідність продіагностувати рівні сформованості професійної культури у фахівців дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень, де є спроби розв'язати окреслену проблему, показує, що науковцями були теоретично обґрунтовані та експериментально досліджені основи формування загальнолюдської та професійно-педагогічної культури педагога (Т. Сидоренко, Л. Хомич, О. Цюняк та ін.); формування й розвитку культури особистості (С. Вітвицька, І. Ісаєв, Т. Поніманська, В. Огнев'юк); формування

емоційного і вольового компонентів готовності до професійної діяльності фахівців різних галузей (М. Нечипоренко, О. Нечипорук, М. Саутенкова, В. Сластьонін та ін.). Однак поки що бракує системного вивчення сформованості професійної культури у працівників ДНЗ.

Метою статті є дослідження рівнів сформованості професійної культури вихователів дошкільних навчальних закладів на основі анкетування у процесі їх професійно-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування стану сформованості професійної культури у фахівців дошкільної освіти та визначення рівнів сформованості, їх якісних та кількісних характеристик нами було використано педагогічний експеримент. Експериментальне дослідження проводилося впродовж 2015-2017 н. р. на базі Чернігівського обласного Палацу дітей та юнацтва у системі функціонування гуртка організованої пізнавально-розвивальної діяльності дітей дошкільного віку «Студія «Малює», ДНЗ №447 й ДНЗ №672 «Веселка» м. Київ та дошкільного навчального закладу (ясла-садка) №1 «Світлячок» комбінованого типу м. Борзна Чернігівської області.

Перший діагностичний зріз зумовлений потребою виявити у фахівців дошкільної освіти певного рівня сформованості професійної культури (високий, достатній, низький).

Другий діагностичний зріз – перевірка педагогічних умінь та навичок педагогів-вихователів, необхідних для вирішення педагогічних ситуацій та розв'язання професійних завдань, що можуть трапитися у дошкільних навчальних закладах під час професійної діяльності.

Запропоновано для вирішення три блоки педагогічних ситуацій:

- ситуації, що можуть виникати у педагога-вихователя з дітьми дошкільного віку;
- ситуації, що можуть трапитися у вихователя дошкільного навчального закладу з батьками дітей дошкільного віку;
- конфліктні ситуації, у яких можуть опинитися вихователі ДНЗ, співпрацюючи з колегами.

Третій діагностичний зріз зумовлений потребою порівняння рівнів сформованості професійної культури у студентів – майбутніх вихователів ДНЗ та фахівців дошкільної освіти.

Вивчення рівнів сформованості професійної культури вихователів дошкільних навчальних закладів уможливить таке:

- забезпечити єдність теоретичної та практичної підготовки студентів – майбутніх вихователів ДНЗ, що сприятиме засвоєнню ними ціннісних еталонів професійно-педагогічної діяльності;

- збагатить зміст професійної підготовки студентів ціннісно-важливим навчальним матеріалом щодо професійної культури та технології щодо її формування;
- оволодіти комплексом професійно-необхідних, загальнокультурних, творчих знань та методами практичного застосування, що складає інтелектуальний зміст особистості;
- засвоїти етичні принципи щодо професійно-педагогічної діяльності, норми професійної етики.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту з метою з'ясування рівнів сформованості професійної культури було здійснено педагогічне спостереження, проведено бесіди та анкетування серед керівників гуртка організованої пізнавально-розвивальної діяльності дітей дошкільного віку «Студія «Малятко» Чернігівського обласного Палацу дітей та юнацтва, вихователів ДНЗ №447 та ДНЗ №672 «Веселка» м. Київ та вихователів дошкільного навчального закладу (ясла-садка) №1 «Світлячок» комбінованого типу м. Борзна Чернігівської області за розробленими авторськими анкетами.

До педагогічного експерименту було залучено 10 керівників гуртка організованої пізнавально-розвивальної діяльності дітей дошкільного віку «Студія «Малятко» та 26 вихователів дошкільних навчальних закладів.

На цьому етапі діагности опитуваним було запропоновано спеціально розроблену авторську анкету на визначення рівнів сформованості професійної культури у вихователів дошкільних навчальних закладів (авторський варіант).

Відповідаючи на запитання «Як Ви розумієте поняття «професійна культура педагога-вихователя»? та «З чим у Вас асоціюється зміст поняття «професійна культура вихователя ДНЗ»?», відповіді анкетованих розподілилися таким чином: 87% респондентів відповіли ґрунтовно й розгорнуто, використовуючи власний професійний та життєвий досвід та знання; 13% – мали певні труднощі висвітлення на теоретичному рівні, проте мали уявлення про його суть. Відповідаючи на поставлене друге запитання, 35% вихователів асоціюють зміст поняття професійної культури з професійними знаннями та загальнолюдськими якостями; 37% респондентів з професійними знаннями, вміннями та навичками та 28% – з професійною компетентністю.

Аналіз відповідей респондентів на поставлене запитання анкети «Якими якостями повинен володіти виховatelj ДНЗ як носій професійної культури?» показав, що більшість вихователів ДНЗ називають такі якості, як особистісні (любов до дітей, освіченість, вихованість, чесність, тактовність, справедливість, стриманість, гуманність, порядність, чуйність, емоційна культура – емоційна

врівноваженість, загальна ерудиція, широкий культурний кругозір, педагогічна техніка, любов до своєї професії); професійні (професіоналізм, комунікативність, витримка й самовладання, культура поведінки, дисциплінованість, організованість, наполегливість, систематичне й планомірне підвищення свого професійного рівня, відповідальність, прагнення до постійного підвищення якості своєї праці); етичні (моральні почуття свідомості й поведінки); високі моральні та морально-духовні якості (особистий приклад, активна життєва позиція, патріотизм, моральність).

Так, 58% опитуваних вважають, що основними компонентами професійної культури вихователів ДНЗ є культура мислення й поведінки та культура спілкування; 18% – особистісно-творчий та психологічний компоненти; 8% респондентів виділяють професіоналізм; 11% – аксіологічний та творчий компоненти; 4% – компетентність; 1% – інше.

Розподіл відповідей вихователів ДНЗ на запитання «Чи повинен фахівець дошкільної освіти володіти високим рівнем сформованості професійної культури у подальшій професійній діяльності?» та «Яким рівнем професійної культури володіють вихователі, які тільки стали працювати у ДНЗ?» засвідчив, що значна частина фахівців дошкільної освіти зазначила, що оволодіння педагогом-вихователем високого рівня професійної культури – це запорука успіху у педагогічній діяльності з дітьми дошкільного віку. Проте, відповідаючи на наступне питання, наголошено, що у значній кількості студентів спостерігається висока якість ґрунтовних знань, проте виявлено недостатньо сформованих знань на практичному рівні та за можливості, обов'язкове його удосконалення.

На питання «Як Ви оцінюєте власний рівень сформованості професійної культури?» 65% респондентів визначили як середній, 32% – високий та 3% опитуваних мали труднощі щодо об'єктивності власного рівня сформованості професійної культури. Однак згодом ми мали змогу констатувати, що рівень професійної культури респондентів цілком відповідає тим встановленим освітнім вимогам, що висуваються до сучасного фахівця дошкільної освіти та свідчить про об'єктивність їх самооцінювання.

На запитання анкети «Чи відчуваєте Ви потребу підвищити рівень своєї професійної культури?» 65% респондентів виявили бажання щодо вдосконалення своєї професійної культури до подальшої роботи з дітьми дошкільного віку. Очевидно, що більшість респондентів прагне до постійного професійного розвитку та самовдосконалення відповідно до сучасних умов інформаційного суспільства.

Відповіді на запитання «З якими професійними та особистісними труднощами стикалися Ви, як вихователь ДНЗ, у процесі своєї професійної діяльності?» та «Як часто у Вас виникають сумніви щодо правильності власних професійно-педагогічних дій та вчинків?» мають такий розподіл: 32% опитуваних зазначили професійне вигорання; 37% – високий рівень складності щодо вирішення педагогічних ситуацій у професійній діяльності; 8% – недостатність професіоналізму; 12% – незадоволення своєю діяльністю та результативністю; 10% – спілкування з батьками дошкільників, їх загальний рівень культури (невихованість); 1% – інше.

Проаналізувавши відповіді на запитання запропонованої анкети, ми дійшли висновку, що більшість фахівців дошкільної освіти володіють високим та середнім рівнем сформованості професійної культури, ґрунтовними теоретичними та професійно-педагогічними знаннями й уміннями у роботі з дітьми дошкільного віку. Зміст професійно-педагогічної культури фахівців дошкільної освіти характеризується розвиненою здатністю до розв'язування професійних задач, розвиненим мисленням та свідомістю.

Перевірка аналізу запропонованих й розроблених нами педагогічних ситуацій та розв'язання педагогічних задач засвідчила, що вихователі ДНЗ володіють теоретичними й практичними знаннями та мають значний професійно-педагогічний досвід у роботі з дітьми дошкільного віку, не відчують складнощів та не допускають помилок у вирішенні поставлених завдань, вирішують педагогічні ситуації професійно.

Результати констатувального експерименту свідчать, що респонденти чітко усвідомлюють значущість знань про професійну культуру як передумову для професійного становлення педагога-вихователя та важливість умінь, що характеризують сформованість їх загальної та професійної культури. Проте вбачають потребу у постійному вдосконаленні та саморозвитку відповідно до нових вимог сучасності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Подальші дослідження вбачаємо у проведенні для фахівців дошкільної освіти педагогічного тренінгу в контексті підвищення їх професійної культури. Також плануємо продовжити у напрямі наукового обґрунтування й висвітлення результатів проведеного педагогічного спостереження та анкетування щодо визначення рівнів сформованості професійної культури у студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та виявити стан формування їх професійної культури на формувальному етапі педагогічного експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» [Електрон. ресурс]. – 2017. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61304

*Тарасенко Андроніка Володимирівна,
завідувач Прилуцьким районним методичним кабінетом*

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ – ОСНОВА ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Важливим компонентом якісного спілкування педагогів з учнями є їхнє вміння обирати до своїх вихованців правильний, індивідуальний підхід, найбільш доцільний спосіб поведінки як із усім класом, так і з кожним учнем, знаходити ефективний спосіб спілкування. А це залежить не тільки від знання педагогом своїх вихованців, а й від уміння відрефлексовувати самого себе: свої особливості, свої вчинки, поведінку, свою діяльність тощо, що сприятиме усвідомленню свого «Я – образу» і допоможе педагогу керувати своєю поведінкою в різних ситуаціях спілкування з учнями. Тому на сьогодні важливе місце належить комунікативній культурі, яка власне і визначає наявність у кожного фахівця певних особистісних якостей, умінь і навичок, які забезпечують міжособистісну взаємодію з іншими людьми, дають змогу конструктивно спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, адаптуватися до нової системи взаємин у педагогічному колективі, прагнути до самовдосконалення та самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі наукові здобутки у вирішенні проблеми формування комунікативної культури особистості належать Л. Мацько, В. Мельничайку, А. Нікітіній, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Шелеховій та ін. У своїх працях вони підкреслюють специфіку та особливості комунікативної культури як прояв професіоналізму, визначають структуру і зміст комунікативності, де спілкування є домінуючим компонентом, необхідним у педагогічному процесі, пропонують методику управління процесом формування комунікативної культури в системі навчання. Комунікативна культура вчителя пронизує всю педагогічну діяльність, бо жодна з функцій педагога, жоден з видів його діяльності не може здійснюватися поза педагогічним спілкуванням, поза професійним мовним поведінням: «Слово – це ніби той місток, через який наука переходить у мистецтво, майстерність» [5, с. 203].

Мета статті полягає у висвітленні змісту формування комунікативної культури майбутнього вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. З переходом до парадигми особистісно орієнтованого виховання й навчання учнів зростають вимоги до особистості вчителя, рівня його фахової підготовки, загальної й професійної культури. У цьому контексті вартою уваги є творча спадщина Василя Сухомлинського, який вважав учителя основною фігурою навчально-виховного процесу, розробив систему вимог до його підготовки і сам довів її ефективність, керуючи соціальним і професійним розвитком учителів Павлівської середньої школи. В. Сухомлинський був одним із перших вітчизняних науковців, хто взявся ґрунтовно досліджувати питання формування комунікативної культури вчителя, яку він розглядав у більшості своїх праць як властивість особистості, яка проявляється в потребі взаємодіяти з іншими суб'єктами, цілісності та індивідуальності, творчому потенціалі керівника, у його здатності підтримувати доброзичливе ставлення до оточуючих суб'єктів.

Однією з умов успішного спілкування вчителя з учнями є його високорозвинені емпатійні здібності. Здатність педагога до співпереживання, співчуття, його вміння відчувати радість і біль дітей як свої, іншими словами, уміння душею й серцем відчувати стан своїх вихованців, відіграє чи не найголовнішу роль у спілкуванні педагога зі своїми учнями. Саме від емоційного стану учнів залежить ефективність усіх виховних впливів педагогів. Якщо вони, пройшовши через внутрішній світ школярів, викликають у них позитивні почуття та емоції, тоді вимоги дорослих трансформуються в особистісно значущі потреби дітей, і далі вони виконують усе за своїми власними потребами, за своєю ініціативою. Саме на цьому етапі спрацьовує порада В.О. Сухомлинського № 100 (праця «Сто порад учителям»), сутність якої в тому, що навчати і виховувати дітей треба так, щоб вони цього не помічали, а щоб їм самим хотілося про щось дізнатися, щось сформувати у себе, чи виховати, розвинути, чи може чогось позбутися.

Результати наукових досліджень та педагогічний досвід свідчать про те, що всі пізнавальні процеси та психічні особливості не відокремлені одне від одного, вони взаємопов'язані та взаємообумовлені й характеризують особистість педагога в цілому. Кожному вчителю важливо усвідомлювати їхню роль у налагодженні контактів з дітьми та в організації ефективного спілкування з ними. Учителям потрібно постійно працювати над собою, підвищувати педагогічну майстерність, головним складником яких є високорозвинені комунікативні здібності [4].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства при дефіциті духовності та кризі цінностей, усе більшої гостроти набуває проблема комунікативної культури, посилення її актуалізації. Комунікативна

культура – явище набагато ширше, ніж правильність мовлення, в основі якої лежить дотримання мовної норми, як складника на фонетичному, лексичному, словотворчому, граматичному рівнях. Велике значення для вдосконалення комунікативної культури педагогів має комунікативна доцільність спілкування. Для працівника освіти недостатньо правильно говорити та писати, треба ще вміти вживати слова та вирази відповідно до комунікативної ситуації, дотримуючись точності, логічності, доречності, багатства та різноманітності мовлення [2].

Щоразу, коли педагогічний працівник намагається вступити у комунікацію, реалізувати власну мету в ній, він формулює висловлювання і прогнозує його вплив на суб'єкта комунікації, розраховуючи на певну кількість варіантів поведінки. Тому він, як відправник інформації, має усвідомлювати свою відповідальність за наслідки акту комунікації. Постійно орієнтуючись на реакцію суб'єкта комунікації, педагог розвиває власну комунікативну культуру. На основі наукових досліджень комунікативну культуру розглядають як багатопланове явище установлення і розвитку зв'язків з людьми, що передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, спрямування і взаєморозуміння між суб'єктами спілкування; регулятор поведінки, гарант шанобливого ставлення особистості до інших, їхнього розуміння, терплячості та взаємоповаги; один із механізмів гармонізації особистих і громадських інтересів [3]. У свою чергу, ми розглядаємо комунікативну культуру педагога як властивість особистості, яка проявляється в потребі взаємодіяти з іншими суб'єктами, цілісності та індивідуальності, творчому потенціалі керівника, в його здатності підтримувати доброзичливе відношення до оточуючих суб'єктів. Рівень комунікативної культури педагога знаходиться у залежності від рівня його загального розвитку, світогляду, наявності різнобічних знань, сформованості певних моральних принципів.

Як зазначає М. Чепіль, багаторічний досвід роботи в освітній галузі переконав народного вчителя в тому, що успішно навчати та виховувати школярів неможливо без любові до кожної дитини: «Він (В. Сухомлинський) узагальнив, систематизував, переосмислив, поглибив, розширив та наповнював новим змістом педагогічні ідеї попередників-гуманістів» [6, с. 7]. Серед професійно значущих умінь і навичок особливу увагу Василь Олександрович приділяв мовленнєвій культурі вчителя. Слово вчителя він вважав найважливішим інструментом впливу на духовний світ школяра: «Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [5, с. 202]. Погляди В. Сухомлинського на професійну культуру вчителя – багатогранність

розгляду цієї проблеми видатним педагогом потребує її дальшого ґрунтовного дослідження

Висновки. Таким чином питання комунікативної культури педагога крізь призму поглядів В. Сухомлинського набуває особливого значення у сучасному суспільстві, де спостерігаються трансформаційні процеси в осмисленні світоглядних позицій з огляду на глобальний характер інформації. Особливо актуальними є на сьогодні погляди В. Сухомлинського, який вважав, що для формування комунікативної культури необхідно створювати сприятливі дидактичні умови, використовувати особистісну індивідуалізацію, що припускає врахування контексту діяльності педагога, його життєвого досвіду, сфери його інтересів, бажань, духовних потреб, світогляду, емоційно-почуттєвої сфери й статусу особистості в колективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко М.Я. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського в сучасній освітньо-виховній теорії і практиці [Текст] / М.Я. Антоненко // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 1994. – № 1. – С. 165 – 167.
2. Беспалова С. В. Коммуникативно прагматическая организация обучения иностранному языку: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / С. В. Беспалова. – М., 2003. – 43 с
3. Бех І. Д. Виховання особистості: підр. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
4. Грона Н. В. Технології формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів / Н. В. Грона // Матеріали Всеукраїнського наук.-метод. семінару «Підготовка компетентного вчителя: традиції та інновації» (Умань, 21 березня 2014 р). – Умань, 2014. – С. 22-26.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 5 Статті / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 639 с.
6. Чепіль М.М. Ідея добра і любові у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / М.М. Чепіль // Молодь і ринок Щомісячний науково-педагогічний журнал. – № 1 (84) січень 2012. – С. 37 – 41.

*Ткачук Лариса Василівна,
кандидат педагогічних наук,*

*доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ У ФІЛОСОФІЇ ДЛІ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. У наш час невизначеності, тривог і ризику, глобального переосмислення сенсу життя, складної політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, діти стали свідками щоденної демонстрації культу сили, жахливого насильства, зла, ненависті, жорстокості, байдужості до моральних норм і правил. Реальністю нашого повсякденного життя стає дефіцит інтелігентності, порядності, людяності, милосердя, співчуття, доброти. Зростає небезпека виростити бездуховне покоління, яке зневажливо ставиться до культурних, моральних цінностей, оскільки інтелектуальна педагогіка не в змозі заповнити духовну і моральну пустку.

У таких умовах педагогічна теорія та практика потребують філософського осмислення системи цінностей, на які нині орієнтується освіта, і прогностичного визначення тих цінностей, які мають утверджуватися у майбутньому. Постає нагальна необхідність відновлення абсолютних моральних цінностей та імперативів, у яких втілено вимоги суспільства до людини. «Нині стало очевидним, що лише ті наукові положення матимуть перспективу, які розглядають дитину у її сутнісному вимірі, звертаються до її свідомості і самосвідомості, до вищих її почуттів у оволодінні морально-духовною культурою і свого народу, і людства в цілому» [1, с. 9]. Власне тому філософсько-педагогічна спадщина В. Сухомлинського, його думки щодо морально-ціннісного розвитку дитини сприймаються із новою силою актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Над питанням філософії для дітей, програма якої нині втілюється в життя у більш ніж 60 країнах світу, працювали М. Адріанов, Ф. Кем, М. Ліпман, Г. Метюс, Дж. Парк, М. Прічард, Р. Рід, Е. Шарп, Н. Юліна. Філософію для дітей досліджували О. Бреніф'є, Л. Ретюнських. В Україні торкалися розглядуваного питання у своїх працях Н. Адаменко, Т. Воропай, Є. Даннікова, Г. Іванчук, Ю. Кравченко, І. Міщенко, Ю. Наріжний, Л. Пікуль, О. Пометун, О. Сухомлинська, А. Тягло. За визначенням О. Сухомлинської, «під філософією для дітей розуміють кардинальні питання філософії (як онтології, так і гносеології), але поставлені і розв'язувані в дусі дитячого мислення професійними педагогами-філософами, що створили чи створюють продуману систему ознайомлення, введення дітей у пізнання й оволодіння світом мови дитинства» [3, с. 8]. Разом із тим, серед значного корпусу досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених бракує праць, присвячених такому аспекту педагогічної спадщини В. Сухомлинського як філософія для дітей. У контексті зазначеного варто наголосити на статтях Л. Пікуль «Уроки мислення» В. Сухомлинського і «Філософія для дітей» Метью Ліпмана» [2], О. Сухомлинської «Філософія для дітей як педагогічна проблема» [3].

Мета статті полягає у з'ясуванні характерних рис філософії для дітей В. Сухомлинського та окресленні основних її морально-етичних категорій.

Виклад основного матеріалу. Упродовж усіх років роботи у Павлівській школі Василь Олександрович Сухомлинський упроваджував у ній систему етичного виховання, яку узагальнив і представив у низці науково-педагогічних праць («Як виховати справжню людину», «Павлівська середня школа», «Хрестоматія з етики» тощо). Вважаючи

етичну проблематику наріжним каменем виховання особистості, він написав більше ніж 1500 оповідань філософського змісту для дітей, у яких, ведучи учнів «смысловими лабіринтами», «занурюючи» їх в особистісний, естетичний, моральний, етичний та інші світи, відкриваючи їм «точки інтенсивності» (М. Мамардашвілі), допомагав їм виявити філософський зміст у найбільш, здавалося б, відомих і «прописних» істинах, спрямовував їх до проблем буття (універсального і власного), вводив своїх вихованців у ситуацію здивування і сумніву, морального вибору, змушував міркувати про те, що морально, а що аморально. Поклавши в основу свого спілкування з вихованцями логіку культури, філософію культури і людини, він ставив за мету навчити дітей розуміти один одного, поважати особисту думку, допомагав їм відкритися світу, пізнати його «розумом і серцем», торкаючись у своїх творах широкого спектру смисложиттєвих проблем, понять і категорій, таких як душа, серце, любов, повага, шанування, доброзичливість, співпереживання, гідність, честь, чеснота, добро, почуття, совість, щастя, краса, радість, вірність, чуйність, здивування, культура людських бажань скорбота, провина, борг, сором, ганьба, зло, тощо.

Педагога-новатора хвилювали вічні філософські питання і широке коло проблем, серед яких – людина, природа, світ, причина і наслідок, практична мораль, принципи етики тощо. Уперше в історії радянської педагогіки видатний педагог звернувся до таких філософсько-етичних категорій і понять як народження і смерть людини, сенс життя, зло, горе, лихо, страждання, розпач, любов, совість, терпимість у загальнолюдському понятті цих явищ (О. Сухомлинська).

Продовжуючи кращі традиції української філософської думки і педагогічної практики, сутність філософського пізнання світу розкривають розповіді, казки, легенди, білини, притчі, новели, байки, епос українського народу, через які В. Сухомлинський піднімає проблеми формування у дітей моральних цінностей, моральної свідомості, моральних відносин, моральної діяльності. Художній матеріал у видатного педагога спрямований на самопізнання, саморефлексію вихованців, насичений образами, метафорами, символами, алегорією, софізмами, афоризмами. Він стверджував, що знання без моральності свідчать про бездуховність особистості, і вважав головною задачею вихователя формування високоморальної особистості, вироблення у дітей таких рис характеру і звичок, як людяність, доброта, совісність, відданість рідним і близьким, вірність, скромність, безкорисливість, непримиренність до зла, неприйняття лицемірства, байдужості, підлості.

Педагог-новатор вважав, що любов – найсвятіше в людському світі почуття, що робить людину досконалішою, наближує особистість до

морального ідеалу і має бути системотворчим моментом в особистісному розвитку людини, її духовним стрижнем. Справжня любов народжується тільки у серці, яке пережило турботу про долю іншої людини. В. Сухомлинський писав про виховну роль любові: «Любов – могутня вихователька. Вона робить людину чистішою, чеснішою, щирішою, вимогливішою і суворішою в додержанні моральних основ життя...» [7, с. 188]. Любов він порівнює з важкою, нелегкою працею. Для нього любов – це діяльнісне почуття. Діяльнісна любов, вважав Василь Олександрович, – це центральний мотив, який визначає всі інші суспільно значущі морально-духовні спонуки, що виявляються у різних видах суспільної діяльності. Окрім діяльнісного прояву, почуття любові має виступати організаційним центром усіх міжособистісних стосунків людини. З цього приводу він писав: «Любити людство легше, ніж зробити добро рідній матері, говориться у старовинному українському вислові... В цьому вислові – велика мудрість народної педагогіки. Неможливо виховати людяність, якщо в серці не утвердилась прихильність до близької, дорогої людини. Слова про любов до людей – ще не любов. Справжньою школою виховання щирості, душевності й чуйності є сім'я: ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності» [5, с. 241]. Джерела людяності він бачив у трепетному і святому відношенні дитини до матері; у піднесенні в очах дитини людини, захопленні силою її духу, її мужністю і благородством; в природності звичних для дитини добрих почуттів і добрих справ. Дитина розкривається морально в переживанні горя, турбот, страждань іншої людини, особистій участі у долі того, хто потребує допомоги, співчуття.

Доброта – це загальнолюдська моральна риса, що притаманна кожній людині, яка не терпить зла і не робить зла іншій людині, яка завжди знайде час і моральні сили для доброго вчинку, для допомоги хворим і немічним. Доброта – це і є любов, що її заповідає будь-яка релігія. «Люби людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною. Бути справжньою людиною – це значить віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатшими, щоб у кожній людині, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилось щось хороше від тебе, від твоєї душі», – писав великий гуманіст В. Сухомлинський [7, с. 188].

Василя Олександровича дуже хвилювало те, що діти на питання, якою людиною хочеться стати, відповідали: «Сильними, хоробрими, мужніми, розумними, винахідливими...», і ніхто не сказав: добрим. Тому з великого спектру моральних якостей особистості він особливо виділяв людяність, доброту, уважність до тих, хто оточує, готовність їм

допомогти, співчутливість – це моральний імператив у виховній системі видатного педагога. У зв'язку із цим він наголошував: «Утвердити в кожній людині доброту, сердечність, чуйність, готовність прийти іншому на допомогу, чутливість до всього живого і красивого – елементарна, азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа. Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбність, а себелюбність – джерело жорстокості» [4, с. 149]. Мислитель говорив про доброту як про сутнісну характеристику кожної людини, як результат величезної внутрішньої духовної праці, самовиховання, щирого, сердечного бажання добра: «Доброта має стати таким самим звичайним станом людини, як і мислення. Вона повинна стати звичкою» [5, с. 234].

Висновки та перспективи. Розглядаючи філософсько-педагогічну спадщину В. Сухомлинського варто зазначити її орієнтацію на гармонізацію традицій і новаторства. В основі його філософії для дітей лежить гуманізм, загальнолюдська мораль. Історичне коріння етичних питань, розглядуваних ним – у християнській етиці, у морально-етичних імперативах і культах українських народних традицій, народної педагогіки.

Важливим є те, що вперше у вітчизняній педагогіці ним були поставлені питання про такі нині загальноуніверсальні, загальнолюдські і прийнятні кожною цивілізованою людиною етичні імперативи, особистісні цінності, як віра, надія, любов, доброта, милосердя, совість, здатність розуміти іншу людину, розсудливість, помірність, справедливість, стійкість, які поєднують покоління своїм праслов'янським корінням педагогічної мудрості.

Яким має бути ставлення дітей до інших людей, як їм домогтися моральної виправданості та обґрунтованості своїх вчинків – вчать філософсько-моральні сентенції Сухомлинського, що йдуть від серця Добротворця. Роздуми видатного педагога про етичне, його філософія для дітей – фундамент для ефективних соціокультурних перетворень, яких вимагає сучасне суспільство, на якому будуватимуться нові виховні парадигми незалежної України для виховання розумних, творчих, розсудливих громадян, людей людяних, наділених такими якостями як висока моральність, особиста відповідальність, внутрішня свобода, націленість на досягнення мети. Відтак, перспективним представляється подальше дослідження філософсько-педагогічної спадщини видатного педагога, зокрема, його філософії для дітей, у контексті нових аксіологічних пріоритетів, що їх висуває суспільний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – К. – 1999. – С. 5-14.

2. Пікуль Л. В. «Уроки мислення» В. Сухомлинського і «Філософія для дітей» Метью Ліпмана / Л. В. Пікуль // Постметодика. – 2013. – №6 (115). – С. 22–24.
3. Сухомлинська О. В. Філософія для дітей як педагогічна проблема / О. В. Сухомлинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2002. – № 2. – С. 8–19.
4. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 7–390.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 3–279.
6. Сухомлинський В. А. Хрестоматія по етике / Сост. О. В. Сухомлинская. – М.: Педагогика, 1990. – 304 с.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину/ В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 149–416.

*Тоцька Тетяна Петрівна,
завідувач дошкільним навчальним закладом
«Ялинка» імені В.О. Сухомлинського,
Всеукраїнський центр із розповсюдження та впровадження
ідей В.О. Сухомлинського
Управління освіти і науки Броварської міської ради*

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СВІТОБАЧЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ЛІТЕРАТУРНИМИ ТВОРАМИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

(за результатами роботи колективу ДНЗ «Ялинка»
імені В.О. Сухомлинського, Всеукраїнського центру із впровадження та
розповсюдження ідей В.О. Сухомлинського)

З чого починається для мене світ? – «З червоних маків за хатою. Вони вразили мене своєю красою й запам'ятались назавжди...» Таке питання і відповідь на нього дає автор твору «Червоні маки за хатою» В.О. Сухомлинський.

Світ – це особливе слово. Кожен з нас має можливість бачити, чути, відчувати, усвідомлювати світ навколо себе та себе в цьому світі.

Чи задумувались ви над тим, що ми, все-таки, щасливі люди, адже кожного дня можемо спостерігати неповторний світ, прекрасний та різнобарвний. Своєю неповторністю він вабить нас кожної миті, даруючи щось нове й цікаве. Милуючись цією красою та гармонією навколо себе, ми не раз помічали закономірність – все в цьому світі має своє місце і право на існування і все це ми маємо донести до наших дітей-дошкільнят.

Протягом багатьох років ми, педагоги, ДНЗ «Ялинка» імені В.О. Сухомлинського займаємось вивченням проблеми формування у дітей дошкільного віку основ світобачення за літературними творами В.О. Сухомлинського. Адже саме в дошкільному дитинстві закладаються підґрунтя уявлень про навколишній світ, об'єкти, явища дійсності, взаємозв'язки в довкіллі. Пізнавальні можливості дітей в цей період надзвичайно високі. Вони добре засвоюють не лише зовнішні ознаки

предметів та явищ, а й їх внутрішні істотні зв'язки. Крім того, активно формується здатність до початкових форм абстрагування, узагальнення, висновків. Виконати поставлені завдання нам допомагають оповідання для дітей В.О. Сухомлинського.

Про необхідність формування у дітей дошкільного віку основ світобачення говорить О.Л. Кононко, відомий дитячий психолог в своїй статті «Світобачення дитини як життєвий орієнтир». Вона стверджує існування парадоксу між низьким рівнем інтелектуальних можливостей дитини дошкільного віку і високим рівнем її пізнавальних потреб.

О.Л. Кононко підкреслює, що саме грамотна організація дорослими простору пізнання дошкільником світу допомагає йому зрозуміти життя у всій красі його цінностей, значень, смислів.

Важливим також є висловлювання І.Е. Куліковської, згідно з яким саме в дошкільному віці у кожної дитини починає складатися своя власна картина оточуючого світу та самої себе. Як наголошує автор, успішність її становлення залежить від того, наскільки органічною буде здійснювана дорослим допомога дитині в її «примірюванні» світу, який постійно розширюється, до її невеликого життєвого досвіду, які переживання і почуття викликає входження у новий світ.

На сьогодні літературна спадщина В.О. Сухомлинського є незаперечною універсальною скарбницею для використання у роботі з дітьми. За допомогою художніх творів В.О. Сухомлинського у дітей формується сприйняття навколишнього світу. Він створив цілісну, оригінальну педагогічну систему, де виховання і навчання дітей проводилось в природі, під час ознайомлення з природою.

Літературні твори В.О. Сухомлинського для дітей несуть в собі надзвичайно великий пізнавальний і виховний потенціал для дітей дошкільного віку і в наш час. В них автор описує природу, життя тварин, передає стосунки між людьми, виховує патріотизм, милосердя, доброту, любов до рідної землі. Наші міські діти не знають і не бачили ні барвистих луків, ні широкого безкрайнього степу, ні співу жайвора, ні тихих росяних світанків, ні чарівних миттєвостей заходу сонця, ні журливого співу струмочка.

Творчість Василя Олександровича є багатою і надзвичайно різноманітною. Через оповідання, казки, притчі, легенди, написані у близькій і зрозумілій для дітей формі, у дітей формуються ціннісні орієнтири. Його оповідання одночасно виховують, навчають і розвивають.

Сам педагог зазначав: «Саме в роки раннього дитинства перед дитиною вперше розкривається багато сторін і явищ навколишнього життя, вона уперше дізнається багато про що, і від того, який підхід до світу, що відкривається, з його таємницями і закономірностями зумів

забезпечити педагог, залежить особисте ставлення дитини до знань» [4, с. 214]. І надзвичайно велике значення надавав Василь Олександрович проведенню з дітьми спостережень. Він говорив: «...Із спостережень не тільки черпаються знання, – у спостереженнях знання живуть...», «...спостереження необхідні дитині, як сонце, повітря й волога необхідні рослині... Чим більше треба дитині осмислити й запам'ятати, тим більше необхідно їй побачити відношень і взаємозв'язків у навколишній природі, у праці... «Дивіться, слухайте, думайте», – казав Василь Олександрович дітям [2, с. 472]. А педагогам він давав пораду: «Учіть спостерігати й бачити явища навколишнього світу. Ведіть дітей в природу в ті переломні для неї періоди, коли відбуваються бурхливі, стрімкі зміни – пробуджується життя...

Школа спостережливості в молодшому віці – необхідна умова розумового розвитку» [2, с. 473].

Всі завдання по ознайомленню з природою, явищами та взаємозв'язками в довкіллі, викладені в програмі розвитку дитини «Я у світі» з розділу «Дитина у природному довкіллі», В.О. Сухомлинський доступно, просто, цікаво зобразив в своїх оповіданнях і казках для дітей і за якими ми працюємо повсякчас. Безліч казок і оповідань у Василя Олександровича присвячені темі ознайомлення дітей з навколишнім світом і його багатогранністю.

Так, в казці «Одно-однісіньке в світі макове зернятко» автор описує «дивовижний світ», яке побачило макове зернятко. А вихователі, після читання цього оповідання, ставлять дітям такі питання: – «Як ви розумієте вираз – «дивовижний світ»?», Які дива є в світі?, Які дива створила природа, а які дива створює людина своїми руками? Під час спостережень вихователь дітям доводить, що природа бездоганна у своїй творчості, як і її творіння і в світі є багато див.

В оповіданні В.О. Сухомлинського «Синій світ», дівчинка, дивлячись через скельце на світ, здивовано вигукує: «О, який же дивний світ з'явився переді мною!», а поросяткові в творі «Як поросяткові захотілося бути зеленим» весь світ був зеленим – і трава, і кущі, і жаба, і муха, і калюжа з зеленою водою; цікавому ж зерняткові з твору «Цікаве зернятко» світ змінювався, коли він дивився через шкірку помідора. Спочатку зернятко вигукнуло: «Чого це світ увесь зелений? – і сонце зелене, й дерева, й земля, і небо зелене. Навіть пташки літають – і ті зелені... А згодом усе навколо стало червоніти. Ще більше дивується цікаве зернятко: «Чого це все почервоніло? Чого це?» («Чиста криниця», ст. 270) Діти, прослухавши оповідання, мають дати відповідь цікавому зерняткові і пояснити причину зміни кольору в природі, встановивши причинно-наслідкові зв'язки.

Ми знаємо, що все невідоме, що оточує дитину вабить її. І тут важливо, щоб вихователь сам відчував природу, емоційно сприймав її і навчав зупинятись і дивуватись дітей. Дітей дошкільного віку дивують, захоплюють і, водночас, лякають різні природні явища, наприклад явище веселки викликає радість, захоплення і це передано в творах: «Веселка в небі», «Барвисте коромисло», «Веселка», а явище буревію викликає страх, лякає дітей, але це не в творах Василя Сухомлинського. До прикладу: в казці «Дуб і лоза», автор розкриває причина і наслідок цього явища і подає це так цікаво і доступно, що явище буревію і не лякає, а, навпаки, викликає зацікавленість.

Ми, педагоги, в роботі з дітьми використовуємо потужний розвивальний потенціал оповідань В.О. Сухомлинського та активно занурюємо дітей у цікаву та захоплюючу пізнавальну діяльність під час безпосередніх спостережень в природі. Ми вчимо дітей розумінню того, що все в природі на своєму місці («Корисний чи шкідливий?»), все має своє призначення – («Соловей і Жук», «Жаба і соловейко»), все є частиною нашого життя – («Сонечко сходить», «Вечірня тиша», «Радість гороблички»), все навколо має не лише форму, звук, а й свій колір, своє забарвлення – («Як бджола стала золота», «Зелене поле», «Якби я стала невидима»). Тож, коли ми з дітьми вдивляємось у витвори природи, то мимоволі замислюємось, якою величною майстриною є вона!

Через героїв казки «Материнське щастя», де мама-гуска знайомить гусенят з «великим світом», ми вчимо своїх дошкільнят розуміти поняття «великий світ» і аргументувати, як кожен з них розуміє цей вираз. Про це також говорить В.О. Сухомлинський і в оповіданні «А що там за лісом?»

Ось уривок з цього твору: «Це було тоді для мене найбільше відкриття світу. Мене здивувало, що світ такий широкий. Мене зворушило, що така велика, багата Україна» [10, с. 9].

В творі «Курчата» квочка розповідає діткам-курчаткам на їх захоплення, коли вони вигукнули такими словами: – «Ой, який же великий світ!» вона відповіла їм, кажучи: «Хіба це весь світ? – Он ще й город є, а на городі просо, а за городом лопухи... А за лопухами пшеничне поле» [10, с. 27].

А в творі «Мені захотілось додому», автор відзначає такими словами захоплення від величі світу: «Який там ліс, які озера чисті, тихі, які луки зелені! Вийдеш на високий берег ріки – і видно далеко-далеко. А скільки квітів у лузі...» і тут же зауважує: «Я читала, що є країна, де вічно цвітуть квіти і росте трава. Але хай вони живуть собі, ті щасливі країни, з своїм вічним літом, а я ні за що не проміняю своєї осені з сірою мжичкою та білою хуртовиною, співучої весни й гарячого літа» [10, с.15].

Про велич світу говорить автор і в оповіданні «Серед степу в липневий день»: «...безмежні лани. Тихий вітер колише хвилі жовтої пшениці...» [10, с. 17]. В своїх оповіданнях для дітей Василь Олександрович оспівує красу світу. Краса – це властивість, якою можуть володіти живі об'єкти і неживі предмети, речові і не речові явища, властивість, яка примушує нас зупинитись, замилуватись, захопитись. Наш світ чудовий, прекрасний і до того ж кольоровий, різнобарвний, розмаїтий, різноголосий дає можливість побачити всі його принади і краси в різні пори року.

В оповіданнях В.О. Сухомлинського закладено багато філософських думок про Світ і Всесвіт і ми доносимо до дітей ці думки, розкриваємо їх суть, вчимо дітей мислити і висловлювати свої судження, міркування. Це цікаво і дітям, і нам, вихователям. Через ці філософські казки ми відкриваємо для себе наших дітей, адже їх думки, їх докази, висловлювання розкривають нам їх внутрішній світ, бачення його, діти навчаються аргументувати свою думку, доводити її право на життя.

Дитина дошкільного віку і філософія? Чи може 4-5-річна дитина мати філософські судження? Звідки вони з'являються у дошкільника?

Коли дитина починає «філософствувати»?

Такі питання часто виникають у дорослих, батьків, педагогів, тих, хто причетний до виховання дітей. Багато вітчизняних і зарубіжних вчених відмічають, що саме в дошкільному віці дитина схильна не лише до наївних суджень, але й до творчих міркувань, які нагадують філософські. На жаль, в подальшому житті ці судження в більшості подавляються авторитетом дорослих, які пропонують свої способи вирішення проблем.

Річ в тім, що дитяче «філософствування» має надзвичайно велике значення для загального психічного розвитку дітей.

Наприклад, в оповіданні «Чорнобривці» [10, с. 43].

хлопчик, звертаючись до бабусі питає: « Для чого людина живе на світі?», «Як це жити вічно?». А щоб дати відповідь на ці питання потрібно дітям пояснити що таке час, що таке вічність.

В оповіданні «Як же все це було без мене?» дівчинка питає маму:

«Як же це так – мене не було?.. А все довкола: дерева, квіти, кіт, голуби – все це було?».

Таким чином казки і оповідання В.О. Сухомлинського допомагають дітям пізнавати світ, створювати цілісну картину світу, зрозуміти чому хороше так жити у світі і дбати про його безпеку.

Кожен з нас має усвідомити, що зовсім неважливо в якому світі ми живемо, але дуже велике значення має те, який внутрішній світ у кожного з нас. Світ, який оточує нас дуже крихкий, ніжний, тендітний. І

ламається він щоразу там, де грубо й жорстоко ставляться до живого, красивого й неповторного і це ми маємо донести до наших дітей.

Всім педагогам хочеться побажати:

вчіть дитину вдивлятися у звичне – і вона побачить несподіване,

вчіть дитину вдивлятися у частини – і вона побачить ціле,

вчіть дитину вдивлятися у сірість – і вона побачить гарне,

вчіть дитину вдивлятися у чорне – і вона побачить барвисте,

читайте більше казок і оповідань В.О. Сухомлинського і діти навчатися любити і розуміти світ.

Ми віримо у кожную дитину, адже Дитина – безмежність Всесвіту і Природи, віримо в свою «іскорку» творчості і любові до дітей, до своєї професії, віримо у силу педагогіки Василя Олександровича.

ЛІТЕРАТУРА

1. БАЗОВА ПРОГРАМА розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». – К.: МЦФЕР-Україна, 2014
2. Педагогічний дискурс. Випуск 10: Хмельницький: 2011.
3. Коркішко О.Г., Саяпіна С.А. Гуманізація навчально-виховного процесу: [науково-методичний збірник / випуск XXXVII]. – Слов'янськ: Центр СДПУ, 2007.– 117 с.
4. Медведєва Т.В. Гуманізація навчально-виховного процесу: [науково-методичний збірник / випуск XXXVII]. – Слов'янськ: Центр СДПУ, 2007.– 74 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5т. – К.:Радянська школа, 1976 – . – Т.1 – 654с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5т. – К.:Радянська школа, 1976 – . – Т.2 – 472с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5т. – К.:Радянська школа, 1976 – . – Т.3 – 670с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5т. – К.:Радянська школа, 1976 – . – Т.4 – 214с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5т. – К.:Радянська школа, 1976 – . – Т.5 – 639с.
10. Василь Сухомлинський. Чиста криниця: [Казки, оповідання, етюди] / Василь Сухомлинський. – К.: Веселка, 1993. – 287с.

*Ушкань Оксана Володимирівна,
магістрантка Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка*

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 4 КЛАСУ НА ОСНОВІ ТЕКСТІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка проблеми. Для відродження України, національної свідомості народу, науки й культури велике значення має творча спадщина видатних педагогів і методистів. Доробок відомого українського педагога Василя Сухомлинського багатогранний. Цей цінний матеріал учитель може використати на кожному уроці української мови.

Сучасна методична наука пропонує процес навчання школярів української мови скерувати на розвиток у них мовленнєвих умінь і навичок та формування комунікативної компетентності шляхом активного залучення до навчально-мовленнєвої діяльності, вирішення комунікативних завдань.

Підвищенню рівня мовленнєвої культури має сприяти дотримання орфографічних норм, вони єдині й загальнообов'язкові, а тому

додержувати їх повинні всі громадяни України. Найменші розбіжності в передачі орфограм ускладнюють сприймання написаного. Потрібно формувати в учнів навички самоконтролю за правильністю вимови й написання вживаних слів, прищеплювати смак до нормативного, літературного мовлення, розвивати спостережливість до почутого й переданого на письмі. Головна увага вчителя в процесі навчання української мови має бути зосереджена на формуванні орфографічної компетентності учнів у їхньому мовленнєвому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей учнів є в центрі уваги українських науковців, зокрема, Т.Байбари, Н.Бібік, С.Бондар, М.Вашуленка, Н. Грони, І.Гудзик, Л.Коваль, О.Онопрієнко, О.Овчарук, О.Пометун, К.Пономарьової, О.Савченко, С.Трубачевої та ін. Ученими визначено зміст основних дефініцій «компетентність» та «компетенція», здійснено порівняльну характеристику ключових компетентностей в європейських освітніх системах та розглянуто методичні аспекти формування в молодших школярів компетентностей та компетенцій [1, с. 49–50].

Контекстуальний аналіз різних науково-педагогічних джерел дає можливість зупинитися на такій семантизації: компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід; компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, уміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

Під *орфографічною компетентністю* розуміють уміння правильно писати букви (великі та малі), звуки (фонетична транскрипція) та пунктуаційні знаки, а також уміння правильно писати слова відповідно до орфографічних правил.

Метою статті є визначити, як на основі творів В.Сухомлинського можна формувати орфографічну компетентність в учнів початкової школи, розкрити шляхи її реалізації на основі текстів вправ видатного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування орфографічної компетентності учнів 4 класу на основі текстів Василя Сухомлинського є значимим і на сьогодні, бо всі твори педагога мають повчальне і виховне значення, тому що через них можна легко донести до дітей важливе значення людських чеснот і водночас поєднати навчання з вихованням.

Об'єктивна значущість орфографії визначила її місце в сучасній програмі для початкової школи. У початковому навчанні робота над

правописними навичками здійснюється на пропедевтичному рівні та передбачає формування орфографічної пильності, уміння писати низку зазначених у програмі так званих словникових слів та застосовувати окремі орфографічні правила, передбачені програмою [2].

Процес оволодіння правописною навичкою складний і довготривалий, а це зумовило існування широкого спектру правописних вправ. Орфографічними вправами можна вважати види навчальної діяльності, виконання яких вимагає від школярів активного застосування правописних правил [2]. Вправи відіграють важливу роль у навчанні орфографії, вони займають приблизно 80% часу на уроці.

За етапами формування орфографічної навички орфографічні вправи класифікують так:

1) вправи на розпізнавання орфограми та розвиток орфографічної пильності: виписування слів з названою орфограмою; попереджувальний слуховий диктант; коментоване письмо;

2) вправи на часткове застосування правила: добір слів з однаковою орфограмою; списування з підкреслення букв на певну орфограму; списування із вставленням пропущених букв;

3) вправи на повне застосування правила: пояснювальний диктант; попереджувальний диктант; вибірковий диктант; контрольний диктант; письмо з пам'яті; диктант-переклад; вільний диктант; переказ тексту; орфографічний розбір [6].

Пропонуємо приклади окремих вправ на матеріалі текстів В.О. Сухомлинського.

1. Тема «Правопис закінчень іменників жіночого, чоловічого та середнього роду при відмінюванні» (4 клас).

✓ Розкрити дужки. Поставити іменники в потрібній формі.

ЗАЙЧИК І ГОРОБИНА

Засипало снігом (земля). Нема чого їсти (зайчик). Побачив зайчик червоні ягоди на (горобина). Бігає навколо (дерево), а ягоди – високо. Просить зайчик: «Дай мені, (горобина), одне гроно ягідок».

А горобина їй каже: «Попроси (вітер), він і відірве».

Попросив зайчик вітра. Прилетів вітер, гоїдає, трусить (горобина). Відірвалося гроно червоних (ягоди), упало на сніг. їсть зайчик ягоди, дякує (вітер).

2. Тема «Правопис закінчень прикметників» (4 клас).

✓ Прочитати. Списати текст, дописуючи закінчення прикметників.

ПРОЛІСОК І ЖАЙВОРОНОК

Під м'як.. листяно... ковдрою в тепл.. землі зимувала солодка цибулинка. Довгу зиму вона дрімала їй усе прислухалася: чи не співає жайворонок? Бо як задзвенить той пташок у блакитн... небі, тоді їй цибулинка прокидається. І

чує ось цибулинка через листян.. ковдру: лється із неба жайворонків спів. Розкрилася в солодк.. цибулинці маленька брунька. Показався з землі зелен.. пагінець, розгорнув листочки, піднявся. Зазеленіли струнк.. стрілочки й потяглися вгору, вгору.

А між зелен... стрілочками зацвіли китички пролісків. Такі ж блакитн..., як небо. Дивляться проліски блакитн... очима в небо.

Слухають жайворонків спів. А в лісі ще й листя на деревах немає...

3. Тема «Написання ненаголошених [е], [и] у коренях слів».

✓ З поданих у дужках синонімів вибрати потрібні за змістом слова. Пояснити орфограми у виділених словах

Де наша шпаківня?

Повернулися (птахи, шпаки, пернаті) з теплого краю. Ось одна пара **прилетіла** та й шукає своєї (хатки, шпаківні, гніздечка). Жили вони в маленькій дерев'яній шпаківні кілька років, виводили (дітей, пташенят, малят). Прилетіли й цього року. Дивляться – немає ні (хатки, шпаківні, будиночка), ні клена, на якому вони жили.

Сіли (шпаки, птахи, пернаті) на сусідньому дереві та й **защебетали** **тривожно**.

- Де ж наша (хатка, будівля, шпаківня) – питають (птахи, вони, шпаки). – Треба **летіти** іншої шукати.

Висновки. Твори Василя Олександровича мають важливий виховний вплив на дітей. Вони допомагають учителю розкрити людські риси, показати їхню важливість у житті. Аналіз орфографічного матеріалу на таких текстах сприяє якісному писемному оформленню думок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади / Т. М. Байбара // Початкова школа. – 2010. – №8. – С. 46–50.
2. Грона Н. В. Методика вивчення орфографії : [методичні рекомендації з методики викладання української мови для студентів спеціальності 6.010102 – Початкова освіта]. / Н. В. Грона – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 143 с.
3. Грона Н. В. Сучасні підходи до вироблення у майбутнього вчителя вміння формувати орфографічну навичку в учнів початкової школи / Н. В. Грона // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – № 165. – С. 90–94.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://intafy.at.ua/load/-uchitelskaja_kopilochka/normativnye_dokumenty/derzhavnij_standart_pochtkovoji_zagalnoji_ostviti_zagalni_polozhennja/30-1-0-474
5. Методика навчання української мови в початковій школі : навч. посіб. [ред. М. С. Вашуленко]. – К. : Літера, 2011. – 367 с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори. У 5т. Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 149–416.

Хомук Інга Петрівна,

заступник директора з навчально-виховної роботи

Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 100, м. Кривий Ріг

**УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ РОБОТИ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧИТАЧА**

*Духовне життя дитини повноцінне лише тоді,
коли вона живе в світі казок, музики, фантазії,
творчості. Без цього вона – засушена квітка.*

В.О. Сухомлинський

Шкільній бібліотеці належить велика просвітницька робота у залученні підростаючого покоління до духовної спадщини через виховання інтересу до книги. З книг діти черпають інформацію про оточуючий їх світ, всесвіт, уявлення про добро і зло, про правила поведінки в соціумі, тобто книга має великий виховний вплив на формування духовної культури особистості.

Сьогодні в школі кабінетом номер один повинна бути бібліотека. Її розглядають як бібліотечно-інформаційний центр навчального закладу, мета якого – забезпечення інформаційних потреб учнів і педагогів. Робота бібліотеки спрямована на реалізацію завдань, витікаючи з науково-методичної проблеми школи, щорічного загального плану навчально-виховної роботи, основних нормативних документів Міністерства освіти і науки.

Оновлення освіти, впровадження нових програм, технологій навчання спрямоване на виконання основного завдання школи: навчити учнів самостійно оволодівати знаннями, знаходити інформацію, оцінювати її, аналізувати, використовувати та створювати якісно нову. Спектр використання інформаційних технологій найрізноманітніший, але головне завдання шкільної бібліотеки полягає в тому, щоб застосування комп'ютера було спрямоване на всебічний розвиток особистості дитини, розкриття її творчих здібностей. Саме бібліотека є одним із факторів становлення особистості учня, формування його компетентності, розвиток творчої особистості. «Кожна дитина – унікальний світ, який потребує використання не стандартного, а особливого педагогічного «ключика», – писав Василь Олександрович Сухомлинський.

Талановиті діти – головний ресурс процвітання кожної нації. Активними помічниками дитини в пізнанні необмеженого світу духовних цінностей, розвитку художніх і творчих здібностей, підтримки інтересу до читання книжок є бібліотека. Саме вона сьогодні створює дітям і підліткам комфортні умови для повноцінного інтелектуального спілкування, сприяє поповненню інформаційного багажу, надає творчий простір для проведення дозвілля. Залучаючи дитину до

читання, сучасна бібліотека не тільки відкриває шлях до одного з важливих джерел інформації, вона робить значно важливішу справу: вона захищає його душу, живить розум і серце, сприяє творчій самореалізації особистості. Саме ця робота проводиться шкільною бібліотекою. Вона докладає чимало зусиль у роботі з обслуговування творчо обдарованих дітей. Складаються рекомендаційні списки літератури, проводяться індивідуальні бесіди з метою виявлення творчих здібностей дитини, огляди літератури. Оформлюються книжкові виставки, виставки малюнків та творчих робіт.

Використання ІКТ, творчий розвиток дитини в інформаційній роботі шкільної бібліотеки – ця тема є актуальною, оскільки останнім часом йде процес активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику роботи бібліотеки. Сьогодні у користувачів бібліотеки з'явилася можливість отримувати необхідну інформацію не тільки за допомогою наявного книжкового фонду, а й за допомогою комп'ютера, Інтернету. Це дає змогу забезпечити широкий доступ до інформації для розвитку пізнавальних та творчих здібностей учнів, створювати рівні можливості в пошуку інформації для різних груп читачів. А щоб засвоїти велику кількість інформації та вирішити коло проблем, які ставить сучасна професійна освіта, залежить від того, чи навчили учня самостійно знаходити, критично осмислювати, обробляти та використовувати інформацію в процесі навчання. Це дає можливість оволодіти комп'ютерною грамотністю, працювати з різноманітними джерелами інформації, складати бібліографічний опис використаних джерел інформації. Інтернет-ресурси дозволяють збільшити інформаційні ресурси бібліотеки. Також, надають користувачам можливість одержати доступ не лише до інформаційних ресурсів окремої бібліотеки, але й до світових інформаційних ресурсів.

Сучасні інформаційні технології докорінно змінили можливості бібліотечної роботи – від підходів до формування фонду до традиційних внутрішніх технологій. Бібліотека проводить різнопланову виховну, масову та інформаційну роботу. Систематичне інформування читачів про нові надходження до фонду бібліотеки; надання інформації про видання на актуальні теми, які цікавлять користувачів бібліотеки; проведення масових заходів – всі ці аспекти бібліотечної роботи неможливо уявити без застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

У сучасних умовах навчального процесу як ніколи актуальні дидактичні заповіді В. Сухомлинського «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...». Вважаю, що завдання бібліотекаря, вчителя –

допомогти учневі знайти себе в житті; пробудити чи розвинути в дитині те творче зернятко, яке є в кожному, тому що воно закладене там природою. *«Будь-яка дитина є творчою індивідуальністю»* В.О.Сухомлинський

Розвивати творчі здібності можна по-різному. Окремі учні (обдаровані) переважно самотійно тренують свої задатки, щоб розвинути їх у здібності, і удосконалюють свої здібності, щоб вони стали творчими. Але для розвитку творчих здібностей більшості школярів важливою є саме роль учителя. Тому завданням бібліотекаря є управління процесами творчого пошуку учнів, йдучи від простого до складного: створення ситуації, що сприяє творчій активності та спрямованості дитини, розвиток його уяви, асоціативного мислення, здатності розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання. А єдиним, на мою думку, найефективнішим засобом досягнення мети є використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання, які забезпечують позитивну мотивацію здобуття знань, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, сприяють розвитку творчої особистості.

Робота шкільної бібліотеки багатогранна. Це й методично-інформаційний центр, де учні розвивають читацький смак, формують любов до книги, це й світ відкриттів, світ творчості, де формується читач-особистість. У навчально-виховному процесі КЗШ I-III ступенів №100 використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології навчання, що зорієнтовані на формування особистості учня. Тому і зусилля бібліотеки спрямовані на те, щоб знайти, підтримати, розвинути в учнів кращі людські властивості, закласти механізм самореалізації, саморозвитку, самовиховання. Бібліотека намагається забезпечити оптимальні умови для розвитку кожної дитини, її пізнавальних та творчих інтересів. Прем'єри та презентації книг, книжкових виставок, бібліографічні огляди-шоу, слайд-бесіди допомагають якнайкраще розкрити книжковий фонд бібліотеки, ширше популяризувати художню, науково-популярну, довідкову літературу. Важливими у проведенні таких заходів є пізнавально-художня цінність відібраних книг, зацікавленість і доступність викладу, прагнення активізувати слухачів, пробудити в них бажання самотійного прочитання рекомендованої літератури.

Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють не тільки поглибити і розширити ці напрямки роботи, а й впроваджувати нові форми. З метою зацікавлення читача книгою під час проведення таких заходів бібліотекар закладу застосовує різноманітні ігрові елементи: вікторини, кросворди, ребуси, ігри, бесіди-діалоги, міні-диспути,

інсценівки. Використання мультимедійних матеріалів при проведенні різного роду масових заходів робить їх яскравішими, допомагає донести основні ідеї, посилює сприйняття матеріалу школярами, сприяє вихованню у дітей естетичного смаку.

Знайомлячи учнів молодших класів з дитячою літературою, застосовує показ слайдів з яскравими ілюстраціями до творів відомих письменників, дитячі малюнки. Сприйняття дітей цього віку зорове і зорієнтоване на яскраву картинку, малюнок. Це забезпечується за допомогою комп'ютерних технологій. Але важливо не перевантажувати дитячу увагу, тому показ слайдів триває 5–7 хвилин. Маленьким читачам це завжди цікаво, особливо, коли демонструються їх власні малюнки. «Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання – це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя». Василь Сухомлинський.

Учні середніх і старших класів володіють певними навичками роботи з комп'ютерними програмами. Під час проведення масових заходів діти презентують свої власні роботи. Наприклад, підводячи підсумки щорічного конкурсу «Кращий читач року», учні 6–8 класів презентують свої щоденники читання в електронному вигляді. З учнями старших класів проводяться конкурси творчих робіт «Книга пробуджує розум». Кращі творчі доробки учнів 9–11 класів розміщені в «Інформаційному куточку читача», а їх презентація організовується під час проведення щорічного Тижня дитячої книги. Усі заходи з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій бібліотекар проводить з єдиною метою – підвищення у школярів інтересу до читання, розширення їх світогляду, інформаційної культури, розвитку творчих здібностей учнів-читачів.

Використання інноваційних технологій допомагає формуванню сучасного компетентного користувача інформації. Серед них – метод проектів. Саме з цією метою з учнями старших класів був розроблений проект «Сучасний читач і бібліотека». Запрошуючи старшокласників до співпраці в цьому проекті, бібліотекар школи ставила собі за мету активізувати свій діалог із читачами та читачів між собою, викликати їхню зацікавленість запропонованою темою, особисте бажання кожного взяти участь у створенні проекту.

«Школа – це перш за все, книга, а виховання – перш за все, слово, книга і живі людські відносини». Василь Сухомлинський. Школа ставить завдання – створити умови для розкриття творчого потенціалу дитини. Бібліотека, будучи елементом освітнього середовища, здатна активізувати творчий, інтелектуальний потенціал дитини. Без хорошої бібліотеки школа не зможе виконувати на високому рівні свої освітні та виховні функції. Взаємодія бібліотекаря і читача-школяря будується на

принципах «педагогіки співтворчості», де бібліотеці відводиться активна роль.

Сьогодні в бібліотеці з'являються сучасні технічні засоби, що дозволяють задовольнити будь-які інформаційні запити користувачів шляхом залучення всіляких інформаційних ресурсів, доступних завдяки мережі Інтернет. Спектр використання інформаційних технологій найрізноманітніший, але головне завдання шкільної бібліотеки полягає в тому, щоб застосування комп'ютера було спрямоване на всебічний розвиток особистості дитини й розкриття її творчих здібностей. Тепер вона не може обмежуватися просвітницькими функціями і пропонувати в розпорядження своїх читачів лише те, чим володіє сама. Шкільна бібліотека повинна стати інформаційним центром, посередником між зростаючою особистістю і світовим ринком баз даних, мультимедійними засобами і Інтернетом, забезпечувати користувачам вільний доступ до інформації. Саме перед бібліотекарем стоїть завдання об'єднати всіх учасників навчально-виховного процесу в справі виховання інформаційно компетентної особистості. Для виконання цього завдання в бібліотеці нашого закладу вже створено комп'ютеризовані місця для читачів. Робота шкільної бібліотеки спрямована на виконання таких завдань: впровадження новітніх форм і методів роботи; розвиток пізнавальних інтересів і творчих здібностей; виховання в учнів інформаційної культури, любові до книги. Ці завдання реалізуються як традиційними формами і методами (години інформації, бібліотечні заняття, виставки, огляди книг та періодичних видань, літературні конкурси, тематичні полиці, години спілкування, бесіди, літературні конкурси), так і новими, з використанням інформаційних технологій: пошук інформації, створення презентацій, захист творчих проєктів. Нестандартні бібліотечні заходи дають можливість зацікавити дітей книгою, привернути їхню увагу до новинок літератури. Наприклад, залучаючи дітей до колективної роботи в створенні проєкту, вони не тільки самі розшуковують потрібну інформацію, а й знайшовши її, діляться з іншими. Створений учнями проєкт «Книга та сучасність» розповідає про історію створення книги, історію розвитку бібліотеки, розкриває значення книги в розвитку людини й суспільства взагалі, намагається розв'язати проблемне питання: «Що важливіше для сучасної людини – книга чи комп'ютер?». Разом із цим, працюючи над проєктом, учні познайомилися з книгами бібліотеки, які раніше не читали, вважаючи їх нецікавими.

Учні взяли участь у створенні проєкту «Періодичні видання в шкільній бібліотеці». Вони підготували матеріал про історію виникнення газет і журналів, цікаві факти з даної тематики, а також представили у вигляді презентації ті періодичні видання, які є в нашій

бібліотеці. Важливо відмітити той факт, що саме дитячі журнали і газети є найбільш популярними в рейтингу читаності. «Людина, для якої книжка вже в дитинстві стала такою необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчує себе обділеною, спустошеною і збіднілою». В.О. Сухомлинський.

Одним із важливих методів роботи є презентація книг, яка, при наявності мультимедійних засобів, стає набагато цікавішою. Це можуть бути як нові книги так і видання минулих років, які розкриються для учнів по-новому. Бесіди, вікторини, відкриті виховні заходи у супроводі мультимедійної продукції (документального кіно, презентації, ілюстрацій, сучасної музики, буклетів тощо) привертають увагу учнів і спонукають їх перечитати книги про ті події, або тих людей, яких вони бачили на екрані. З використанням ІКТ бібліотекарем разом з педагогічними працівниками були проведені такі масові заходи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: тематичний вечір «Чорнобиль – біль України»; літературний вечір «Літературна карта Європи»; «Екологія і ми» (до Дня Землі); День поезії «Женская лира»; захист проєктів «Моя професія – моє майбутнє»; «Дім без книги – день без сонця» та інші. У ході проведених заходів учні слухали класичну музику, переглядали фрагменти театральних вистав і кінофільмів. Застосування мультимедійного обладнання дає змогу проводити бібліотечні заняття разом з учителем, що дозволяє більш яскраво і наочно ознайомити учнів з інформацією, робить урок сучасним і цікавим. Так, у співпраці з учителями проводяться інтегровані бібліотечні уроки з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Спільними зусиллями вчителя і бібліотекаря створюється середовище, сприятливе для формування та зростання творчого потенціалу дитини. Творчі здібності проявляються у проведенні різних конкурсів.

Таким чином, різноманітність форм і методів, які використовуються в роботі шкільної бібліотеки, співпраця з вчителями, не лише сприяє формуванню творчих якостей читачів, але й стає підґрунтям для реалізації проявів дитячої творчості, та розвитку творчого потенціалу учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційні технології у роботі шкільної бібліотеки [Текст] // Шкільна бібліотека. Інформаційний та виховний центр школи / Галина Лященко; упоряд. Л. Шелестова, Н. Чиренко, Н. Чернякова. – К., 2011. – С. 36–55.
2. Суспільство знань починається в шкільній бібліотеці. Атал, М. // Нова б-ка. – 2006. – № 3 (63). – С. 31. – 32.
3. Освітня функція шкільної бібліотеки: теоретичне обґрунтування. Атипових, В.Б. // Бібліотекознавство. – 2006. – № 1. – С. 32–37. – Бібліогр.: С. 37.
4. Сучасна бібліотека як інформаційний центр навчального закладу [Текст] / О.М. Немченко // Шкільний бібліотекар. – 2012. – № 3. – С. 6–12.

5. Применение социальных сервисов Веб 2.0 в работе школьного библиотекаря [Текст] / Ирина Олейникова // Шкільна бібліотека плюс. – 2011. – № 23. – С. 7-12.
6. Інформаційні технології в бібліотеці / В.В. Гаркуша // Шк. б-кар. – 2010. – №1. – С. 15-17.

*Чернецька Валентина Іларіївна,
асистент кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін,
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач методист КВНЗ
«Житомирський інститут медсестринства» Житомирської обласної ради*

**ЗНАЙОМСТВО ІЗ ТВОРЧІСТЮ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НА ПОЧАТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - ЗАПОРУКА
СТАНОВЛЕННЯ УСПІШНОГО ПЕДАГОГА**

Ключовим завданням освіти у
XXI столітті є розвиток мислення,
орієнтованого на майбутнє [2, с. 2]

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021р. регламентує, «система освіти повинна забезпечувати формування особистості, яка підготовлена до життя в постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі, державна гуманітарна політика має бути спрямована на забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності» [2, с. 9].

Впродовж останніх 35 років працюю викладачем КВНЗ «Житомирський інститут медсестринства» Житомирської обласної ради, хоча за першою освітою я лікар-стоматолог. Довго це чи ні? Важко сказати. Дорога від лікаря до викладача була довгою і тернистою.

У перші роки викладання мені було дуже важко. Постійно з'являлося щось нове, мало зрозуміле. Коли мої стосунки з людьми, що оточують мене, заходили в глухий кут, я шукала вихід у книгах. Коли не вистачало педагогічного досвіду і знань, я їх теж черпала з літератури.

На той час інформацію можна було знайти тільки в бібліотеці. Перечитуючи цікаві книги, наукові статті, я виявила, що мої педагогічні проблеми і нерозуміння – не лише мої, адже вони характерні для багатьох моїх колег, батьків і простих людей.

Кращими виховними і методичними книгами, які я коли-небудь читала, були книги В.О. Сухомлинського, геніального педагога-новатора XX століття. Справді, його статті та роздуми спонукали мене до пошуку знань, відповідей на непрості педагогічні питання, які щоразу виникали під час практичної діяльності. Адже, влучніше не скажеш, як те, що «найточніший метод і прийоми виховання будуть порожніми, якщо вони не приведуть до того, щоб людина подивилася на саму себе, замислилася над власною долею» [1, с. 6-7].

Книги В.О. Сухомлинського випромінюють тепло, впевненість, любов, радість життя. Недаремно в його багаточисельних статтях говориться про радість і працьовитість, як найголовніші якості, які

потрібні людині для її успішної реалізації в соціумі, для виконання свого призначення.

Головне, що я почерпнула на початку своєї педагогічної діяльності і пронесла через все своє життя – це любов до людини, дитини, студента, колег, до своєї роботи.

Без цієї любові неможливо успішно пройти через всі перешкоди, котрі зустрічаються на життєвій дорозі. Ні критичні зауваження, ні порівняння студентів між собою, ні похвала самі по собі не зможуть зробити те, що робить повага і любов. Вони творять дива.

То хіба не диво, коли студент, що на першому курсі був невпевненим та несміливим, стає впевненим у собі, починає наздоганяти однолітків в успішності, відчуваючи підтримку викладача, партнерські взаємовідносини.

У дитячому та підлітковому віці є дуже цікава риса – здатність до здивування. Саме їй треба знаходити та підтримувати педагогу для успішного навчального процесу. Адже, «мислення починається з подиву», вказує В. О. Сухомлинський в своїй книзі «Серце віддаю дітям» [3, с. 120].

Індивідуальний підхід – це те, що робить урок неповторним та захоплюючим, корисним та прекрасним. Велику роль відіграють також різнорівневі завдання для учнів з рівним рівнем навченості. Уроки на природі, малювання, читання та слухання казок розкриває серце дитини для творчого зльоту, творчого пошуку чогось нового, незнаного, прекрасного. А правильно організовані уроки допомагали цьому якнайкраще.

Сьогодення вимагає нових підходів у підготовці фахівців [4, с. 60–62], що спонукає викладачів набувати ще більшого досвіду у вихованні гармонійної особистості, пам'ятаючи про її індивідуальність та неповторність. Але слід пам'ятати також педагогічний досвід педагогів-новаторів, їх головні принципи та шляхи педагогічної майстерності.

Видатний педагог В. О. Сухомлинський вказував, що творчий учитель, викладач, вихователь здатний розбудити творче ставлення учня до життя. «Творчість дітей – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження, самоствердження, в якому яскраво розкривається індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимось правилами єдиними та обов'язковими для всіх» [3, с. 51].

Якщо застосовувати у повсякденній роботі педагогічні ідеї славетного майстра педагогіки В. О. Сухомлинського, то стає зрозумілим, що саме вони забезпечували і продовжують забезпечувати той фундамент, на якому будують свою педагогічну діяльність наступні покоління педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач В. Примножуючи спадщину Павлиського добротворця / В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6–7.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. www.vnz.univ.kiev.ua/files/00014_SHVALENO
3. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. – Учебное изд. – К.: Радянська школа, 1988. – 272с.
4. Шарлович З.П. Теоретична складова на шляху до формування професійної майстерності спеціаліста медсестринства / З.П. Шарлович // Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Матер. міжнар. наук.-пр. конф. (м. Київ, Україна, 14-15.07.2017р.). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. – С. 60–62.

*Шарлович Зоя Павлівна,
кандидат педагогічних наук,
завідувач відділення післядипломної освіти
молодших медичних спеціалістів
КВНЗ „Житомирський інститут медсестринства“
Житомирської обласної ради*

**ЗАСТОСУВАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО РОЗВИТОК
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТА
МЕДСЕСТРИНСТВА**

*«Сама велика перемога – це перемога над самим собою»
В. О. Сухомлинський [2, с. 125].*

Великим надбанням педагогічної теорії і практики є ідеї педагога-новатора В. О. Сухомлинського, які складають опірне підґрунтя у навчанні та вихованні сучасної молоді в закладах освіти, незалежно від рівня підготовки та галузі знань.

Медична сестра, здійснюючи спостереження і догляд за пацієнтами, виконуючи призначення лікаря повинна бездоганно володіти знаннями з фаху щодо маніпуляційної техніки. Однак, не менш важливим є встановлення комунікативного контакту з пацієнтом, щоб вміло переконати його в необхідності обстеження, доцільності вживання призначених ліків, дієтичного харчування, рухової активності тощо. Надзвичайно важливим є заспокоїти пацієнта, переконати його в безпечності медичної допомоги, запитати про його відчуття, всилити віру в спільному подоланні хвороби, а на завершення процедури побажати якнайшвидшого одужання [5].

Надаючи медсестринську допомогу пацієнту, медична сестра не повинна забувати про ще одного учасника лікувального процесу – родину пацієнта.

Сім'я завжди ставиться з пересторогою до дій медичних працівників, до компетентності лікарських та медсестринських втручань. Саме медична сестра повинна вміти розсіяти сумніви щодо компетентного надання лікарської і медсестринської допомоги. На переконання В. О. Сухомлинського «сім'я стає могутньою виховною

силою...» [1, с. 157], тому медичній сестрі потрібно вміло заручитися підтримкою членів родини, які можуть і повинні вплинути на пацієнта, щоб він погодився на стаціонарне лікування за станом здоров'я, дотримувався лікувально-охоронного режиму лікувального закладу, виконував рекомендацій лікаря, позбувся шкідливих звичок як на час хвороби, так і в подальшому.

Постійно вибудовуючи стосунки з пацієнтом та його родичами, спеціаліст медсестринства повинен мати високий рівень підготовки з деонтології, етики, гігієни, екології, валеології, геронтології тощо. Однак, на нашу думку, в переліку знань умінь і навичок суміжних дисциплін, значне місце мають посісти педагогіка і психологія.

Погоджуємося з Т.І. Шансковою щодо необхідності поєднання загальної й спеціальної підготовки фахівця, адже «спеціальна (професійно-орієнтована) підготовка спрямована на вирішення прикладних завдань підвищення продуктивності праці, а загальна освіта дорослих, яка є досягненням цивілізованого суспільства, спрямована на формування гармонійно розвиненої, духовно багатії особистості [4, с. 125].

Справді, спеціаліст медсестринства виступає в ролі технічного виконавця процедури чи маніпуляції, однак, передувати їм мають встановлення контакту, довіра, підтримка, а це можливо за умови наявності педагогічних знань, основ психологічного впливу, виховання.

Майстерність технічного виконання практичної навички медичною сестрою у поєднанні із наявністю позитивних рис характеру, розвиненими пізнавальними процесами, багатим словниковим запасом, тренованою емоційно-вольовою сферою творитиме дива щодо одужання пацієнта, для якого медична сестра буде виступати ще й у ролі близького друга, вихователя, вчителя, якому можна довірити найпотаємніші проблеми, пов'язані зі станом здоров'я. В підтвердження цієї тези знаходимо у творчій спадщині В.О. Сухомлинського, що «слово учителя – нічим незамінний інструмент впливу на душу вихованця» [3, с. 33], а коли медична сестра виступає у ролі вчителя, то доречним є твердження, що хороший вчитель має бути «майстром своєї справи» [3, с. 107].

Отже, стає зрозумілим, що необхідно розглядати діяльність медичної сестри, що базується на професійній компетентності, до складу якої входить фахова і педагогічна.

Якщо фахову спеціаліст медсестринства здобуває у вищому медичному навчальному закладі, то педагогічні знання, уміння і навички також повинні складати частину навчальної програми медсестринської освіти.

Однак, не можна виключати можливості здобуття педагогічної освіти медичною сестрою, як другої вищої, після здобуття освітнього ступеню бакалавра чи магістра, що значно вплине на її професійну майстерність [6].

Оволодіння педагогічними знаннями повинно стати потребою навчальної діяльності медичної сестри. В. О. Сухомлинський стверджує, що «уміння стають працею тільки за умови, якщо в ній є найважливіші ознаки самої праці – мета, зусилля, результати» [3, с. 130].

Медична сестра повинна усвідомлювати необхідність засвоєння основ педагогіки та психології, що можливе також і за допомогою самоосвіти. Ось чому навчання, виховання, постійне удосконалення, самовиховання та самовдосконалення повинно бути метою та цільовим компонентом розвитку професійної майстерності спеціаліста медсестринства [7]. В. О. Сухомлинський підкреслював, що «постав над тобою і сто вчителів – вони будуть безсильні, якщо ти сам не можеш заставити себе і вимагати від себе» [2, с. 125].

Таким чином, ознайомившись із науковими джерелами, що залишив нам педагог-новатор В. О. Сухомлинський, спостерігаємо його далекоглядність, розсудливість, передбачливість. Великий знавець практичної педагогіки, він зумів залишити по собі безцінне виховне надбання, яке можна застосовувати у вихованні як школярів, так і дорослих людей.

Ставимо на меті в подальшому дослідити рівень педагогічних знань спеціаліста медсестринства та провести детальний аналіз з метою пошуку шляхів до формування його професійної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.А. Батьківська педагогіка (Підгот. До вид. текст і написав вступну статтю В.Ф. Шморгун). – К.: Радянська школа, 1978. – 263с.
2. Сухомлинський В.А. Как воспитать настоящего человека – К.: Радянська школа, 1975. – 236с.
3. Сухомлинський В.А. О воспитании (Сост. и авт. вступит. Очерков В Соловейчик). – изд.2-е. – М.: Политиздат, 1975. – 272с. 1 л. портр.
4. Шанкова Т. І. Концептуальні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти / Професійно-педагогічна освіта: акме-синергійний підхід: Монографія // за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: В-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. – 389с.
5. Шарлович З.П. Педагогічна майстерність медичної сестри – запорука продуктивного навчання пацієнта і його родини / З.П. Шарлович / Освіта. Технікуми. Коледжі. / навчально-методичний журнал. – К.: Вид-во НМЦ «Агроосвіта» – Вип. 2 (40), 2016. – С.19-22. (всього 110с.).
6. Шарлович З. П. Теоретична складова на шляху до формування професійної майстерності спеціаліста медсестринства / З. П. Шарлович // Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 14–15 липня 2017 року). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. – С. 60-62.
7. Sharlovych Zoia Andragogical aspects of Postgraduate Education of Nurse specialist / Zoia Sharlovych // Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference "The Top

Actual Researches in Modern Science" (July 31, 2017, Ajman, UAE) / International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE" № 8(24), Vol.4, August 2017. – С.18-20.

*Яковенко Лілія Іванівна,
учитель-методист зарубіжної літератури,
екологічний ліцей № 24,
м. Житомир*

ШКОЛА ПІД БЛАКИТНИМ НЕБОМ. УРОКИ ЖИТТЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

*Що було найголовніше в моєму житті?
Без вагань відповідаю: любов до дітей
В. Сухомлинський*

Василь Олександрович Сухомлинський – видатний український учитель-гуманіст, творець, публіцист, який «розвивав гуманістичну концепцію всебічного, заснованого на загальнолюдських цінностях і творчій праці виховання дитини» [9, с. 65]. Залишена ним науково-теоретична спадщина наповнена життєвою мудрістю, налаштовує на глибокі роздуми, надихає на творчість. У своїх працях автор промовляє до душі читача, до його людської гідності й звеличує найкращі паростки шляхетності. Літературні ж твори (вірші, казки, оповідання, притчі) полонять дитячі душі своєю щирістю, людяністю, адже великий педагог вважав найголовнішим у своєму житті любов до дітей. Можливо, тому найвідоміша книга справжнього Учителя має назву «Серце віддаю дітям» і видана 30 мовами світу.

«Людина, – любив повторювати В. Сухомлинський, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безслідно пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний» [11]. Ці слова стосуються й самого Василя Олександровича, адже все створене ним увійшло в історію духовної культури нашого народу.

Мета даної статті – висвітлення окремих поглядів українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського на виховну роль слова вчителя та казку як морального засобу виховання дитини.

Ще за життя В. Сухомлинський досягнув усього, що могла бажати людина: загального визнання, найвищої нагороди – Золотої Зірки героя, почесних учених звань, всесвітньої відомості, але продовжував жити у невеличкому селищі Павлиш й займатися справою усього свого життя: учити дітей.

І великих, і маленьких навчав у своїй Школі радості, або, як її ще називають, Школі під блакитним небом. Учив читати й писати, слухати голоси пташок, музику джерельця, спів лісного дзвіночка. Та передусім, учив любити людей, їхню працю, рідну землю. А ще вчив бачити незвичайне у звичайному: вчив казці.

З того часу, як зародилася казка, вона навчає й виховує. Жодна школа світу, починаючи зі шкіл Вавилону, Давнього Єгипту, Античної Греції й Риму, Індії, Київської Русі й до сьогодення, не обходилася й не обходиться без казки. За думкою великого казкаря С. Маршака, «казка не знає кордонів..., вона може охоплювати безмежні простори, дійсність перетворювати у неймовірність, реальних героїв наділяти різними якостями й можливостями, тобто в казці є все те, що характерне для дитячої фантазії, дитячого сприйняття світу» [1, с. 37].

У педагогічній діяльності В. Сухомлинського казка як чинник духовного й морального розвитку дитини набула великого значення: «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови» [2, с. 203]. Український вчений-практик визначив суть цього різновиду народної творчості як благородне й нічим не замінне джерело виховання любові до людини, до Вітчизни.

Сухомлинський-гуманіст по-новаторськи використовував виховні можливості казки. У процесі роботи з молодшими школярами Павлиша він дійшов важливого висновку: «Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень» [8, с. 175].

Саме з казки починається творчість. Під час створення казкових образів-персонажів у дітей розвивається образне мислення, мова, творчі здібності. У Школі під блакитним небом, у Кімнаті казки, заснованій педагогом Павлиша, школярі не тільки слухали, а й самі творили казки. І першим поштовхом до творчості були уроки-подорожі у незбагнений і дивовижний світ природи. «Творчість, – за словами В. Сухомлинського, – не приходить до дітей з якогось натхнення. Творчості треба вчити... Спочатку діти повторювали мої власні твори, поступово вони переходили до самостійного опису картин природи, що схвилювали їх, – починався індивідуальний процес дитячої творчості» [7, с. 206].

В. Сухомлинський був переконаний: фантастичні казкові образи відкривають дитині не тільки красу, а ще й істину, бо примушують співпереживати, битися серденьку, шукати виходу із ситуації, що склалася. Казки В. Сухомлинського – вічна мудрість життя, вони спонукають думати, робити висновки. «Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого й красивого – елементарна азбучна істина шкільного виховання» [10].

Пріоритетом у педагогічній спадщині В. Сухомлинського сучасні вітчизняні дослідники й науковці (В. Бадер, Л. Бондар, В. Кузьменко) вбачають моральне виховання, яке має базуватися на почутті справедливості, адже саме справедливість – основа довіри дитини до вихователя. Головне у спілкуванні – слово, але не повчальне, а доброзичливе та привабливе. Великий Учитель створив цілу теорію

слова та його впливу на поведінку й свідомість дитини. Провідну ідею даної теорії можна визначити таким чином: слово має бути змістовним, мати глибокий сенс, емоційне насичення, повинно бути звернене до конкретного учня, бути правдивим. Воно потрібно кожній дитині щохвилини – и тоді, коли малеча насолоджується життєвими радощами, і тоді, коли її серце стискається від суму. Слово – це найтонший дотик до серця, воно здатне зробити людину щасливою або нещасливою. «Немає більшої сили, здатної вплинути на дитячу душу, – писав В. Сухомлинський, – ніж захоплення людиною, подив перед моральною красою і величчю. Взаємні повага і згода, доброзичливість, сердечність, дружелюбність – ось те моральне багатство, яким треба дорожити й на якому будувати наші взаємини...» [4, с. 636].

Слово є й одним із головних елементів знань: у ньому (слові) виражається весь навколишній світ. Особливо це помітно, на думку В. Сухомлинського, у початкових класах, коли дитина за допомогою слова вчителя робить свої перші кроки сходинками знань. Через усне та писемне слово маленький школяр активно пізнає світ, тому дуже важливо, щоб слово стало для дитини «інструментом, за допомогою якого вона й опанує знання» [3, с. 58]. Разом із тим, український педагог закликав учителів та вихователів робити все, щоб «не перетворити дитину на «сховище знань, комору істин, правил і формул», а навчити її думати, мислити, сприймати яскравий навколишній світ із його закономірностями, явищами, фактами, істинами» [3, с. 59].

За дослідженнями В. Кузьменка, до форм, методів і засобів навчально-виховної роботи у Павлиській Школі радості можна віднести наступні складові: навчання в «зелених класах», складання книжок-картинок про природу, казок, оповідань; подорожі у природу; уроки мислення; задачі з живого підручника; Кімнату казки, острів Чудес; куточок краси; використання пісні, музики, книжки; свято матері, троянд, польових квітів, птахів; свято першого хліба та ін. Основна роль усіх згаданих критеріїв – влучне слово як засіб морального виховання дитини, її світогляду.

У більшості своїх праць В. Сухомлинський звертається до педагогів і дотримується думки про те, що формування дитячої філософії, світогляду «починається з тієї сходинки мислення, піднявшись на яку людина розглядає оточуючий світ і відчуває себе частиною його, що реальний погляд на оточуюче життя формується в процесі всього періоду навчання дитини в школі й залежить від того, чи сформовано в учнів узагальнену картину світу» [3, с. 54]. Педагогічні погляди В. Сухомлинського, за думкою науковця В. Бадер, певним чином пов'язані із філософськими традиціями Г. Сковороди: поняття серця й

душі людини є синонімами внутрішнього світу особистості. А над собою завжди треба працювати.

У процесі багаторічних спостережень за дітьми директор Павлиської школи дійшов висновку: якщо дитина не знає праці, одухотвореної ідеєю, творення краси для людей, її серцю чужа витонченість, чутливість, вона грубішає і сприймає лише крик, покарання примус. А це є основною причиною грубості підлітків. Тому й створював В. Сухомлинський такі умови для підлітків, щоб вони переживали натхнення, щоб джерелом почуття краси для них стала особиста праця, яка є частиною духовного життя особистості.

Отож, учитель-практик з величезним досвідом і тонкий психолог Василь Олександрович Сухомлинський вважав кожну дитину особистістю, бачив у ній чутливу душу, прагнув у кожній дитині відкрити джерельце творчості через складання казок. «Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається уже в розповіданні, вищий етап її – інсценізація», – писав Василь Сухомлинський [8, с. 189].

Творчість, викликана казкою, досягає свого апогею, на думку господаря Кімнати казки, саме в інсценізації. Образи, що жили в уяві дітей, набували вигляду хаток, вітряків, печер, а картонна Баба-Яга чи фанерні герої Лисиця, Ведмідь, Заєць здавалися живими, діяльними, хоча й були витвором їхніх рук. Через театралізацію легше донести до дитини суть виховного слова, дати можливість і викликати бажання виразити себе, свої почуття.

З давніх-давен відомо, що казка – це думка, втілена в художнє слово. Тому під її впливом павлиські діти вчилися бачити взаємозв'язки між предметами та явищами, досягаючи єдності образів. Особливу увагу директор-педагог надавав різноманітним спостереженням учнів за оточуючим життям, урокам серед природи, основну мету яких вбачав у навчанні дітей думати. А досягти цього можна лише за умови, коли дитина вчиться спостерігати, милуватися, дивуватися, радіти пізнанню, перетворювати думку у слова, тобто творити казку. Результат дитячих спостережень – письмові роботи молодших школярів, наприклад, на такі теми: «Як подорожує крапля води?», «Як сходить сонце?», «Як живуть бджоли?».

Діти починають розуміти: навколо стільки прекрасного, кожна мить – неповторна, чарівна, пропустити її неможливо; краса облагороджує наше життя, але її треба вміти побачити. Та мить, коли серце дитини торкається краси, приходить завжди несподівано й стає першим кроком до розуміння природи та місця людини в ній. Саме тоді думки й висновки перетворюються у слова, речення, у казку.

Вихованці Павлиської школи не мали готових шаблонів для створення своїх казок, вони самі повинні були дійти до всього завдяки унікальним моральним урокам, урокам життя у Школі під блакитним небом. Можливо, тому багато творів В. Сухомлинського мають закінчення у вигляді риторичних запитань, або ж запитання винесені у заголовок. Для прикладу: «А серце тобі нічого не підказує?», «Чи важко бути справжнім другом?», «А де ж моя совість? У чому вона?».

Є у Сухомлинського й твори, які закінчуються висловами, що дають певну оцінку сказаному: «Розуміти чуже горе – велика людська краса», «Сміятися над старістю – сміятися над собою», «Всі могили – людські», «Це людина з кам'яним серцем...», «Уміють радіти тільки ангели...».

Педагогічний колектив Павлиської середньої школи велику увагу приділяв розвитку художньої та естетичної творчості школярів. У статті «Павлиська середня школа» В. Сухомлинський писав: «У кожної дитини дрімають задатки якихось здібностей... Щоб їх запалити, потрібна іскра, такою іскрою є натхнення, захоплення майстерністю старшого товариша або ровесника» [6, с. 343].

Цілий ряд казок і оповідань В. Сухомлинський присвятив темі філософії життя, місцю кожної людини у цьому житті. Письменник-педагог ставить запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом із учителем, батьками, своїми ровесниками: «Чого? Чого?», «Хто найкращий майстер на землі?», «Калюжа», «Про жайворонка, що у вікно вилетів», «Чому ж мама так хвалить?», «Який слід повинна залишати людина на землі?», «Здрастуйте».

У праці «Методика виховання колективу» В. Сухомлинський звертається до молодого педагога: «...Якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей ... надихайте його розум красою слова... Його чарівна сила розкривається передусім у казці. Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [5, с. 520].

Таким чином, практик Сухомлинський розкрив мудрість казки й показав найдієвіші способи її використання у навчально-виховному процесі.

Дослідники спадщини великого педагога визначили основні форми роботи з казкою: слухання та читання казок, бесіди за їх змістом, добір та виготовлення ілюстративних матеріалів, інсценізації казок, створення власних казок. Саме такий підхід є раціональним засобом впливу казки на розумовий розвиток, моральні та естетичні почуття дітей.

Великий педагог В. Сухомлинський пропагував прості закони моралі, які, на жаль, для багатьох є дуже важкими – «не вбивай», «не

кради», «не будь нечесним», «поважай батька свого й матір свою». Ці біблійні заповіді, на яких віками стояло людство, Сухомлинський доносив до своїх вихованців через казки, притчі, оповідання.

Скромний сільський учитель, філософ, мудрець, чиє ім'я відоме за межами України, навчав дітей добра, людяності, любові до усього живого. А своїм колегам-педагогам радив не забувати про те, що дитина – це дзеркало життя не тільки своїх батьків, а й учителів. І тому треба робити усе, щоб дитинство й майбутнє дітей було прекрасним.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського завжди актуальна, бо спрямована на життєвість, на справжність людини. Чудовими перлинами художньої літератури для дітей стали його збірки «Чиста криниця. Казки, оповідання, етюди» та «Вічна тополя». Що ж таке добро? Яка вона, добра людина? Чи легко бути добрим? На ці запитання й дає відповіді учитель, директор Павлиської школи, вчений і академік В. Сухомлинський у своїх творах. А ще радить: робити добро треба не тільки тоді, коли тебе бачать люди; значно більше треба для того, щоб бути справжньою людиною тоді, коли тебе ніхто не бачить. Бути людиною – найважчий обов'язок на землі, адже життя прожити – не поле перейти.

Казки ж виховують у дітей почуття щирості, сердечності, любові до всього прекрасного, бережливе ставлення до природи, формують навички людяності у взаєминах між юними особистостями. Казки В. Сухомлинського – це мудрі уроки життя, філософія людської доброти, безмежна творчість, це Школа радості, Школа під блакитним небом.

Тож варто скористатися сьогодні педагогічними порадами та літературним спадком українського вченого Василя Олександровича Сухомлинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єв К. Павлиш – продовження легенди / Григор'єв К., Хандрос Б. – К.: Рад. школа, 1976.
2. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського / В.І. Ковальчук. – К., 1990.
3. Кузьменко В.В. Василь Сухомлинський: життєвий шлях та педагогічні погляди / В.В. Кузьменко, Н.В. Слюсаренко, Г.М. Кондратенко, О.В. Рідкоус. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013.
4. В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1.
5. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1.
6. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4.
7. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 3.
9. Сучасна українська енциклопедія. Т. 14. – Харків: Книжковий «Клуб Сімейного Дозвілля», 2005.

10. Масловська М. Казковий світ Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / Марія Масловська. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/>.
11. Формування у молодших школярів ціннісних орієнтирів за творами В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refsua.com/>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ.
В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ
З СУЧАСНІСТЮ**

Збірник науково-методичних праць

Статті подано в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей.

Комп'ютерний макет:

Павленко В.В., кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Дизайн обкладинки – *Антонов Є.В.*